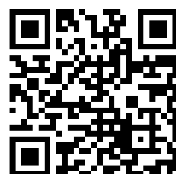

NORDISK TIDSKRIFT

FOR

FILOLOGI.

NY RÆKKE.

TIENDE BIND.

KØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SÖN).

TRYKT HOS J. JÖRGENSEN & CO. (M. A. HANNOVER).

1890—92.

Tidskriftets redaktion:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.
Kbhvn.
Hovedredaktør.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.
Kbhvn.

S. Bugge,
professor, Kristiania.

Medarbejdere i dette bind:

Blinkenberg, Chr., cand. mag. København.
Christensen Schmidt, C. P., professor, fh. kollaborator. Kbhvn.
Danielsson, O. A., professor. Upsala.
Fausbøll, V., professor, dr. phil. København.
Gertz, M. Cl., professor, dr. phil. København.
Haunstrup, Chr., cand. mag. København.
Hude, Karl, dr. phil. København.
Jónsson, Finnur, docent, dr. phil. København.
Jörgensen, C., adjunkt, dr. phil. København.
Møller, Herman, professor, dr. phil. København.
Nyrop, Kr., docent, dr. phil. København.
Paludan, J., docent, dr. phil. København.
Pedersen, Holger, cand. mag. København.
Selchau, G. L., adjunkt. Rönne.
Søltoft-Jensen, H. K., cand. mag. København.
Tuxen, S. L., skolebestyrer, cand. philol. København.
Törnebladh, R., direktör. Stockholm.
Wadstein, Elis, docent. Upsala.

INDHOLD.

Side

Mindre meddelelser.

Anmeldelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede steder af forfattere og texter.

(Steder, der kun ere anførte som exempler i grammatiske, lexikalske historiske eller antikvariske undersøgelser, medtages ej.)

Rettelse:

S. 99 l. 6 f. n. umuligt læs: muligt

Allegorien i den græske Religion.

Af S. L. Tuxen.

En Allegori er et Kunstprodukt, en Forbindelse af en Form og et Indhold, som ikke dække hinanden, idet hin ikke umiddelbart udtrykker dette, saa at Foreningen først er kommen istand gjennem en Fantasi, der vilkaarlig forbinder, hvad der ikke hører naturlig sammen. Psykologisk set bliver Allegorien da en Dobbeltforestilling, en Forestilling, der indeholder en Dualisme, nemlig mellem Gjenstanden selv, der her er betegnet som Form, og det Indhold, den skal være Udtryk for.

Da Allegorien som Kunstprodukt først og fremmest er et psykologisk Fænomen, bliver denne Betegnelse af den som Dobbeltforestilling formentlig den eneste fyldestgjørende. Vi bevæge os nemlig stadig imellem og benytte Former, som ikke ere adækvate Udtryk for deres Indhold, og dog tale vi ingenlunde her om Allegori, fordi Vanen og Øvelse har smeltet dem sammen, udvisket hvert Spor af Dobbeltforestilling. Saaledes først og fremmest i Tale- og Skriftsproget. Siger jeg „Hus“, da er denne Lyd ikke naturligt Udtryk for den Forestilling, vi ere vante til at forbinde med den, og dog er her ikke Tale om nogen Dobbeltforestilling; thi denne forudsætter, at begge Forestillinger ere levende i Individet, ikke at den ene, som der, opsluger

den anden. Det samme sker overhovedet allevegne, hvor vi søge at give noget, der ikke lader sig udtrykke sanseligt, en saadan Betegnelse af rent praktiske Hensyn. f. Ex. naar Mathematikerne betegne Uendeligheden ved et liggende Ottetal. Lader jeg derimod Stjærnehimlen være Udtryk for Evigheden, da staa de to Forestillinger selvstændig hver for sig; de smelte sammen og ere dog to. Eller bygger jeg et Tempel for „Retfærdigheden“, opsender Bønner og Ofre til den, da ere her to, Begrebet og Personen, i samme Forestilling, — her er en Allegori.

Saadanne allegoriserende Forestillinger træffe vi til alle Tider og hos alle Mennesker, omend med en meget forskjellig Karakter, forsaavidt Dobbeltheden kan staa mere eller mindre klart for Bevidstheden, og de have deres Motiv først og fremmest i en ejendommelig Nydelse, der ledsager dem overalt, i forskjellig Grad hos forskjellige Mennesker.

Hos Barnet ere saadanne Dobbeltforestillinger særlig hyppige. Ganske naturligt! Dets Fortrolighed med Virkeligheden er endnu saa ringe, at det har let ved at tumle med Forestillingerne, forbinde det modsatte, uden at denne Modsigelse, som det dog stadig maa være sig bevidst, kan genere det i nogen synderlig Grad; det kan da langt lettere end den voxne give sig hen til hin Nydelse.

Saaledes ogsaa paa de ældste Kulturtrin i Historien. Ligesom Barnet har man dér en Evne til mod sit bedre Vidende at forbinde Forestillinger, som intet have med hinanden at gjøre, en Evne til at bilde sig ind, at det er virkeligt, som man, hvis man lod Tanken drage Konsekvenserne, hvad man dog ikke gjør, let kunde overbevise sig om ikke kunde være virkeligt. Heri ligger netop den Omstændighed, som skiller Barnets Allegorier fra den voxnes, Oldtidens Folkeslags fra de moderne Tiders, det, der gjør, at, hvad der for os kun er en Leg, der kan begynde og høre op, hvor vi selv ville, for dem kan være en alvorlig Sag, der endog udgjør en væsentlig Del af de gamle Folks religiøse Forestillinger, idet de fremtræde i deres religiøse Ceremonier,

i deres Fortællinger om Guderne og i selve disse Guders Personligheder, forsaavidt de ere Personifikationer.

Gjælder dette nu ogsaa den græske Religion, og da i hvilket Omfang?

Dette Spørgsmaal er, som bekjendt, ingenlunde nyt; det er snarere saa gammelt, at det kunde synes en Trivialitet at opkaste det paany. Det er blevet behandlet fra Euhemerus's Dage, c. 300 Aar f. Chr., indtil vor Tid af de betydeligste Videnskabsmænd og atter og atter besvaret derhen, at den græske Religion i det væsentlige havde en allegoriserende Karakter, at altsaa Myther og Personligheder ikke maa opfattes ligefrem, med den Skjønhed og i den Betydning, som naturlig frembyder sig, men at de danne et som oftest meget lidt gjennemskueligt Dække for fysiske, moralske eller, i den saakaldte Euhemerisme, endog for historiske Sandheder. Det er i det noget større den samme videnskabelige Betragtning, vi kjende fra Behandlingen af vore egne Forfædres Religion, gjennem Finn Magnusens astronomiske eller Grundtvigs moralsk-religiøse, — for ikke at tale om Trautvetters kemiske Fortolkninger.

Den stærkt ensidige Tendens i denne Retning, der, uden virkelig Støtte i de overleverede Kilder, overalt vil søge efter Mythernes „dybere Betydning“, en Retning, der er repræsenteret af nogle af de største Navne indenfor klassisk Filologi, har dog navnlig i de sidste halvhundrede Aar ogsaa mødt energisk Protest fra forskjellige Sider, saaledes af Heffter i hans „Griechische Mythologie“, af Limbourg-Brouwer i hans „Mémoire sur l'explication allégorique de la mythologie grecque“, ja tildels allerede af K. O. Müller i „Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie“, der udkom 1825. — Imidlertid møde vi dog selv hos nyere Mythologer Paastande, der endog gaa meget stærkt i samme Retning, f. Ex. i Welckers og Prellers Arbejder, og navnlig kan vel selve den komparative Mythologi ikke siges helt fri for at have givet Tendensen ny Vind i Sejlene.

At der i det hele er spildt megen Flid og megen rent

ud overvældende Skarpsindighed paa Studiet af græsk Mythologi, ville vistnok de fleste herhjemme være enige om. Mangelen synes at bestaa i en for stor Tilbøjelighed til at betragte Myther og Guder som noget for sig, uden tilstrækkeligt Hensyn til den tænkende og følende Personlighed, der staar bagved, i en Forglemmelse af, at enhver dyberegaaende historisk Undersøgelse tillige, eller rettere sagt først og fremmest, er en psykologisk Analyse. Man har behandlet det historiske Fænomen, som enhver Mythe eller Gudepersonlighed er, snarere som et Spejl til at beundre sin egen Dybsindighed i, end som en Lodline til at udmaale vedkommende Tids eller Personligheds aandelige Bund.

Grunden til denne saa almindelige Ensidighed kan med Rette søges forskjellige Steder, maaske ikke mindst i en vis Mangel paa Aandsbøjelighed hos den Nation, der har leveret de betydeligste Bidrag paa dette som paa alle videnskabelige Felter. Men en meget væsentlig Grund eller snarere en stærk Fristelse har sikkert ogsaa ligget i, at de Kilder, vi besidde paa dette Omraade, maa kaldes forholdsvis mangelfulde. Skal nemlig Undersøgelsen drives saaledes, at vi ikke ville lade os nøje med at høre Mytherne fortalte eller Gudenavnene opregnede, men vi først og fremmest ville vide, *hvad var ham Hekuba*, vide, hvilket Værd og Betydning disse have haft for hans Tro, og hvorledes selve denne har været beskaffen, da indskrænkes Kildernes Antal betydelig. Homer, Hesiod, Pindar, Tragikerne, Aristophanes og Herodot kunde vel synes en forholdsvis stor Række af troende Forfattere, men af dem staa for det første Pindar og navnlig Euripides i Virkeligheden Folketroen saa fjærnt med deres rationaliserende Tendens, at vi intet tør bygge paa dem, og dernæst gjælder det samme om dem som om næsten alle de andre, at deres Behandling af Myther og Guder er for lidt indgaaende til, at vi saa at sige kunne komme til at føle dem paa Pulsen paa dette Omraade.

Saameget des større Betydning har det da, at den eller de Forfattere, som efter alles Mening have staaet Folketroen

nærmest, tillige er dem, som have givet os det dybeste Indblik i deres Opfattelse af Guderne og deres Liv, nemlig Forfatterne af de homeriske Digte. Det er næsten ikke for meget sagt, at disse Værker staa som den eneste Kilde for en psykologisk-historisk Analyse af den græske Religion; i hvert Fald bliver det dem, hvorfra en saadan Undersøgelse maa gaa ud for at faa et nogenlunde solidt Støttepunkt, det er fra dem, vi maa slutte os til den Gudetro, der er gaaet forud, i dem, vi maa hente Lys til Forstaaelse af de spredte Træk og spredte Bemærkninger, vi træffe hos senere Forfattere.

Det er da dette, den følgende Undersøgelse har sat sig til Maal: at efterspore, hvorvidt vi i selve disse Digte kunne paavise allegoriserende Elementer i hin Tids Gudetro, og hvilke Slutninger vi dernæst ud fra dem kunne drage med Hensyn til den forudgaaende og den efterfølgende Tid paa dette Omraade.

Det blev ovenfor fremhævet, at Allegorien eller Dobbeltforestillingen i et Folks Religion kan fremtræde i dets religiøse Ceremonier, i dets Myther eller Fortællinger om Guderne og endelig i selve disse Gudepersonligheder.

Hvad den homeriske Kultus angaar, da træffe vi unægtelig her ialtfald Spor af en Allegoriseren. Allerede selve Offerceremonien maa nemlig oprindelig hvile paa en Dobbeltforestilling, og naar det omtales, at der til én Gud ofres et sort, til en anden et hvidt Dyr, til én Tyre, til en anden Væddere, saa maa ogsaa dette bero paa saadanne. Det er imidlertid et stort Spørgsmaal, om dette ogsaa er andet end Spor, om Dobbeltforestillingen her har været levende endnu paa Digtenes Tid. I hvert Fald have de kun spillet en meget ringe Rolle, og Spørgsmaalet om dem besvares aabenbart bedst ved den Belysning, som en Betragtning af den hele Gudetro giver.

Tilbage staa da Mytherne og Guderne. Nærmere betragtet er dette dog kun ét, ikke to Spørgsmaal; thi My-

therne kunne dog ikke godt være Allegorier, dersom ikke de Personligheder, der optræde i dem, ere det, lige saa lidt som det omvendte kan tænkes: sker nemlig dette sidste, da ophører Dobbeltforestillngen og dermed Allegorien med det samme.

Spørgsmåalet om Allegorien i den homeriske Mythologi kan da føres tilbage til dette: Hvorvidt har der i Tidens troende Opfattelse af sine Guder været Dobbeltforestillinger virksomme, have de været Personifikationer? Eller: Forudsat, at der optræder allegoriske Personligheder, Personifikationer, i de homeriske Digte, have disse da været Gjenstand for Tro?

I.

At der forekommer Personifikationer i de homeriske Digte, og at saadanne endog have kunnet være Gjenstand for Tilbedelse paa deres Tid, kan ikke godt betvivles. Det fremgaar tilstrækkelig af det Sted i Iliadens 3die Sang, hvor der ofres Lam bl. a. ogsaa til „Jorden“, ligesom af den Edsformel, som forekommer én Gang i hvert af Digtene:

ἴστω νῦν τόδε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν [1])

og enkelte andre lignende Steder. Det forudsættes der, at Jorden og Himlen ere fornemmende Væsener, og deres virkelige Tilværelse som saadanne maa have været Gjenstand for Digterens alvorlige Tro, omend det unægtelig forsaavidt maa kaldes en temmelig fattig Tro, som den personlige Side her overhovedet kun kommer frem gjennem hin Forudsætning. Lige saa sikkert er det imidlertid, at vi i disse Digte træffe Personifikationer, der maa have været mere eller mindre øjeblikkelige Fostre af en legende Fantasi, hvor det altsaa ikke, som hist, kan have været Digteren fuldt Alvor med Personifikationen som et existerende Væsen.

[1]) Il. XV, 36. Od. V, 184.

Spørgsmaalet maa da komme til at dreje sig om, hvorvidt den homeriske Tids Gudetro som saadan kun har kjendt Personifikationen i hin temmelig afblegede Form, kun har kjendt Gudepersonifikationer som hine Quasi-Væsener, der aabenbart kun toges frem ved særlig højtidelige Lejligheder, eller om Personifikationen har spillet en større Rolle i Tidens religiøse Forestillinger som Gjenstand for virkelig Tro, — det drejer sig, kort sagt, om, hvor vi i de homeriske Personifikationers Række skulle sætte Grænsen mellem de religiøse og de rent poetiske Allegorier.

Dette Spørgsmaal lader sig ikke besvare ved simpelthen at henvise til, hvilke af disse Personifikationer der dyrkes, hvilke ikke. Thi for det første giver Homer os idethele kun sparsomme Oplysninger om dette Punkt, ogsaa hvad selve de store olympiske Guder angaar, saa at vi intet tør slutte af hans Tavshed. Men dernæst er det her Opgaven at paavise, i hvilket Omfang den homeriske Religion har rummet allegoriske Forestillinger; det er derfor Spørgsmaalet om hans Tro paa disse Væseners Existens, der maa komme i første Række, Spørgsmaalet om hans Inderlighedsforhold til dem gjennem en Dyrkelse kan først komme i anden.

Der bliver da formentlig ingen anden Vej at gaa end at forfølge Personifikationen opefter, fra dens første Begyndelse, hvor dens rent poetiske Karakter er uomtvistelig, for saaledes at se, om hin Grænse vil frembyde sig af sig selv paa et eller andet Punkt i Rækken.

Fra de rent sproglige Personifikationer kunne vi her se helt bort. Ligesom i alle andre Sprog findes der ogsaa i det homeriske saadanne, der ved helt at være blevne optagne i det daglige Sprog have tabt deres Betydning som Dobbeltforestilling for Bevidstheden, og derfor som Personifikationer maa erklæres „døde og magtesløse at være“; de have mistet al psykologisk Interesse. Overgangen fra dem til de poetiske dannes da af endel Udtryk, som dels vistnok have tilhørt Tidens almindelige poetiske Sprog, dels vel skyldes Digteren selv, men dog ogsaa tabe meget af

deres Friskhed ved den forholdsvis hyppige Brug, han gjør af dem. Hermed sigter jeg til saadanne Udtryk som *νῶτα θαλάσσης, στόμα πολέμου, μήτηρ μήλων, ἀσπὶς ὀμφαλόεσσα, θάνατος ἔλλαβε* o. lign. Men ved Siden af dem træffe vi ogsaa nogle Personifikationer, der i høj Grad have den øjeblikkelige Indskydelses og poetiske Inspirations Karakter, og som derfor ere af stort Værd i rent æsthetisk Henseende.

Da Poseidon saaledes i Iliadens 13de Sang kjører hen over Havet, hedder det om dette (v. 29):

γηθοσύνῃ δὲ θάλασσα διίστατο;

Asteropaios's Lanse fæstes i Jorden

λιλαιομένη χροὸς ἆσαι[1]);

og Pandaros's Pil farer afsted:

καθ' ὅμιλον ἐπιπτέσθαι μενεαίνων[2])

Da Achilleus har ofret tolv troiske Mænd til Ære for den døde Patroklos, siger han til denne:

τοὺς ἅμα σοὶ πάντας πῦρ ἐσθίει· Ἕκτορα δ' οὔ τι
δώσω Πριαμίδην πυρὶ δαπτέμεν, ἀλλὰ κύνεσσιν[3]),

altsaa Ilden *fortærer* og den *sønderriver*.

Om den hungrige Løve hedder det:

κέλεται δέ ἑ γαστὴρ[4]),

en Personifikation, som et andet Sted føres videre:

οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο
ἔπλετο, ἥ τ' ἐκέλευσεν ἕο μνήσασθαι ἀνάγκῃ[5]).

Alle disse Personifikationer høre hjemme i det poetiske Billedsprog. Det er Metaforer, der kun adskille sig fra andre ved, at Billedet her er hentet fra Personlighedens Sfære. Af to væsentlige Grunde kunne de intet have med Mythologien at gjøre, dels fordi det kun er en enkelt per-

---

1) Il. XXI, 168.
2) Il. IV, 126.
3) Il. XXIII, 182—3.
4) Od. VI, 133.
5) Od. VII, 216—17.

sonlig Egenskab, der her tillægges det upersonlige: de have ikke staaet for Digteren som hele Personligheder, dels fordi disse Personifikationer efter hele deres Karakter at dømme, selv om enkelte af dem forekomme paa mere end ét Sted, dog aabenbart have en rent øjeblikkelig og foreløbig Karakter.

I Modsætning til hine „metaforiske" Personifikationer kunne vi da opstille som en almindelig Betingelse for de „mythiske", for Personifikationer, der have været Gjenstand for Tro, at de virkelig maa have staaet for Digteren som hele Personligheder. Men dette er dog selvfølgelig meget langt fra at være tilstrækkeligt. At tænke sig et Væsen, der paa engang er personligt og upersonligt som Gjenstand for Tro, er i og for sig saa vanskeligt, at der maa stærke Grunde til for at overbevise om, at det har været saa. Nævnes et saadant Væsen kun en enkelt Gang i Forbigaaende, er Sandsynligheden kun meget ringe, selv om hin almindelige Betingelse er tilstede, ja i flere Tilfælde maa vi endog indrømme, at Personlighedsforestillingen har været saa svag, at vi trods hint maa betragte Personifikationens rent metaforiske Karakter som uomtvistelig. Grænsen bliver saaledes meget flydende.

Naar det i Begyndelsen af Iliadens 9de Sang hedder:

αὐτὰρ Ἀχαιούς
θεσπεσίη ἔχε φύζα, φόβου κρυόεντος ἑταίρη,

saa har dog ikke engang Preller fundet Anledning til at nævne en *φύζα* som Gudinde eller „Dæmon" i sin Mythologi, ligesom Ordet ogsaa, vistnok af alle Udgivere, sættes med lille Begyndelsesbogstav. Af lignende Art, dog med lidt fyldigere Personlighed, er *ὄσσα* personificeret paa to Steder som *ἄγγελος*, det ene endog som *Διὸς ἄγγελος*, der bringer Bud og stiller Opfordringer [1]).

Betydelig fyldigere bliver Personlighedsforestillingen, omend rigtignok kun indirekte, naar Begrebet omtales som billedlig fremstillet. Dette er Tilfældet med *Ἀλκή*, *Ἰωκή* og *Κυδοιμός* [2]), hver paa et enkelt Sted og, vel at mærke,

[1]) Il. II, 93. Od. XXIV, 413.
[2]) Il. V, 740. XVIII, 535.

uden at vi faa Billedet at se, altsaa heller ikke have nogen Sikkerhed for, at Digteren selv har sét det. Hvor dette derimod er Tilfældet, ere vi selvfølgelig naaede betydelig videre frem, selv om Skildringen er enkeltstaaende, og Personifikationens metaforiske Karakter derfor i høj Grad sandsynlig. — Kun en enkelt Gang i hvert af Digtene nævnes Αἶσα, og det tilmed i to ganske enslydende Vers, men til Gjengjæld under den bestemte Forestilling af en Kvinde, som ved Fødselen tilspinder Mennesket dets fremtidige Skæbne[1]). — Ganske enestaaende, men saa rigtignok ogsaa mere udført er Skildringen af Λιταί[2]); de ere halte, rynkede og skelende Kvinder, der følge efter Ἄτη og søge at gjøre godt igjen, hvor hun har fundet Lejlighed til at gjøre Ulykker. De kaldes endog Διὸς κοῦραι μεγάλοιο, og dette kunde friste til at opfatte dem som virkelig mythiske Personifikationer, hvis ikke selve Karakteristiken talte derimod, idet den er afpasset efter Fortællingens Krav og kun passer til Bønner af denne Art, nemlig Agamemnons Bøn til Achilleus efter hans forudgaaende „Forblindelse“, ligesom den, som sagt, ogsaa kun findes paa dette Sted. Det er da kun Personlighedskarakteristiken, der hæver disse Personifikationer over de rent metaforiske; det er Digteren i det enkelte Øjeblik poetisk sét Alvor med dem, men ogsaa kun poetisk sét. — For at dette kan være Tilfældet, er det forøvrigt ikke engang nødvendigt, at der gives en saadan Karakteristik; denne kan nemlig erstattes ved, at vedkommende Personifikation optræder som virksom handlende eller talende Personlighed, uden derfor at ophøre med at være Personifikation. Dette er Tilfældet med Ὄνειρος, hvem Zeus i Iliadens 2den Sang tiltaler og sender som Bud til Agamemnon. Der er her vistnok kun Tale om en Personifikation, der hviler paa en øjeblikkelig, poetisk, forøvrigt meget naturlig Fiktion, men det bør dog bemærkes, at den forekommer endnu et Sted, i den saa omtvistede 24de Sang af Odysseen (v. 12), og der tales her tilmed om et δῆμος Ὀνείρων, der har sin

[1]) Il. XX, 127 f. Od. VII, 197 f.
[2]) Il. IX, 502 ff.

Bolig yderst mod Vest. Idethele maa det fremhæves, at et Argument, støttet paa disse Personifikationers sjældne Forekomst, selvfølgelig kun har absolut Beviskraft, forsaavidt det afstikker Grænserne for vor Viden om den homeriske Tids Opfattelse; over for denne kan det kun tjene til at antyde det sandsynlige Forhold.

I Modsætning til de hidtil omtalte Personifikationer er der da ogsaa to, som forekomme meget hyppig, men som ikke desto mindre næppe have slaaet dybere Rødder i Digterens Forestilling end hine. Den ene er *Μοῖρα*, der et Sted [1]) endog nævnes som en Flerhed af Kvinder, som bestemme Menneskets Skæbne; et andet Sted i samme Sang gives der fremdeles en personificerende Skildring af den, men med ganske de samme Ord som de, hvormed den ovenfor omtalte *Αἶσα* er fremstillet, og endelig forekommer Ordet mange Steder i begge Digte med personificerende Prædikater. Undersøger man imidlertid disse nærmere, viser det sig, at de aldeles ikke lade sig forene med hin Tanke om de spindende Kvinder; her hedder det nemlig *μοῖρα κατέλαβε, κατεπέδησε, καθαίρει* o. lign. Digterens Opfattelse af denne Personifikation har da været i høj Grad springende, og dermed er ogsaa Sandsynligheden for dens rent poetiske Karakter givet.

Den anden er *Κῆρες*. Her er Skildringen ganske vist ikke springende; som denne er givet under Beskrivelsen af Achilleus's Skjold, hvor *Κῆρες* ere fremstillede, iførte blodige Kapper og slæbende Ligene og de halvdøde i Slaget ved Fødderne, saaledes vil den ogsaa kunne passe med de staaende Vendinger, der forekomme flere Gange i Iliaden: *αὐτὸν κῆρες ἔβαν θανάτοιο φέρουσαι, κῆρες γὰρ ἦγον (αὐτὸν) μέλανος θανάτοιο, κὴρ ἐδάμασε* osv., — men til Gjengjæld have disse Udtryk en saa afgjort metaforisk Karakter, at man ikke let overbeviser sig om, at hin Skildring er andet end en malende, videre Udførelse i samme Retning.

At det upersonlige Element gjør sig stærkt gjældende i en Personifikation, i den Grad, at den personlige Karak-

---

[1]) Il. XXIV, 49.

ter kun er antydet eller givet glimtvis, er selvfølgelig i og for sig ganske i sin Orden. Men noget andet er, naar denne Personifikation ikke længer er en Fantasi eller Tankeleg, men derimod skal være Gjenstand for Tro. Allerede hos Barnet, for hvem Legen er Alvor, en Trossag, om man vil, viser det sig derfor ogsaa, at det ikke er en Blomst, et Æble, et sammensat Legetøj eller en anden interessant Gjenstand, der egner sig til at sætte dets Personifikationstrang i Bevægelse, det skal tværtimod helst være en Pind, en Sten, dets Skammel, — jo simplere des bedre. Saa primitivt kan Forholdet næppe være i de allegoriserende Religioner; det upersonlige kan og maa her have en virkelig Vægt, men til Gjengjæld maa det ogsaa ventes, at den personlige Side gjør sig gjældende i tilsvarende Grad, hvis vi da skulle kunne forstaa, at der virkelig kan være Tale om Tro.

Det er da netop dette, der er det betegnende for alle de hidtil omtalte homeriske Personifikationer, at den upersonlige Side er den afgjort overgribende, den personlige mere eller mindre svagt anslaaet, og at selve Personifikationen kun fremtræder isoleret, altsaa synes meget langt fra at være noget fastslaaet. I saa Henseende vil det vise sig, at alle de andre Personifikationer hos Homer adskille sig betydelig fra de nævnte, og det Spørgsmaal vil da nu naturlig melde sig, om det da ikke netop er her, vi skulle sætte Grænsen mellem, hvad der hører hjemme udenfor, hvad indenfor det homeriske Pantheon.

Til at besvare dette Spørgsmaal benægtende, til at paavise, at det ialtfald ikke er her, der har været en saadan Kløft i Digterens Opfattelse, vil det være tilstrækkeligt, om det skulde vise sig, at en Personifikation paa engang har hin metaforiske Karakter endog i særlig høj Grad og tillige fremtræder som fastslaaet Personlighed. En saadan træffe vi i Personifikationen Ἔρις. Denne forekommer ikke mindre end 7 Gange i Iliaden. Den er afbildet paa Athenes Skjold (V, 740) og paa Achilleus's (XVIII, 535), dog uden at være karakteriseret noget af Stederne. I 11te Sang udsendes den af Zeus, da Kampen skal til at begynde (v. 3 ff.), be-

tegnes som ἀργαλέη og har Krigstegnet i Hænderne; i 20de Sang betegnes den som κρατερή og λαοσσόος, idet den ophidser til Kamp sammen med Athene (v. 48), ligesom i 5te Sang v. 518 sammen med Ares, men kaldes her ἄμοτον μεμαυῖα. I Forbindelse med denne Gud optræder den endvidere i 4de Sang v. 440 ff., karakteriseres her med det samme Participium, men kaldes tillige Ἄρεος ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη ἑτάρη τε. Som man ser, fremtræder da denne Personifikation i en Række af Steder som hel Personlighed, tilmed paa flere af dem i nøje Forhold til og Forening med to af de olympiske Guder. Allerede dette maa stille den højt over alle de hidtil omtalte Personifikationer; men saa finde vi den endelig et Sted omtalt paa en Maade, der skulde synes at give et afgjørende Svar paa vort Spørgsmaal, ialtfald for dens Vedkommende. Det hedder nemlig i 11te Sang v. 73—75:

. . . Ἔρις δ' ἄρ' ἔχαιρε πολύστονος εἰσορόωσα
οἴη γάρ ῥα θεῶν παρετύγχανε μαρναμένοισιν,
οἱ δ'ἄλλοι οὔ σφιν πάρεσαν θεοί, ἀλλὰ ἕκηλοι
σφοῖσιν ἐνὶ μεγάροισι καθείατο, ἧχι ἑκάστῳ
δώματα καλὰ τέτυκτο κατὰ πτύχας Οὐλύμποιο.

Ἔρις omtales da her ganske som en Gud, fuldstændig sideordnet med Olympierne, næsten som om ogsaa den tænktes at have sin Bolig paa „Olympens Kløfter". Det vil da nu, ved Siden af alt dette, have sin særlige Interesse at faa at vide, hvorledes Digteren egentlig har tænkt sig denne guddommelige Personlighed. Karakteristiken findes kun et enkelt Sted, nemlig det allerede omtalte i 4de Sang, hvor den kaldes Ares's Søster og Veninde, og lyder saaledes:

ἥτ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

Det ejendommelige ved denne Skildring er, at den har en saa metaforisk Karakter som kun de færreste af de hidtil omtalte Personifikationer, idet det upersonlige trænger sig saa stærkt frem, at selve den klare Personlighed fuldstændig

forflygtiges; Begrebsforestillingen er her saa levende oppe i Digteren, at det ikke er godt at tænke sig, hvorledes han i samme Øjeblik kan have Forestillingen om den som en personlig Gud, der handler Haand i Haand med sin Ven og Broder Ares, saa meget mere som hin Skildring meget minder om en anden, der gives af ἔρις og χόλος som rent abstrakte Begreber:

ἀνδρῶν ἐν στήθεσσιν ἀέξεται ἠύτε καπνός [1]).

Man nødes da til at indrømme, at det maa staa som noget meget tvivlsomt, om den homeriske Tid virkelig har troet paa Tilværelsen af en Gudinde Ἔρις, og Resultatet bliver da, at vi fremdeles maa fortsætte vor Søgen efter de mythiske Personifikationer. Ἔρις's Karakter viser ialtfald, at her kan Grænsen ikke ligge. Thi enten har en i saa høj Grad metaforisk Personifikation kunnet være Gjenstand for Tro paa Homers Tid, og der er da ingen Grund til at exkludere de tidligere nævnte, eller ogsaa er det, at en Personifikation kaldes „Gud“ og atter og atter nævnes som Personlighed ikke tilstrækkeligt Vidnesbyrd for, at Digteren har troet paa dens Existens.

Bestemme vi os imidlertid til at rykke Eris ned i de metaforiske Personifikationers Klasse, og opgive vi dermed at betragte Betegnelsen „Gud“ og Personifikationens Hyppighed som Kriterium for dens mythiske Karakter, saa møder der os nu en ny Ejendommelighed, som ved første Øjekast kunde synes at afgive et solidere Grundlag for Inddelingen. Det, der maatte gjøre os særlig skeptiske overfor Eris, var jo, at det upersonlige Begrebselement i Personifikationen gjorde sig gjældende paa en saa overgribende Maade. Det vil nu vise sig, at med alle de homeriske Personifikationer, vi endnu have at omtale, forholder det sig lige omvendt. Her er det nemlig tværtimod den personlige Side, som trænger sig frem paa en Maade, der ofte maa synes at være fuldstændig ødelæggende for Personifikationen selv, idet Begrebssiden hos enkelte af dem endog kun synes

[1]) Il. XVIII, 110.

repræsenteret ved Benævnelsen, Dobbeltforestillingen altsaa saagodtsom helt er forsvundet. En nærmere Betragtning af dem vil dog snart vise, at det heller ikke er her, vi kunne sætte nogen afgjørende Grænse. Dette ligger fremfor alt i det nøje, ja sidestillede Forhold, hvori de, som vi nu skulle se, træde til flere af hine metaforiske Personifikationer.

Paa det Sted i Iliaden, hvor Eris karakteriseres som anført, nævnes saaledes i nøjeste Forbindelse med den to andre, særlig spinkle Personifikationer, nemlig *Δεῖμος* og *Φόβος*; de ere her Deltagere i Kampen, sammen med Athene, Ares og Eris. I 11te Sang v. 37 nævnes de fremdeles som afbildede paa Agamemnons Skjold, og endelig omtales *Φόβος* i 13de Sang (v. 299 ff.) som Ares's Ledsager og kaldes her tillige hans *φίλος υἱὸς κρατερὸς καὶ ἀταρβής*. Dette er alt, hvad der er givet om disse som Personifikationer, og man skulde da synes i særlig Grad at være berettiget til at henføre dem blandt de metaforiske. Men i 15de Sang møde vi dem i en helt ny Skikkelse; det er nemlig her dem, hvem det bliver befalet at spænde Hestene for Ares's Vogn[1]). Af det upersonlige er der her kun det tilbage, at det just er Ares's Heste, de forspænde. Heraf kan der sluttes, at disse Væsener paa de anførte Steder dog maa have haft en mere levende Skikkelse for Digteren, end man af hint vilde være tilbøjelig til at antage. Men man ser tillige et ejendommeligt Spring i hans Fantasi, fra det personificerede til det rent personlige, et Spring, der ganske vist her ikke er saa helt ufatteligt, — vi skulle senere se nogle af en ganske anden Dimension —, men dog et Spring: fra Frygtens og Rædselens Begreb naar man ikke let til Staldknægtens. Efter det nøje Forhold, hvori disse Personifikationer staa til Eris, maa man nu naturlig føle det som en ren Tilfældighed, at ikke ogsaa denne er taget med eller ved en anden Lejlighed kommer i en lignende Situation; nogen Kløft mellem dem har der sikkert ikke været. Og dette Indtryk vil forhøjes, naar man ser hen paa andre

---

[1]) Il. XV, 119 ff.

Personifikationer, der have den samme Skæbne, at gaa over til at blive rene Personligheder.

Det er allerede omtalt, hvorledes λιταὶ personificeres i 9de Sang af Iliaden; men denne Personifikation er her ikke blot sidestillet med en anden, Ἄτη, men i selve Skildringen knyttet saa nøje til, man kunde gjærne sige, vævet ind i den, at man trygt kan paastaa, at de i Digterens Forestilling her maa have været fuldstændig sideordnede. Af dem nævnes imidlertid λιταὶ ikke mere som Personifikation, hverken hos Homer eller, saavidt vides, overhovedet i græsk Litteratur. Derimod skildres Ἄτη igjen som Personifikation i 19de Sang v. 91: hun er her πρέσβα Διὸς θυγάτηρ, ligesom hist λιταί, men forøvrig fremstilles hun her, ganske som paa hint Sted, som en letfodet Guddom, der skader Menneskene; „hun træder ikke paa Jorden," hedder det tillige, „men gaar hen over Menneskenes Hoveder." Men umiddelbart derefter fortælles Historien om, hvorledes hun engang, i Anledning af Herakles's Fødsel, bedaarede selve Zeus. Til Straf griber han hende ved hendes κεφαλῇ λιπαροπλόκαμος, slynger hende ned fra Olymp og forbyder hende for Fremtiden Adgang til „Olympos og den stjærnebesatte Himmel." Atter her træffe vi da Springet fra det personificerede til Personligheden, og atter her er en Personifikation, λιταί, som man ellers skulde synes med Rette at kunne betegne som rent metaforisk, ved sit Forhold til Ἄτη løftet op saa at sige i selve de personlige Guders Kreds.

Δεῖμος, Φόβος og Ἄτη have saaledes staaet for Digteren paa engang som Personifikationer og som Personligheder, uden at Modsætningen dog er særlig stor. Det samme gjælder om tre andre, nemlig Θάνατος, Ὕπνος og Νύξ, navnlig for den førstes og den sidstes Vedkommende. Hin forekommer mange Gange i Iliaden som metaforisk Personifikation, særlig sammen med μοῖρα i Udtrykket: ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή f. Ex. V, 83. I 14de Sang Sang v. 231 nævnes den dernæst, ganske i Forbigaaende, som Broder til Ὕπνος, en personificerende Forestilling, der jo ligger grumme nær; og endelig giver Zeus i 16de Sang[1])

[1]) 454 672. 682.

paa Heras Opfordring Befaling til, at Θάνατος og Ὕπνος skulle bringe Sarpedons Lig til Lykien. Da Sarpedon jo allerede er død, er der heller ikke for Θάνατος's Vedkommende her nogen egentlig Personifikation, men Springet er unægtelig særlig ringe.

Noget større er det ved Νύξ. Det er Ὕπνος, der fortæller Hera[1]), hvorledes Zeus engang havde forfulgt ham i heftig Forbitrelse. Han flygter da til Νύξ, δμήτειρα θεῶν καὶ ἀνδρῶν; da standsede Zeus Forfølgelsen, thi han frygtede for at mishage „den hurtige Nat“.

Hvad endelig Ὕπνος angaar, saa træffe vi denne Personifikation kun paa de anførte Steder i 14de og 16de Sang af Iliaden; men hans Optræden paa det første Sted er af Interesse for Forstaaelsen af den omtalte Personliggjørelse af Personifikationerne. Hera ønsker at faa Zeus dysset i Søvn, for at kunne faa frit Spil under Kampen mellem Achæer og Troer. Hun opsøger da Ὕπνος, træffer ham paa Lemnos og begynder Underhandlingerne med ham. Da han ikke synes synderlig villig til at følge hendes Opfordring, lover hun ham en af Kariterne til Hustru, og dette virker. Han sætter sig i Skikkelse af en Fugl op i et højt Fyrretræ paa Idabjærget, skjult af dets Grene, saa at Zeus ikke kan se ham. Da Listen er lykkedes, løber han som Bud ned til Poseidon for at underrette ham om den gunstige Situation:

εὕδει
Ζεύς, ἐπεὶ αὐτῷ ἐγὼ μαλακὸν περὶ κῶμ' ἐκάλυψα,[2])

— det manglede blot, at han skulde sige ὕπνον istedetfor κῶμα, for at gjøre Konfusionen fuldstændig; thi Ὕπνος er jo her ikke længer ὕπνος, Søvnen, personificeret, men derimod et Væsen, som har Magt til at dysse i Søvn uden vedkommendes Vidende og Villie, selv om det er Guders og Menneskers Fader. At Digteren imidlertid ikke selv har

[1]) Il. XIV, 259 f.
[2]) Il. XIV, 358—59.

været sig denne Modsigelse bevidst, derpaa tyder bl. a. det, at han, naivt nok, i selve denne Fortælling karakteriserer ham som νήδυμος, — det Adjektiv, han almindelig anvender om ὕπνος som Abstractum.

Men har da Homer og hans Tid virkelig troet paa en Gud „Søvn", der trykker vore Øjne til om Aftenen? Det synes utroligt, naar han dog samtidig anvender det samme Ord atter og atter rent begrebsmæssigt[1]), omend netop dette Exempel har vist os en Naivitet i hans Forestillinger paa dette Omraade, der foreløbig kan aabne lovende Udsigter til en Løsning. Maa vi imidlertid opsætte Besvarelsen af dette Spørgsmaal, fordi vi endnu savne ethvert reelt Støttepunkt, saa er der dog noget andet, vi kunne fastslaa som Resultat af den foregaaende Undersøgelse, og det er, at, har han troet paa en saadan Gud „Søvn", der tillige er Søvnens Gud, saa har han ogsaa troet paa en Gud „Død", der begraver de døde, paa en Gud „Rædsel", der gjør Staldtjeneste, paa „Bønner", der have Zeus til Fader, paa en Gud „Tvedragt", paa Moira og Oneiros og Ossa, — kort sagt, at der, psykologisk sét, er et Baand, som omslynger alle disse Personifikationer, personliggjorte og metaforiske, saa uløseligt, at et Brud paa det, hvor man end vilde sætte det, kun kan synes vilkaarligt og urimeligt.

Tager man da dette i Betragtning, saa vil det letteste og simpleste Svar paa hint Spørgsmaal ganske vist blive, at det hele kun er en poetisk Spøg af Digteren, at alle disse Personifikationer med deres Personliggjørelse kun er en slet og ret Fantasileg, som ikke har haft nogen alvorlig Betydning for ham eller for hans Tid. Rigtignok vil denne Antagelse have til Følge, at vi ogsaa maa henvise endel Forestillinger og Fortællinger, som angaa selve de personlige Guder, til det bevidste Æventyrs Verden, f. Ex. selve den lige omtalte Episode med Hypnos, noget. der altid vil have sin Betænkelighed; dernæst have vi truffet enkelte af dem, nemlig Ate, Deimos og antydningsvis ogsaa Eris, oppe paa Olympos blandt hine Guder, men dette Ophold har dog

---

[1]) f. Ex. i Udtrykket: περικέχυτο ὕπνος, Il. II, 19.

haft en meget temporær og tvivlsom Karakter, navnlig for Ates Vedkommende. Vi maa da gaa videre i vor Søgen efter Guder og prøve, om det ikke netop er her, ved det snedækte Olympens Porte, at Grænseskjellet findes mellem Digterens Spøg og hans Alvor.

Allerede det første Indtryk, vi modtage, naar vi nu endelig betræde selve Olympen, varsler dog ikke godt i denne Retning. Det er „Tidsskifterne“, der aabne Porten for os, og komme vi indenfor, se vi „Regnbuen“ fare som Bud fra Himmel til Jord; vi se „Ungdommen“ skjænke Nektar for de andre salige og „Retsordenen“ tage Del i Drikkelaget, og endelig se vi „Skjønheden“ som Hustru til *πέλωρ αἴητον*, den hinkende Hefaistos.

Men man vil dog meget snart blive opmærksom paa, at det forholder sig lidt eget med disse Personifikationer. Ved første Øjekast ser det nemlig ud, som om her den personlige Side i den Grad har faaet Overhaand over den upersonlige, at denne saa at sige helt er forsvundet.

Hvad saaledes *Ἶρις* angaar, da er det lige netop, vi vide, at Homer har kjendt dette Ord som Betegnelse for Regnbuen; det forekommer nemlig kun en enkelt Gang i Iliaden, under Beskrivelsen af Agamemnons Skjold[1]). Derimod se vi Gudinden Iris optræde som handlende, rigtignok stadig i andres Tjeneste, i ikke mindre end 9 af Iliadens Sange. Afstanden mellem Personen og det upersonlige er her saa stor, at vi kun lige kunne skimte Forbindelsen mellem Regnbuen og et Sendebud fra Himlen.

Paa en lignende Maade forholder det sig med *Ἥβη*. Hun kaldes en Datter af Zeus og Hera[2]) og er forsaavidt den eneste Personifikation, hvis Fader og Moder begge nævnes; sammesteds omtales hendes Ægteskab med Herakles. I Iliaden fortælles et Sted[3]) ganske kort, at hun ved Gudernes Gilde gød Nektar i Bægrene, et andet Sted[4]) gjør

---

[1]) Il. XI, 27.
[2]) Od. XI, 604.
[3]) IV, 2.
[4]) V, 722.

hun Heras Kjøretøj istand, senere i samme Sang[1]) giver hun Broderen Ares Bad og ifører ham hans εἵματα χαρίεντα, — hun er, kort sagt, i Modsætning til Athene, Artemis og Afrodite, den huslige Datter i den olympiske Gudefamilie.

Som man ser, er Afstanden atter her meget stor, saa stor, at man kan være i berettiget Tvivl, om der overhovedet er Tale om en Personifikation. Rigtignok træffe vi Begrebet ἥβη, ligesom Verbet ἡβᾶν, atter og atter i begge Digte, men der er jo dog den Mulighed, at Ordet ved Siden deraf hos Homer er gaaet over til at blive et Nomen proprium, saa at vi her ikke længer have en Begrebspersonifikation, men slet og ret en levende, fuldblodig Personlighed.

En Betragtning af de øvrige olympiske Personifikationer vil imidlertid give en Besvarelse af, i hvilken Retning dette Spørgsmaal naturlig maa besvares. Blandt dem nævntes ovenfor Ὧραι. Ordet betegner hos Homer de regelmæssige Tidsskifter. De fremtræde som afgjort personlige Væsener i Iliadens 8de Sang[2]), hvor de udføre den flere Gange omtalte Staldtjeneste, spænde Hestene fra Heras Vogn, bringe hine til Krybben og stille denne paa dens Plads; derefter sætte de sig paa deres gyldne Stole midt iblandt de andre Guder. Det upersonlige Grundlag er da her, som ved Iris og Hebe, kun bevaret i selve Navnet. Naar det derimod paa to andre Steder[3]) siges, at det var overdraget dem at aabne og lukke den tætte Sky, der dækker Indgangen til Himlen og Olympos, vil man vel her kunne ane det upersonlige, dog kun saa svagt, at det snarere vil tyde paa, at denne Forestilling oprindelig har haft Karakter af en Personifikation, end at den har staaet saaledes paa Homers Tid. Men sé vi saa endelig hen til, hvorledes de omtales i Iliadens 21de Sang v. 450, saa maa Tvivlen herom formentlig forsvinde. Talen drejer sig om Poseidons og Apollons Daglejertjeneste hos Kong Laomedon; Poseidon siger da: „Men da saa de frydfulde Horaer fremførte den Tid, da

[1]) v. 905.
[2]) v. 433 f.
[3]) Il. V, 749 ff. VIII, 393.

Lønnen skulde betales, berøvede Laomedon os voldelig den hele Løn". Her er Personifikationsforestillingen klar nok. Det synes altsaa givet, at Digteren har kunnet rumme Forestillingen om ὧραι paa en Gang som abstrakt Begreb, som Personifikation og som hel og fuld Personlighed, noget, som vi jo forøvrigt ogsaa have set med Deimos, Fobos, Ate o. fl.; fra disse adskille Horaerne sig kun ved en Gradsforskjel, forsaavidt det selvstændig personlige er saa stærkt fremtrædende, at de endog faa Plads blandt de salige Guder, medens de derimod kun et enkelt, lidet fremtrædende Sted nævnes som Personifikationer. Den Betragtning paatrænger sig da naturligt, at, havde vi ikke haft dette ene Sted i Iliaden, da vilde det ligge nærmest at forudsætte en Kløft i Tidens Forestilling om ὧραι som abstrakt Begreb og Ὧραι som olympiske Guder, og det ligger tillige nær at drage Slutninger herfra ogsaa med Hensyn til Iris og Hebe, om hvilke vi ganske vist intet saadant Sted have.

Man vil maaske indvende, at der her tillægges hint enkelte Sted for stor Beviskraft, at nemlig Personifikationen ὧραι her godt kan tænkes sondret fra Dørvogternes Personligheder. Med Henblik paa de andre personliggjorte Personifikationer tror jeg ikke, man har Ret heri, og dette synes mig at blive indlysende, naar man betragter en anden af disse olympiske Personifikationer, nemlig Θέμις. Hende møde vi som hel Personlighed i Iliadens 15de Sang. Hera kommer i meget nedtrykt Stemning tilbage til Olympos efter et mindre behageligt Møde med Zeus; alle de udødelige Guder springe op fra deres Sæde, da de se hende, og hilse paa hende med Bægrene. Derpaa hedder det[1]):

ἡ δ' ἄλλους μὲν ἔασε, Θέμιστι δὲ καλλιπαρῄῳ
δέκτο δέπας · πρώτη γὰρ ἐναντίη ἦλθε θέουσα,
καί μιν φωνήσασ' ἔπεα πτερόεντα προσηύδα·
„Ἥρη, τίπτε βέβηκας; ἀτυζομένῃ δὲ ἔοικας·
ἦ μάλα δή σ' ἐφόβησε Κρόνου παῖς, ὅς τοι ἀκοίτης."
Τὴν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα θεὰ λευκώλενος Ἥρη·

[1]) v. 87 ff.

„μή με, θεὰ Θέμι, ταῦτα διείρεο· οἶσθα καὶ αὐτή,
οἷος ἐκείνου θυμὸς ὑπερφίαλος καὶ ἀπηνής.
ἀλλὰ σύγ' ἄρχε θεοῖσι δόμοις ἔνι δαιτὸς ἐίσης etc.

I det sidste Vers ligger der vel en Personifikation antydet, omend i og for sig ikke stærkere end ved Horaerne og Iris; Themis er her forøvrigt i et og alt olympisk Guddom, deltager som en af de andre i Drikkelaget og karakteriseres som καλλιπάρῃος ligesom, blandt Gudinderne, Leto og desuden flere dødelige Kvinder. Men i 20de Sang se vi hende optaget paa en helt anden Maade; det er her nemlig hende. Zeus befaler at kalde alle Guder til Forsamling[1]). Ogsaa her er hun vel Personlighed og udfører kun et af den Art Hverv, der ellers overdrages til Iris, men sammenligner man Stedet med et andet, vil det blive klart, at her tillige ligger en virkelig Personifikation af den lovbundne Orden. Dette Sted findes i Odysseen[2]), hvor Telemachos i Forsamlingen siger:

λίσσομαι ἠμὲν Ζηνὸς Ὀλυμπίου ἠδὲ Θέμιστος,
ἥτ' ἀνδρῶν ἀγορὰς ἠμὲν λύει ἠδὲ καθίζει.

Disse to Steder gjøre det da tilstrækkelig klart, at hint Vers virkelig indeholder en Allusion til den upersonlige Side i Themis's Væsen, og at der altsaa har været en allegoriserende Forestilling oppe under en Fortælling, hvor ellers Personlighedssiden synes saa afgjort eneraadende. — Saaledes bidrager Themis's Karakter og Fremtræden til Forstaaelsen af Horaerne, og de begge gjøre fremdeles Opfattelsen af Iris og Hebe som Personifikationer sandsynlig.

Blandt de olympiske Personifikationer staar der endnu kun tilbage at omtale Χάρις, som tillige er den eneste af de homeriske Begrebspersonifikationer, der endnu ikke er omtalt. Der er, i Modsætning til de andre sidstomtalte, ved denne det særlige, at den egentlig intet Sted møder os som Personifikation, og dog er det ved den, som ved Themis,

[1]) Il. XX, 4.
[2]) II, 68.

aldeles umuligt at tænke sig, at Digteren ikke har haft Begrebet in mente saa at sige overalt. Dette vil maaske synes mindst slaaende ved hendes Optræden i Iliadens 18de Sang. Hun viser sig nemlig her som Hefaistos's Hustru, modtager Thetis som Værtinde i hans Hus og melder hendes Besøg til sin Husbond. Heri ligger der ganske vist ingen direkte Hentydning til Skjønhedens Begreb; det er dog sikkert ikke tilfældigt, at netop hun er gjort til Smedegudens Husfælle. Denne Gud møde vi jo flere Gange i Iliaden og særlig i denne Sang som et haltende, tyndbenet, sodet og stønnende πέλωρ. Det er nu næppe for dristigt at antage, at der har ligget et folkeligt Lune til Grund for Forestillingen om, at den hæslige blandt Guderne formæles med selve Skjønheden, en Opfattelse, der jo bestyrkes meget ved, at det i Odysseen er selve Afrodite, der er givet ham til Hustru. Den nære Forbindelse mellem Chariterne og Afrodite se vi forøvrigt af, at de gaa til Dans med hende[1]), at det er dem, der bade og salve hende efter den uheldige Affære med Ares i Demodokos's Fortælling[2]), og endelig af Il. V, 338, hvor det siges, at hendes Peplos er forarbejdet af Chariterne. Endelig høre vi, at de skjænke Skjønheden til Menneskene[3]), og at de selv ere skjønne, kunne vi se af Il. XVII, 51 og forresten vel ogsaa slutte af, at Hera, da hun søger at vinde Hypnos for sig, særlig lover ham en af dem til Hustru[4]).

Spørger man da nu, om der virkelig kan have været en saadan Væsensforskjel mellem alle disse „olympiske" Personifikationer og hine tidligere omtalte, saaledes som de stod for Tidens Forestilling, en Forskjel saa stor, at, hvad der findes paa den ene Side af Linien, er dens Guder, hvad der er paa den anden, kun fri Fantasiskabninger, da kan Svaret ikke være tvivlsomt. Saavel hine som disse ere paa engang upersonlige Begreber, Personifikationer og selvstæn-

[1]) Od. XVIII, 194.
[2]) Od VIII, 364.
[3]) Od. VI, 18.
[4]) Il. XIV, 67.

dige Personligheder. Fremdeles lader Digteren Hypnos, der hører til den først omtalte Klasse, ægte eller ialtfald faa „Bryllup i Udsigt“ med Charis, nogen egentlig Artsmodsætning mellem dem kan der då sikkert ikke have staaet for hans Bevidsthed. Han lader endvidere Deimos og Fobos udføre Staldtjeneste i Olymp, ikke mindre end Horaerne og Hebe; og han kalder endelig Personifikationer af den ene Art saavelsom af den anden θεαί, Eris ikke mindre end Iris, Themis og Horaerne.

En Forskjel er der dog; men den beror udelukkende paa, at der hos de olympiske Personifikationer er en noget større Afstand mellem Personifikationen med dens Begreb og den derfra emanciperede Personlighed. Men dette kan ikke have nogen Indflydelse paa det, som jeg mener at kunne fastslaa som Resultat af hele den foregaaende Undersøgelse, at nemlig Digterens Forhold — troende eller ikke-troende — væsentlig maa have været det samme overfor alle de omtalte Personifikationer.

Derimod faar denne Forskjel Betydning overfor Hovedspørgsmaalet, om Tiden da har troet paa alle disse Personifikationer, med samt deres Personliggjørelser. At besvare dette bekræftende bliver nu ikke saa lidt vanskeligere. Thi den skal nu have troet paa Væsener, der i sig indeholde saa krasse Modsigelser, have troet paa Tilværelsen af personliggjorte Personifikationer, hvis Handlinger staa i saa fjærnt et Forhold til det personificerede Begrebs Karakter, som det at sætte Heste i Stald, bringe Ungersvende i Bad, forrette Tjeneste som Mundskjænk, staar til Ungdommens, Tidsskifternes og Skjønhedens Begreber, forudsat at Digteren har haft det upersonlige præsent i sin Forestilling under Fortællingen.

At han har haft dette, synes at fremgaa af det omtalte, særlig hvad angaar Themis, Horaerne og Charis; men for yderligere at stille Spørgsmaalet klart og præcisere dets Natur, vil jeg kortelig omtale en Personifikation fra en anden Sfære, der uden strængt taget at høre til de egentlige Olympieres Kreds dog afgjort hører herhen. Det er Personifikationen af Morgenrøden, Ἠώς, der ogsaa i andre

Retninger er af særlig Interesse. Denne Personifikation forekommer hyppig som rent metaforisk, med de bekjendte Adjektiver: *ῥοδοδάκτυλος, ἠριγένεια, κροκόπεπλος, εὔθρονος.* Midt i en saadan Personifikation benævnes hun imidlertid *θεά*[1]), og denne Gudinde viser sig dernæst paa andre Steder at være i Besiddelse af en rent personlig Egenskab. idet hun nemlig er i en ualmindelig Grad elskovsfuld. Det fortælles saaledes, at hun har røvet Kleitos af Kjærlighed til hans Skjønhed, for at han kunde leve blandt de udødelige[2]). Hun har dernæst ligeledes bortført Orion for at gjøre ham til sin Husbond[3]). Endelig faa vi at vide af to, rigtignok enslydende, Steder, at hun stod i et meget intimt Forhold til Tithonos, fra hvis Leje hun rejste sig for at bringe Lys til dødelige og udødelige[4]). Nogen naturlig Forbindelse mellem Morgenrøden og disse Elskovsæventyr vil man næppe kunne paavise. Det er vel muligt, at den komparative Mythologi kan godtgjøre, hvorledes denne Forestilling oprindelig er opstaaet, men, hvad det her kommer an paa, hos Homer vil man forgjæves søge Oplysning derom. Man vil sikkert indrømme mig: at have Tanken om Morgenrøden nærværende og samtidig tænke sig denne paa Jagt efter en fager Yngling, — det kan tilnød gaa som en dristig poetisk Fantasidigtning, som Gjenstand for religiøs Tro og Tilbedelse lader det sig derimod kun meget vanskelig forstaa; og dog se vi her paa de sidstnævnte Steder de to modstridende Forestillinger saa nær hinanden i Digterens Bevidsthed som ikke ved nogen af de tidligere omtalte personliggjorte Personifikationer.

Gjør saaledes de olympiske Personifikationers Karakter det vanskeligere at besvare hint Spørgsmaal om Personifikationens Existens for Digteren bekræftende, saa gjør den det paa den anden Side ingenlunde lettere at besvare det med et Nej. Vi saa ovenfor, hvorledes allerede Tanken om hine

---

[1]) Il. II, 48.
[2]) Od. XV, 250.
[3]) Od. V, 121.
[4]) Il. X, 1 ff. Od. V, 1 ff.

mindre personlige Personifikationer som lette Fantasiprodukter maatte faa betænkelige Følger for selve de rent personlige Guders Vedkommende. Dette vil imidlertid nu komme til at gjælde i en langt højere Grad, naar vi stille os paa samme Maade overfor disse: en hel Række af bekjendte Myther ville blive til Æventyrdigtninge, f. Ex. alle de, der knytte sig til Eos, selve Hefaistos vil miste sin Ægtehalvdel, Olympen vil blive berøvet sine Dørvogtere, sin Mundskjænk og sit Ilbud osv.

Kort sagt, efter at vi nu have gjennemgaaet Personifikationernes Række og fundet, at den, psykologisk set, danner en sammenhængende Kjæde, ere vi dog lige langt fra Besvarelsen af Spørgsmaalet om, hvorvidt de retmæssig høre Mythologien til, om de virkelig have staaet som Guder for hin Tid. Thi at Homer selv kalder dem Guder og i sin Fortælling saa ofte stiller dem i et direkte Forhold til de Væsener, vi absolut maa gaa ud fra have været Gjenstand for hans Tro, det kan umulig være afgjørende overfor Vanskeligheden ved at tænke sig, at det har været hans Alvor med Væsener, der i sig rumme saa krasse Modsigelser, som dem, vi have set i det foregaaende. Den eneste Vej, der nu staar os aaben, til at besvare dette Spørgsmaal, bliver da at undersøge selve disse uomtvistede Guders Natur, altsaa vende Spørgsmaalet om og istedetfor som hidtil at spørge, om Personifikationerne have været Guder, nu undersøge, om Guderne have været Personifikationer, om mulig ogsaa de have alle hine Modsigelser i sig.

II.

Det er allerede tidligere blevet bemærket, at vi selvfølgelig ikke tør drage nogen positiv Slutning overfor vort Spørgsmaal af den Omstændighed, at en Personifikation ikke omtales som dyrket paa Homers Tid. Derimod kunne vi unægtelig omvendt slutte meget af, at dette er Tilfældet, og det er da ogsaa ovenfor fremhævet, at der findes saadanne i de homeriske Digte. Hvorledes former nu Digterens Forestilling sig overfor disse Gudepersonifikationer?

I de to tidligere nævnte Personifikationer, Uranos og Gaia, møde vi Personifikationen i dens simpleste og sikkert oprindeligste Form. Det upersonlige er nemlig her det paa engang mest almene og mest konkrete, der paatrænger sig den menneskelige Forestilling, Himlen og Jorden, og det personlige saa spinkelt som tænkeligt, idet det kun er udtrykt ved, at de paakaldes som Vidner ved Edsaflæggelser, for den sidstes Vedkommende tillige ved, at der opsendes Ofringer til den.

Herved er der altsaa ganske vist tillagt dem en fornemmende Personlighed, men Forestillingen bliver dog, trods Personifikationen, helt i det simple og enkelte. Uranos møder os tilmed kun saaledes i to ganske enslydende Steder[1]; om Slægtskabsforhold mellem den og Titanerne eller andre personlige Guder synes Homer intet at vide. Noget fyldigere er Forestillingen om Gaia. Foruden at vi se den forbunden med Uranos paa de anførte Steder, møde vi den nemlig endnu i to Offerscener i Iliaden[2]) som Gjenstand for Paakaldelse og Ofring; og endelig træffe vi Forestillingen om den i en helt ny Skikkelse paa to Steder i Odysseen; her kaldes nemlig Tityos en Søn af Jorden[3]. Denne Tanke om Jorden som Moder til et personligt Væsen staar her ganske isoleret hos Homer, og da tilmed det ene Steds Ægthed er i høj Grad omtvistet, gaar det selvfølgelig ikke an at bygge nogen Slutning derpaa.

Ganske anderledes forholder det sig derimod med en Personifikation, der forøvrigt staar de nævnte temmelig nær, nemlig Helios. Ogsaa den paakaldes ved Edsaflæggelser, ogsaa til den opsendes der Ofringer, ja, dens Karakter som en af Tidens Guder, som Gjenstand for dennes alvorlige Tro, er i Virkeligheden endnu mere fastslaaet end hines; saaledes taler Odysseus' Folk endog om at opføre et Tempel for den[4], ligesom den da ogsaa udtrykkelig betegnes som

---

[1]) Il. XV, 36. Od. V, 184.
[2]) III, 104; 278. XIX, 259.
[3]) Od. VII, 324. XI, 576.
[4]) Od. XII, 346.

δεινὸς θεός[1]). Vi se den i Digtene omtalt snart som rent upersonlig med Prædikater som *ἐπέλαμψε* o. lign., endnu hyppigere metaforisk personificeret ved et *ὁρᾷ*, *ἀμφεβεβήκει* *ἀνώρουσε* osv., men endelig ogsaa paa nogle Steder behandlet som hel og selvstændig Personlighed. Hermed sigter jeg ikke til Udtrykket: *ὃς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει*[2]); thi her blive vi dog indenfor Personifikationen, selv om denne er betydelig mere gjennemført end i de ovenfor nævnte Udtryk heller ikke til, at den ejer Hjorde af Oxer og Faar, saaledes som det udførlig omtales i 12te Sang af Odysseen; thi hermed er det næppe Meningen at betegne Solen som større Godsbesidder og Kvægopdrætter; der tænkes uden Tvivl paa virkeligt Kvæg, der var helliget Solen, saaledes som det ogsaa omtales af senere Forfattere, f. Ex. af Herodot (IX. 93), omend Homer ganske vist har rykket det ind i Æventyrets Verden ved at fortælle, at det hverken yngler eller dør[3]). Naar det derimod hedder i Odysseen, at Solen fortæller Hefaistos om hans Hustrus Ægteskabsbrud[4]), eller naar vi et andet Sted se Solen i Samtale med Zeus og true med at løbe ned i Underverdenen og skinne for de døde[5]), eller naar vi endelig høre, at den ikke alene er Søn af en Hyperion, om hvem vi dog intet vide, men at den endog selv ved Neaira er Fader til to „Gudinder", Nymferne Phaetusa og Lampetie, der vogte dens Kvæg, og ved Okeaniden Perse til Aietes og Kirke, af hvilke den sidste jo spiller en fremtrædende Rolle hos Homer som fri og hel Personlighed, — naar vi tage alt dette i Betragtning, saa er det unægtelig lidt vanskeligt at tænke sig, hvorledes denne Forestilling kan forbindes med Forestillingen om Solen som personificeret Naturgjenstand.

Det synes da virkelig at forholde sig saa, at Homer og hans Tid har kunnet tilbede og dyrke en Gud, hvis Væsen indeholder saa afgjorte Modsigelser for Forestillingen, som

---

[1]) Od. XII, 322.
[2]) F. Ex. Od. XII, 323.
[3]) Od. XII, 130 f.
[4]) Od. VIII, 270 f.
[5]) Od. XII, 376 ff.

denne Helios. Modsigelser, der ingenlunde ere mindre end dem, vi ovenfor fandt i hans Forestilling om Eos, Themis, Hebe og Eris. — Til at befri Solguden fra disse er der dog endnu en Udvej aaben. Man kunde jo nemlig tænke sig, at vi overfor den homeriske Helios aldeles ikke havde at gjøre med en Personifikation, men udelukkende med en Personlighed, der vel styrede Himmellegemets Gang, i det hele herskede over det og havde sit sædvanlige Ophold der, men uden at være bunden til det, endsige være ét dermed, og denne Udvej kunde synes saa meget mere fristende, som det jo særlig har sine Vanskeligheder at tænke sig Himmellegemet holde Bryllup med en Kvinde og avle virkelige Børn med hende. Hvad der kan indvendes imod denne Tanke, er, at for det første den senere Forestilling om en Solvogn og Helios som Vognstyreren intetsteds forekommer hos Homer; at dette skulde være tilfældigt, er vel ikke rimeligt, men dog muligt. Dernæst bruges Ordet ἥλιος paa nogle, dog forholdsvis ikke mange, Steder saaledes, at der ikke naturlig kan forstaas andet derved end det rent upersonlige Himmellegeme. Alt i alt kan det da maaske indrømmes, at det ikke er helt utænkeligt, at Helios for Homer er den personlige Solgud paa samme Maade som Poseidon er Havguden, Zeus Himmelguden, frigjort fra enhver allegorisk, personificerende Forestilling, og at da Gudens Navn af og til er bleven overført paa det Himmellegeme, han er sat til Styrer over.

Maa vi da saaledes renoncere paa at bygge nogen Besvarelse af vort Spørgsmaal paa de Forestillinger om Helios, vi møde i Digtene, er der derimod en anden Art af Personifikationer, som egne sig bedre til at skaffe Klarhed i det omtvistede Punkt, og det er Flodpersonifikationerne. Her kan det ikke godt betvivles, at vi staa overfor virkelige Personifikationer; det er endog netop en saadan, der har givet Homer Anledning til den eneste virkelig omfattende og tillige helt gjennemførte Personifikation, vi finde i hans Digte, i Kampen mellem Achilleus og den Flod, „som Guderne kalde Xanthos, men Mændene Skamandros“, saaledes som den fortælles i Iliadens 21de Sang.

Achilleus stormer frem i Kampen ved Flodens Bred og hugger Troerne ned for Fode, i vild Forbitrelse over Vennens Død, og han styrter Ligene ned i Floden. Denne, der i Forbigaaende bemærket udtrykkelig kaldes μέγας θεός (v. 248), staar selvfølgelig paa Troernes Side, og den gribes nu yderligere af Vrede over den Haan, Achilleus viser den. Den svulmer brusende op, kaster Ligene op paa Land, brølende som en Tyr. Achilleus flygter forfærdet; men Floden strømmer nu over sine Bredder og forfølger ham under voldsom Larm henover Sletten saa hurtig, at Bølgen stadig rammer hans Skuldre. Hele Sletten fyldes med Vand, saa at Lig og Vaaben svømme mellem hinanden. Tilsidst standser dog Hefaistos paa Heras Befaling Oversvømmelsen ved at tænde en mægtig Ild, der tørrer Sletten, antænder Ligene og Træerne ved Flodbredden og bringer Vandet i Kog. I sin store Kvide anraaber Floden da Hera om Barmhjærtighed og tilsværger hende ikke oftere at ville hjælpe Troerne, og hun byder da sin Søn at holde inde med de Ord[1]):

Ἥφαιστε, σχέο, τέκνον ἀγακλεές · οὐ γὰρ ἔοικεν
ἀθάνατον θεὸν ὧδε βροτῶν ἕνεκα στυφελίζειν.

At Digteren selv har troet paa hele denne Begivenhed, han her fortæller os, ikke alene som en slet og ret Oversvømmelse, men som et virkeligt Udtryk for Flodgudens Vrede, og at han har opfattet denne Gud som selve Flodstrømmen, selve Vandet, lader sig ikke betvivle. Thi af flere Steder se vi, at Xanthos ikke alene kaldes θεός og stilles fuldstændig sideordnet med de olympiske Guder, f. Ex. i 20de Sang, v. 38 ff., hvor de Guder, som kæmpe paa Troernes Side, nævnes i følgende Orden: Ares, Phoibos, Artemis, Leto, Xanthos og Afrodite, men ogsaa, at den er bleven dyrket som en saadan. Saaledes siger Achilleus til Lykaon om den:

---

[1]) Il. XXI, 379 f.

οὐδ' ὑμῖν ποταμός περ ἐΰρροος ἀργυροδίνης
ἀρκέσει, ᾧ δὴ δηθὰ πολέας ἱερεύετε ταύρους
ζωοὺς δ'ἐν δίνῃσι καθίετε μώνυχας ἵππους.[1])

Det er altsaa selve Floden, *ποταμὸς ἀργυροδίνης*. til hvilken der ofres; ligeledes er selve Offerceremonien, der bestaar i, at Offerdyret kastes i Floden, betegnende. Et andet Sted omtales det, at der endog var en særlig Præst for Xanthosfloden[2]).

Det kan da betragtes som givet, at Xanthos for Homer er en Personifikation, og at han trods dette har troet paa dens Existens som saadan, og at endelig Flodkampen for ham er en virkelig Begivenhed. Og dog véd sikkert han og hans samtidige meget godt, at Vand ikke føler Smerte, fordi det koges, og han ved vel, at en Flod ikke kan udtrykke sine Tanker i Ord. Det er morsomt her at se, at han, da han første Gang lader Floden tale, har haft en lille Anfægtelse i denne Retning, idet han finder det fornødent forinden at sige (v. 212 f.):

προσέφη ποταμὸς βαθυδίνης
ἀνέρι εἰσάμενος[3]), *βαθέης δ'ἐκ φθέγξατο δίνης.*

Vi faa imidlertid nu ikke Lov til at blive staaende herved, ved Xanthos som Personifikation. I Begyndelsen af samme Sang fortælles det nemlig, at den er avlet af selve Zeus[4]). At Floder ere Brødre, som Xanthos og Simoeis, eller Sønner af andre Floder, — det lader sig meget vel forene med Personifikationsforestillingen, men at en „dybthvirvlende“ Flod skulde være avlet af en personlig Gud, det lyder temmelig paradoxt og fører os helt bort fra Personifikationstanken. Man kunde føle sig stærkt fristet til at opfatte det som en rhetorisk Vending; men dette gaar

---

¹) Il. XXI, 130 ff
²) Il. V, 77 f.
³) sc. *φωνήν*. jvf. Il. XIII, 45. 216. XVII, 555.
⁴) Il. XXI, 2.

af flere Grunde ikke an. Det er nemlig ikke det eneste Sted, hvor denne Forestilling kommer frem; saaledes omtales ogsaa i Iliadens 14de Sang, v. 434, „den vidtstrømmende Xanthos, hvem den udødelige Zeus avlede“, og dernæst møde vi atter og atter Fortællinger om, at denne eller hin Helt er Søn af eller nedstammer fra en Flod[1]), en Tanke, der jo ikke er mindre indviklet end hin.

Hvad her er sagt om Xanthos, gjælder ligeledes de andre Floder, navnlig ogsaa selve *Ὠκεανός*. Denne omtales snart som rent upersonlig, som *ποταμὸς ἀψοῤῥόος*, over hvis Bølger Odysseus sejler, snart behandles den som Personifikation, som da Achilleus siger til den faldne Lykaon[2]):

οὐκ ἔστι Διὶ Κρονίωνι μάχεσθαι
τῷ οὐδὲ κρείων Ἀχελώϊος ἰσοφαρίζει
οὐδὲ βαθυῤῥείταο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο,
ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα
καὶ πᾶσαι κρῆναι καὶ φρείατα μακρὰ νάουσιν.
ἀλλὰ καὶ ὃς δείδοικε Διὸς μεγάλοιο κεραυνόν.

Endelig møde vi den ogsaa i Iliadens 14de Sang som Gudernes Stamfader, *γένεσις θεῶν*, gift med Tethys; de bo ved Jordens Grænser, og i deres Hus er Hera bleven plejet under Striden mellem Kronos og Zeus; Forholdet mellem de to Ægtefæller er ingenlunde godt, saa at Hera foregiver at ville rejse til dem for at stifte Forlig[3]). Kort sagt, Okeanos betragtes her, som forøvrigt ogsaa andre Steder, fuldstændig som Personlighed. Om nogen Dyrkelse af den er der dog intetsteds Tale, saa at det kun er for Fuldstændigheds Skyld, jeg omtaler den i denne Sammenhæng. Som dyrkede Floder nævnes foruden Xanthos ogsaa Alpheios[4]) og Spercheios[5]), der ligeledes begge ere person-

---

[1]) f. Ex. Il. V, 544; XVI, 174.
[2]) Il. XXI, 193 ff.
[3]) Il. XIV, 200 ff.
[4]) Il. XI, 728.
[5]) Il. XXIII, 144.

liggjorte, den første som Fader til Orsilochos[1]), den anden som gift med Polydora, Peleus's Datter, og ved hende Fader til Menesthios[2]).

Den Modsigelse, vi saaledes se i Digterens Opfattelse af de dyrkede Floders Natur, møder os ogsaa, hvor Talen er om Vindene. At disse som Regel ere tænkte som rent upersonlige, er der ingen Grund til at betvivle. I Odysseens 10de Sang fortælles jo endog udførlig, hvorledes Zeus har overdraget Aiolos at lade den ene eller den anden blæse efter Behag, og hvorledes denne medgiver Odysseus dem, bundne i en Sæk. Ikke desto mindre faa vi at vide, at Ζέφυρος i Ægteskab med Harpyien Podarge har avlet Achilleus's Heste, Xanthos og Balios[3]). Den personificerende Tendens i denne Fortælling er dog umiskjendelig, særlig naar man mindes Hesten Xanthos's Ord i 19de Sang[4]):

> νῶϊ δὲ καί κεν ἅμα πνοιῇ Ζεφύροιο θέοιμεν,
> ἥνπερ ἐλαφροτάτην φάσ' ἔμμεναι.

Derimod er Personifikationen helt borte i 23de Sang, hvor Iris træffer samtlige Vinde i Zephyrs Bolig i en glad Gildestemning og afslaar deres Opfordring til at tage Del i Drikkelaget. At de endelig kunne være Gjenstand for Dyrkelse, se vi af Achilleus's Ord kort iforvejen i samme Sang, idet han lover Boreas og Zephyr ἱερὰ καλά, hvis de ville antænde Patroklos's Ligbaal (v. 195).

Modsigelserne møde os saaledes overalt, hvor vi træffe Personifikationer, hvad enten disse have været dyrkede eller ej, og der vil da ikke i dem kunne søges nogen rimelig Grund til at betvivle, at det er Digterens Alvor med at kalde Væsener som Eos, Themis eller Eris Guder, hvor vanskeligt det end kan være at sætte sig ind i, hvad han da egentlig har forestillet sig ved disse Væsener.

---

[1]) Il. V, 546.
[2]) Il. XVI, 173 ff.
[3]) Il. XVI, 149 ff.
[4]) v. 415 f.

Den homeriske Gudekreds synes altsaa at have omfattet en Dobbelthed af Guder, nemlig dels rene og skjære Personligheder, de store olympiske Guder, dels Væsener, hvis Personlighed for Tidens Forestilling maa have haft en mere eller mindre problematisk Karakter. Denne Dualisme indenfor Gudeverdenen vil dog i og for sig ikke kunne vække Anstød, efter at vi have set, hvad den homeriske Gudetro har kunnet rumme overfor den enkelte Gud. Inden vi imidlertid slaa denne Dualisme fast, er der endnu et Spørgsmaal, som trænger til Besvarelse.

Vi have ovenfor set, hvorledes Digterens Forestilling vandrer fra det upersonlige til Personifikationen og fra denne igjen til den af det upersonlige helt uafhængige Personlighed. Er det da nu givet, at den ikke ogsaa har foretaget den omvendte Bevægelse, fra det rent personlige til det upersonlige, er det givet, at selve de olympiske Guders Personlighed har staaet ren og uanfægtet som saadan for Digterens og Tidens Opfattelse? En Tvivl herom gjøres ikke alene forstaaelig ved den Uberegnelighed, vi have set brede sig i Digterens Gudeopfattelse, men den paatrænger sig endog med Nødvendighed af sig selv, naar vi se, hvorledes han i sin Omtale og Behandling stiller sig overfor hine to antagne Klasser af Guder. De kan nemlig for ham umulig have staaet som to sondrede Klasser; dertil træde de, som tidligere anført, i et altfor nøje gjensidigt Forhold til hinanden.

Idet jeg da nu søger at løse denne Tvivl, støder jeg paa et Fænomen indenfor græsk Gudebetragtning, som formentlig er blevet altfor lidt paaagtet, et Fænomen, der særlig maatte gjøre dem meget betænkelige, der mene, at hele Spørgsmaalet om Allegorien i den græske Mythologi er klaret ved slet og ret at erklære græske Guder for fuldblodige Personligheder.

Slaa vi op i Iliadens 2den Sang, v. 426, læse vi følgende:

σπλάγχνα δ'ἄρ' ἀμπείραντες ὑπείρεχον Ἡφαίστοιο

ɔ: „de holdt Indvoldene over Hefaistos“. Meningen hermed er tydelig nok: Hefaistos er sat istedetfor *Ilden*; men ulige vanskeligere bliver det at se, hvorledes Digteren er kommet til den Sammenblanding; thi man synes at maatte antage, at han, idet han nævner Gudens Navn, ogsaa har haft Forestillingen om dennes Personlighed for sig, og at forklare Udtrykket, saaledes som de Fortolkere, der overhovedet have indladt sig paa nogen Forklaring, gjøre, ved at det simpelthen er sat for φλογὸς Ἡφαίστοιο, har ingen Sandsynlighed for sig, naar man sammenholder det med de følgende Exempler.

Da Odysseus, efter at han har besejret Bejlerne, giver Befaling til, at de Slavinder, som have haft Omgang med dem, skulle dræbes, siger han[1]) til Telemachos og de andre, at de skulle hugge dem med de lange Sværd:

εἰσόκε πασέων
ψυχὰς ἐξαφέλησθε καὶ ἐκλελάθοιντ' Ἀφροδίτης,

— altsaa er her ligeledes Afrodites Navn sat ensbetydende med en rent upersonlig Forestilling, nemlig Elskov. Ogsaa her kunde nogle maaske føle sig fristede til at underforstaa et δώρων el. lign., dersom ikke det følgende Vers gjorde dette umuligt; der fortsættes nemlig saaledes:

τὴν ἄρ' ὑπὸ μνηστῆρσιν ἔχον μίσγοντό τε λάθρῃ.

Her er det da tydeligt, at en saadan Forklaring ikke kan slaa til.

Fremdeles siger Achilleus et Sted, hvor han hentyder til sin egen Død[2]):

εἰσόκεν αὐτὸς ἐγὼν Ἄϊδι κεύθωμαι,

hvor altsaa Guden Hades er sat istedetfor *Graven* eller *Døden*.

---

[1]) Od. XXII, 443 ff.
[2]) Il. XXIII, 244.

Det er dog kun paa disse tre Steder, at disse Guddomme omtales saaledes. Derimod er der en fjerde Gud, hvis Navn atter og atter, baade i Iliaden og Odysseen, anvendes om det rent upersonlige, nemlig Ares. Hans Navn anvendes om *Krigen* i Udtryk som *ξυνάγωμεν Ἄρηα, σιν γε ἐρῷ κρινώμεϑ' Ἄρηϊ, ἐγείρομεν ὀξὺν Ἄρηα, ἐπ' ἀλλήλοισι φέρον πολύδακρυν Ἄρηα*[1]) o. lign. Slige Udtryk forekomme alt i alt 25 Gange i de homeriske Digte.

Det, der ved disse Steder kan betragtes som givet, er, at Digteren har indblandet Forestillingen om noget upersonligt i Forestillingen om de ellers rent personlige Guder. Ameis nøjes med i sit „Anhang“ til Odyss. XXII, 444 at kalde dem „poetische Personificationen“, et Udtryk, som i al sin utilfredsstillende Korthed dog aabenbart peger i en rigtig Retning. Personifikationer kan man dog ikke kalde dem, forsaavidt Grundlaget her ikke er det upersonlige, men netop Personligheden; den eneste korrekte Benævnelse er Abstraktioner. Med Personifikationerne have de tilfælles, at ogsaa de hvile paa Dobbeltforestillinger, som paa engang rumme personligt og upersonligt; men i Modsætning til dem tør man næppe sige, at disse Abstraktioner have nogen almindelig og naturlig poetisk Berettigelse. Forsaavidt er det af afgjørende Betydning, at, medens Personifikationerne, der gaa fra det upersonlige til det personlige, sætter Anskuelsen i den abstrakte Tankes Sted, gaar Abstraktionen den omvendte Vej; poetiske Blomster af den Art vil man næppe kunne plukke, hverken i ældre eller nyere Poesi.

Resultatet bliver da, at Allegorien og den allegoriserende Forestilling, uden at være det principale i den homeriske Gudetro, dog breder sig overalt i den, ligefra Gudinden Charis til Guden Hefaistos, fra Gudinden Eris til Guden Ares. Men den egentlige Vanskelighed bliver dog stadig staaende, Vanskeligheden ved at forestille sig, hvorledes Tiden har kunnet bygge sin Tro og sit Haab paa Væsener, der ere saa selvmodsigende, det ene Øjeblik ere Kjød og Blod, det næste luftige Taageskikkelser, som han tilmed

[1]) Il. II, 381. 385. IV, 352. III, 130.

selv puster bort. At Digteren har kunnet tro paa dem, maa nu betragtes som givet, men det næste Spørgsmaal, bliver, hvorledes dette har været muligt, hvad han da egentlig har forestillet sig ved Okeanos, ved Xanthos, Eris og de andre.

III.

Det er i det foregaaende blevet paavist, at den homeriske Forestilling, f. Ex. om Ares som guddommeligt Væsen overhovedet, indeholder saa skurrende Modsigelser, paa engang Abstraktion og Personlighed, at det ligger nær at spørge, om da nu selve denne Personlighed som saadan har staaet i ren og klar Skikkelse for Digteren. — Der kan ingen naturlig Tvivl være om, at den gjennemgaaende har gjort det, har staaet for hans Øje, ligesom de andre olympiske Guder, ganske som et Menneske i Skikkelse, Fremtræden og Tale, dog nærmest som den skjønneste og største blandt disse. Ikke desto mindre kan det af og til hændes, at Digteren pludselig forlader dette solide Grundlag for Opfattelsen og i sin Forestilling farer ud i det rent formløse. Hvad saaledes Ares angaar, fortælles det et Sted, hvorledes han i Kamp med Athene rammes i Nakken af en Sten og styrter saaret til Jorden; da han er falden, fortæller Digteren, dækker hans Legeme en Strækning paa 700 Fod[1]). Er det da Homers Alvor med dette Længdemaal? — Ved en anden Lejlighed bliver han ligeledes saaret af Athene, som jager sit Spyd ind i hans Legeme; det hedder da:

ὁ δ᾽ ἔβραχε χάλκεος Ἄρης
ὅσσον τ᾽ ἐννεάχιλοι ἐπίαχον ἢ δεκάχιλοι
ἀνέρες ἐν πολέμῳ, ἔριδα ξυνάγοντες Ἄρηος.[2])

Ganske det samme fortælles desuden, endog med de samme Ord, om Posejdon[3]). — Man kan ganske sikkert ikke

---

[1]) Il. XXI, 407.
[2]) Il. V, 859 f.
[3]) Il. XIV, 148 f.

komme fra disse Modsigelser ved, som Hermann, at erklære hint Vers om Ares for uægte og disse om ham og Posejdon for poetiske Overdrivelser. — Men hvorfor skal man ogsaa søge at komme bort fra dem? Beskjæftiger man sig med homerisk Mythologi, skal man snart opdage, at Modsigelsen sidder bag paa Hesten, den følger en, hvor man saa vender sig hen.

For at tage et andet Exempel; at Guderne ikke ere fri for Sorger, det fremgaar allerede af de citerede Steder om Ares, og til dem kan man føje en meget stor Mængde. Ja, de synes overalt kun at være til for at deltage og lide under de menneskelige Bekymringer. Forsamles de til Raadslagning, da er det stadig Menneskets Anliggender, det gjælder, og de vække da i Regelen Splid og Strid imellem dem. Gudinden Thetis fremtræder stedse jamrende sig for sin dødelige Søns Skyld, Zeus og Ares klage over, at deres Sønner falde i Kampen, Hera over, at hun ikke strax kan faa sin Villie med Hensyn til Troja sat igjennem, Afrodite over at blive saaret af Diomedes; Posejdon fortæller om, hvorledes han og Apollon maatte trælle for Kong Laomedon et helt Aar og endda bleve narrede for Lønnen. Kort sagt, den hele Opfattelse af Guderne er ogsaa her saa anthropomorfistisk som vel muligt; ogsaa paa dette Omraade tænker han sig Guderne under rent menneskelige Vilkaar. Og saa kan man dog møde en Ytring som denne: „Mennesket er et ulykkeligt Væsen, men G u d e r n e e r e f r i for S o r g e r og Bekymringer“[1]), og denne Tanke kommer saa ofte igjen, at det endog er tydeligt, at han trods hint med særligt Velbehag har dvælet ved denne Modsætning mellem de salige Guder og de forpinte dødelige.

At Guderne heller ikke, hvad Magt angaar, kunne være saa synderlig hævede over den menneskelige Svaghed, det fremgaar allerede tilstrækkeligt af alle de anførte Exempler. Men hvad skal man da sige, naar man af og til pludselig støder paa disse Ord: *θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται*[2])? — Man

[1]) Il. XXIV, 525.
[2]) Od. IV, 237. X, 306. XIV, 445.

skal selvfølgelig sige, at det er en meget grov Selvmodsigelse, og ikke, som de allerfleste Fortolkere, søge at komme bort fra den ved mere eller mindre dristige Forklaringer. Det er ialtfald ikke deres Sjældenhed, der skal friste nogen til at forsøge en saadan Udvej.

Θεοὶ δέ τε πάντα ἴσασιν, siger Digteren i Odysseen[1]) for saa lige efter at fortælle, hvorledes Havguden Proteus, der tilmed er forlenet med særlig Seergave, blev ført bag Lyset af Menelaos. Nitzsch bemærker imidlertid med Hensyn til denne Ytring om Gudernes Alvidenhed: Det er naturligvis kun at forstaa relativt og siger kun saa meget som: Guderne vide mere end Menneskene. Paa den Maade søger han da at redde Systemet; det er dog meget uheldigt for dette, at Digteren netop aldrig udtaler sig i den Retning og tillægger sine Guder en Alvidenhed eller en Almagt med Modifikation: enten fremtræde de ligefrem som Mennesker eller ogsaa aldeles ubegrænsede i deres Guddommelighed; medmindre det maaske ogsaa skal opfattes relativt, naar den blandt hine alvidende Guder selvfølgelig mest alvidende, Zeus, blot behøver at vende Øjnene fra den troiske Kampplads, for at være aldeles uvidende om, hvad der foregaar dernede, saa at Posejdon faar Lejlighed til at spille ham nogle slemme Puds[2]), eller naar Ares ikke mærker noget til, at hans Søn falder i Kampen, fordi Olympos i det Øjeblik er omgivet af Skyer[3]).

At de homeriske Guder endelig heller ikke i moralsk Henseende har noget at lade de stakkels dødelige høre, er bekjendt nok. De ere her som allevegne skabt i Menneskets Billede. Det er Athene, der i Iliaden forleder Troerne til Edsbrud[4]), og det er hende, der paa en særlig hæslig Maade faar Hektor til at optage Kampen med Achilleus. Selv Zeus kan Nestor mistænke, naar han raader til, at Achæerne skulle forblive endnu en Tid for Troja, „indtil de

---

[1]) Od. IV, 379.
[2]) Il. XIII, 7 fff.
[3]) Il. XIII, 521.
[4]) Il. IV, 70 ff.

have set, om Zeus's Løfte er Løgn eller ikke"[1]). Hera bedrager Zeus grundig i den bekjendte Fortælling i Iliadens 14de Sang, og i den følgende[2]) aflægger hun under særlig højtidelige Former en Ed, som næppe nogen Domstol vilde erkjende var aflagt bona fide. Afrodites og andre Guders Ægteskabsbrud behøver jeg ikke at dvæle ved; ja, Athene beskylder endog Afrodite for at forlede de svage Kvinder dertil[3]). — Imidlertid, man kan naturligvis nu ikke vente, at Digteren skulde være mere konsekvent i dette end i andre Punkter. Til Trods for denne almindelige Forudsætning om de evige Magters aandelige Skrøbelighed træffe vi af og til paa Ytringer som: „Fader Zeus vil ikke hjælpe Løgnere"[4]) eller endog: „Guderne ere de bedste Vogtere over Edspagter"[5]).

Videre behøver jeg formentlig ikke at gaa for at faa konstateret, at Modsigelserne brede sig over hele Linien. Men herved kunne vi aabenbart ikke blive staaende; thi der melder sig nu i Anledning af dem to Spørgsmaal med uafviseligt Krav paa Besvarelse: Hvorledes have disse Selvmodsigelser i den for Mennesket til enhver Tid alvorligste Sag overhovedet været psykologisk mulige? og: Hvilket indre Motiv har fremkaldt dem? Det er Besvarelsen af disse, jeg mener at kunne gjøre frugtbringende for Løsningen af Spørgsmaalet om Tidens Forhold til Væsener, der paa engang ere Allegorier og Personligheder.

Hvad vi da først kunne fastslaa med Hensyn til hine Modsigelser, er, at de umulig kunne være tilfældige, af den Art, som naar Digteren lader en Helt deltage i Kampen i en Sang, uagtet han i en foregaaende har fortalt os om hans Død. Dertil er allerede hele det Omraade, hvor vi møde dem, de religiøse Forestillingers, for betydeligt. Dernæst taler ogsaa de enkelte Modsigelsers Karakter tilstrækkelig derimod, idet det stedse er en bestemt Modsætning,

1) Il. II, 349 ff.
2) Il. XV, 36 ff.
3) Il. V, 349.
4) Il IV, 235.
5) Il. XXII, 254.

der møder os i dem, Modsætningen mellem Guderne som Mennesker og som absolute Magter, og det saaledes, at Digteren, som tidligere bemærket, i det enkelte Øjeblik giver sig helt hen i den ene eller den anden Forestilling, uden at der finder nogen Overgang mellem dem Sted.

Den sidste Omstændighed kunde endog friste til at gaa til den modsatte Yderlighed og opfatte dem som Modsigelser, der ere Digteren bevidste og ere til for deres egen Skyld. Paa saadanne har Religionshistorien ikke faa Exempler fra visse Perioder. Jeg skal i saa Henseende kun minde om de bekjendte Æselsfester og bespottelige Mysterier i Middelalderen. De ere Udtryk for en *romantisk* Tilbøjelighed til at tilfredsstille et ironiserende Lune ved for et Øjeblik at drage det absolute ned i det trivielle og derved gjøre det komisk. Men i saa Henseende bliver det her afgjørende, at det hos Homer omvendt er Væsener, som sædvanlig tænkes i det jævne og dagligdags, der af og til pludselig skydes op i den absolute Sfære: det menneskelige er her Regelen, det guddommelige Undtagelsen. Et Par Exempler vil gjøre dette klarere.

Da Hera opfordrer Hypnos til at være hende behjælpelig med at faa sin Ægtemand dysset i en blidelig Slummer og som Betaling for denne Tjeneste lover ham en af Chariterne til Hustru, fordrer han, at hun skal bekræfte sit Løfte med en Ed, idet han siger[1]):

χειρὶ δὲ τῇ ἑτέρῃ μὲν ἕλε χθόνα πολυβότειραν,
τῇ δ' ἑτέρῃ ἅλα μαρμαρέην, ἵνα νῶϊν ἅπαντες
μάρτυροι ὦσ' οἱ ἔνερθε θεοὶ Κρόνον ἀμφὶς ἐόντες.

Den gigantiske Storladenhed i disse Ord kontrasterer paa en besynderlig Maade med den stærkt anthropomorfistiske Stemning i hele Scenen; det er som der pludselig lød Basuntoner midt i en Fløjtemelodi. At denne Modsigelse skulde have nogen komisk eller overhovedet poetisk Berettigelse, vil næppe nogen falde paa.

---

[1]) Il. XIV, 272 ff.

Den Zeus, vi i Iliadens første Sang[1]) se i Samtale med Thetis, har Digteren forestillet sig saa menneskelig som vel muligt. Det er Ægtemanden med den lidt blakkede Samvittighed, der i al Stilhed viser en besværlig Supplikantinde ned ad Bagtrappen, for at hans iltre Halvdel ikke skal gjøre sig unødige Bagtanker. Lige ovenpaa dette siger saa Digteren de berømte Ord:

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ᾽ ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων
ἀμβρόσιαι δ᾽ ἄρα χαῖται ἐπεῤῥώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ᾽ ἀθανατοιο μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

Heller ikke her vil nogen selvfølgelig finde Spor af komisk Virkning; det vilde det først have faaet, hvis det omvendt var det guddommelige, der dannede den almindelige Baggrund.

Disse Modsigelser ere dernæst som oftest saa krasse, at Digteren umulig kan have haft de to modsatte Forestillinger samtidig: en Gud, der véd alt og dog intet véd, som er 6 Fod høj, naar han staar oprejst, og 700 Fod lang, naar han ligger ned. — Naar han fortæller om, hvorledes Zeus bindes af Hera, Posejdon og Athene og kun reddes ved et hundredarmet Uhyres Hjælp, kan han ikke samtidig have Forestillingen om den Zeus, der ved sit blotte Nik faar Olympen til at skjælve, med samt Hera, Posejdon og Athene. At de ere ham selv ubevidste, kan derfor betragtes som hævet over enhver Tvivl.

Er dette imidlertid givet, og kunne vi alligevel ikke kalde dem tilfældige, saa er der kun den Mulighed tilbage, at de ere, hvad man kunde kalde *Driftsmodsigelser*, opstaaede ved, at to modsatte Følelser krydse hinanden, idet det snart er den ene, snart den anden, der fører Ordet.

Hvad dette har været for Følelser, vil det ikke være vanskeligt at bestemme. Den herskende har været den

---

[1]) Il. I, 518 ff.

national-helleniske Anthropomorfisme, Trangen til at drage det guddommelige ned til Jorden, der i den historiske Udviklings Gang har spillet saa stor en Rolle i al sin Ensidighed som Afløser af den forudgangne og samtidige orientalske Misanthropi. I skarp Modsætning hertil har saa den almenmenneskelige religiøse Følelse, omend kun glimtvis, faaet Lov til at gjøre sin revolterende Indflydelse gjældende. En saadan Krydsning af sjælelige Motiver, stammende fra ensidig national Tilbøjelighed i dens Modstrid med en mere almen menneskelig Følelse, vil man kunne finde til enhver Tid og i ethvert Individ, men man skal sikkert søge længe for at finde den udtrykt i en saa naiv Form som i den homeriske Gudetro.

Den eneste Maade, hvorpaa vi nemlig overhovedet kunne tænke os hine Modsigelser mulige, er, at vi forudsætte som det særlige ved denne *Tro* en fuldstændig Mangel paa Sans for al systematisk Enhed, eller rettere, et Overmaal af Glemsomhed, der gjør det muligt, at Følelsen det ene Øjeblik kan kaste sig over én Forestilling, for i det næste med samme Inderlighed at fordybe sig i det diametralt modsatte. Ordet *fordybe* kan dog kun uegentlig anvendes her; thi hvor barnlig sikkert den enkelte Forestilling end kan udtales, er det dog givet, at den kun kan hvile paa Overfladen, ikke kan have slaaet synderlig dybe Rødder i Opfattelsen. Ogsaa hos Barnet se vi, hvorledes en enkelt Følelse kan give sig et særlig stærkt Udtryk og dog i næste Øjeblik springe over i sin Modsætning. Det er da netop dette *springende*, der er det betegnende for den homeriske Gudeforestillings Methode, noget, som Stilens tørre Vederhæftighed altfor ofte har gjort moderne Læsere blinde for.

Sagen er jo nemlig, at alt det, der saaledes er ejendommeligt for den homeriske Forestillingsform, i et og alt har sin diametrale Modsætning i moderne Systematik og moderne Katekismustro. Den naturlige Følge heraf har været, at, hvor meget de homeriske Digte end ere blevne støvede igjennem fra først til sidst i dette Aarhundrede,

have Fortolkerne dog som Regel staaet helt uden Forstaaelse af denne Side, en Side, som den almindelige Forestilling om Homers Ufejlbarhed og om systematisk Tænkning som nødvendigt Led i en saadan maatte gjøre dem det særlig vanskeligt at finde. — Man er da gaaet den dobbelte Vej enten helt at lukke Øjnene for og fortie disse Modsigelser eller at søge at fortolke dem bort. Den eneste af de mig bekjendte Homerfortolkere, der i dette Punkt har sét Sandheden lige i Øjnene, er Nägelsbach. Et Exempel paa, hvor let homerisk Tankegang bevæger sig, og hvor tungt den moderne søger at følge i dens Spor, vil her være oplysende, særlig hentet fra et Omraade, hvor det ikke er hine krydsende Motiver, der gjør sig gjældende.

Som bekjendt, lader Homer, hvor han i sin Fortælling kommer til at hentyde dertil, de døde have deres Bolig „under Jorden". Dette er en grumme naturlig Opfattelse; han ser sine kjære sænkes ned i Jorden, der har han saa at sige forladt dem, og der lader han dem forblive. Denne Forestilling har imidlertid netop i al sin Selvfølgelighed ikke været Gjenstand for nogen reflekteret Bevidsthed; som Digteren synger sine Hexametre ud, som det falder ham naturligt, uden at ane Metrikens Love, saaledes lader han hin Forestilling komme tilorde i Øjeblikket uden at ane, at han har givet Bidrag til en „Underverdenens Geografi". Han er ikke vant til at examinere enten andre eller sig selv i saadanne Spørgsmaal. Da han derfor i Odysseen kommer til det Punkt i Fortællingen, hvor Helten skal til de dødes Rige for at raadspørge Tiresias, saa ophører med det samme hin Forestilling at være naturlig; thi han kan selvfølgelig ikke lade Odysseus grave sig ned i Jorden, hvad der vilde være en aldeles urimelig Tanke. Han fortæller altsaa, hvorledes Helten drager ud til det yderste Vesten, hinsides Okeanos, til hvad der for ham stod som Verdens yderste Grænse.

Naar man nu selv har forfattet en „homerisk Geografi", er det naturligvis generende at se, at ikke engang den gamle Homer har villet følge den. Allerede F. A. Wolf op-

stillede da den Hypothese, at Digterne af Iliaden og Odysseen hver har haft sin Opfattelse i dette Punkt. Denne Udvej er allerede af den Grund urimelig, at Digterens Personlighed, enten de homeriske Digte nu have haft én eller tyve forskjellige Forfattere, bliver historisk set af underordnet Betydning, hvor vi have at gjøre med Skrifter, som en Tid, man lægge den nu mere eller mindre langt tilbage, dog faktisk har betragtet som fuldgyldigt Udtryk for sin Tro og sine Forestillinger: er Digteren ikke én, saa er Læseren eller Tilhøreren det ialtfald. Det er netop denne Omstændighed, som giver disse Digte deres store Værd som kulturhistoriske Kildeskrifter, og som forøvrigt berettiger til at indlade sig paa en Undersøgelse som denne uden forud at bekjende Standpunkt i det omfattende Spørgsmaal om Digtenes Oprindelse.

Andre have da, maaske i Erkjendelse heraf, søgt andre Udveje. Saaledes opstiller J. H. Voss den Theori, at de dødes Bolig ganske vist var under Jorden, men at Indgangen til den laa vest for Okeanos. Herpaa har saa andre støttet den Paastand, at Odysseus overhovedet ikke kan have faaet Begreb om, hvad der foregaar i Underverdenen, og at altsaa en meget stor Del af Odysseens 11te Sang maa være uægte. Og endelig har man (Nitzsch) heraf igjen udledet den af flere Grunde yderlig dristige Tanke, at den homeriske Tid ikke har kjendt Forestillingen om nogen Straf efter Døden.

Vanskeligheden bestaar da i, at man, for at leve sig ind i homerisk Forestillingsform, maa emancipere sig helt fra vor Tids Tankegang, med al dens Dogmatik og Systematik. Selvfølgelig kan man dog ogsaa i vore Dage, hos naive Personer træffe Forestillinger, der ere ligesaa ubevidste og reflexionsløse som hine. Saaledes hørte jeg under Kristiansborg Slots Brand en Soldat udbryde: „Hvor kan Vorherre dog nænne at se paa alt det!“ Han vilde sikkert blive meget forbavset, om jeg havde fortalt ham, at han altsaa tvivlede om, at Gud er „algod“ og „alvis“. Som Almuesmanden i et Øjeblik kan lade Naturen gaa over Balles Lærebog, saaledes bevæger den homeriske Forestil-

ling sig til Stadighed, fordi den overhovedet hverken har kjendt eller følt Trang til nogen Katekismusparagraf, men kun udtaler, hvad Øjeblikkets Indskydelse gjør den naturlig.

Det maa dog endnu engang fremhæves, at disse Indskydelser ikke have Karakter af rent vilkaarligt Lune. Naar vi give vor Tro et Udtryk i en Række af Artikler, og disse for os er det væsentlige, saa er det omvendte Tilfældet for Homer. For ham er Hovedsagen en Række livfulde Scener og Fortællinger; ved Siden af dem kommer hans „Gudsfrygt“ som et underordnet og revolterende Element: til fastslaaede Forestillinger kjender han paa dette Omraade overhovedet intet. Derfor lader han i Fortællingens Gang sine Guder optræde og handle ganske som Mennesker, saalænge hans episke Tilbøjelighed og anthropomorfistiske Trang gjør ham det naturligt. Kommer imidlertid af og til Spørgsmaalet om Gudernes Natur ham ind paa Livet, da melder der sig en, man kunde kalde det, lyrisk Følelse: „Skulde Guderne, de udødelige Guder, naar de opløfte et Raab, ikke raabe højere end et almindeligt, dødeligt Menneske“, og han sætter da en Maalsbestemmelse, naturligvis aldeles vilkaarlig, for blot at betegne det uhyre; og paa samme Maade med Ares, der pludselig kommer til at maale sine 7 Plethrer.

Kunde man da komme til at stille den gamle Homer det Spørgsmaal, om Guden Helios f. Ex. virkelig kan se og høre alt, hvad der foregaar paa Jorden og i Himlen, vilde han sikkert, skjønt han ikke var vant til at svare paa den Art Spørgsmaal, sige: Ja, naturligvis!, men han vilde saa i næste Øjeblik fortælle os om, hvordan denne Gud ejer en Mængde Oxer og Faar, som græsse paa Øen Trinakria, og hvordan engang slette Mennesker gave sig til at slagte endel af dem, uden at han mærkede det osv.[1]).

Resultatet af hele denne Betragtning bliver da, at den homeriske Gudeforestilling bevæger sig paa Overfladen og bevæger sig i Spring uden bevidst Reflexion over *hvorfra* og *hvorhen*, og at der altsaa ikke fra Modsigelserne i

[1]) Od XII, 374 f.

disse Forestillinger kan hentes noget Bevis imod hans Tro paa dem.

For vort Spørgsmaal bliver dette, som man let ser, af afgjørende Betydning. Har Tiden kunnet tro paa og dyrke Væsener, som paa engang ere alvidende og uvidende, er der i ren Almindelighed ikke noget mærkeligt i, at den ogsaa har kunnet tro paa saadanne, der paa engang have staaet for den som rent upersonlige Gjenstande eller Begreber og som Personifikationer; heller ikke paa saadanne, der snart ere Personifikationer, snart selvstændige Personligheder. Det kommer nu blot an paa at se, hvorledes det har staaet for Digteren i det enkelte Tilfælde, og dette Spørgsmaal vil vise sig at være af forskjellig Natur, eftersom vi staa overfor den ene eller den anden Art af Personifikationer. Vi nødsages da til at betragte Forholdet overfor hver enkelt af disse Arter, og maa, med dette for Øje, sondre imellem tre saadanne: 1) de konkrete eller Naturpersonifikationerne, 2) de abstrakte eller Begrebspersonifikationerne, 3) Abstraktionerne.

Naturpersonifikationerne have tilfælles, at det upersonlige Grundlag her er en enkelt og konkret Naturgjenstand. Denne Omstændighed gjør det forholdsvis let at forestille sig Overgangen eller rettere Springet fra Forestillingen om det upersonlige til Forestillingen om en Personifikation som et virkelig existerende Væsen. Floden, hvori man den ene Dag vader og skyller sit Vasketøj, er den næste den vrede Gud, der truer med at gaa over sine Bredder og ødelægge *Mændenes Værker*, og den forsones igjen ved Ofre, som nedsænkes i dens Bølger. Himlen og Solen og Jorden ere snart de upersonlige Naturgjenstande og Fænomener, fra hvem al god Gave kommer, snart gjøres de netop af denne Grund til Repræsentanter for det ubekjendte, evige og identificeres ubevidst med det, idet de paakaldes f. Ex. som Vidner ved Edspagter. Springet er her saa naturligt for den naive Opfattelse som fra en Hverdags- til en Søndagsforestilling om samme Gjenstand. Den Mangel paa Kontinuitet, vi saa, var gjennemgaaende i de homeriske Gude-

forestillinger, gjør det forstaaeligt, at Modsigelsen heller ikke her er kommen til Bevidsthed.

Til Gjengjæld, men af samme Grund, nemlig fordi det upersonlige her er noget konkret, bliver den anden Vanskelighed saa meget des større, Vanskeligheden ved tillige at forestille sig disse Personifikationer som fri Personligheder. uafhængige af det upersonlige Grundlag; thi her skal da det personlige Element løsrives fra en solid og haandgribelig Basis. At tænke sig Solen se og høre alt, Floden tænke og føle, Vindene tale og ville, det er Personifikationsforestillinger, der i og for sig ikke stride mod Forestillingen om det upersonliges Natur. Men at tænke sig de samme sidde paa Guldstol ved Raadslagningen i Zeus's Palads eller i intim Passiar med en Ungmø, det er ikke alene en umulig Tanke — thi af dem har Homer ikke saa faa — men det er først og fremmest en umulig Forestilling.

I Odysseen siges saaledes om Kirkes fire Terner:

γίγνονται δ'ἄρα ταίγ' ἔκ τε κρηνέων ἀπό τ'ἀλσέων
ἔκ θ'ἱερῶν ποταμῶν, οἵ τ'εἰς ἅλαδε προρέουσιν. [1])

Fastholde vi her Personifikationsforestillingen, komme vi, som man ser, ud i det rent formløse eller i rhetorisk Tankeløshed, — en Lund, som føder Børn!

At det dog hverken er det ene eller det andet, faa vi at vide af et Sted i Iliaden. Zeus har kaldt alle Guderne sammen til sin Bolig; og det hedder da:

οὔτε τις οὖν ποταμῶν ἀπέην νόσφ' Ὠκεανοῖο
οὔτ' ἄρα νυμφάων, αἵτ' ἄλσεα καλὰ νέμονται
καὶ πηγὰς ποταμῶν καὶ πίσεα ποιήεντα. [2])

Hvad der her kun er sagt udtrykkelig om Lundene og Flodkilderne, maa aabenbart ogsaa overføres paa Floderne og overhovedet paa alle de konkrete Personifikationer.

---

[1]) Od. X, 350 f.
[2]) Il. XX, 7 ff.

Digteren har aabenbart overalt, hvor Anskuelighedens Klarhed fordrede det, substitueret i Personifikationens Sted en Personlighed, som har sin Bolig i vedkommende Naturgjenstand. Dette ubevidste Spring i hans Forestilling er af ganske samme Natur som de, vi saa i hans Opfattelse af Gudernes Væsen: hvor Spørgsmaalet engang kommer ham ind paa Livet, forlader han resolut og for et Øjeblik den Forestilling, hvori han ellers bevæger sig, og er inde i en helt ny.

At Springet her som hist er ham ubevidst, ligger allerede i Sagen selv. Men det er dernæst ogsaa betegnende i saa Henseende, at han aldrig fører denne Personliggjørelse helt ud, at han f. Ex. aldrig udtrykkelig lader Helios forlade Himmellegemet eller en Flodgud stige op af Bølgerne; ja, af og til synes det endog umuligt at afgjøre, hvilken af de to Forestillinger der har været oppe i ham; han har sikkert heller ikke selv været istand dertil. — Da saaledes Odysseus svømmer langs Phæakerøens Strand, siger han til Floden, hvis Bølger han mærker strømme ud i Havet:

κλῦθι, ἄναξ, ὅτις ἐσσί · πολύλλιστον δέ σ᾽ἱκάνω

— — — — — — —

αἰδοῖος μέν τ᾽ἐστὶ καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσιν
ἀνδρῶν ὅστις ἵκηται ἀλώμενος, ὡς καὶ ἐγὼ νῦν
σόν τε ῥόον σά τε γούναθ᾽ ἱκάνω πολλὰ μογήσας.
ἀλλ᾽ ἐλέαιρε ἄναξ · ἱκέτης δέ τοι εὔχομαι εἶναι.

Man vil her naturligst opfatte dette som Personifikation. Men naar det saa derefter hedder:

ὣς φάθ᾽, ὁ δ᾽αὐτίκα παῦσεν ἑὸν ῥόον, ἔσχε δὲ κῦμα,
πρόσθε δέ οἱ ποίησε γαλήνην, τὸν δ᾽ἐσάωσεν
ἐς ποταμοῦ προχοάς· [1])

maa man indrømme, at navnlig de sidste Ord lade Personlighedsforestillingen træde temmelig stærkt frem. Om noget

[1]) Od. V, 445 ff.

Spring kan her dog strængt taget ikke være Tale; et saadant træffe vi derimod et andet Sted, og det tilmed et saa pludseligt og haandgribeligt, at vi dér ligesom kunne fornemme Bevægelsen i Digterens bøjelige Fantasi.

Det er allerede flere Gange omtalt, at en væsentlig Rolle i Personliggjørelsen af Floderne spiller Fortællingen om, at disse ere Fædre til eller Sønner af personlige Væsener. Naar man gaar ud fra Floden som Personifikation, maa man jo med Rette nære Tvivl om, hvorvidt Digteren har forfulgt denne Forestilling med dens Konsekvenser, i Form af en Flods Samleje med en Kvinde eller af en Kvinde, der bringer en Flod til Verden. Man tager næppe fejl i at forudsætte, at han i Regelen heller ikke har gjort det; skulde han en enkelt Gang gjøre det, ja, da har han jo stadig den personlige Flodgud i Reserve. At han virkelig har gjort det, er et Bevis til Overflod paa, hvor ubevidst han er i sin Selvmodsigelse, ogsaa paa dette Omraade. Det er i Odysseens 11te Sang, hvor der fortælles om Tyros Kjærlighed til Floden Enipeus; det hedder dér:

ἣ ποταμοῦ ἠράσσατ', Ἐνιπῆος θείοιο,
ὃς πολὺ κάλλιστος ποταμῶν ἐπὶ γαῖαν ἵησιν,
καί ῥ' ἐπ' Ἐνιπῆος πωλέσκετο καλὰ ῥέεθρα.

Vi ere her endnu fuldstændig inde i Personifikationen; hun elsker selve den skjønne Flod, der udgyder sig over Jorden, og det er vel at mærke netop dens ῥέεθρα, der ere skjønne. Digteren aner aabenbart slet ikke Uraad, men gaar dristig videre:

τῷ δ' ἄρ' ἐεισάμενος γαιήοχος ἐννοσίγαιος
ἐν προχοῇς ποταμοῦ παρελέξατο δινήεντος·
πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη, οὔρεϊ ἶσον,
κυρτωθέν, κρύψεν δὲ θεὸν θνητήν τε γυναῖκα [1]).

---

[1]) Od. XI, 238 ff.

Tyro bliver altsaa narret ved, at en personlig Gud lægger sig hos hende i Flodens Munding, og de skjules begge af Flodens Bølge.

Dette snurrige Sted giver os da i Virkeligheden alt, hvad vi kunne forlange til Forstaaelse af, hvorledes de to Forestillinger have kunnet forliges i samme Bevidsthed: Forbindelsen sker ved et halsbrækkende Spring; det viser sig her som overalt, at den homeriske Tids Styrke bestaar i Øjeblikkets klare Anskuelighed, dens Svaghed i Forestillingernes Forbindelse, selv hvor disse saa at sige ligge lige opad hinanden. At Springet har kunnet foregaa saa pludselig, viser os dernæst, at det maa have været Digteren ubevidst. Endelig belærer dette Sted os ogsaa om, at det er Personifikationen, der er det primære i hans Forestilling, og den giver tillige et slaaende Exempel paa, hvad det er, der har motiveret dette Spring, — to Punkter, vi senere skulle komme tilbage til.

Vende vi os imidlertid nu til den anden Klasse af Personifikationer, Begrebspersonifikationerne, viser det sig let, at Forholdet her er lige det omvendte. Hvad der hist gjorde Overgangen fra Personifikation til Personlighed vanskelig at forstaa, nemlig at det upersonlige Grundlag for hin var en enkelt, konkret Gjenstand, er der her ikke længer Tale om; men til Gjengjæld er omvendt Vanskeligheden ved at forstaa Overgangen fra det abstrakt upersonlige til en Personifikation, forsaavidt denne skal være Gjenstand for Tro, saa meget des større. Den er i Virkeligheden saa stor, Vanskeligheden ved at forestille sig, at f. Ex. Begreberne *Strid*, *Retfærdighed* eller *Skjønhed* ere blevne betragtede som Guder, der virkelig existere, at Fristelsen til at erklære disse Personifikationer for slet og ret poetiske Fiktioner ikke er ringe. Det har dog vist sig, at denne Opfattelse maa vække saa mange og saa vægtige Betænkeligheder, at det vil synes rettest, inden man fastslaar et saadant Resultat, at underkaste Spørgsmaalet en nøjere Prøvelse.

Vi træffe disse Personifikationer i stor Mængde i Middelalderens og Renaissancetidens Kunst, og de ere heller

ikke sjældne i den moderne. Det ejendommelige ved dem er, at de ere blevne til ved en Formæling mellem den bildende Fantasi og den abstraherende Reflexion. Fantasien er vel ogsaa her den skabende, men den er saa at sige bleven befrugtet af en analyserende Begrebsabstraktion. Personifikationen bestaar da i, at den frembragte Personlighed overalt bærer Begrebsmærket, i alle sine Træk og Ledemod saavelsom i sine Attributer er Udtryk for Abstraktionen: *Retfærdigheden* faar Bindet for Øjnene, Vægtskaalene i den ene, Sværdet i den anden Haand, *Freden* tænkes som en knælende Kvinde, med Palmegren i Haanden, *Visdommen* med sænket Hoved, Fingeren paa Næsen, en Bog i Haanden og Uglen ved Fødderne, osv.

Man kan da passende kalde disse Personifikationer Reflexionspersonifikationer, i Modsætning til hine Fantasipersonifikationer, og gjælder det om disse, at de som Regel ikke egne sig til at optræde aktivt i den bevægede Handling, da gjælder det i særlig Grad om hine. De bildende Kunster, særlig Skulpturen, og den beskrivende Poesi maa da være deres rette Hjem. Som Gjenstand for Tilbedelse kunne vi kun tænke os dem i hele deres abstrakte Nøgenhed, saaledes som de møde os f. Ex. indenfor den romerske Kultus.

Nu gjælder det imidlertid om den naive Opfattelse, at den i lige saa høj Grad overalt søger den bevægede Handling, som den netop ligesaa energisk skyer den døde Beskrivelse, hvilket altsaa i Virkeligheden vil sige det samme som, at Begrebspersonifikationen som saadan overhovedet ikke kan være den naturlig. Og dog er det uomtvisteligt, at vi finde saadanne endog i forholdsvis stor Mængde hos Homer; men det vil ogsaa snart vise sig, at det forholder sig paa en lidt egen Maade med dem. Beskrivelsen, disse Personifikationers egentlige Element, er nemlig ganske overordentlig sjælden, medens de derimod omvendt atter og atter tage Del i den mere eller mindre bevægede Handling. Der maa da være en Mangel ved dem, og denne bestaar simpelthen i, at de ere blevne til uden en forudgaaende,

bevidst Begrebssondring, saaledes som det ogsaa var at vente efter det aandelige Udviklingstrin, hvorpaa vi i den homeriske Tid befinde os; thi det er, som bekjendt, først fire Aarhundreder senere, med de sokratiske Samtaler, at hin holder sit Indtog i det græske Aandsliv.

For Forstaaelsen af, hvad en Begrebspersonifikation uden forudgaaende Abstraktion vil sige, er netop den Maade, hvorpaa Sokrates's Spørgsmaal opfattes og besvares af hans samtidige, i høj Grad oplysende. Da han saaledes engang spørger Hippias om, hvad han forstaar ved Begrebet *Skjønhed*, svarer Sofisten uden Betænkning: παρθένος καλή [1]). Det er her vel ligesaameget Forlegenhed for at finde et passende Svar som Naivitet, der lægger Hippias disse Ord i Munden; men naar Homers Tid har besvaret Spørgsmaalet netop saaledes, saa er Naiviteten umiskjendelig. Og den bliver vel at mærke ikke staaende herved; den nøjes ikke med at gjøre χάρις til en skjøn Kvinde, den gjør det tillige til et Væsen, der skjænker andre Skjønhed, forarbejder skjønne Sager osv. Hermed ere vi rigtignok komne udenfor den strænge Personifikation, eller rettere vi ere inde i den eneste mulige Form for Begrebspersonifikation, denne Tid har kjendt. Vi tør ikke nægte det Navn af Personifikation, forsaavidt Begrebet dog stadig er forbundet med Personligheden, ligger i den som en Mulighed, repræsenteret i selve Ordet, som en Spire, der hvert Øjeblik vil kunne udfolde sig.

Medens Naturpersonifikationerne som saadanne adskilles ved en Kløft fra den fri Personlighed, saa at Digterens Forestilling dér kun naaede fra den ene til den anden ved et Spring, ere de to saaledes her allerede fra første Færd ét. *Søvnen* bliver da en Gud, der dysser i Søvn, *Døden* begraver de døde, *Retten* vaager over Lov og Orden ved Forsamlinger og Drikkelag, *Striden* ophidser til Strid osv. Er dette givet, da bliver der i og for sig intet mærkeligt i, at disse Personligheder ogsaa kunne deltage i Handlinger, som ere uden Forbindelse med det Begreb, de repræsen-

---

[1]) Platon: Hippias maj. cap. IX.

tere: indgaa Ægteskab, gjøre Staldtjeneste o. lign., og i, at Digteren har troet paa alt dette.

Vanskeligheden vil da her først vise sig i det Øjeblik. han forlader hin almindelige Opfattelse, lader den Mulighed, der, som sagt, stedse er tilstede, blive til Virkelighed og, for et Øjeblik ialtfald, synes at gaa over i den rene Begrebspersonifikation. Dette er saaledes Tilfældet med Litai og Ate i det tidligere omtalte Sted[1]). Forklaringen af, at han, uagtet han tilsyneladende her er helt oppe i Begreberne, dog har kunnet tro paa saadanne Væseners reelle Existens, ligger atter i hans Uklarhed i dette Punkt; han vil nemlig stadig have Forestillingen om den fri Personlighed in mente, ikke være sig Begrebsabstraktionen bevidst som saadan.

Kun paa et enkelt Sted kommer Personlighedsforestillingen og Begrebet hinanden saa nær paa Livet, at det kan berede virkelig Vanskelighed at sætte sig ind i Digterens Forestilling. Det er det flere Gange omtalte og ovenfor citerede Sted i Iliadens 4de Sang, hvor Eris først fremstilles hidsende til Kamp sammen med Ares, Athene, Phobos og Deimos og lige derefter skildres helt abstrakt som Begrebsforestilling. Vi have imidlertid i det foregaaende set altfor mange Exempler paa, i hvor høj Grad Digteren i sin Gudeforestilling er Øjeblikkets Barn, til, at et saadant enkelt Sted skulde kunne vække nogen alvorlig Tvivl. Det staar tværtimod som et værdifuldt Bevis paa, at Begrebsfornemmelsen, — thi mere er det heller ikke her —, dog stadig har ligget paa Bunden af hans Forestilling om disse Personifikationer som en mere eller mindre svag Gnist, der paa dette enkelte Sted slaar ud i lys Lue.

De homeriske Personifikationer vise sig da helt igjennem at have været i dobbelt Forstand nogle meget amfibiske Væsener, paa engang Personifikationer og Personligheder, — *i dobbelt Forstand*, forsaavidt jo allerede Personifikationen i sig indeslutter en Modsigelse. De have, som Regel betragtet, staaet for Tiden i hele denne Tvetydighed, men saa-

[1]) Il. IX, 502 ff.

ledes, at Forestillingen, hvad Øjeblik det skulde være, kunde slaa helt over enten i den ene eller den anden Opfattelse. Der er dernæst den betydningsfulde Forskjel, at, medens ved Naturpersonifikationerne Personifikationsforestillingen har været det tilgrundliggende og gjennemgaaende, har ved Begrebspersonifikationerne omvendt Personlighedstanken været og maattet være det almindelige. Sammenholde vi derfor dette Sted om Eris med det tidligere omtalte, hvor Floden Enipeus pludselig viser sig i en helt personlig Skikkelse, da staa de begge som Undtagelser, idet Forestillingen, her som hist, pludselig træder ud af den sædvanlige Dobbelthed og viser sig i fuld Simpelhed, men Forskjellen er dog fremtrædende. Ved Floden er Springet nemlig saa grumme forklarligt: det er Fortællingens Gang, der pludselig tvinger Digteren til at bekjende Kulør, til at svare paa et Spørgsmaal, han til daglig ikke engang plejer at forelægge sig, og den tvinger ham fra Personifikationen over i en Forestilling om en Person, der har Bolig i det upersonlige; ved Eris er det derimod netop Fortællingens Klarhed, der kommer til at lide ved Springet fra den sædvanlige Opfattelse, og dette fører os fra en fremherskende Personlighedsforestilling ud i en Art af gjennemført Personifikation, der, hvis den var almindelig, maatte udelukke enhver Tanke om disse Personifikationer som virkelig Gjenstand for Tidens Tro; thi det maa til Slutning fremhæves, at det netop er hin Tvetydighed, der, i Forening med Tidens Naivitet paa dette Punkt, berettiger til at tro Digteren paa hans Ord og indrangere hine Væsener blandt dens eller hans Guder.

Det kunde nu synes, at denne Forklaring af Begrebspersonifikationerne gjorde Opfattelsen af den tredie Klasse Dobbeltforestillinger, Abstraktionerne saare let. Thi gaa vi f. Ex. ud fra Eris som et Væsen, der for Digterens Forestilling sædvanlig har staaet som almindelig personlig Gud, bliver jo hint Sted i Iliaden en Abstraktion af ganske samme Beskaffenhed som dem, vi have set ved Ares og Afrodite. Saa simpel kan Forklaringen dog ikke være, og Grunden dertil er, at Eris i Virkeligheden aldrig kan have

staaet for Tiden som *almindelig* Personlighed, men overalt har haft Personifikationsspiren i sig, saa at Digterens Forestillingsbevægelse paa dette Sted er saa langt fra at have Abstraktionens Karakter, at det tværtimod er Udtryk for en enkeltstaaende Kraftanstrængelse i Retning af gjennemført Personifikation. At det ikke kan forholde sig saaledes med Abstraktionerne, ligger allerede i, at ingen af hine Navne, hverken Hefaistos, Afrodite eller Ares i det homeriske Sprog ellers findes som Begrebsnominer, og dernæst særlig i, at de alle paa en ganske anden Maade end hine personliggjorte Personifikationer fremtræde som levende og virkende, selvstændige og fuldblodige Personligheder.

Og dog, skulle vi til at forklare disse Abstraktioner psykologisk, maa vi benytte netop, hvad Begrebspersonifikationerne belærte os om. Forklaringen maa nemlig aabenbart ikke alene søges i en Tilbøjelighed til at forflygtige det personlige, til for et Øjeblik at gjøre det konkrete abstrakt, men nok saa meget omvendt i den paapegede Mangel paa Evne til skarp Begrebsopfattelse, altsaa i Trangen til at opfatte det abstrakte konkret. Glider den homeriske Tids Forestilling naturlig over fra Begrebet Skjønhed til den skjønne Kvinde, saa er den modsatte Bevægelse ikke mindre naturlig. Gaar Krigens Begreb over til at være identisk med en krigslysten Personlighed, saa bliver ogsaa den i særlig Forstand krigeriske Personlighed, Ares, for den identisk med Krigens Begreb, netop fordi det ikke falder den naturligt at opfatte dette i dets fulde Abstraktion.

Ville vi dernæst søge at forfølge Digterens Tankegang og Anskuelse paa de enkelte Steder, viser der sig en ikke uvæsentlig Forskjel mellem disse Abstraktioner og Begrebspersonifikationerne. Thi medens han ved disse overalt har haft Personligheden og Begrebet paa engang i sin Forestilling uden at ane Modsigelsen, — jeg vil i saa Henseende kun minde om, hvorledes han kan anvende samme Epitheton om Personligheden som om Begrebet, — kan det samme ikke have været Tilfældet med Abstraktionerne. Naar Digteren taler om den *Afrodite*, som Slavinderne have nydt i Bejlernes Selskab, saa kan den *huldtsmilende* Gudinde

ikke i det Øjeblik have været personlig i hans Forestilling; Ordet er her *Elskovsglæde* og intet andet. Eller naar de ofrende holde Kjødet over *Hefaistos*, saa er Smedeguden selvfølgelig ude af hans Tanke, kun Ilden er i den, og det rent upersonlig. At man saa trygt kan hævde dette, ligger jo i, at disse Guders Personlighed er noget saa gjennemført hos ham. En nærmere Betragtning af en tredie blandt disse Abstraktioner, Ares, vil give yderligere Bevis herpaa, ja, endog gjøre det sandsynligt, at han overhovedet har været sig denne Brug af sine Guders Navne ubevidst; den er saa at sige falden ham i Munden ved den omtalte karakteristiske Forestillingsforvexling.

Det er tidligere omtalt, at Ares ikke alene forekommer hyppigere som Abstraktion end nogen af de andre Guder, men at Fænomenet endog i sig selv ingenlunde kan kaldes sjældent. Denne Guds Navn forekommer nemlig 25 Gange i Iliaden, 1 Gang i Odysseen rent abstrakt om *Krigen*, og det saaledes, at Personlighedsforestillingen dér helt er udelukket. Det karakteriseres paa disse Steder ved forskjellige Adjektiver som ὀξύς (8 Gange), πολύδακρυς (3 Gange), στυγερός (2 Gange) og ἀλεγεινός (1 Gang). Det er nu værd at lægge Mærke til, at disse Ord ellers kun anvendes om Krigen og om Vaaben, kun στυγερός ogsaa om Personer, særlig intet af dem om den personlige Gud Ares, som dog ellers er karakteriseret ved saa mange Epitheta: ὠκύτατος, ἀίδηλος, ἀνδροφόνος, βροτολοιγός, μιαιφόνος, θοός, κρατερός, ὄβριμος, οὖλος, χάλκεος, θοῦρος, ligesom heller intet af disse anvendes om Abstraktionen. Dette viser, at Digteren virkelig har formaaet at holde de to Forestillinger ude fra hinanden, saaat vi altsaa ikke af disse Abstraktioner berettiges til at slutte, at selve den olympiske Gud har haft nogen allegorisk Karakter for Digteren.

Imidlertid kan man dog heller ikke gaa til den anden Yderlighed og opfatte Abstraktion og Personlighed som hinanden helt uvedkommende. Vi kunne nemlig forfølge Overgangen i en hel Række af Steder, hvor Gudens Navn anvendes i rent metaforiske Udtryk. Til saadanne hører Adjektivet ἀρήιος og Udtrykket Ἄρηος θεράποντες om Heltene;

Kampen betegnes atter og atter som *μῶλος, ἔργον, μένος* el. *ἔρις Ἄρηος*; et Sted[1]) bruges Vendingen *Ἄρηϊ μέλπεσθαι* om *at kæmpe*, flere andre betegnes det samme metaforisk ved *at mætte Ares med Blod*, et enkelt Sted endelig ved at være *under Ares's Hænder*. Det er betegnende for disse Udtryks Karakter af Overgange, at det, navnlig for de sidstnævntes Vedkommende, kan være tvivlsomt, om de rettest skulle opfattes som metaforisk Behandling af Personligheden Ares eller som personificerende af Begrebet *Ares*.

Medens altsaa Abstraktionerne for Digteren ganske vist ikke staa i noget saa direkte Forhold til de personlige Guder, at vi af dem tør drage Slutninger med Hensyn til disses allegoriske Karakter i Almindelighed, maa der dog have været en Tendens hos ham, som er gaaet i denne Retning. Ligesom „Begrebspersonerne" maa ogsaa de olympiske Guder, eller ialtfald nogle af dem, have indeholdt en Spire til Personifikation, omend i langt ringere Grad end hine.

Er dette først klart, da forstaa vi bedre det nøje Forhold, hvori flere af de personlige Guder, som netop særlig Ares, Hefaistos og Afrodite, komme til at staa til forskjellige Personifikationer, og vi ville da ogsaa se denne Tendens gjøre sig gjældende paa en Række andre Steder. Saaledes er Fortællingen om Hefaistos's Optræden under Flodkampen i Iliaden i sig selv aldeles urimelig: Guden tænder Baal paa Sletten og faar derved Vandet til at vige. Dette er en for Tanke og Anskuelse lige meningsløs Tale, og Forestillingen bliver først naturlig, naar man i Hefaistos's Personlighed underforstaar Ilden som elementær Naturmagt, Vandets Fjende. I samme Retning peger Fortællingen om Hades's Hjælm og Afrodites Bælte, om hvilket sidste det hedder:

ἔνθ' ἔνι μὲν φιλότης, ἐν δ'ἵμερος, ἐν δ'ὀαριστὺς
πάρφασις, ἥ τ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων[2]).

---

[1]) Il. VII, 241.
[2]) Il. XIV, 216 f.

Her kan da ogsaa nævnes Udtrykket Ζεὺς ὗε, som findes én Gang i hvert af Digtene[1]), Διὸς ὄμβρος, Διὸς αὐγαί[2]), φλὸξ Ἡφαίστοιο, ἀκτὴ Δημήτρος o. lign., og endelig ogsaa Adjektiver, der tillægges forskjellige Guder, som ξανθή om Demeter, γαιήοχος om Poseidon, κελαινεφής osv. om Zeus, omend man ganske vist ved disse efter de homeriske Epithetas stereotype Karakter, kan nære berettiget Tvivl om, at Digterens Forestilling har været synderlig levende ved dem.

Den psykologiske Overensstemmelse mellem Begrebspersonifikationerne og Abstraktionerne bliver da meget stor, idet de begge give os Exempler paa, hvorledes hin Tid har kunnet dyrke og tro paa Guder, hvis Existens nødvendigvis for en sondrende Reflexion maatte staa som noget meget problematisk, forsaavidt deres Karakter til Tider har været opfattet mere eller mindre in abstracto; men at denne Art Reflexion netop er den homeriske Tids svageste Side er ikke noget nyt. I Virkeligheden bliver der da kun en Gradsforskjel, der adskiller dem, idet den abstrakt upersonlige Side er betydelig mere fremtrædende hos hine end hos disse.

Denne Overensstemmelse bidrager i høj Grad til deres gjensidige Belysning, idet nemlig Abstraktionerne vise, at der ingen psykologisk Grund er til at tvivle om den relative Alvor i Opfattelsen ogsaa af Personifikationerne som Existenser, og omvendt Begrebspersonifikationerne, hvor vi møde samme Ord snart som Begreb, snart som Person, gjør det naturligst ligeledes at opfatte den mærkelige Anvendelse af Gudenavne for Begreber som noget fuldstændig ubevidst, Udtryk for en Tilbøjelighed, hvis dybere Grund vi senere skulle undersøge.

Forinden vi imidlertid forlade hele dette Spørgsmaal, Spørgsmaalet om disse Dobbeltvæsener, Personifikationerne, som Gjenstand for Tro, staar der endnu tilbage at løse den Tvivl, vi have sat i Spidsen for den hele Undersøgelse: at Personifikationer høre med til den homeriske Tids Gude-

---

[1]) Il. XII, 25. Od. XIV, 457.

[2]) Il. XIII, 837. — Sml. endvidere Il. XIX, 357: ταρφειαὶ νιφάδες Διὸς ἐκποτέονται.

kreds, kan nu formentlig betragtes som givet, men have de da alle været Guder, eller hvor skulle vi sætte Grænsen mellem. hvad vi kaldte rent poetiske og rent mythiske Personifikationer?

Dette Spørgsmaal vil det nu ikke være vanskeligt at besvare. Vi saa, at ligesaa sikkert som det ikke kan have været Alvor med alle hine Personifikationer, ligesaa afgjort gjorde deres indbyrdes Stilling det umuligt at drage nogen bestemt Grænse, en Iagttagelse, der dengang kunde friste til at betegne dem alle som lette Fantasifostre, der intet havde med Tidens religiøse Tro at gjøre. Efter at det imidlertid nu har vist sig, hvor fremmed enhver reflekteret og dogmatisk Sondren er for Tidens hele Forestillingskreds, ligger det simple Svar nær: Tiden har selv ingen skarp Grænse kjendt, og det vil derfor være forgjæves for os at søge nogen saadan. Fejlen ligger i Spørgsmaalet. Der har været Personifikationsforestillinger, som afgjort kun hørte hjemme i den poetisk-legende Sfære, andre, som ligesaa afgjort kun havde deres Plads i den religiøse Tro, men Overgangen har været i høj Grad flydende. Det samme Væsen har endog snart kunnet være en let Fantasiskabning, snart en Gud, hvis Hjælp man anraabte i Nøden. Kort sagt, det homeriske Pantheon har været en Bygning med aabne Fløjdøre til alle Sider: Guder ere gaaede ind, og Guder ere gaaede ud. At det alligevel i det enkelte Øjeblik kan have været Alvor med disse „schwankende Gestalten“, — ja, det viser os, at vi befinde os i en Tid, hvor Modsigelsen uden at være Princip — vi ere jo i Hellas — dog er Regelen; det minder os om, at vi her endnu bevæge os indenfor den klassiske Kulturs første Barndomstid.

IV.

Den klassiske Kulturs Barndomstid! — Hvor ofte har man ikke forglemt, at det var den, vi her havde, og søgt efter en modnere Tids Reflexioner i disse Digte! Kan denne for en Historiker allerfarligste Fristelse, at forudsætte sin egen Tids Tankesæt i en fjærn, forbigangen Periode.

overalt være stor, maa man dog indrømme, at den unægtelig her er det i en særlig Grad. Den Ro og vederhæftige Klarhed, der stedse er den homeriske Form egen, gjør det ofte vanskeligt at finde Uklarheden, som overalt lurer under Overfladen.

Vi have ovenfor set, hvorledes de Modsigelsér, der findes i Opfattelsen af Gudernes Karakter mellem deres rent menneskelige og deres guddommelige Egenskaber, naturlig lader sig forklare af det dobbelte sjælelige Motiv, der maa have gjort sig gjældende i Tiden, nemlig det anthropomorphistiske og det religiøse. Efterat vi dernæst nu have paavist det allegoriske Element i denne Tids Gudetro, i en Tid, der ellers har saa megen Sans for den levende og virkende Personlighed, melder det Spørgsmaal sig med Nødvendighed: Hvorledes ere disse Personifikationer opstaaede, hvad har her været det psykologiske Motiv? — Thi at forklare dem alene som traditionelle Fortidslevninger gaar ikke an; det er tydeligt, at de ialtfald for en Del have faaet deres Næring af Digterens egen Fantasi.

Hvad er det da idethele for en sjælelig Tilbøjelighed, der i første Række ligger til Grund for Personifikationsdannelsen? — Besvarelsen heraf fører naturlig til at spørge om, hvilken Side der, psykologisk sét, er den mest fremtrædende i selve Personifikationen. Det er aabenbart dens Ejendommelighed som Dobbeltforestilling, som Forestilling om et *Baade — og*: personligt og upersonligt i samme Gjenstand, og det bliver derfor i Trangen til at danne sig saadanne Dobbeltforestillingér, vi i Almindelighed maa se dens væsentligste Motiv.

Vi træffe i Historien Perioder, hvor Enhedsforestillingen er den overvejende, andre, hvor det derimod er Dobbelt- og Mangfoldighedsforestillinger, der vise sig fremherskende. Indenfor Poesien foretrække hine den simple Komposition, disse den rige og afvexlende, hine ville generalisere Karaktererne, disse individualisere dem, hine fordre Ro og Jævnhed i Fortællingen, disse kræve derimod Stemningens Spil; hine søge den ligelige, dagligdags, disse den billedrige, metaforiske Stil. I disse ville vi derfor ogsaa se Personifikations-

forestillinger spille en særlig fremtrædende Rolle, og vi ville saaledes finde dette naturlig motiveret af den almindelige Tilbøjelighed for at bevæge sig i Dobbelt- eller Kontrastforestillinger.

Spørgsmaalet bliver da nu, om vi kunne sige, at den homeriske Tid hører til dem. Finde vi i denne Tid Trangen og Evnen til denne Forestillingsform paa andre Omraader saa fremherskende, at vi kunne se de homeriske Personifikationer tilstrækkelig motiverede allerede herved? Thi man maa vel erindre, at det ikke alene er Forestillingen om det *smilende* Hav, den *glubske* Bug, her er Tale om, men Forestillinger, der saa at sige have krystalliseret sig, om Floder, Vinde og Bjærge, om Søvnen og Døden, som Personligheder, der tildels endog ere Gjenstand for Tidens Tilbedelse. Vi kunne derfor her ikke lade os nøje med en forøvrigt fuldstændig berettiget Henvisning til, at hin Sondring mellem forskjellige Tiders forskjellige Tilbøjeligheder selvfølgelig ikke maa forstaas saa abstrakt, som om vi ikke i den ene Tid skulde kunne finde ringeste Spor af, hvad der i den anden var almindeligt.

Besvarelsen af hint Spørgsmaal om den homeriske Tids større eller ringere Tilbøjelighed for Dobbeltforestillingerne vil ikke falde vanskeligt, og har da heller aldrig været Gjenstand for nogen alvorlig Dissens. Hvad de Karakterer angaar, der ere fremstillede i de to Digte, ere de gjennemgaaende rent typisk givne, for Iliadens Vedkommende tillige meget ensartede, sikkert endnu mere end almindelig antaget; i Odysseen er der vel en lidt større Rigdom, men den er dog ogsaa her forholdsvis kun ringe. Dette gjælder Karakterbehandlingen. De fremstillede Personer ere fremdeles i deres Handlinger som i deres Tanker og Følelser altid direkte og simple, deres Stemninger saa lidt komplicerede som vel muligt. At det samme gjælder Kompositionen, atter her særlig for Iliadens, noget mindre for Odysseens Vedkommende, er endnu mere bekjendt. Tilbage staar da Fortællemaaden og Stilen. Nydelsen af Dobbeltforestillinger tilfredsstilles paa dette Omraade ved en Fortællemaade, der søger Modsigelserne og de effektfulde Modsæt-

ninger, dels i romantisk Stemningsspil, dels i Forkjærlighed for komisk, særlig humoristisk Fremstilling, og endelig ved en blomstrende og billedrig Stil. Hvad den romantiske Stemning angaar, er den, som enhver véd, forholdsvis sjælden hos Homer, og det komiske Element, et af de æsthetiske Dobbeltforestillingers Hovedterritorier, er ogsaa kun meget lidt fremtrædende, og hvor det findes, har det altid den mest enkelte Karakter som „*Posse*"; saaledes i Iliadens 1ste Sang: Hefaistos som Mundskjænk, i 2den: Scenen med Thersites, i 21de Sang: Hera og Artemis; i Odysseens 8de Sang: Ares og Afrodite — Fremstillingens øvrige Fortrin ufortalt, nogen særlig fin Komik vil man næppe finde i disse Fortællinger.

Hvad endelig Stilen angaar, er det meget langt fra, den kan kaldes blomstrende. Grækernes poetiske Stil frembyder vel fra Homer til Aristophanes meget store Forskjelligheder, men i sin Helhed maa den kaldes jævn og ædruelig, snarere lidt tør, i Sammenligning med den orientalske i Oldtid og Middelalder, med Dantes og Shakespeares og den moderne tyske Poesi, og den homeriske Stil har denne Karakter i højere Grad end nogen anden græsk Digters. Der findes vel i Digtene ikke faa metaforiske Udtryk, men af dem er aabenbart den allerstørste Del helt gaaet over i det almindelige Sprog, skyldes den sproglige Tradition og har derved tabt hvert Spor af poetisk Friskhed. Andre synes vel at tilhøre Digteren selv, men deres Virkning afstumpes i høj Grad ved den meget hyppige Anvendelse, han gjør af dem; hermed sigter jeg til Metaforer som: *ἔπεα πτερόεντα, ἕρκος Ἀχαιῶν, ἅλς ἀτρυγέτος, ἕρκος ὀδόντων, ποιμὴν λαῶν, ὄζος Ἄρηος, μήτηρ μηλῶν* etc.

Heller ikke paa dette Omraade kan man da sige, at Homer er i Besiddelse af nogen særlig frisk Produktivitet med Hensyn til at sætte Dobbeltforestillinger i Bevægelse. Herimod synes der dog at kunne gjøres en meget væsentlig Indvending. Man vil nemlig, tilsyneladende med fuld Ret, henvise til de berømte homeriske Lignelser; thi saadanne stille, især naar de ere saa ualmindelig udførte som de homeriske, unægtelig i og for sig ikke smaa Krav netop til

Dobbeltforestillingens Energi. Man vil dernæst let se, at det er et Fænomen, som psykologisk set staar Personifikationen forholdsvis nær; begge Steder fordres en Evne til at fastholde Enheden trods Dobbeltheden og omvendt. Der er da Grund til at vente, at en lidt nærmere Betragtning af de homeriske Lignelsers Karakter vil egne sig til at kaste Lys ogsaa over Personifikationernes.

I Overensstemmelse med, hvad der ovenfor er sagt om den homeriske Stils simple Karakter, maa det da for det første fremhæves, at det ingenlunde er disse Lignelsers store Mængde, som giver dem en saa fremtrædende Karakter. De ere i Virkeligheden forholdsvis ikke talrige, 1 for hvert 130 Vers; dog ere de meget ulige fordelte: man kan læse Sang efter Sang uden at støde paa en eneste, men til Gjengjæld følger i nogle Sange den ene umiddelbart ovenpaa den anden; i Odysseen ere de, som bekjendt, langt sjældnere end i Iliaden. At de ikke destomindre ere saa meget omtalte ligger jo i den brede Udførlighed, hvormed de fra Digterens Side ere givne. Der er imidlertid her den Mærkelighed, at denne Udførlighed saa at sige aldrig kommer Lignelsen selv tilgode, ikke breder sig over Tertium comparationis; dette sidste spiller ofte kun en meget ringe Rolle, idet Forestillingen hurtig forlader det for at søge Hvile i noget ganske andet. Da Odysseus hos Kong Alkinoos hører Demodokos synge om Trojas Ødelæggelse, fremkalder Erindringen om de for ham nu saa fjærne Dage vemodige Taarer: *δάκρυ δ'ἔδευεν ὑπὸ βλεφάροισι παρειάς*; men derpaa hedder det:

ὡς δὲ γυνὴ κλαίῃσι φίλον πόσιν ἀμφιπεσοῦσα,
ὅςτε ἑῆς πρόσθεν πόλιος λαῶν τε πέσῃσιν,
ἄστεϊ καὶ τεκέεσσιν ἀμύνων νηλεὲς ἦμαρ·
ἡ μὲν τὸν θνῄσκοντα καὶ ἀσπαίροντ' ἐσιδοῦσα
ἀμφ' αὐτῷ χυμένη λίγα κωκύει · οἱ δὲ τ' ὄπισθεν
κόπτοντες δούρεσσι μετάφρενον ἠδὲ καὶ ὤμους
εἴρερον εἰσανάγουσι, πόνον τ' ἐχέμεν καὶ ὀϊζύν·
τῆς δ' ἐλεεινοτάτῳ ἄχεϊ φθινύθουσι παρειαί[1]).

[1]) Od. VIII, 522 ff.

Som man ser, er her Tertium comparationis, altsaa den Del af Billedet, hvor Dobbeltforestillingen skulde være virksom, indskrænket til, at Kvinden ligesaavel som Odysseus græder; det er det hele. Vi faa ikke noget mere levende Indtryk af Heltens Sorg og vemodige Længsel ved dette Billede af en til det yderste fortvivlet Kvinde. Hvad der altsaa er foregaaet, er, at, idet Digteren omtaler sin Helts Taarer, opstaar der for hans Fantasi Forestillingen om en anden Sorg. Istedetfor nu at forfølge denne Forestilling saaledes, at vi stadig kunne føle Odysseus's Sorg igjennem Billedet, forlader han tværtimod denne, fordyber sig helt i sin ny Forestilling, giver os et aldeles selvstændigt Maleri, hvor hvert Spor af den anslaaede Dobbeltforestilling er forsvunden, for saa tilsidst at vende tilbage til Fortællingen med et:

ὣς Ὀδυσσεὺς ἐλεεινὸν ὑπ' ὀφρύσι δάκρυον εἶβεν.

Eller, for at tage et andet Exempel, da Achilleus efter Patroklos's Død træder vaabenløs frem for Troerne, lader Athene en Straaleglans lyse om hans Hoved; det hedder da:

ὡς δ' ὅτε καπνὸς ἰὼν ἐξ ἄστεος αἰθέρ' ἵκηται,
τηλόθεν ἐκ νήσου, τὴν δήιοι ἀμφιμάχωνται·
οἱ δὲ πανημέριοι στυγερῷ κρίνονται Ἄρηι
ἄστεος ἐκ σφετέρου ἅμα δ' ἠελίῳ καταδύντι
πυρσοί τε φλεγέθουσιν ἐπήτριμοι, ὑψόσε δ' αὐγὴ
γίγνεται ἀίσσουσα, περικτιόνεσσιν ἰδέσθαι,
αἴ κέν πως σὺν νηυσὶν ἀρῆς ἀλκτῆρες ἵκωνται·
ὣς ἀπ' Ἀχιλλῆος κεφαλῆς σέλας αἰθέρ' ἵκανεν [1]).

Det er næsten ikke for overdrevet at sige, at der her ikke er Tale om Dobbeltforestilling; saa langt er det fra, at Billedet dækker det, der skulde illustreres; Interessen er helt borte fra selve Sammenligningen og for-

[1]) Il. XVIII, 207 ff.

taber sig i noget helt nyt, i det lille, for Homer saa ejendommelige Maleri, i hele dets livfulde og klare Anskuelighed.

Disse Exempler ere valgte vilkaarlig blandt en stor Mængde; unægtelig findes der Lignelser, der i højere Grad virkelig illustrere Fortællingen, men overalt gjælder det dog, at Sammenligningen, Ligheden bliver det underordnede og skydes tilside for Forestillinger, som ikke direkte vedrøre den. Det særlige ved de homeriske Lignelser er da, ikke at de ikke give os Dobbeltforestillinger, thi isaafald vilde de overhovedet ikke være Lignelser, men at denne Side i dem ofte bliver en tom Form, idet den træder tilbage for noget, der har en ganske anden Magt i Digterens Fantasi, og dette andet er, som vi saa, hans Lyst til at male smaa Billeder fra det virkelige Liv; det er denne Lyst, som af Dobbeltforestillingens Form tager Anledning til at tilfredsstille sig. Her er hans Digterfantasi fuldstændig paa sit eget Territorium, medens Dobbeltforestillingen, uden at være den fremmed, dog aabenbart ikke har haft synderlig Tiltrækningskraft for den.

Det er da saa langt fra, at de homeriske Lignelser ophæve eller blot indskrænke det Resultat, vi kom til med Hensyn til Tidens Evne og Tilbøjelighed for den omtalte Forestillingsform, at deres ejendommelige Karakter tværtimod netop fuldt ud bekræfter det: den homeriske Tendens søger her som overalt ikke et *Baade-og*, men et *Enten-eller*.

Resultatet af denne Undersøgelse bliver da, at det aldeles ikke gaar an at søge det psykologiske Motiv for de homeriske Personifikationer i første Række der, hvor Personifikationsmotivet ellers almindelig kan findes, i en særlig Forkjærlighed for den allegoriserende Livsbetragtning. Vi vilde da staa temmelig raadvilde overfor dette Fænomen, hvis det var givet, at hint var det eneste tænkelige Motiv.

Heldigvis findes der et andet, som, om det end har en mindre direkte Karakter, dog til Gjengjæld passer saa meget bedre med den homeriske Aands Ejendommelighed. Har nemlig Personifikationen som sit almindelige Præg, at den forbinder to Modsætninger i sin Forestilling om samme

Gjenstand, saa har den som sit særlige, at denne Modsætning er Modsætningen mellem personligt og upersonligt og vel at mærke saaledes, at den upersonlige Side er det af Virkeligheden givne, hvormed Fantasien søger at forbinde den af den selv skabte personlige, menneskelige. Dette er Personifikationens anthropomorphistiske Side; og at denne, forsaavidt den har en saadan, maa falde den homeriske Betragtning naturlig, indsér enhver, dog saaledes, at hin store Mangel nødvendig maa have sat sig meget væsentlige Spor i den enkelte Personifikations hele Karakter, ligesom ogsaa en nærmere Betragtning vil vise os, at det kun er for én enkelt Gren af homeriske Personifikationer, vi her have fundet et tilfredsstillende Motiv. Foreløbig maa vi slaa fast som det ejendommelige ved denne Personifikations Genesis: Den er bleven til i Kraft af den homeriske Tilbøjelighed til at menneskeliggjøre alt omkring sig og til Trods for, at det, der danner Personifikationens egentlige Nerve, selve Dobbeltforestillingen, i det hele maa siges at være den homeriske Forestillingsform fremmed.

Paa ganske lignende Maade forholdt det sig med de homeriske Lignelser: det væsentlige for dem var ikke en Trang til selve Fordoblingen, men tværtimod Tilbøjeligheden til at beskæftige Fantasien gjennem en Række af simple og enkelte Virkelighedsskildringer, og det var netop dette, som gav disse Lignelser deres, historisk sét, enestaaende Karakter. At Personifikationerne ere Udtryk for en anthropomorphistisk, ikke for nogen allegoriserende Trang, maa stille dem ligesaa særlig. Følgen maa nemlig for dem blive den samme, nemlig at Forestillingen er tilbøjelig til atter og atter at springe over fra Dobbeltheden til Enkelthedsforestillingen, fra Personifikationen til Personligheden. Dernæst vil overfor selve Personifikationen Bevidstheden om Dobbeltheden hos den personificerende være nedsat til det mindst mulige.

At det netop forholder sig saaledes hos Homer med den personificerede Sol, Vindene, Floderne osv., saa vi ovenfor: Dobbeltforestillingen lades der saa lidt Rum som vel muligt, og hvor den findes, dæmrer den i det halvt ube-

vidste; tændes Bevidsthedens Lys paa sine Steder, springer Forestillingen strax over enten i det rent personlige eller det rent upersonlige.

Herved kunne vi dog, som allerede antydet, ikke blive staaende, ved Anthropomorphismen som eneste eller væsentligste Motiv for Personifikationen. At Træer, Kilder og Floder menneskeliggjøres saaledes, at de det ene Øjeblik selv blive personlige Væsener, det næste Bolig for en Personlighed, det er naturligt for den Fantasi, der overalt maa omforme Tilværelsen i sin egen Lignelse, men ad den Vej alene kommer man ikke til ogsaa at opfatte Skjønheden og Tvedragten som personlige Væsener. Vi møde altsaa ogsaa her, i Spørgsmaalet om Motiverne, den samme Sondring mellem Naturpersonifikationer og Begrebspersonifikationer: det er kun for hine, at Anthropomorphismen kan gjælde som det saa at sige eneste Motiv; for disses Vedkommende maa vi derimod søge videre, før vi kunne naa et tilfredsstillende Resultat.

Som vi have set, gjælder det i endnu højere Grad om Begrebspersonifikationerne, at Dobbeltforestillingen ikke fastholdes, endog i den Grad, at man ved flere af dem kunde være i Tvivl, om de overhovedet burde kaldes Personifikationer, hvis ikke selve Navnet saa afgjort repræsenterede det upersonlige Begreb. Hypnos, Thanatos, Eris, Ate osv. ere snarest Personligheder, der sende Søvn, Død, Strid og Forblindelse; i de to sidstnævnte er dog paa sine Steder den allegoriserende Betragtning umiskjendelig, men at disse Steder ere saa overordentlig faa, bekræfter, hvad en almindelig Undersøgelse viste, at det heller ikke her kan være dette, der danner det egentlige og væsentlige Motiv. Det, der her er det ejendommelige, er, at naar Tiden vil tænke sig Guder, der have specielle Hverv, den saa ikke former sig rene og klare Personligheder, der udføre disse, og giver dem Navne, som passende kunde afledes af eller sættes i nøje Forbindelse med selve Begrebsnominet, men vælger netop selve dette. Vil man svare hertil, at Grunden er meget nærliggende, nemlig at søge i den allerede omtalte Mangel paa Evne til abstrakt Begrebsforestilling, som

tydelig nok har været betegnende for Tiden, da begaar man aabenbart den almindelige Forvexling af Aarsagen med Betingelsen. Thi hvor ureflekteret man end vil tænke sig det homeriske Menneske, saa maa der dog paa Bunden af hans Sjæl, om end nok saa meget i det ubevidste, have hvilet en Forestilling om, at den, der sender Søvnen, ikke kan være den samme som Søvnen selv, en Forestilling, som hvert Øjeblik rent umiddelbart maatte blive vakt i Talens eller Fortællingens Løb, naar Tanken eller Anskuelsen snublede over Modsigelsen. At der virkelig har været en Begrebsforestilling tilstede, ikke blot et Navn, viser endelig til Overflod de omend faa Exempler, jeg har omtalt, hvor denne Forestilling har slaaet igjennem og forflygtiget Personligheds-siden i Personifikationerne.

Naar det da saaledes kan betragtes som afgjort, at der har ligget en positiv Trang til Grund ogsaa for Begrebspersonifikationerne, og naar denne Trang hverken kan være Dobbeltforestillingens eller Anthropomorphismens i første Række, da have vi kun én Udvej tilbage, nemlig at søge den i en speciel Forkjærlighed for at hypostasere Begrebet, i en Tilbøjelighed for Begrebsforgudelse.

At træffe Spor til en saadan Tilbøjelighed i det homeriske Hellas kan strængt taget ikke vække Forbavselse; snarere maatte man undre sig, om det ikke lod sig paavise; i den Grad er det ejendommeligt for Folket, som vi kjende det fra senere Tider, i dets Kunst, Poesi og Filosofi, giver et forenet Udslag af dets to Hovedevner, den plastiske og den filosofiske, et Udslag, som først naar videnskabelig Form i den platoniske Idelære.

De homeriske Begrebspersonifikationer blive saaledes det naive, første Forsøg paa at isolere det abstrakte Begreb ved at forestille sig det som personligt Væsen, en Form, som er betinget paa den ene Side af, at det har skortet paa Evnen til virkelig Begrebsabstraktion, paa den anden Side af den anthropomorphistiske Tilbøjelighed.

I meget nær Forbindelse med Begrebspersonifikationerne, ogsaa hvad det sjælelige Motiv angaar, staa Abstraktionerne; ogsaa disse forudsætte en Trang til at guddommeliggjøre

Begrebet. Det har i saa Henseende intet at sige, at Bevidstheden om, at det er Gudens Navn, der i det enkelte Øjeblik anvendes til at betegne Begrebet, som tidligere paavist, aabenbart har været meget svag; thi at man fra først af er kommet til denne Anvendelse, kan overhovedet kun have sin Grund i en, bevidst eller ubevidst, Fornemmelse af, at de høre sammen. Der ligger da i dem et yderligere Bevis for, at Motivet ogsaa for Personifikationerne netop har været det ovenfor nævnte. Paa den anden Side forsvinder ikke alene her det andet Motiv, Anthropomorphismen, men det er tillige tydeligt, at hin Bestræbelse ikke for sig alene vilde have været tilstrækkelig til psykologisk at forklare et saa mærkeligt Fænomen som disse Abstraktioner.

Atter her maa vi da gaa videre for at opspore det ny Motiv, men vi behøve denne Gang ikke at gaa synderlig langt. Rundt omkring i de homeriske Digte træffe vi en Tilbøjelighed til i Betragtningen af de i Almindelighed saa menneskelig opfattede olympiske Guder at gaa ud over denne Anthropomorphisme og saa at sige give dem en bredere Basis at staa paa, en Bestræbelse, hvorpaa jeg ovenfor har paavist talrige Exempler, og som jo forklares saa grumme naturlig af den Modsigelse, Anthropomorphismen indeholder i sig selv. Den religiøse Følelse protesterer til Tider imod Forestillingen om, at evige Guder, Zeus's Børn, skulle være f. Ex. slet og ret en krigerisk og plump eller en kjælen og elskovsfuld Personlighed, og den revancherer dem ved af og til at lade Forestillingen om selve Elskovens eller Krigens Begreb skinne igjennem den fattige Personlighed. Derved opnaas paa engang, at Ideen (Begrebet) guddommeliggjøres og at Guddommen idealiseres.

V.

Spørgsmaalet om Allegoriens Fremtræden i den homeriske Mythologi kan da besvares saaledes, at der ganske vist findes allegoriserende Forestillinger indenfor den, men at disse dog indtage en temmelig beskeden Plads, dels forsaavidt de ere forholdsvis sjældne, dels og navnlig fordi de

alle vise en stærk Tilbøjelighed til at forlade deres allegoriske Karakter, gaa over til at blive rene Personligheder, og endelig ved, at Bevidstheden om den Dobbelthed, der forudsættes i enhver Allegori, kun har været tilstede i meget ringe Grad.

Dette Forhold kan ikke undre os i en historisk Periode, i hvilken man har søgt og fundet det naturlige Middel til at udtrykke, hvad der laa Tiden paa Hjærte, i den episke Fortælleform, thi heri ligger jo allerede, at Allegorien ikke kunde være Tidens eget ægtefødte, ialtfald ikke dets førstefødte Barn. Den findes da ikke i Tidsaandens Hverdagsforestillinger, ikke i dens solklare Dag, men i dens usikre Tusmørke, hvad enten dette nu er Morgendæmringens eller Aftentaagernes, enten det er Tegn paa, at der her er noget nyt, som vaagner, eller paa, at det er noget gammelt, der er ifærd med at forsvinde. For vor Undersøgelse bliver da endnu dette tilbage: Spørgsmaalet om den homeriske Allegoris historiske Stilling.

At Herodots bekjendte Ytring om, at Homer tilligemed Hesiod ere de, der saa at sige have skabt Grækerne deres Guder[1]), ikke tør tages bogstavelig, ere vel alle enige om. Men paa den anden Side kan det betragtes som ligesaa sikkert, at disse Digtes Forfattere have stillet sig i et vist frit Forhold til den overleverede Tradition, saaat Iliaden og Odysseen, selv om de ikke her have skabt noget helt nyt, dog ogsaa paa det religiøse Omraade er det geniale Udslag af noget, som særlig laa denne Tid paa Hjærte, og for hvilket de psykologiske Betingelser vare særlig stærkt oppe i hans Samtid. For at kunne sondre mellem gammelt og nyt her kræves det dog, at man gaar i højeste Grad varsomt frem, hvis man ikke vil ud paa de løse Hypothesers aabne Hav.

Hvad man da uden stor Dristighed tør hævde, som ogsaa forskjellige have gjort, er, at Digterens selvstændige Virksomhed paa dette som paa andre Omraader i væsentlig Grad maa have haft en forbindende og samlende Karakter,

---

[1]) II, 53.

idet han har forenet en stor Mængde Lokalforestillinger gjennem denne Bearbejdelse, saavel Guder som Fortællinger, og derved givet den en almen hellenisk Karakter. Dette giver os et Middel i Hænde til at sondre mellem Myther af ældre og yngre Datum, idet vi nemlig med temmelig stor Sandsynlighed kunne henføre Forestillinger, der i uomtvistelig Grad have Lokalkarakter, til den forhomeriske Tid, betragte dem som Forestillinger, hvis Tilblivelse i hvert Fald ikke kan tillægges Digteren.

For vort Spørgsmaal vilde det da være af særlig Interesse, om nogle af Personifikationsforestillingerne netop skulde have denne Karakter, og det maa jo aabenbart gjælde en enkelt Klasse af dem, nemlig Flodpersonifikationerne.

Allerede naar Digteren fortæller os, at Floden Xanthos er Zeus's Søn, udtaler han næppe noget, han selv finder paa; Tanken kommer igjen efter flere Sanges Mellemrum, og han gjentager sikkert her kun, hvad Befolkningen i Flodens Nærhed fortalte, støttende sig til et Lokalsagn om et af Zeus's Kjærlighedsæventyr, som dog ikke er bevaret. Denne Flod kommer imidlertid ved Kampen med Achilleus til at spille saa stor en Rolle i Digtets Handling, at det ikke er utænkeligt, at Digteren selv har opfundet hin Genealogi; det er ogsaa det eneste Exempel paa, at en Flods Fader nævnes. Naar det derimod flere Gange fortælles, at denne eller hin meget lidt fremtrædende Helt er Søn af en eller anden Flod, som Orsilochos af Alpheios, Menesthios af Spercheios, Pelegon af Axios; naar der hentydes til et Kjærlighedsforhold mellem Spercheios og en os ellers ganske ubekjendt Søster til Achilleus, Polydora, saa maa dette nødvendigvis henpege paa lokale Myther, der ikke ere os bevarede; kun en enkelt, den omtalte Fortælling om Tyros Kjærlighed til Floden Enipeus, træffe vi i Odysseen. Fremdeles kaldes Søen Gygaia Moder til to mæoniske Helte.

Ogsaa ad en anden Vej kunne vi slutte os til disse Personifikationers Ælde, ialtfald til, at de ikke skyldes Digteren selv, nemlig af, at de, som omtalt tidligere, ere Gjenstand for Kultus, en Kultus, som for Flodernes Vedkommende

tildels endog har en udpræget Lokalkarakter. Spercheios har saaledes sin egen τέμενος og sit βωμὸς θυήεις [1]), og Peleus har lovet den en Hekatombe og 50 Væddere, naar Sønnen kommer tilbage; til Alpheios har Nestor ofret en Tyr [2]), til Xanthos Troerne Tyre og Heste, og den har sin egen Præst. — Men selv hvor denne Lokalkarakter ikke findes, kunne vi af en saadan Dyrkelse uden stor Dristighed drage Slutninger i samme Retning. — Paa tre Steder i Iliaden træffe vi Edsformularer, der dog ikke ere ordret enslydende, men blandt de Guddomme, som paakaldes, ere alle tre Steder Personifikationerne særlig fremtrædende; det er Helios, Uranos, Gaia og Floderne. Det ligger i Sagen selv, at Digteren, selv om han, som det synes, ikke har haft nogen helt fastslaaet Formular at holde sig til, dog i Valget af de Guder, han lader blive anraabt ved saadanne Lejligheder, har fulgt, hvad der var almindelig Skik paa hans Tid, og dette Argument faar saa meget des mere Vægt ved, at disse Personifikationer jo i hans Fortælling aldeles ikke spille nogen Rolle, der kunde gjøre dem fortjente til en saadan Ære fremfor de store, olympiske Guder. — Endelig skal jeg minde om, at der i Edsofringen i Iliadens 3die Sang ofres et hvidt Lam til Solen, et sort til Jorden, noget, der næppe kan opfattes som andet end som Rester af et overleveret, minutiøst Ceremoniel; thi et saadant synes ellers den homeriske Kultus fremmed, i Modsætning til, hvad vi træffe hos andre ariske Folk, f. Ex. hos Inderne og i Zend-Avesta. Ogsaa heri kunne vi da finde et Bevis for Personifikationsdyrkelsens Ælde.

Disse Exempler ere formentlig tilstrækkelige til at godtgjøre, at vi ikke kunne opfatte den forholdsvis beskedne Rolle, Personifikationerne spille hos Homer som Tegn paa en begyndende Udvikling indenfor det religiøse Forestillingsliv, men at tværtimod Oprindelsen til denne Dyrkelse maa sættes betydelig længere tilbage i Tiden.

---

[1]) Il. XXIII, 148.
[2]) Il. XI, 728.

Naar man nu erindrer, at det ligger i den religiøse Følelses stærkt konservative Natur, at Folkereligionernes Udvikling ikke kan faa den Form, at man simpelthen bortkaster de gamle Forestillinger og den gamle Kultus for at sætte det ny i Stedet, men at tværtimod hine i Regelen blive staaende som faste, krystalliserede Former, hvilke Alderen omgiver med et særligt Præg af Ærværdighed og Højhed, samtidig med at Fantasi og Følelse med stedse større Liv kaste sig over et nyt Indhold, — naar man erindrer dette, saa kunde den Tanke synes nærliggende, at betragte hele det allegoriserende Element i homerisk Religion som en Fortidslevning, hørende til en Periode, der i denne Tid forlængst er afsluttet. En nøjere Betragtning af selve dette Element vil imidlertid snart vise, at herved kunne vi ingenlunde blive staaende. Det viser sig nemlig, at den Sondring, som jeg ovenfor har paavist i rent psykologisk Henseende maa gjøres mellem Personifikationerne, forsaavidt de repræsentere konkrete Sansegjenstande eller abstrakte Begreber, faar ikke mindre Betydning for en historisk Analyse, — noget, der jo forøvrigt ligger i Sagen selv.

Man vil have lagt Mærke til, at alle de Personifikationer, der ovenfor nævnedes som Gjenstand for Dyrkelse, vare Naturpersonifikationer, nemlig Himlen og Jorden, Solen, Floder og Vinde; — Sandheden er nu den, at medens, med Undtagelse af Eos, alle Naturpersonifikationer, der overhovedet nævnes hos Homer, ere Gjenstand for Dyrkelse i disse Digte, bliver omvendt ikke en eneste af Begrebspersonifikationerne enten dyrket eller overhovedet tilbedt.

Denne Kjendsgjerning er i sig selv saa talende, at man maa anse det for umuligt at forklare den som en slet og ret Tilfældighed. Der maa have ligget et godt Spand af Tid mellem de to Klassers Oprindelse, ligesom vi jo ogsaa saa, at den psykologiske Jordbund, hvoraf de maa fremspire, er væsentlig forskjellig, og i Virkeligheden findes der en saa gjennemgaaende Forskjel i Digterens Forhold til Natur- og Begrebspersonifikationerne, at det bliver klart, at han ved hine staar overfor noget fast og overleveret, medens

han derimod overfor disse stiller sig frit, tildels endog skabende. Dette vil formentlig blive klart, naar man kaster et — her dog kun løseligt — Blik paa Personifikationernes Stilling efter Homers Tid.

Ikke alene træffe vi nemlig alle de homeriske Naturpersonifikationer igjen i den følgende Tid, hos Hesiod, Pindar og Tragikerne, men med Undtagelse af *Σελήνη* samt enkelte rent lokale Personifikationer, der ikke godt kunde finde Omtale der, møde vi heller ingen ny. — Ganske omvendt forholder det sig derimod med Begrebspersonifikationerne. Uagtet nemlig Homer, hvis han var Skaber paa dette Omraade, selvfølgelig maa have haft en stor Autoritet for Eftertiden, findes der dog ikke faa Personifikationer, som vi kun møde hos ham, og som vi have god Grund til at tro hverken Fortid eller Eftertid har givet sig af med, saaledes som Alke, Ioke og Litai. Og paa den anden Side møde vi en betydelig større Mængde af andre, som Homer ikke synes at have kjendt, men som fremtræde hyppig i den senere Litteratur, deriblandt netop dem, der spille den mest fremtrædende Rolle i den følgende Tids Religion, saaledes f. Ex. *δίκη, αἰδώς, τύχη, πειθώ, νέμεσις, μνημοσύνη, ἵμερος, νίκη* o. m. a. Nogle, der hos Homer kun forekomme som metaforiske Personifikationer, f. Ex. *μοῖρα*, faa senere en langt større og fæstnet Betydning.

Hvad der formentlig kan udledes heraf, nemlig at Naturpersonifikationen har haft sin Glansperiode — forsaavidt der overhovedet har kunnet være Tale om en saadan paa græsk Jordbund — i en forhomerisk Periode, Begrebspersonifikationen først faar den i en efterhomerisk, stemmer godt med, hvad der ovenfor er sagt om de forskjellige psykologiske Betingelser for de to Klasser af Personifikationer: for hin den anthropomorphistiske Tilbøjelighed, i Forbindelse med Trangen til at bevæge sig i Dobbeltforestillinger, for disse Trangen til Begrebsdyrkelse og til en dybere Opfattelse af Guddommens Væsen, i Forening med den samme Tilbøjelighed for Dobbeltforestillinger, som jo overhovedet ligger til Grund for al Personifikation.

Midt imellem disse to Perioder ligger da den homeriske, eller rettere den episke; thi, som vi strax skulle se, denne Bevægelse kan næppe være begyndt med de homeriske Digte. Denne Periode karakteriseres ved sin Mangel paa Sans og Evne for Dobbeltforestillinger, sin Forkjærlighed for Personlighedens Enkelthed, en Bestræbelse, der, som vi have set, faar sit Udtryk dels ved en gjennemgaaende Tilbøjelighed til at lade Personifikationen springe over til at blive Personlighed, dels ved, at Bevidstheden om Dobbeltforestillingen, hvor denne forekommer, er nedsat til at blive en dæmrende Fornemmelse. Det sidste vil navnlig blive klart ved en Sammenligning mellem de homeriske og de hesiodeiske Personifikationer, saaledes som de sidste møde os i *Theogonien*. Her er Bevidstheden aabenbart overalt levende, Allegorien fuldt ud gjennemført; som enkelte Exempler herpaa vil jeg blot anføre, at Xanthos, som hos Homer er Søn af Zeus, hos ham har Okeanos til Fader, at Ate her er Datter af Eris o. s. v. Til Gjengjæld er her det episk-fortællende Element og dermed Personlighederne skrumpet ind til det mindst mulige.

I dette sidste Skrift have vi i Virkeligheden en Hovedkilde fra denne Begrebspersonifikationens Kulminationsperiode indenfor den græske Religions Udvikling. Men vi kunne forfølge Udviklingsgangen i den følgende Tid gjennem spredte Ytringer hos Pindar og Tragikerne, hvor f. Ex. δίκη og μοῖρα ved Siden af Zeus anraabes som Tilværelsens højeste Magter, og hvor Begrebsforgudelsen endog paa sine Steder naar saa vidt, at det udtrykkelig hævdes, at vedkommende Begreb er endnu mere end en Gud, idet der herved altsaa specielt tænkes paa de personlige Guder. Saaledes hedder det hos Æschylos[1]):

θεοῦ δ᾽ἔτ᾽ ἰσχὺς καθυπερτέρα

og et andet Sted[2]):

---

[1]) Sept. v. 226.
[2]) Choeph. v. 57.

τὸ δ' εὐτυχεῖν
τόδ' ἐν βροτοῖς θεός τε καὶ θεοῦ πλέον.

Fra dette vil man finde den omtalte Overgang til den platoniske Idelære, hvor Begreberne saa at sige have stødt Olympierne fra Thronen, naturlig og jævn.

Som det gaar med Begrebspersonifikationerne, saaledes ogsaa med Abstraktionerne. I Forhold til, hvad den følgende Tid giver os paa dette Omraade, maa den homeriske Abstraktion kaldes en svag Begyndelse. Dog maa det bemærkes, at det i det væsentlige vedbliver at være de samme Gudepersonligheder, med hvilke Abstraktionen foretages: Ares, Hefaistos, Hades og Afrodite.

Imidlertid træffe vi en aldeles analog Bevægelse i Opfattelsen ogsaa af de andre Guder, idet Gudenavnet vel ikke anvendes enstydig med Begrebet, men Guden sættes i en saa nøje Forbindelse med et eller andet Begreb, at Trangen til at opfatte ham snarere som Repræsentant for et eller andet Abstractum end som levende Personlighed er umiskjendelig. I saa Henseende vil jeg minde om Forbindelser som Ἀθήνη νίκη eller Ἀθήνη ὑγίεια, om den hyppige Forening af Zeus og δίκη hos Tragikerne, som f. Ex. i følgende Vers af Æschylos[1]):

μόνον κράτος τε καὶ δίκη σὺν τῷ τρίτῳ
πάντων μεγίστῳ Ζηνὶ συγγένοιτό μοι.

I en tabt Tragedie af Sophokles skal Athene endog være optraadt som φρόνησις, Afrodite som ἡδονή[2]).

Det er kort sagt tydeligt, at de græske Guder ere undergaaede en meget betydelig Forvandling i Tidens Løb, fra at være Naturguder til at blive de rent personlige Guder, vi møde hos Homer, og derfra til at blive Begrebsrepræsentanter, ikke Personifikationer, dog stadig saaledes, at de ældre Former bevares ved Siden af de ny, som op-

[1]) Choeph. 244—45.
[2]) Athenæus XV, 68.

staa i Tiden, — netop derfra skriver sig en ikke ringe Del af de Modsigelser, vi træffe i denne Religion.

At forfølge denne Udvikling for den enkelte Guddoms Vedkommende i dens forskjellige Faser, er selvfølgelig umuligt, men vi kunne dog, selv ved blot at holde os til de homeriske Digte, danne os en ganske god Forestilling om Udviklingens Gang i det store i den omtalte Retning.

Se vi saaledes, for at tage et fremtrædende Exempel, paa Zeus, da er han for Homer først og fremmest Gudekredsens Paterfamilias, og han er som saadan tænkt ganske efter menneskelig Analogi. Han optræder i en Række af forskjellige Situationer, og der berettes endel Historier om ham. Disse ere vel at mærke at forstaa aldeles direkte og ligefrem uden nogensomhelst dybere Betydning; kan enkelte af dem maaske oprindelig have haft en allegorisk Karakter, for Homers Tid have de det sikkert ikke; ja, der kan strængt taget af selve disse Fortællinger ikke sluttes til nogen speciel Virkekreds for Zeus. Naar der alligevel har været Forestilling om en saadan, saa faar den navnlig sit Udtryk i en stor Række af stereotype Epitheta, som *νεφεληγερέτης*, *ἀστεροπητής*, *ἀργικέραυνος*, *ἐρίγδουπος*, *τερπικέραυνος*, *ὑψιβρεμέτης* o. fl. Disse Adjektiver staa ikke alene oftest ikke i nogen direkte og naturlig Forbindelse med de fortalte Historier, men de staa endog ikke sjælden i en snurrig Modstrid med dem, som naar der i de halvt eller helt komiske Fortællinger om hans Afmagt, f. Ex. hvor han skal bindes (i Iliadens 1lte Sang), hvor han dysses i Søvn (14de Sang), eller hvor han narres ved Eurystheus's Fødsel (19de Sang), stadig bruges de samme Adjektiver. Dette Misforhold kan aabenbart ikke have været oprindeligt; det viser formentlig tilbage til en Tid, da Zeus mere udelukkende var Repræsentant for en Naturmagt, var Tordenguden [1]).

I hin Modsigelse ligger da saaledes de to ældste Faser i denne Guddoms Udvikling angivet. Men vi finde nu i de

---

[1]) I saa Henseende kan fremdeles bemærkes, at det af enkelte Steder synes at fremgaa, at man særlig plejede at opsende Ofringer til Zeus fra Bjergenes Toppe (f. Ex. Il. XXI, 171).

homeriske Digte ved Siden af hine Adjektiver, om end ganske enkeltvis, nogle faa andre føjede til hans Navn, som pege hen paa en særlig Virkekreds af mere aandelig Natur, nemlig *ξείνιος*, *ἱκετήσιος* og *ἑρκεῖος*[1]). Foruden at disse, som sagt, i Tal ere meget faa i Sammenligning med hine, er der den betydningsfulde Forskjel, at de aldrig anvendes stereotypt, men hvergang ere i nøje Forbindelse med Fortællingen, ja i Regelen endog ledsagede af en Forklaring. Dette tyder i høj Grad paa, at ligesom vi hist havde at gjøre med en traditionel Opfattelse af Gudens Væsen, der i det væsentlige er bleven trængt tilbage af en ny, Naturopfattelsen af den stærkt anthropomorphistiske, saaledes have vi her at gjøre med Begyndelsen til en ny Udvikling: den ensidig anthropomorphistiske Opfattelse bliver efterhaanden fortrængt af en Forestilling om Zeus i første Række som Repræsentant for og Hævder af de sædelige Begreber. Og dette bekræftes i høj Grad ved en Betragtning af, hvorledes denne Gud optræder i den følgende Tids Litteratur og i den offentlige Kultus. De nævnte tre Adjektiver forekomme nemlig nu atter og atter, og ved Siden af dem en stor Mængde andre, som gaa i lignende Retning, saaledes: *ὅρκιος*, *πίστιος*, *ἐφέστιος*, *ἐστιοῦχος*, *τέλειος*, *γενέθλιος*, *ἑταιρεῖος*, *ἀλιτήριος*, *ἀλεξίκακος* og en stor, meget stor Mængde andre, ofte, som fremhævet, i Forbindelse med Begrebspersonifikationer som *κράτος*, *μοῖρα*, *δίκη*, *θέμις* o. a.

Denne Udviklingsgang er, som man ser, ganske analog med, hvad Betragtningen af Personifikationerne lærte. Ogsaa med Hensyn til Hovedguderne maa der da forud for den episke Poesis Tid have gaaet en Periode, hvor det allegoriserende Element spillede en større Rolle, forsaavidt de i langt højere Grad end paa Homers Tid stode som Repræsentanter for almene Magter, her Naturmagter; thi at selve disse Guder nogensinde skulde have været Personifikationer, er der god Grund til at betvivle. Ved Siden af dem har imidlertid en Række af Naturpersonifikationer, Uranos, Gaia, Helios, Floderne osv. spillet en betydelig

---

[1]) Il. XIII, 625. Od. IX, 271. XIII, 213. XIV, 284, 389. XXII, 334.

mere fremtrædende Rolle og udgjort det egentlige allegoriske Element. Men dette kommer dog efter den homeriske Tid igjen frem ogsaa for de olympiske Guders Vedkommende; de blive da atter mere og mere Repræsentanter for almene Magter, men nu for de moralske Begreber, dels ved, at de selv blive Abstraktioner, dels ved, at de træde i et saa nøje Forhold til de Begrebspersonifikationer, som nu træde frem i stedse større Mængde, og endelig ved, at de nu i langt højere Grad opfattes som Beskyttere og Hævdere af den moralske Rets Begreb. Ogsaa her staa de som Repræsentanter, ikke som Personifikationer, ogsaa her er det disse, men nu Begrebspersonifikationerne, der udgjøre det egentlige allegoriske Element i græsk Religion, samtidig med, at den engang fastslaaede Naturopfattelse af Guderne saavelsom den senere homerisk-anthropomorphistiske Opfattelse gjør sig gjældende, dog ofte i en formildet Skikkelse.

I den episke Anthropomorphismes Tid har Interessen da væsentlig drejet sig om det olympiske Familieliv. Paa dette Punkt har dens Produktivitet været levende, medens dens Følelse for Allegorien kun har været meget ringe. Hvor den dog paa dette Omraade ifølge Tidsudviklingen naturlig maatte blive produktiv, nemlig med Hensyn til Begrebspersonifikationerne, har den, som vi ovenfor saa, saa at sige kvalt dem i Fødselen, som Kronos slugt sine egne Børn, ved den stadige Tilbøjelighed til at behandle dem som Personligheder.

Paa dette sidste Omraade er der formentlig al Grund til at tro, at de homeriske Digtes Forfattere ere gaaede paa egen Haand; derpaa tyder den overordentlig beskedne Rolle, disse Episoder spille. At man bør være i højeste Grad varsom med at ville sondre mellem, hvad der i Digtene skyldes Digterens Opfindelse, hvad hans Tradition, er allerede fremhævet; men vil man overhovedet indrømme ham nogensomhelst Frihed, da maa det være i de rent underordnede Biting; det viser sig nu, at det netop er i saadanne, vi træffe den omtalte Personliggjørelse. Fortællingen om Ares og Afrodite i Odysseens 8de Sang er

ham vistnok overleveret; at derimod Afrodite efter Affæren kom til Paphos og der blev badet og salvet, har den vel næppe indeholdt, og ganske sikkert ikke, at det just var Chariterne, der her betjente hende. — At Ares's Søn faldt i Kampen for Troja, som det fortælles i Iliadens 15de Sang, kan Traditionen vel ogsaa have berettet, men at Guden ved den Lejlighed kjørte ned til Kamppladsen, har den næppe meddelt og navnlig ikke, at det netop var Deimos og Fobos, som her spændte Hestene for Vognen. Fremdeles er Fortællingen om, at Zeus dysses i Søvn af Hera muligvis af ældre Datum, men den omtalte Samtale mellem hende og Hypnos er sikkert Digterens Værk.

Det er saaledes overalt i Fortællingernes yderste Periferi, at disse personliggjorte Begrebspersonifikationer bevæge sig. En Undtagelse danner kun Charis, forsaavidt den optræder som Hefaistos's Hustru, men det maa dog her erindres, at hendes ægteskabelige Stilling hos Homer, som bekjendt, er af en temmelig problematisk Karakter; netop dette Tilfælde, hvor det ene Digt angiver Afrodite, det andet denne Personifikation som Smedegudens Hustru, viser, at Traditionen, selv i saadanne mere fremtrædende Spørgsmaal, ikke kan have haft en saa fastslaaet og bindende Karakter, saaat det næppe vil synes for dristigt at antage, at Iliadens Digter er den, der har stiftet dette Ægteskab.

Dermed er imidlertid vistnok ogsaa angivet den yderste Grænse, hvortil Hypothesen paa dette Punkt tør gaa, nemlig til at antage Begrebspersonifikationerne i det væsentlige og deres Personliggjørelse fuldstændig for denne eller disse Digteres Værk. Navnlig gaar det ikke an ogsaa at ville erklære Personliggjørelsen af Naturpersonifikationerne for deres Opfindelse. Det viser fremfor alt Fortællingen om Eos's Kjærlighedsæventyr, til hvilke der kun hentydes i Forbigaaende, saaat Digteren har forudsat dem som bekjendte for sine Tilhørere. Men det maa da ogsaa erindres, at denne Periode jo ogsaa af andre Grunde ikke kan tænkes indledet med de homeriske Digte. Hvad der derimod kan betragtes som sikkert, er, at hele denne Personliggjørelse af Personifika-

tionerne staar i afgjort Strid med selve Personifikationsforestillingen, samt at Folketroen paa et tidligere Trin end dette episke maa have været fortroligere med den, ligesom det viser sig, at den atter bliver det i den efterhomeriske Tid. Det er dette, som jeg mener at kunne betragte som det kort sammenfattede Resultat af hele denne Undersøgelse.

Den homeriske Periode har da, indenfor den græske Folkeaands Udvikling, spillet en lignende Rolle i det mindre som det 17de Aarhundredes Klassicitet midt imellem Middelalderens og den moderne Tids Romantik, — eller som selve den klassiske Tid i Oldtiden imellem Middelalderens og Orientens Mysticisme.

En middelalderlig Skolebog.

Af J. Paludan.

Det er en bekjendt Sag, at Christjern Pedersen allerede under sit første Ophold i Paris 1510—15 udfoldede en betydelig Forfatter- og Udgivervirksomhed. Bruun i Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kgl. Bibl. I, 1864—69, anfører 9—10 Skrifter forfattede af eller udgivne ved ham i disse Aar, dels latinske Kirkehaandbøger, dels danske Opbyggelsesskrifter, dels endelig historiske Arbejder og Skolebøger. Den flittige Literats Virksomhed har imidlertid strakt sig endnu videre; Sandsynligheden er for, at enkelte af ham udgivne Værker kunne være glemte og tabte, men et eller to hidtil oversete er det i alt Fald muligt at paavise.

I Universitetsbibliotheket i Upsala findes et af de ikke just saa meget sjeldne Exemplarer af Chr. Pedersens Udgave af Peder Laales Ordsprog, trykt hos Jodocus Badius i Paris 1515. Det er indbundet i et Pergamentsbind i lille Kvart sammen med en Del andre, omtrent samtidige middelalderlige Skolebøger, som hidtil ikke ere blevne nærmere undersøgte, skjøndt de hver for sig ere antegnede i Aurivillius's Katalog over Bibliotheket I 326. 680. II 150. Bindet findes i Palmsköldska saml. No. XVIII, tom. XXXII, Proverbia pars III, og dets Indhold er følgende:

1) Petri Legistæ Laglandici Parabole sententiose . . . . Impressa in edibus Ascensianis . . . MDXV.

2) Incipiunt puerilia Juuenibus multum utilia Ex diuersorum autorum libris fideliter collecta. S. l. et a. 18 Blade.

3) Incipit facetus moralis tractans de moribus deseruientibus Juuenibus. S. l. et a. 8 Blade.

4) Synonyma et Equiuoca magistri Joannis de garlandia. S. l. et a. De sidste 5 Blade mangle, men Udgaven er den samme, som findes fuldstændig i vort kgl. Bibliothek, trykt hos Henrik Qventel i Kölln 1500.

Disse Skolebøger ere alle blandt dem, som afskaffedes ved Christian II's bekjendte Forordning om de latinske Skoler c. 1521 (Danske Magazin VI 366): „Oc alle gamle Alexandri Bøgher, Puerilia met Faceto, Per Laale, Equivocationes Mathæi, Sinonima Britonis, Johannes de Garlandia, Grecista, Labyrinthus, oc alle andre gamle Bøgher, them skulle the antworde wor Skultus, och ladhe them brende. Pro Puerilibus skall man lesse Flores Vocabulorum Anthonii Mancinelli, pro Faceto Cathonem". — Lige saa ugunstigt dømmer Chr. Pedersen kort efter om flere af disse Lærebøger i sin Tractat „Om Børn at holde til Skole", 1531 (Brandts Udg. af Chr. P.s Skrifter IV 505): „Jeg nøddis till saa vel som alle andre danske At læse Alexandrum, puerilia, Donatum, Peder laale, Composita verborum, caser oc andet saadant skarn".

Det er disse Opregninger af nogle i vore Latinskoler i Middelalderen brugte Lærebøger, der ligge til Grund for Nyerups Bibliografi: „Notitia librorum, qvi ante reformationem in scholis Daniæ prælegebantur", 1784, og „Mantissa notitiæ", 1785. Han paaviser der, at Synonyma og Equivoca, Fortegnelser over enstydige og dobbelttydige Ord, fremsatte i latinske Vers og forklarede paa Prosa, er et Arbejde i to Dele af Johannes de Garlandia, uagtet Synonyma ofte betegnes som „Synonyma Britonis", og skjøndt begge Dele sjeldnere forekomme samlede under Joh. de Garlandias Navn, som det er Tilfældet i det her foreliggende Tryk af Aar 1500, hvor Equivoca endog savner eget Titelblad og Overskrift, saa at begge Afhandlinger gaa umiddelbart over i hinanden med Ordene: „Expliciunt Synonyma, sequuntur Equivoca Johannis de garlandia".

Paa noget lignende Maade ere de to foregaaende Stykker i Upsala-Samlingsbindet, Puerilia og Facetus, satte i Forbindelse. De ere trykte paa samme Papir, med samme

Typer og fortløbende Signatur. Kun Puerilia har Titelblad; hvor den slutter med Ordene „Et sic est finis“, begynder umiddelbart paa næste Side Facetus med den før fuldstændigt anførte Titel som Sideoverskrift. Dette beviser vel ikke, at disse to anonyme Piecer ligesom Synonyma og Equiuoca skulde have samme Forfatter, men derimod nok, at Udgiveren er den samme, og denne Udgiver er Chr. Pedersen. Titelbladet til Puerilia bærer nemlig det bekjendte Træsnit af det danske Vaaben støttet af to Vildmænd og med Underskriften „arma regis dacie“, som ogsaa findes i Chr. Pedersens „Vocabularium ad usum Dacorum“, Paris 1510 (aftrykt i Bruuns Aarsber. og Medd. I, 1864—69, p. 179). Vistnok opdager man ved at se nøje til, i de tre Kroner og i Hjerteskjoldets Neldeblade ubetydelige Forskjelligheder, som røbe, at der er benyttet en anden Plade; men de to Snit ere dog saa aldeles ensartede, at der ingen Tvivl kan være om deres fælles Oprindelse. Desuden har Bibliothekar, Dr. Bruun, som er bedre inde i Tidens Typografi end jeg, gjort mig opmærksom paa, at Puerilia og Facetus ere trykte med ganske samme smukke, gothiske Typer, som ere ejendommelige for flere af Chr. Pedersens i Paris udgivne Skrifter, paa hvilke ingen Bogtrykkers Navn findes, nemlig Vor Frue Tider, Bogen om Messen og Statuta provicialia Birgeri fra 1514, Epistler og Evangelier (Jertegnspostillen) fra 1515. Forskjellig er derimod Trykken i Vocabulariet af 1510, der dog bærer samme Titelvignet, og hvor Bogtrykkeren heller ikke er nævnt, samt i Peder Laale og Saxo, der ere udgaaede fra Jodocus Badius's Presse. Puerilia og Facetus udmærke sig imidlertid fremfor Trykkene af samme Gruppe ved bedre Papir og en klarere og skarpere typografisk Udførelse, medens Udstyrelsen med figurerede Initialer er mindre rig. Der findes kun to, nemlig Begyndelsesbogstavet i hvert af Skrifterne, et U og et C, aldeles de samme, som benyttes flere Steder i Jertegnspostillen, f. Ex. foran Jertegnene til 4de Søndag i Advent og 1ste Søndag i Fasten.

Det kan altsaa neppe betvivles, at de to smaa Skolebøger høre til de Værker, Chr. Pedersen udgav i Paris til

Brug for Danske, skjøndt han 16—20 Aar efter, i sin udpræget humanistiske Periode, udtaler sig nedsættende om den ene af dem. Den deler i saa Henseende Skjæbne med Peder Laale, som han ogsaa selv havde udgivet, og med hans egen Jertegnspostil, over hvilken han brød Staven efter at være bleven Protestant.

Nyerup i Hist.-stat. Skildring II 452, og efter ham Bruun (Aarsber. og Medd. I, 1864—69, p. 183. 203 ff.) har henledt Opmærksomheden paa det interessante Vidnesbyrd, Chr. Pedersens patriotiske Sans giver sig ved den rigelige Benyttelse af Træsnit, Initialer o. s. v. med dansk Vaaben eller anden Allusion til Fædrelandet i de fleste af de Arbejder, han i Paris paa Foranledning hjemme fra udgav til Brug for den danske Kirke og Skole. Mange, i alt Fald blandt de større af disse Træsnit ere ogsaa mærkede med Forbogstaverne til hans Navn: C. P., hvoraf Nyerup o. a. slutte, at han selv har givet sig af med Træskærerkunsten; men sandsynligvis betegne Bogstaverne dog blot, at Bogen er trykt og Billederne skaarne paa Chr. Pedersens Foranstaltning. Disse Bogstaver i det danske Vaaben paa Vocabulariet 1510 ere saaledes egentlig Hovedvidnesbyrdet for hans Forfatterskab til dette anonyme Arbejde, og aldeles paa samme Maade forekomme de nu i Vaabenet paa Titelbladet til Puerilia. Den anden Udgave af Vocabulariet derimod, et Optryk hos Henrik Qventels Børn i Kölln 1514, med hvilket Chr. Pedersen selv neppe har havt noget at gjøre, er vel forsynet med en daarlig Efterligning af Vaabenet, men Bogstaverne C. P. ere her udeladte. Samme Efterligning af Vaabenet uden Bogstaverne er endnu en Gang benyttet i Christen Terkelsen Morsings Arithmetica, som ifølge Dedicationen udkom i Kölln 1528, vistnok ogsaa hos Henrik Qventels Børn (Bruun Aarsber. og Medd. I 365 ff.).

Om Forfatteren eller Forfatterne til de her omtalte tvende grammatikalske Smaaskrifter, og om deres Affattelsestid lader sig intet oplyse. Derimod ligger det nær at sætte Puerilia og Facetus blandt de tidligere Skrifter, Chr. Pedersen har udgivet i Paris, da det paagjældende Vaaben ellers kun findes i hans allerførste Bog, Vocabulariet 1510, medens

han siden synes at have foretrukket den større Titelvignet, forestillende den danske Konge i Spidsen for sin Hær med Rigsvaabenet ved sine Fødder (afbildet i Bruuns Aarsber. og Medd. I 205), som første Gang træffes i Udgaven af Saxo 1514 og derefter i mange af Skrifterne fra Paris: Bogen om Messen og maaske Vor Frue Tider 1514 (Bruun l. c. 208), Jertegnspostillen og Peder Laale 1515. Ogsaa dette Træsnit er i alle Chr. Pedersens egne Udgaver mærket C. P., medens disse Bogstaver mangle i de noget forskjellige og grovere Gjengivelser deraf, hvormed Henrik Smith har forsynet sine senere Udgaver af flere af Chr. Pedersens Skrifter: Bogen om Messen 1517, Jertegnspostillen 1518 og s. A. 3die Udg. af Vocabulariet, hvor den nye Titelvignet har afløst det danske Vaaben i de to tidligere Udgaver. Alle disse Bøger ere trykte hos Melchior Lotther i Leipzig.

Facetus er beskreven af Nyerup i Mantissa S. 41. Det er en Samling Anstands- og Leveregler for Skoledisciple, til hvilken der i Samtidens pædagogiske Literatur gives flere Sidestykker, saaledes det af Bruun i Aarsber. og Medd. I 255 omtalte Fragment af en „Disciplina et institutio puerorum“, hvoraf der for Resten i Upsala, foruden den af Bruun nævnte Udgave fra Kölln 1538, findes en anden fra Magdeburg 1544, se Aurivillius's Katalog II 262.

Puerilia derimod frembyder foruden den allerede berørte endnu en anden bibliografisk Interesse ved sin Sjeldenhed. Af alle de gamle Skolebøger, Nyerup i sine nævnte Skrifter behandler, er denne den eneste, han aldrig har set eller fundet omtalt andet Steds, end i Christian II's Forordning og hos Chr. Pedersen; han ved slet ikke, hvad Slags Bog det er (Notitia 64). Ogsaa jeg har eftersporet den saa nøje, det var mig muligt, baade i ældre og nyere Fortegnelser over sjeldne Bøger, Udgaver af og Monografier over middelalderlig Grammatik, men har heller ikke kunnet finde Spor til, at nogen har kjendt denne Bog. Der gives flere omtrent samtidige grammatiske Arbejder under lignende Titel, f. Ex. „Puerilia grammatices“, Augsb. 1514, af Georg Hauer fra Passau, en Grammatik paa Prosa, og flere Udgaver af „Puerilia super Donatum“ før og ved 1500, fortegnede i Hains Reper-

torium bibliographicum; men ingen af dem er den her foreliggende Bog. Jeg tør naturligvis ikke indestaa for, at den ikke kan være nævnt hos en eller anden af de mylrende tyske Specialister; men foreløbig skulde jeg dog næsten hælde til den Antagelse, at det upsalensiske Exemplar er et Unicum, skjøndt Bogen jo aabenbart paa Overgangen fra Middelalderen til Reformationstiden, i Chr. Pedersens Barndom og Ungdom, har været vel kjendt og meget benyttet i vore Skoler.

Det lille Arbejde er affattet paa latinske Hexametre ligesom Doctrinale, Græcismus og næsten de fleste af Datidens latinske Skolegrammatiker. Det begynder:

Us mutatur in e per nomina cuncta secunde
Filius excipitur vulgus pelagus deus agnus
Est ego persone prime Tu vero secunde
Terne persone pronomina cetera pone
Terne persone sunt omnia nomina. preter
In quinto casu etc.

Indholdet er en Række tilsyneladende temmelig tilfældige og uordnede grammatikalske, lexikalske og etymologiske Bemærkninger, mod Slutningen især Forklaring af enslydende Ord eller saadanne, der let kunne forvexles. Det var vistnok med god Grund, at Christian II i den frembrydende Humanismes Aand forbød at plage Skoledisciplene med saadanne ganske unyttige og planløse Regelsamlinger. I Stedet paabydes det at lære Antonii Mancinelli Flores vocabulorum, ɔ: „Vocabularium de floribus nominum, h. e. vocabulis electis“, Deventer 1502 (under Fortalen 1489, se Nyerups Notitia 64), en alfabetisk ordnet Glosebog, der ligeledes paa latinske Vers forklarer Ordenes Betydning efter Inddeling i Ordklasser, med jævnligt Hensyn til enslydende Ord og med et kort Tillæg om Retskrivning og Bogstavovergange. Efter Nutidens Begreber er vistnok ogsaa den kun lidet egnet til at læres uden ad af Børn; men den er dog adskilligt klarere og mere systematisk end Puerilia.

Puerilia er nu paa Bibliothekar Bruuns Foranstaltning gjort tilgængelig i Afskrift paa det kgl. Bibliothek.

Om den antagne homeriske Conjunction ὅ τε, dens formodede Betydningsudvikling og dens Forhold til Tidsconjunctionen ὅτε.[1])

Af C. P. Christensen Schmidt.

Et af de allerkildneste Spørgsmaal i den græske Lydlære er, som Enhver vil vide, Spørgsmaalet om, hvilke Ord og Ordformer der ere undtagne fra den almindelige Regel, at en kort Vocal eller en prosodisk svagere Diphthong i Slutningen af et Ord kan elideres foran en Vocal eller Diphthong i Begyndelsen af det næste Ord, et Spørgsmaal, som tilmed kan antage forskjellige mere specielle Former, idet nogle Elisioner kunne være utilstedelige i Prosa, men brugelige i Vers, nogle kun gængse i visse Dialekter, nogle forsmaaede af attiske Digtere, men almindelige hos Homer osv. Forsaavidt der haves udtrykkelige Vidnesbyrd herom fra Oldtiden, gjælder det naturligviis kun om at controlere Textoverleveringens Overeensstemmelse med disse Vidnesbyrd og derigjennem Vidnesbyrdene selv; hvor der derimod ikke foreligger saadanne, maa Afgjørelsen træffes efter Iagttagelse og Grunde. Men Iagttagelsen giver formedelst Litteraturens fragmentariske Tilstand og usikkre Overleveringsvilkaar ofte ikke rene og klare Resultater, og af Grunde er der kun faa, som man tør antage Alle for nogenlunde enige om, og endnu færre, som ere absolut og ubetinget afgjørende. At saaledes de korte lukkede Vocaler og Diphthongerne αι og οι i det Hele lettere modstode Tendentsen til Elision end de korte

[1]) Meddeelt i philol.-histor. Samfund d. 4. og 8. Apr. 1889.

aabne Vocaler, ligger i selve deres phonetiske Beskaffenhed; men det er jo kun en blot og bar Gradsforskjel: selv det særlig seige *υ* har jo, hvis man tør dømme efter det Herod. VII, 220 opbevarede delphiske Orakelsvar, i hvis 2det Vers der staaer *ἄστυ ἐρικυδὲς* som Daktyl + Trochæ, ikke været ubetinget udelukket fra Elision. At de attiske Digtere gjennemgaaende paalagde sig en strengere Observants og heller valgte at gjøre for Meget end for Lidt i Retning af at negte sig Elision af visse Ord og Ordformer, er almindelig anerkjendt og har sin naturlige Grund i den paa deres Tid almindelig udbredte Brug af Skrift og Læsning som Meddelelses- og Tilegnelsesmiddel; thi denne medfører selvfølgelig en mere bevidst Behandling af Ordene som Ord og en klarere udpræget Stræben efter at blive fuldt forstaaet, ikke blot i Henseende til den Forestilling, man forbinder med Ordene, men ogsaa, hvad der for Meddelelsen gjennem Mund og Øre er forholdsviis ligegyldigt, i Henseende til selve Ordene efter deres Form og Lydbestand; men ogsaa dette begrunder kun en Gradsforskjel og indeholder ikke nogen Norm for det enkelte Tilfælde. Af almindelige Forhold, der tør antages gjennemgaaende at have været bestemmende med Hensyn til Undladelse af Elision, bliver der da væsentlig kun det ene tilbage, at forskjellige Smaaord enten havde for stor selvstændig Betydning til, at deres svage materielle Lydcomplex taalte yderligere Afkortning (som Pronominerne *τί* og *τι*), eller sluttede sig saa nøie til det nærmest paafølgende Ord, at de i paakommende Tilfælde tilbøde et naturligere Middel til at undgaae Hiatus i den ligefremme Sammensmeltning dermed, den saakaldte Krasis (som de paagjældende Former af Artikelen og Præpositionen *πρό*); men disse Kategorier maa man da ogsaa, hvis de skulle have Noget at betyde, sørge for at holde skarpt begrændsede og ikke paabyrde dem Ord, som de i Virkeligheden ikke rumme. Overhovedet er der paa hele dette Omraade stærk Opfordring til at vise Forsigtighed og Tilbageholdenhed, vogte sig for Vilkaarlighed og Conseqventsmageri og ikke ville vide Mere, end man virkelig er i Stand til at vide.

Imidlertid har en efter min og Fleres Mening ubegrundet og uholdbar Paastand om et enkelt bestemt Ords ubetingede Udelukkelse fra Elision, kategorisk fremsat af Mænd med stor og fortjent Auctoritet og forbunden med en ret speciøs, men i Virkeligheden ikke bedre begrundet eller mere holdbar etymologisk Theori, vundet stærk og levende Tilslutning fra mange Sider og er, om den end ikke endnu har fundet og maaskee heller ikke har Haab om at finde almindelig Optagelse i Lexikon og Grammatik, dog bleven Retskrivnings- og Fortolkningsgrundlag i en Mængde Udgaver af de homeriske Digte, bl. a. ogsaa Skoleudgaver, saa at enhver philologisk Lærer maa have en Mening om den. Jeg har i den senere Tid jævnlig havt Leilighed til at fornye Bekjendtskabet med hele denne Doctrin, og der har i den Anledning paatrængt sig mig en Række Betragtninger, som maaskee ville kunne bidrage Noget til en rigtig Vurdering deraf, og som jeg derfor har troet at kunne gjøre En og Anden en Tjeneste med at meddele.

Der foreligger i Iliaden og Odysseen (og overhovedet i den ældste episke Digtning) en Række Tilfælde af sammensatte Sætninger, hvor Bisætningen er indledet ved apostropheret ὅτ', og hvor Sammenhængen meer eller mindre bestemt kræver den opfattet ikke som Tidsbisætning, men enten som Causalsætning, og det som Causalsætning af den Art, at vi efter de øvrige sproglige Vidnesbyrd skulde vente den indledet ikke ved ὅτε (hvis Overgang fra temporal til causal Betydning jo forøvrigt er velbekjendt og har tydelige Analogier baade paa Græsk og i andre Sprog), men ved ὅτι, f. Ex. hvor Hovedverbet er et ligefrem Sindsstemningsverbum, eller endog som simpel Gjenstandssætning, saa det synes at ligge nærmest at antage, at Conjunctionen virkelig er meent ikke som ὅτε, men som ὅτι, og altsaa Iotaet i ὅτι her elideret. Hos attiske Digtere findes der af saadanne Forbindelser kun ganske enkelte svage og usikkre Spor[1]); her kan

[1]) Det er fortrinsviis kun to Steder, der her vilde komme i Betragtning, Soph. Aj. 802 og Eur. Iph. Taur. 574, og begge ere i Mening

gjennemgaaende et apostropheret ὅτ' opfattes som ὅτε, enten i Egenskab af ligefrem Tidsconjunction eller med meer eller mindre udpræget Causalbetydning. Det har derfor ikke været vanskeligt at opnaae væsentlig Eenstemmighed i de grammatiske Lærebøger og græske Ordbøger om den — for Tragikernes Vedkommende dog maaskee ikke ubetinget sikkre — Lære, at ὅτι hos attiske Forfattere er absolut uimodtageligt for Elision, en Lære, der, saavidt jeg veed, i denne Udstrækning først blev fremsat af Lobeck i hans lille Ungdomsskrift Initia doctrinæ de usu apostrophi, Wittenberg 1804, S. 16, medens endnu A. 1798 J. Fr. Fischer i sine Anmærkninger til Wellers Grammatik I S. 141 f. (sml. Porson t. Eur. Hec. 110, London 1797) indskrænker Benegtelsen af Elisionens Tilstedelighed i ὅτι til de attiske Prosaister og Aristophanes, hos hvem den jo har en særlig Støtte i Tilstedeligheden af Hiatus efter Ordet. Derimod læres der i de fleste Grammatiker og Lexika endnu den Dag idag, at hos Homer (eller overhovedet i det gamle Epos) kan Iotaet i ὅτι elideres, og saaledes lærer ogsaa hos os baade Berg (Gr. Forml. D. § 17, 1 Anm. 2), at „i ὅτι sløjfes ι enkelte Gange hos Homer, ikke hos Attikerne", og noget mindre kategorisk Heiberg i Bergs gr.-d. Ordb.[2], at „hos Hom. synes ι at kunne elideres, hos Att. ikke". Denne Antagelse medfører ganske vist den Inconvenients, at der paa nogle Steder bliver Tvivl om, hvorvidt et ὅτ' er meent som ὅτε eller som ὅτι; men der maa man saa nøies med at gjøre sig Tvivlen klar og, forsaavidt man ikke kan give aldeles afgjørende Grunde for den ene eller den anden Opfattelse, indrømme dem begge en relativ Berettigelse; det er jo heller ikke Mere, end man, naar man ikke er særlig polemisk eller pedantisk anlagt, gjør i mangfoldige andre Tilfælde og alligevel maa gjøre ogsaa i en og anden af de her foreliggende Forbindelser, forsaavidt nemlig et saadant ὅτ' stundom ogsaa med nogen Ret kan

---

og Udtryk i det Hele for lidet klare til at afgive faste Holdepuncter. De enkelte Tilfælde, der foreligge i Resterne af den gamle lyriske og didaktiske Digtning, skal jeg senere gjøre opmærksom paa.

opfattes som reent temporalt. Paa enkelte Steder kan der endvidere være Tale om at forstaae ὅτ' som Masc. af d. relat. Pronomen (ὅ τε = ὅστε; den forskjellige Skrivemaade med og uden Diastole eller Mellemrum garanterer jo kun den enkelte Diorthots eller Udgivers Opfattelse), og den Forklaring maa man altsaa under givne Forudsætninger ogsaa tilstaae sin Ret. Reent abstract seet kan der jo endog tænkes endnu flere Muligheder: ὅτ' (ὅ τ') kan ogsaa være Neutrum af ὅστε med virkelig pronominal Function, det kan være Demonstrativpronomen eller Artikel med copulativt τε, og det kan foran en aspireret Vocal, altsaa med ϑ, være = elideret ὅϑι *hvor*; men ingen af disse Muligheder faaer praktisk Betydning for noget af de paagjældende Steder. Opfattelsen kan i det Høieste vakle mellem temporalt ὅτε, causalt ὅτε, ὅτι og ὅ τε = ὅστε; men denne Usikkerhed i den formelle Ordforstaaelse paa enkelte Steder troe altsaa Mange — og ere efter min Mening i deres gode Ret, naar de troe det — med frelst philologisk Samvittighed at kunne finde sig i som noget i Sagens Natur Givet og slaae sig til Ro ved, at i alt Fald ingen af Opfattelserne spolerer selve den Tanke, som Sammenhængen kræver.

En saadan Latitudinarisme har imidlertid selvfølgelig ikke kunnet tilfredsstille Alle. Enhver Tvivl har man ganske vist ikke seet sig i Stand til at afskære Muligheden af, men Spørgsmaalet „ὅτι eller ὅτε“ har man troet at kunne frigjøre sig for ved at gjøre kort Proces med ὅτι. Begyndelsen blev gjort af Fr. Thiersch, som gr. Gramm.^{2} § 164, 9 uden videre decreterer: „Ὅτι wird auch im Homer nicht apostrophirt, und ὅτ' ist ὅτε“, hvad der, som Exemplerne vise, ogsaa skal gjælde, hvor ὅτ' indleder en simpel Gjenstandssætning. Th. tænkte sig nemlig, saavidt man kan slutte af § 322, 14 d sammenlignet med § 298, 1 b[1]), ὅτε som

[1]) Mere udtrykkeligt udtales det i 3. Udg. § 316, 14. I den stærkt omarbeidede og forkortede 4. Udg. er baade denne Bemærkning og den i § 322, 14 d indeholdte bortfalden, men Doctrinen om ὅτ' = ὅτε er uforandret (§ 103, 8). Til § 298 svarer der § 224, til § 320—321 § 240—241.

sammensat af Acc. Neutr. af det relative Pronomen og Partikelen τε, altsaa som Acc. Neutr. af ὅστε, ligesom ὅτι er Acc. Neutr. af ὅστις el. ὅτις, en Mening, som jo ogsaa efter ham mange Andre have havt og endnu den Dag idag have. At denne Antagelse medfører en uundgaaelig Uklarhed med Hensyn til den causale Betydning i ὅτε, som Th. § 320, 2 og § 321, 1—2 betragter som inhærent i den temporale, men som, naar ὅτε ikke er Andet end et blot anderledes formet ὅ eller ὅτι, ogsaa kan være opstaaet uafhængigt af denne, havde Th., hos hvem der overhovedet ikke er Tale om noget Udviklingsforhold mellem Betydningerne, neppe Øie for; men den kommer tydeligt frem f. Ex. hos Nägelsbach til *A* 244, idet han der tillægger ὅτε Betydningen *weil* „als Neutrum von ὅστε", altsaa uafhængigt af den temporale Betydning, men alligevel i denne Function sammenstiller det ikke med lat. *quod*, men med lat. *quando*. I et nyt Stadium indtraadte Theorien med Imm. Bekker, som i sin 2den Udg. af de homeriske Digte (Bonn 1858) skrev det apostropherede ὅτ' i de fleste af de paagjældende Steder med Mellemrum mellem Bogstaverne og dernæst i Berliner-Akademiets Monatsberichte for 1859 S. 391 ff. (— Homerische Blätter I S. 149 ff.) med den ham eiendommelige Ordknaphed, men i det Hele klart og tydeligt, gjorde Rede for denne Skrivemaade: "Ὅτι er Neutrum af ὅτις[1]) og kan lige saa lidt som τί elidere sit ι; det er først Pronomen, siden ogsaa Conjunction; paa begge Maader bruges ogsaa det usammensatte ὅ, og til dette føies saa ogsaa det bekjendte, men „noch wenig verstandene" τε. Han beklager, at han paa nogle Steder, deriblandt ogsaa tre, i hvilke der staaer fuldt udskrevet ὅτι, i Udgaven ikke har anvendt den nye Skrivemaade, men ladet Ordet staae uadskilt, som om det var Tidsconjunction; men han trøster sig bl. A. med den Formodning, at i Virkeligheden Tidsconjunctionen ὅτε er identisk med ὅ τε *at*, en

---

[1]) Hvorfor det skal være Neutrum netop af ὅτις, „nicht von ὅς τις" (hvoraf der altsaa overhovedet slet ikke synes at skulle være dannet nogen Neutrumsform), bliver ogsaa efter Udviklingen S. 149 f. mindre forstaaeligt; men det Spørgsmaal har her ingen Betydning.

Formodning, der altsaa — bortseet fra den nye Skrivemaade — falder sammen med, hvad Thiersch og Nägelsbach vare gaaede ud fra som Dogme. Betydningernes indbyrdes Forhold gaaer heller ikke han nærmere ind paa, undtagen forsaavidt han lader skinne igjennem, at han vil have Tidsbetydningen betragtet som den secundaire. B.s Skrivemaade er adopteret af vistnok de fleste nyere Udgivere, bl. A. ogsaa af J. La Roche, som allerede i Homerische Studien (Wien 1861) ikke blot for saa godt som alle de af B. ændrede Steders Vedkommende fuldstændigt slutter sig til ham, men ogsaa selv føier et Par til, og i Homerische Untersuchungen (Leipzig 1869) søger yderligere at begrunde Ikke-Elisionen af Iotaet i ὅτι. B.s Formodning om Identiteten af det temporale ὅτε med ὅ τε *at*, som La Roche forbigaaer med Taushed, er i bestemtere Form — nemlig saaledes, at den temporale Betydning ligefrem afledes af Betydningen *at* — søgt hævet til Vished af C. Capelle i en Afhandling i Philologus for 1877 (XXXVI Bd. S. 193—209) betitlet „Beiträge zur homerischen syntax. I. ὅ, ὅτ', ὅτι, ὅτε", hvori han ogsaa, hvad B. ikke havde fundet fornødent, forsøger at give en fuldstændig Theori af Betydningsudviklingen i Conjunctionerne ὅ, ὅτι og ὅτε, saaledes som den skal være gaaet for sig paa det for dem alle fælleds Omraade, og af Oprindelsen til den temporale Betydning særligt i ὅτε, men derefter med god Ret gjør gjældende, at naar den Conjunction, som B. skriver ὅ τε, i Virkeligheden er det samme Ord som Tidsconjunctionen, da foreligger der ikke nogensomhelst theoretisk Grund til at skrive den anderledes end denne. Hermed vilde vi da i det Væsentlige være vendte tilbage til Thiersch's Standpunct, kun at det nu skulde have fundet et paa dybere genetisk Forklaring baseret klarere og bestemtere Udtryk og i det Hele en fyldig og alsidig Begrundelse. Denne vil det da nu være vor Opgave at prøve lidt nøiere.

For Afgjørelsen af de Spørgsmaal, det her væsentlig gjælder om at besvare, har nu Capelles Theori om den Betydningsudvikling, som Conjunctionen ὅτε indtil et vist Punct skal have deelt med Conjunctionerne ὅ og ὅτι, egentlig ingen videre Betydning; men det kan alligevel have sin Interesse

ogsaa at kaste et Blik paa den, da den jo staaer i umiddelbar Forbindelse med det ikke uvigtige, men gjennemgaaende meget uklart behandlede Spørgsmaal om Accusativformens syntaktiske Function i disse Conjunctioner. Capelle gaaer da ud fra det relative Causaladverbium ὅ *weshalb*, som han tillægger den oprindelige almindeligere Betydning *in beziehung worauf (in welcher beziehung)*, hvoraf den mere særegne *weshalb* skal have udviklet sig efterhaanden. Derefter kommer saa ὅ og i Lighed dermed ὅτε og ὅτι som Conjunctioner, oprindeligt i Betydningen *in beziehung darauf dass* (*in der beziehung dass*); de skulle saa have været anvendte først til at indlede Sætninger, hvorved man motiverede et Udsagn, dernæst som Causalconjunctioner ved Verber, der betegne Sindsstemning og Yttring deraf, og efterhaanden ogsaa i friere causal Forbindelse, og til denne causale Brug skulde saa slutte sig — med stadig Udgaaen fra Betydningen *in der beziehung dass* — deres Anvendelse som „explicative“ Conjunctioner [1]), først i Tilslutning til Hovedsætningens substantiviske Object og derefter til et blot Bisætningen antydende Demonstrativpronomen, endelig ogsaa som et

[1]) Benævnelsen „explicativ“ har Capelle upaatvivlelig optaget efter E. Pfudel, som i den hos C. jævnlig omtalte Afhandling „Beiträge zur Syntax der Causalsätze bei Homer“ (Progr. d. kön. Ritter-Akad. zu Liegnitz 1871) S. 35 f. bruger den om ὅ og ὅτι i Forbindelser som Ω 538 f. *ἀλλ' ἐπὶ καὶ τῷ θῆκε θεὸς κακόν, ὅττι οἱ οὔ τι παίδων ἐν μεγάροισι γονὴ γένετο κρειόντων*, som Pf. (ved en Sammenblanding af, hvad der ligger i Bisætningens Appositionsforhold med hvad der ligger i selve Bisætningsconjunctionen) paralleliserer med det forklarende *γάρ* α 244 ff. og lignende Steder, og som da efter hans Opfattelse ved at forklare det forudgaaende Substantiv begrunder Berettigelsen af dets Anvendelse; men C. overfører Navnet paa hele den baade appositive og simpelthen declarative (hos Pf. „transitive“) Brug af ὅ og ὅτι. Da jo imidlertid enhver declarativ Gjenstandssætning virkelig med Rette kan opfattes som explicerende et enten udtrykt eller tænkt Nominal- eller Pronominalbegreb, kan man godt acceptere Udtrykket ogsaa i denne videre Udstrækning. Pfudels Afhandling har jeg først senere havt Leilighed til at gjøre mig bekjendt med, men jeg skal i det Følgende tage Hensyn til den, hvor der maatte være Anledning dertil.

blot *dass* med fuldstændig Opgivelse af hiint *in der beziehung* umiddelbart ved verba sentiendi el. declarandi, idet Bisætningen deels staaer i Objects-, deels i Subjectsforhold til Hovedverbet, og ligeledes „in freierer weise“ ved andre Verber og Phraser. Den første afgjørende Overgang, fra det oprindelige pronominale ὅ *in beziehung worauf* til det conjunctionale ὅ *in beziehung darauf dass*, forklarer han som foregaaet „auf dem wege der correlation“, idet Relativets særegne Betydning i den paagjældende Forbindelse efterhaanden udslukkedes og man vænnede sig til blot at betragte det som tilknyttende Partikel for den ved Demonstrativet antydede Causalsætning (S. 201). Men ved hele denne Udvikling er der rigtignok Adskilligt at bemærke. For det Første seer det noget underligt ud, at skjøndt Modificationen af den som oprindelig supponerede Betydning *in welcher beziehung* til *weshalb* er fuldstændigt fuldbyrdet allerede paa det første Trin, i Relativadverbiet, alligevel Betydningen *in der beziehung dass* ogsaa i Conjunctionerne ὅ, ὅτε og ὅτι — af hvilke de to sidste i Forbigaaende bemærket slet ikke optræde som Relativadverbier — skal tænkes bevaret nogenlunde levende ikke blot gjennem hele den causale Brug, men endnu paa de to første Trin af den „explicative“. Den er desuden paa dette sidste Punct umulig allerede paa det andet Trin; thi et ὅ i Betydningen *in der beziehung dass* indeholder øiensynligt selv det Demonstrativpronomen i sig, hvortil Bisætningen refererer sig, og kan altsaa ikke tænkes, hvor i Hovedsætningen et saadant Demonstrativ allerede findes i anden Function, som Object eller Subject, f. Ex. Υ 466 νήπιος, οὐδὲ τὸ ᾔδη, ὃ οὐ πείσεσθαι ἔμελλεν. Men er den her umulig, da er den lidet rimelig, ogsaa hvor Bisætningen slutter sig til et Nomen som Object for Hovedverbet, f. Ex. Π 119 ff. γνῶ δ' Αἴας . . . ἔργα θεῶν, ὅ ῥα πάγχυ μάχης ἐπὶ μήδεα κεῖρεν Ζεύς, og dens Sandsynlighed som Grundlag for hele den „explicative“ Brug bliver saaledes ganske overordentlig ringe. Og skal ὅ *dass* forklares umiddelbart ud fra ὅ *weil*, da er det særdeles uheldigt, at det eneste Sted, C. kan anføre for Overgangen fra ὅ som Causalconjunction til ὅ som Explicativconjunction, øiensynlig taler for lige den modsatte

Overgang. Det er *P* 206 ff. ἀτάρ τοι νῦν γε μέγα κράτος ἐγγυαλίξω τῶν ποινήν, ὅ τοι οὔ τι ... δέξεται Ἀνδρομάχη κλυτὰ τεύχεα Πηλείωνος, hvor vi aabenbart ikke have en Causalsætning, der nærmer sig til Explicativsætning, men tvertimod en Explicativsætning, der nærmer sig til Causalsætning (sml. Madvig, Synt. d. griech. Spr. § 170 a Anm.), og hvor allerede den Omstændighed, at Bisætningen, som C. selv rigtigt bemærker, slutter sig ikke til Substantivet ποινήν, men til Pronominet τῶν[1]), burde have gjort ham betænkelig, da en af Causalsætningen opstaaet Explicativsætning efter hans Theori jo dog helst maatte være en Explicativsætning af første Trin og ikke som denne af andet. Fremdeles findes den Correlation, som skulde være Forudsætningen for Overgangen fra *in welcher beziehung* til *in der beziehung dass*, Correlationen *in der beziehung in welcher*, slet ikke i de Exempler, hvor ὅ forekommer som relativt Causaladverbium, og kan ikke findes i dem, da ὅ der staaer reent continuativt (ὃ καὶ πεπνυμένα βάζεις δ 206, ὃ καὶ μεταμώνια βάζεις σ 332 og 392); den er overhovedet ikke paaviist i nogen eneste levende Sætningsforbindelse, og ville vi tænke os een, som vi jo nok kunne — lad det være f. Ex. κλαίω τοῦτο, ὃ ἀλγῶ *jeg græder i Henseende til det, i Henseende til hvilket jeg føler Smerte* —, saa tjener for det Første Demonstrativet her ikke, som C. forudsætter. til Antydning af en følgende Causalsætning eller overhovedet til Antydning af en følgende Sætning, men til Antydning af et substantivisk Begreb, hvortil Bisætningens Prædicat saa vel som Hovedsætningens staaer i Henseendesforhold, f. Ex. τὴν κεφαλήν, τὸν βραχίονα, τὸ ἕλκος, og dernæst vil Enhver kunne sige sig selv, at en saadan Sætningsforbindelse, hvor baade Hoved- og Bisætningen skal indeholde et Udsagn i Henseende til eet og samme substantiviske Begreb, kunde der navnlig i en naiv og lidet reflecterende Tid saa overordentlig sjelden være Anledning til at bruge i Praxis, at der ikke kan være Tale om, at den kunde tjene til Grundlag for en Forbindelse, der saa tidlig og saa hyppig var Anledning til at bruge, som Forbindelsen af en Hovedsætning med en

[1]) Bemærkningen er rettet mod Pfudel S. 36.

Causal- eller Explicativsætning, i alt Fald paa den Maade, hvorpaa C. tænker sig det, ved successiv Fordunkling af Relativets oprindelige Betydning; thi en saadan successiv Fordunkling forudsætter en jævnlig gjentagen Brug. Ganske vist er der en Mulighed for, at Sproget gjennem en Correlationsforestilling som den antydede kunde skabe sig en Causalconjunction (κλαίω τοῦτο ὅ ἀλγῶ *jeg græder fordi jeg føler Smerte*), men det kunde ikke skee ved en successiv Overgang, men kun ved et Spring, ved et umiddelbart Greb efter et Betegnelsesmiddel, som, om end kun indirecte og tilnærmelsesviis betegnende, dog kunde tilfredsstille Øieblikkets Meddelelsestrang og den Hørendes tilsvarende Forstaaelsestrang; en saadan Trang maatte dog, for her blot med et Ord at berøre ogsaa C.s Gruppering af de enkelte Betydningsnuancer i Causalconjunctionen, naturligt tænkes at have gjort sig gjældende først og nærmest med Hensyn til et Betegnelsesmiddel ikke for den logiske Grund, Motiveringen af et Udsagn, men for den reale Grund, Forklaringen af en Kjendsgjerning. Altsaa til ὅ som Causalconjunction kunde Sproget med den angivne Modification af C.s Tanke nok komme ad den af ham angivne Vei, og hvis der ikke kan paavises en lettere og naturligere, vil for saa vidt hans Forklaring kunne admitteres; men til ὅ som explicativ Conjunction syntes den ikke at kunne føre os. Det foreløbige Resultat af vore Overveielser med Hensyn til C.s Udviklingstheori bliver altsaa 1) at Relativadverbiet ὅ ikke kan paavises at staae i nogen genetisk Sammenhæng med Conjunctionen ὅ[1]) og 2) at ὅ som Explicativconjunction ikke kan paavises at være et mere secundairt Betegnelsesmiddel end

---

[1]) Naar ogsaa Thiersch (gr. Gr.[3] § 317, 6) bringer ὅτι *fordi* i speciel Forbindelse med ὅ τι *hvorfor*, idet han forklarer hiint i Analogi med ὡς = ἐπεὶ τώς og οἷον = ἐπεὶ τοῖον, da bliver det for ham kun umuligt, fordi han (§ 298 b) tillægger de pronominale Neutrumsformer overhovedet Modtagelighed for Adverbialfunction i ganske ubestemt Almindelighed og derfor i meget forskjellig Nuance, snart som temporal, snart som local osv., og saaledes her som modal (ὅ τι og ὅτι = „*wesser Maaszen*"), hvad jeg vel ikke behøver at opholde mig ved.

ὅ som Causalconjunction, men at der tvertimod snarere var Tegn til, at det explicative ὅ var mere primairt end det causale. Dette Sidste stemmer ogsaa vel med den almindelige Betragtning, at Forestillingen om et Bisætningsindhold i Aarsagsforhold forudsætter større Abstraction og altsaa mere udviklet Forestillingsbestand end Forestillingen om et Bisætningsindhold som Gjenstand for Yttring, Mening, Kundskab eller Omdømme, saa at ogsaa af den Grund ὅ eller ὅτι — *at* (i Sætninger, der staae i ligefrem Objects- eller Subjectsforhold) som det, der har den simpleste Function, i sig selv maa have Præsumption for at være det meest oprindelige og opstaaet meest umiddelbart af selve Pronominet. Dette Resultat kan heller ikke altereres ved Betragtning af de foregivne Analogier, C. anfører til Støtte for sin Udvikling, nemlig διότι og οὕνεκα, af hvilke διότι optræder fra Herodot af, det digteriske οὕνεκα møder os ganske jævnlig allerede hos Homer. Begge bruges de baade som relativt *hvorfor* — og det ikke som ὅ blot continuativt, men ogsaa i virkelige relative Bisætninger, διότι fortrinsviis (thi continuativt bruges, som rimeligt er, gjennemgaaende διό), οὕνεκα i alt Fald en enkelt Gang (γ 61, sml. φ 155) — og dernæst endvidere som *fordi* og som *at*, og den causale Betydning er her øiensynlig den første. Men at Udviklingen skulde være foregaaet paa den af C. antagne Maade, er alt andet end rimeligt. Betydningen *fordi* kan heller ikke her være opstaaet ved successiv Afblegning af Betydningen *hvorfor* i Correlation til et *derfor*; thi Correlationen *derfor—hvorfor* savner, som det ligger i Sagens Natur, ogsaa her den nødvendige Betingelse for en saadan Udvikling, den hyppige og stadige Brug: i Correlation til et *derfor* findes οὕνεκα *hvorfor* i alt Fald hos Homer aldrig og διότι i samme Betydning kun en eneste Gang hos Herodot (med tilføiet περ, IV, 186), ja selv om vi tage διό (δι' ὅ) med, veed jeg af hele Prosalitteraturen indtil Demosthenes incl. kun tre Steder at anføre for en saadan Correlation (Thuc. VII, 34, Lys. XXXI, 18 og Plat. Min. 320 E), og overalt er Grundens Identitet i Hoved- og Bisætningen fremhævet ved et tilføiet περ eller καί som noget særlig eiendommeligt. Hvor διότι ellers forekommer i Correlation

til et *derfor*, har det den almindelige Betydning *fordi*, og det Samme gjælder overalt om det homeriske οὕνεκα. Og hvad dernæst Betydningsovergangen fra *fordi* til *at* angaaer, da er jo her Betydningen *fordi* bestemt mærket som den første ved selve Præpositionerne διά og ἕνεκα, saa at Parallelismen med ὅ og ὅτι ingenlunde kan betegnes som særlig iøinefaldende; at Overgangen skulde være formidlet ved en bagved liggende oprindeligere Betydning som den, C. for ὅ og ὅτι statuerer i *in der beziehung dass*, kan der i alt Fald ved διότι ikke være Tale om — hvad οὕνεκα angaaer, afviser C. selv den af Schoemann[1]) fremsatte Tanke om en saadan, som jo efter Sch.s Udvikling rigtignok ogsaa vilde føre til οὕνεκα *at* som mere oprindeligt end οὕνεκα *fordi* —, og hvorledes vi umiddelbart fra det causale *fordi* skulde komme til det explicative *at*, har C. ikke nærmere angivet. At den causale Brug ogsaa ved οὕνεκα — ved διότι har der neppe været tvivlet derom — er ældre end den explicative, maa jeg som sagt være enig med C. i; den Kjendsgjerning, at οὕνεκα *at* i Iliaden endnu kun forekommer en eneste Gang, men i Odysseen 6 Gange, og at paa den anden Side οὕνεκα *fordi* findes mindst 30 Gange i Iliaden og over 20 Gange i Odysseen, synes mig i saa Henseende at tale saa tydeligt, at ingen Modsigelse er mulig. Spørge vi da nu, hvorledes Overgangen, der altsaa ved οὕνεκα falder indenfor selve de homeriske Digtes Grændser, ved διότι fremtræder som fuldbyrdet Kjendsgjerning allerede hos Herodot, er gaaet for sig, da kan det, saavidt jeg seer, ikke godt være tvivlsomt, hvor vi have at søge Forklaringen derpaa. Hverken διότι eller οὕνεκα kan uden at gjøre Vold paa Sprogudviklingens Continuitet forstaaes paa anden Maade end i Analogi med de talrige andre som Conjunctioner brugelige Forbindelser af en Præposition og et Relativ, men maa ligesom disse opfattes saaledes, at Relativet tillige repræsenterer et Demonstrativ, og det et Demonstrativ i den Casus, som Præpositionen kræver, medens Relativet, forsaavidt det ved Attraction eller Assimilation har antaget Demonstrativets

---

[1]) Die Lehre v. d. Redetheilen (Berlin 1862) S. 182.

Casusform, fungerer, som om det stod efter Omstændighederne enten i den almindeligste Casusform, Accusativ, eller med den Adverbialendelse, som Forbindelsens særegne Art medfører. At C. ikke vil indlade sig med denne Forklaring, kommer vel deels af hans alt for vidt drevne Rædsel for „Ellipser“ (sml. hans Bemærkninger S. 203), deels maaskee ogsaa af, at Relativets Attraction el. Assimilation i sin simpleste Form — hvor Relativet har ligefrem pronominal Function — ikke er sikkert repræsenteret hos Homer[1]). Overflødige Ellipser er jeg selv, som jeg ofte har havt Leilighed til at lægge for Dagen, heller ingen Ven af; men Repræsentationen af et Demonstrativ ved et Relativ kan man dog ikke godt tænke paa at banlyse af Sproget, og den forekommer tidt nok allerede hos Homer, som ogsaa har Attractionen — foruden i *οὕνεκα* — i alt Fald adskillige Gange i *ἐξ οὗ*. Altsaa *διότι* repræsenterer et *διὰ τοῦτο, ὅτι*, *οὕνεκα* et *τοῦ ἕνεκα, ὅ* (hvad der naturligviis ikke vil sige, at de ere opstaaede af disse Ord ved Bortkastelse og Omformning, men at de ere opstaaede ved en Combination af de for disse Ord til Grund liggende Forestillinger), og naar ved denne Opløsning det latente Demonstrativ har faaet, hvad der tilkommer det, Afhængigheden af den paagjældende Præposition og den deri liggende Causalitetsbetydning, bliver der for Relativet kun den Function tilbage, at tilknytte i Sætningsform den blotte Angivelse af Demonstrativets Indhold, d. v. s. den rene Betydning af et blot *at*. Dette viser imidlertid kun, at ogsaa her Forestillingen *at* er Forudsætning for Forestillingen *fordi* og ikke omvendt (ogsaa det danske *fordi* er jo = *fyrir því at*), men det forklarer endnu ikke, hvorledes *διότι* og *οὕνεκα*, der indeholde en Causalitetsforholdet betegnende Præposition i sig, ere komne til Betydningen af det blotte *at;* Forklaringen deraf kommer først frem, naar vi tænke os — ved en Pleonasme — et

---

[1]) S. Krüger gr. Spr. II § 51, 9 A. 1. Dog savnes her det Sted, der med allermeest Rimelighed kan være Tale om, *Ε* 265, og i *Ψ* 649 kan Forbindelsen *τιμῆς τετιμῆσθαι* ikke betragtes som fuldt legitimeret ved *τιμῆς ἀνάσσειν*.

udtrykkeligt udsat Demonstrativ med Præpositionen ved Siden af det i Relativet latente, altsaa *διὰ τοῦτο, διότι* og *τοῦ ἕνεκα (τοὔνεκα), οὕνεκα,* men vel at mærke ikke i Betydningen *derfor—hvorfor* men i Betydningen *derfor—fordi.* Den Slags Pleonasmer er jo det græske Sprog fuldt af; vi finde dem **baade**, hvor Relativet har virkelig pronominal Function, som i det Madv. gr. Ordf. § 103 Anm. 2 i Noten under Texten anførte Sted Isocr. XV, 187 *δεῖ τοὺς μέλλοντας διοίσειν . . . πρὸς τοῦτο πεφυκέναι καλῶς, πρὸς ὅπερ ἂν προῃρημένοι τυγχάνωσι,* hvor *πρὸς τοῦτο, πρὸς ὅπερ* ikke betyder Andet end *πρὸς τοῦτο, ὅπερ* (sml. XII, 68 *ἐκ τούτων, ἐξ ὧν = ἐκ τούτων, ἅ*), og vi finde dem ogsaa, hvor Relativet kun har conjunctional Function, som Her. VII, 181 *ἐς τοῦτο, ἐς ὅ = ἐς τοῦτο, ὅτε,* Plat. Apol. 29 C *ἐπὶ τούτῳ, ἐφ' ᾧτε = ἐπὶ τούτῳ, ὥστε,* Dem. XX, 82 *κατ' ἐκεῖνο, καθ' ὅ = κατ' ἐκεῖνο, ὅτι* osv. Til at give Forbindelsen denne reent pleonastiske Charakteer, hvorved Præpositionen i det relative Led og selve Relativets specielle Casusform miste enhver virkelig Betydning, udkræves selvfølgelig, at det relative Led følger bagefter det demonstrative; thi hvor det Omvendte er Tilfældet, tjener det efterfølgende udsatte Demonstrativ kun til mere eftertrykkelig Gjentagelse af det forudgaaende latente, og Præpositionen ved Relativet kan lige saa lidt som Relativets specielle Casusform undværes. I saadan pleonastisk Correlation finde vi da nu ogsaa ikke blot *διότι* hos Prosaforfattere (som til *δι' αὐτὸ τοῦτο* Lys. VIII, 17, til *διὰ τοῦτο* Isocr. XV, 263, ogsaa til Demonstrativer med andre eenstydige Præpositioner, som *τοῦδ' ἕνεκα* Plat. Polit. 264 D, og saaledes allerede hos Herodot til *ἐπὶ τοῦδε* II, 57), men ogsaa *οὕνεκα* finde vi saaledes et Par Gange i de homeriske Digte, nemlig (for ikke at tale om det her Intet bevisende *οὕνεκα—τοὔνεκα Γ* 403 ff. og *Ν* 727 f.[1])) til et forudgaaende *τοῦδ' ἕνεκα Α* 110 f. og — hvad der er særlig oplysende med Hensyn til dets Betydning som Æqvivalent for et *ὅ*

---

[1]) Lehrs de Aristarchi studiis Homericis² S. 57 forbinder i disse Steder *οὕνεκα* med det Foregaaende, og Schoemann Redeth. S. 180 billiger hans Interpunction; men jeg giver Capelle (S. 201) Ret i, at den ikke er „zum vortheil der stellen“.

eller ὅτι — ogsaa til et forudgaaende τό (ved Sindsstemningsverbet κοτεσσαμένη) Ξ 191 f. og til et forudgaaende τόδε (ved Sindsstemningsverberne χώεο og νεμίσσα) ψ 213 f. Her er overalt Causalitetsforholdet tilstrækkeligt betegnet i det demonstrative Led, og διότι eller οὕνεκα tilføier intet andet Nyt end den relative Tilknytning, saa de fuldkomment kunne erstattes ved og altsaa ogsaa opfattes som et blot *at*, rigtignok endnu kun et *at* i en bestemt enkelt Forbindelse; men saasandt et saadant οὕνεκα i Correlation til en demonstrativ Causalbestemmelse maa antages at repræsentere et ældre Stadium end οὕνεκα alene i Betydningen *at*, der i Iliaden øiensynlig endnu kun er i sin Vorden, bør vi ogsaa have Lov til at antage, at οὕνεκα — og det Samme gjælder om det endnu senere opstaaede διότι — netop ved at udløses af denne Correlation er blevet disponibelt som et blot *at* ogsaa i allehaande andre Forbindelser, og denne Proces kan antages at være falden saa meget des lettere, som den foregik paa en Tid, da Betydningerne *fordi* og *at* forlængst havde været forenede baade i ὅ og ὅτι — thi saaledes var Situationen, dengang Iliaden blev digtet —, og da Sproget altsaa var vant til at udtrykke denne dobbelte Betydning ved een og samme Conjunction (sml. Schoemann, Redetheile S. 182). Men at de to Betydninger i ὅ og ὅτι skulde have udviklet sig af hinanden i samme Orden og paa samme Maade som i διότι og οὕνεκα, er dermed slet ikke givet, lige saa lidt som det f. Ex. er nødvendigt i ἕως og ὄφρα at antage Betydningen *medens* for mere secundair end Betydningen *indtil*, fordi den øiensynligt er det i εἰς ὅ (*I* 609, *K* 89) og upaatvivleligt ogsaa i det efterhomeriske ἔστε[1]).

---

[1]) Ogsaa paa Dansk kan (ved en Slags Forestillingsforskydning) en Causalconjunction findes nedsat til Betydningen af et blot *at*, som Holberg, Don Ranudo IV, 7 „det artigste er, efterdi Herren ingen Hat har“ eller Grundtvig, Optrin af Nordens Kæmpeliv[2] II S. 107 „Fordi den Mø ei Thora hed, men Danmark, fordi den Orm hed Knud, hvad skader det?“ (for ikke at tale om Forbindelser som Holberg, Epist. 447 S. 9 „Aarsagen dertil er, efterdi . .“ o. l.); men derfor vil man vel neppe finde sig forpligtet til at antage, at paa Dansk ogsaa *at* har været causalt, før det blev „explicativt“.

Alt, hvad vi altsaa fremdeles kunne indrømme Capelle, er, at hvis der ikke lader sig paavise en anden simplere Vei, kan Sproget nok tænkes fra det af ham angivne Udgangspunct, skjøndt ikke ganske paa den af ham angivne Maade, at være kommet til ὅ og ὅτι som Causalconjunction; hvorledes derimod ὅ og ὅτι som Explicativconjunction under denne Forudsætning skulde have udviklet sig, kan han ikke erkjendes at have gjort klart, og Adskilligt syntes os tvertimod at tyde paa, at det snarere kunde være den explicative Brug, der laa forud for den causale, end omvendt. Gives der da nu en Vei, der fører gjennem det explicative ὅ og ὅτι til det causale, og som tillige er simplere og lettere end den af C. foreslaaede? Ja der gjør, og den var anviist allerede henved 50 Aar, førend C. skrev sin Afhandling, men uheldigviis havde Manden, der anviste den, heller ikke selv fulgt den til Enden, men var bøiet af netop paa det her afgjørende Punct. Det var G. F. Schoemann, som A. 1831 i sin Afhandling De accusativo pronominum significatione causali usurpato (Opusc. III p. 263 ff.) paa fuldstændig klar og udtømmende Maade godtgjorde, at den causale Accusativ af Pronominer slet ikke er Andet end en simpel Indholdsaccusativ („obiectum internum“, som han kalder den). Havde han nu seet, at ogsaa Conjunctionen ὅτι, om hvis pronominale Natur han selvfølgelig ikke er i Tvivl, i sin Oprindelse netop er en Indholdsaccusativ, vilde han med Lethed have sluttet, at ligesom τί κλαίεις; *hvorfor græder du?* ikke er Andet end *hvad græder du?* ɔ: *hvilken Graad græder du?*, saaledes er ogsaa ὅτι κλαίεις *fordi du græder* ikke Andet end en Nuance af *at du græder* (egentl. *det, som du græder*, ɔ: *den Graad, som du græder*); men det var ham desværre negtet. Saa underligt det lyder, oversaae han fuldstændigt, at Relativpronominet ogsaa i sin Udvikling til Conjunction selvfølgelig maatte være bundet til de samme Normer, der gjælde for Relativer overhovedet og ligge i selve Relativets Begreb og sproglige Opgave. Relativets Opgave er jo kun den, at knytte en Sætning som Bibestemmelse til en anden ved Henviisning til et Begreb i denne eller til dens hele samlede Indhold. Denne Opgave løser det relative Ord som

Ord, og den kan fuldkommen tilfredsstillende løses ogsaa af rene Partikler uden nogensomhelst eller i alt Fald nogensomhelst kjendelig grammatisk Bøiningsform, som oldn. *er*, dansk *som* o. l. Hvad derfor Relativet eventuelt har af grammatisk Form eller Æqvivalent for saadan, har det med Undtagelse af Kjøns- og Talformen, der retter sig efter det Begreb, hvortil det henviser, ikke paa Grund af sit altid eensartede Forhold til Hovedsætningen, men paa Grund af sin meget variable Function i selve Bisætningen. Der kan i Hovedsætningen være hentydet til det ved et særligt paapegende Ord (Determinativet), der da i Hovedsætningen fungerer som foreløbig Repræsentant for Bisætningen, og dette er selvfølgelig et syntaktisk Led af Hovedsætningen, men Relativet selv er syntaktisk Led af Bisætningen og kan derfor i Henseende til Casusform eller Æqvivalent for saadan ikke bestemmes ved Forhold, der ligge udenfor Bisætningen, undtagen forsaavidt det tillige repræsenterer — eller ved en Ucorrecthed formes, som om det tillige repræsenterede — det til Hovedsætningen hørende Determinativ (Attraction eller Assimilation). Til disse Normer altsaa maa Relativpronominet have været bundet ogsaa i det Øieblik, da det gik over til blot Conjunction, og naar nu den Form af Conjunctionalbisætning, hvortil Pronominalsætningen først maatte gaae over, selvfølgelig maa have været den simpleste, og den simpleste uimodsigeligt er den, som ikke indeholder Andet end selve det rene Udsagn (Subject + Prædicat), maae vi altsaa, naar vi ville gaae virkelig rationelt til Værks, uden alt Hensyn til Hovedsætningen gjøre os klart, i hvilken accusativisk Function indenfor selve denne rene Udsagnsbisætning Relativet kunde blive til Bisætningsconjunction. Det rene Udsagn *du græder* bliver i Bisætningsform til *at du græder* ɔ: udtrykt i Nominalform *din Graad*, og denne Forestillingsform kan Relativpronominet ikke udtrykke i nogen anden accusativisk Function end Indholdsaccusativens: *(det,) som du græder* — *(den Graad,) som du græder* — *din Graad*. Den saaledes dannede Udsagnsbisætning kan træde i mangfoldigt Forhold til Hovedsætningen, som Subject, som Object, som Hensynsobject, i Henseendesforhold, kort sagt i alle de

Forhold, der paa Nominer betegnes ved de forskjellige Casusformer. alene eller styrede af Præpositioner, og bl. a. da ogsaa som Indholdsbestemmelse, men alle disse Forhold have Intet at gjøre med Conjunctionens Casusform; den er een Gang for alle given ved dens Function i selve Bisætningen, og det, der træder i hiint vexlende Forhold til Hovedsætningen, er slet ikke Conjunctionen, men hele Bisætningen, og forsaavidt den repræsenteres af et enkelt Ord, er det ikke Conjunctionen, der repræsenterer den (Conjunctionen tilknytter den kun), men det er det til Hovedsætningen hørende Determinativ. Dette kan efter sit forskjellige Forhold i Hovedsætningen staae i alle mulige Casus, styret af alle mulige Præpositioner og i enhver mulig Adverbialform; men Conjunctionen staaer overalt i een og samme Casus, Accusativ, og denne Accusativ er overalt Indholdsaccusativ. Determinativet kan som sagt **ogsaa** staae som Indholdsaccusativ (i Forhold til Hovedsætningen), og saaledes faae vi da f. Ex. ἀλγῶ τοῦτο, ὅτι κλαίεις (ordret *jeg sørger det, at du græder* — egentl. *jeg sørger det, som du græder* — ɔ: *jeg sørger, fordi du græder*); men Conjunctionen er her ikke Indholdsaccusativ i Forhold til Hovedsætningens, men i Forhold til Bisætningens Verbum. Alt dette er saa klart og selvfølgeligt som muligt og ligger ligefrem i selve Begrebet af en Conjunction, der i sin Oprindelse ikke er Andet end et relativt Pronomen; thi deraf maa vel dog den første og simpleste umiddelbare Conseqvents være den, at saa maa fra først af en saadan Conjunction lige saa vel som det relative Pronomen i Casusform rette sig ikke efter det Ord, hvortil den henviser, men efter det Forhold, hvori den staaer i sin egen Sætning. Denne Conseqvents har imidlertid som sagt Schoemann overseet, og mange Andre have overseet den ligesom han. Efterat han i sin forøvrigt i mange Maader lærerige og nyttige Bog „die Lehre von den Redetheilen nach den Alten dargestellt und beurtheilt“ (Berlin 1862) S. 174 fuldkommen rigtigt har fremhævet, at de relative Pronominer naturligviis optræde i den Casusform. „welche die Beschaffenheit der Aussage des Nebenzatzes bedingt“, efterat han S. 177, ligeledes fuldkommen rigtigt, har udtalt, at Causal-

conjunctionen ὅτι er Acc. Neutrum af det relative Pronomen, og efterat han S. 178, fremdeles fuldkommen rigtigt, har forklaret τοῦτο *derfor* og τί *hvorfor* som Indholdsaccusativer, veed han paa samme S. 178 ingen anden Forklaring for Causalconjunctionens Accusativform, end at det er den Form, der corresponderer med Demonstrativets i Hovedsætningen, og ligesom for ret at slaae fast, at Conjunctionens Casusform bestemmes ved Hovedsætningens Determinativ og ikke har Noget med Bisætningen at gjøre, sætter han i de til Illustration af Forholdet tilføiede Exempler et Kolon efter ὅτι, som om det var dette ὅτι, der nu i den paafølgende Sætning skulde finde sin Udvikling (τοῦτο κλαίω, ὅτι· τἀργύριον ἀπώλεσα osv.). Denne Forklaring medfører saa, at naar han S. 180 kommer til det af ham saakaldte „circumscriptive" ὅτι (ɔ: *at)* efter verba sentiendi, cogitandi, dicendi, kan han i dette ὅτι ikke see en Indholdsaccusativ, men i Lighed med Determinativet kun en ligefrem Objectsbetegnelse. Consequent maatte han da egentlig, hvis han havde tænkt paa Forbindelser som λέγεται καὶ τοῦτο, ὅτι eller δῆλόν ἐστι τοῦτο, ὅτι, i deres ὅτι slet ikke have seet en Accusativ længer, men ligesom i det tilsvarende τοῦτο en Nominativ, og i Forbindelser, hvor Determinativet staaer i Dativ eller Genitiv, vilde han, hvis han var kommen ind paa dem, slet ikke have kunnet forklare Casusformen i ὅτι undtagen ved at antage en fuldstændig Forglemmelse af og Løsrivelse fra den som oprindelig supponerede Forbindelse. Beklageligt er det, at Sch. ved dette mærkelige Feilsyn paa et enkelt Punct blev hindret i selv at sætte Slutstenen paa sin Bygning; men hvad han ikke saae, er dog siden seet af Andre, saaledes af G. Curtius i Erläuterungen zu meiner griech. Schulgramm. S. 195 og 196. Imidlertid kan denne Ufuldstændighed i Sch.s egen Udførelse af sin Tanke maaskee noget undskylde, at Capelle i den rigtige Følelse af, at Accusativen i Conjunctionen ὅτι nødvendigviis maa forklares paa samme Maade som de causale Accusativer af egentlige Pronominer, kunde driste sig til at forkaste Sch.s Forklaring ogsaa af disse, skjøndt han ikke har Andet at anføre imod den, end at den synes ham „mit dem homerischen gebrauche, für den man

die reichen sammlungen bei La Roche Hom. studien vergleiche, nicht vereinbar", og derimod at søge den for alle disse Accusativer fælleds Grundforestilling i Henseendesforestillingen; han havde her La Roche til Forgænger[1]). og selv G. Curtius havde ikke viist sig sikkrere i sin Opfattelse, end at han i sin Griech. Schulgrammatik, efterat han i § 401 havde henført τοῦτο χαίρω til Indholdsaccusativen, i § 404 Anm. henførte τί κλαίεις til Henseendesaccusativen. Men naar man seer bort fra Sch.s besynderlige Feilsyn paa Conjunctionen ὅτι, bærer hans Opfattelse forøvrigt et saa umiskjendeligt Præg af indre Sandhed, at det ikke gaaer an at ville affærdige den med et blot „mir scheint", og C. havde gjort bedre, om han istedenfor at vrage Sch.s Forklaring som Udgangspunct, havde suppleret den og overført den ogsaa paa Conjunctionen ὅτι, men da havde jo rigtignok hans Lære om Betydningsudviklingen i „ὅ, ὅτι og ὅτε" faaet et ganske andet Udseende; som den med det af ham foretrukne Udgangspunct er falden ud, kan den kun betegnes som fuldstændig bagvendt[2]).

---

1) La Roche paa sin Side kunde igjen (Hom. Stud. S. 73) beraabe sig paa Nägelsbach t. Γ 176. Ogsaa Pfudel (S. 25) har samme Opfattelse.

2) I at forkaste Capelles Theorier baade om ὅ og ὅτι som oprindelige Henseendesaccusativer og om Bevægelsen i deres Betydningsudvikling fra *fordi* til *at* mødes jeg med det nyeste Arbeide paa dette Omraade, P. Schmitt, über den Ursprung des Substantivsatzes mit Relativpartikeln im Griechischen, Würzburg 1889, som udkom vel omtrent samtidigt med, at jeg meddeelte min Afhandling i philol.-histor. Samfund. Hvad ὅτε angaaer, deler Schmitt ogsaa min Opfattelse af den temporale Betydning som den ældste for os erkjendelige, men i Henseende til det etymologiske Hovedspørgsmaal (Sammensætning eller Afledning) og til Forklaringen af den Function, det homeriske ὅτ' har i de paagjældende Steder, staaer han i alt Væsentligt paa samme Standpunct som Capelle. Hverken, hvor jeg i Resultatet er enig eller uenig med Schmitt, har jeg i hans Udviklinger fundet Opfordring til at tilbageholde eller forandre Noget af, hvad jeg har udtalt (paa et Par enkelte Puncter skal jeg i de følgende Anmærkninger komme tilbage til ham); men jeg vil anbefale den skjønsomme Læser selv at gjøre sig bekjendt ogsaa med hans Arbeide.

Hvorledes imidlertid den for ὅ, ὅτι og event. ὅτε fælleds Betydningsudvikling har været, er som sagt et Spørgsmaal, der ikke umiddelbart berører enten Theorien om et med ὅ og ὅτι eenstydigt ὅτε (ὅ τε) overhovedet eller, hvad vi nu nærmest og først have at prøve, Formodningen om, at ogsaa det temporale ὅτε er oprindelig identisk med dette; den forudsætter blot ὅτε (ὅ τε) som Pronominalform med Evne til at kunne træde ogsaa i conjunctional Function, hvad den jo reent abstract seet fuldkommen lige saa naturligt som ὅ og ὅτι maatte kunne komme til gjennem Functionen som pronominal Indholdsaccusativ. Muligheden af, at Tidsbisætninger — ligesom i Grunden alle Slags Bisætninger — saaledes kunne indledes ved et blot relativt tilknyttende Ord, idet det specielle Forhold mellem Hoved- og Bisætningen kun udtrykkes ved Hovedsætningens Determinativ eller efter Omstændighederne endog heelt overlades til Underforstaaelse ud af Sammenhængen, lader sig nu paa Forhaand aldeles ikke benegte, og vi have, for ikke at tale om de mange forskjellige Slags Bisætninger, den til gr. ὅ svarende Sanskrit- og Zend-Conjunction *yad* kan bruges til at indlede, et nærliggende Exempel derpaa i oldn. *er*, der jo bruges ogsaa som Tidsconjunction ikke blot i Forbindelser som *í því er*, *til þess er*, *eptir þat er*, men ogsaa ganske alene. At ikke ogsaa ὅ og ὅτι have udviklet sig til Tidsconjunctioner, kan vel synes paafaldende — i Oldn. har dog ogsaa *at* i alt Fald nogen Tendents i den Retning, ligesom vi endnu hos Holberg (Arab. Pulv. Sc. 13) læse: »Men nu, at mit Arbeide er faldet vel ud, og mit Huus velsignes med Rigdom“ istf. *nu*, *da osv.* —, men alvorlige Betænkeligheder vilde vel dog den Anomali heller ikke kunne volde. A priori er der altsaa ikke Noget til Hinder for, at ὅτε ἦλθον, opfattet som *quod veni* (egentl. *det*, *som jeg kom* ɔ: *det Komme*, *som jeg kom*), fra et simpelt *at jeg kom* kunde blive ikke blot til et *fordi jeg kom*, men ogsaa til et *da jeg kom*. Godkjendelsen af Bekkers Formodning (thi jeg foretrækker at benævne den efter ham fremfor efter Thiersch og Nägelsbach, hos hvilke den endnu fremtræder i det rene Dogmes Form) vil imidlertid, for strax at bemærke dette, for det Første medføre

en slem **praktisk** Mislighed, idet den vil nøde os til at vælge imellem tre hver for sig lidet tiltalende Muligheder, nemlig enten at ogsaa **det** causale ὅτε, vi i ikke ringe Udstrækning møde i det **efterhomeriske** Sprog, hvor ὅτε ikke længer antages at fungere som blot relativt tilknyttende Partikel, alligevel er af samme Art som det, vi finde hos Homer, en blot Nuance af ὅτε *at*[1]), og at altsaa ὅτε som Tidsconjunction aldeles ikke har udviklet sig til causal Betydning, saaledes som det er Tilfældet med ἐπεί, med lat. *quum*, *quando*, tydsk *weil*, dansk *siden* o. a., eller at ὅτε hos Homer i Modsætning til den senere Sprogudvikling har to Slags Causalbetydning, een, der Intet har at gjøre med den temporale, og een, der er opstaaet af denne, eller endelig, at hos Homer den causale Betydning i ὅτε altid er uafhængig af, hos de Senere derimod altid afledet af den temporale. B. selv har ikke fundet det fornødent at udtale sig om dette Spørgsmaal, men factisk synes han at have valgt det mellemste af disse tre Alternativer, og det samme har ogsaa Capelle bestemt sig for. Antagelsen af et saadant ὅτε med dobbelt Causalbetydning hos Homer vil selvfølgelig i adskillige Tilfælde volde Tvivl og Usikkerhed og stemmer vel heller ikke paa det Allerbedste med den Omstændighed, at, som vi siden skulle see, de Tilfælde af utvivlsomt ὅτε, vi møde hos Homer med causal Betydning, i Henseende til hele Tankeindholdet og til Hoved- og Bisætningsforestillingernes indbyrdes Forhold gjennemgaaende have en umiskjendelig Lighed med dem, vi finde hos senere Forfattere, men Mulighedens Grændser kan den vel ikke i sig selv siges at overskride. Værre er det, at B.s Formodning ogsaa medfører en meget betydelig, ja jeg troer uovervindelig, **theoretisk** Vanskelighed, nemlig med Hensyn til de med det temporale ὅτε øiensynlig correlative demonstrative, spørgende og ubestemte Adverbier τότε, πότε, ὁπότε, ποτέ og ἄλλοτε (for kun at nævne dem, der forekomme hos Homer), som B. mærkværdigt nok ikke

---

[1]) Dette synes nærmest at være Nägelsbachs Mening (t. *A* 244), men han lader jo rigtignok som før bemærket Spørgsmaalet om Betydningernes indbyrdes Udviklingsforhold staae aldeles uklart hen.

omtaler med et Ord, men hvis formelle Analogi med ὅτι man vel dog ikke godt kan tænke paa at benegte. Seer man paa ὅτε som Led i hele denne Række af correlative Adverbier, da ligger Antagelsen af, at ogsaa dette temporale ὅτε kunde være en simpel pronominal Accusativform i Neutrum forøget med τε som selvstændig Partikel, langt fjernere end Opfattelsen af Tidsconjunctionen ὅτε som en blot casusagtig Adverbialdannelse af Relativets Stamme ved Hjælp af et eget orddannende Suffix, som vi da rigtignok forøvrigt slet ikke vide Noget at sige om. Vi vilde da have en Analogi i Sanskrit, hvor Relativstammen hedder *ya*, Acc. i Neutr. af det relative Pronomen, der ogsaa bruges som Conjunction = *at* eller *fordi*, hedder *yat* (*yad*), og den Partikel, hvormed man i Regelen pleier at identificere den græske Partikel τε, hedder *ća*, hvorimod det relative Tidsadverbium hedder *yadâ'* og de tilsvarende Correlativer *tadâ'*, *kadâ'*, *anyadâ'* osv., hvor altsaa Tidsadverbierne ikke have Nogetsomhelst enten med Acc. Neutr. eller med Partikelen *ća* at gjøre, men ere dannede af de pronominale Stammer ved Hjælp af Suffixet *-dâ'*. Selve Suffixet *-dâ'* (hvorom man vel forøvrigt heller ikke veed noget Videre) tør man vistnok ikke identificere med det græske -τε, men Forholdet kan da derfor godt være det samme. I Oldnordisk, hvor det blot relativt tilknyttende *er* utvivlsomt fungerer ogsaa som relativt Tidsadverbium, have Correlativerne aldeles forskjellig Form: τότε hedder der *þá*, πότε *nær* og *hvenær*. Og at et græsk -τε i Enden af et Ord kan være noget ganske Andet end Partikelen τε, have vi jo, om det behøves, et Beviis paa i det verbale Personmærke -τε for 2. Pers. Pluralis. Skulde vi desuagtet gaae ind paa B.s Formodning, maatte vi da i alt Fald med det Samme antage, at ligesom ὅτε saaledes ogsaa τότε, πότε osv. egentlig ikke vare Andet end pronominale Accusativformer + Partikelen τε, og at ligeledes disse Accusativer ifølge Accusativens almindelige Function som indholdsbetegnende Casus kunde bruges og opfattes som brugte til Angivelse ogsaa af Tiden. Men hvor finde vi ellers Spor af τότε (τό τε) eller ἄλλοτε (ἄλλο τε) som Pronominer (undtagen med τε som blot forbindende Partikel), for ikke at tale om πότε, ποτέ og ὁπότε, hvis Stamme

overhovedet slet ikke foreligger i noget levende Pronomen, men kun i Adjectiv- og Adverbialdannelser? Og hvor finde vi ellers Spor af, at Acc. Sing. Neutr. af Pronominer tjener til Tidsbetegnelse? Som almindelig Indholdsaccusativ finde vi den naturligviis, og det tildeels i Forbindelser, der nok kunde paralleliseres med ὅ og event. ὅτε i Betydningen *at* (man kunde hertil regne πότερον i Betydningen *mon* og *om* i Lighed med oldn. *hvárt*, plattydsk *wat*, maaskee ogsaa τό i visse modsættende Udsagn, hvor τὸ δὲ kan gjengives ved *men saa*, f. Ex. Plat. Apol. 23 A τὸ δὲ κινδυνεύει τῷ ὄντι ὁ θεὸς σοφὸς εἶναι, hvilke Anvendelser af pronominal Accusativ dog ikke forekomme i det ældste Sprog), men som Tidsbetegnelse skal man vist lede længe, inden man finder noget Saadant (thi i τὸ πρίν, τὸ πάρος, τὸ πρόσθεν, τὸ πάροιθεν ligger Tidsbetegnelsen udelukkende i Adverbiet), med mindre man vil nøies med det eneste Sted, Thiersch gr. Gramm.[2] § 298, 1 b veed at anføre, nemlig Ξ 249 ἤδη γάρ με καὶ ἄλλο τεὴ ἐπίνυσσεν ἐφετμή, hvor han antager ἄλλο for d. S. s. ἄλλοτε (der ganske vist kan findes i lignende Forbindelse, f. Ex. Α 590), men hvor i Virkeligheden Tidsbestemmelsen ogsaa er given i det blotte ἤδη, ligesom Γ 184 ἤδη γὰρ Φρυγίην εἰσήλυθον eller Ε 188 ἤδη γάρ οἱ ἐφῆκα βέλος. Her er altsaa Vanskeligheder nok at klare, inden B.s Formodning kan antages, og ikke færre bliver der, hvis vi ville see paa den i den Form, hvori Capelle har tilegnet sig den, mærkværdigt nok uden at nævne B. som Ophavsmand, skjøndt han opererer væsentlig med B.s Materiale. Han antager det temporale ὅτε ikke blot for identisk med, men for ligefrem opstaaet af ὅτε *dass* ved successiv Udløsning fra det Henviisningsforhold, hvori det oprindeligt forudsættes altid at have staaet til en Tidsbestemmelse i Hovedsætningen, som f. Ex. Β 351 ἤματι τῷ ὅτε (hvad C. altsaa opfatter som parallelt f. Ex. med oldn. *þann sama morgin at* o. l.) eller Ι 106 ἐξ ἔτι τοῦ ὅτε (hvad han altsaa forstaaer i Lighed med tydsk *seitdem dass*). Men skal det temporale ὅτε være opstaaet paa den Maade, da kunne Correlativerne τότε, πότε osv., som heller ikke C. skjænker selv den flygtigste Omtale, men som i alt Fald for deres eget Vedkommende ikke have det Allermindste med den ved

at indledede Udsagnsbisætning at gjøre, ikke forklares paa anden Maade end som senere Analogidannelser i reent ydre Lighed med det allerede fuldstændigt til Tidsadverbium forstenede ὅτε. Der ligger nu øiensynligt en Modsigelse i, at paa den ene Side denne Proces altsaa maa tænkes foregaaet længe før de homeriske Digtes Tilblivelsestid — thi i dem ere Correlativerne i fuldt udviklet Brug —, og at paa den anden Side ὅτε endnu hos Homer skal være bevaret i Betydningen *at*, som maatte være glemt, førend Correlativerne kunde dannes; men selv om vi vilde gaae ind paa Muligheden deraf, kunne dog Grækerne i den lange Tid, der efter C. maa tænkes forløben, inden ὅτε blev væsentlig Tidsconjunction — om vi end skjænke ham de to første Led i Udviklingen, fra *in beziehung worauf* til *in bez. darauf dass* og fra dette til det blotte *dass* — ikke godt have undværet et demonstrativt, spørgende og ubestemt Tidsadverbium. Vi maatte da tænke os, at de tidligere havde havt en anden Correlativrække af samme Betydning, som saa blev trængt til Side af den nydannede. Det maatte da nærmest have været den Række, der hos Homer er repræsenteret ved ἦμος og τῆμος, hos Hesiodos desuden ved τημοῦτος (Op. et D. 576); thi den blot ved det enestaaende ἡνίκα i Odysseen (χ 198) repræsenterede vilde, selv om den tør antages for ældre, end den derefter seer ud til, have en i alt Fald fra først af for speciel Betydning. Men hele denne Forklaring, efter hvilken Relativet, som i Sammenligning med Demonstrativ og Interrogativ utvivlsomt er at betragte som forholdsviis seent udviklet, paa dette Punct skulde være netop det første og bestemmende Led i Rækken, anbefaler sig mildest talt ikke ved nogen særlig høi Grad af Naturlighed. Hvad har da nu Bekker at anføre til Støtte for en Antagelse, der medfører saa mislige Conseqventser? „Wer", siger han, „mit εἰς ὅ κεν vergleicht εἰς ὅτε κεν τ 144 und das vollständige ἐξ ἔτι τοῦ ὅτε *I* 106, auch ἕως ὅτε ϱ 358 und πρίν γ' ὅτε (*I* 588. *M* 437, β 374, δ 180 und 477, ν 322, ψ 43) in die betrachtung zieht, dürfte zweifelhaft werden, ob ὅ τε und ὅτε ursprünglich irgendwie verschieden gewesen". Man seer, han fremsætter Tanken med al mulig Forsigtighed, mere som en

Tvivl end som en positiv Formodning, men han anseer den dog for værd at fremsætte og begrunde; lad os da see paa Begrundelsen. Han mener altsaa, at Fremkomsten af et εἰς ὅ ved Siden af εἰς ὅτε, ἕως ὅτε, πρὶν ὅτε og det fuldstændige Udtryk ἐκ τοῦ ὅτε maaskee kunde være et Tegn paa, at ogsaa ὅτε i disse Forbindelser — og saaledes hele det temporale ὅτε — ligesom ὅ egentlig kun er Acc. Sing. Neutr. af det relative Pronomen i conjunctional Function, saa at ἐκ τοῦ ὅτε vilde svare til tydsk *seitdem dass*, εἰς ὅτε ligesom εἰς ὅ til *bis dass*, ἕως ὅτε til *während dass* og πρὶν ὅτε til *eh dass*. Af saaledes sammensatte Udtryk anfører han i en Anmærkning under Texten adskillige baade af Fransk og ældre Engelsk, vi selv kunne tilføie vort *efter at*, og ogsaa i Zend skal der foreligge Analogier, som *parô yaḍ* = *eh dass*. Af de anførte græske Forbindelser vil ἕως ὅτε, der paa det eneste Sted, hvor det forekommer, er svagt og tvivlsomt overleveret, neppe kunne hævde sin Plads; men det forandrer ikke Sagen, de øvrige Forbindelser ere sikkre nok (εἰς ὅτε i eenslydende Sammenhæng gjentaget β 99 og ω 134). Spørgsmaalet bliver altsaa, om ὅ i εἰς ὅ virkelig repræsenterer en Forestilling i samme Form som ὅτε i de andre Forbindelser. Dette lader sig imidlertid paa ingen Maade bevise. Medens Præpositionen — thi ligesom εἰς maa her πρὶν og event. ἕως erkjendes i Realiteten at fungere som Præpositioner, skjøndt πρὶν formelt ikke optræder saaledes før hos Pindar (πρὶν ὥρας Pyth. 4, 43) og ἕως først endnu senere (hos de attiske Talere, thi det enestaaende ἕως οὗ Her. II, 143 er mere end tvivlsomt)[1])

---

[1]) Ogsaa i Forbindelsen med Infinitiv synes πρίν kun at kunne forklares paa denne Maade. J. Sturm (Geschichtliche Entwickelung der Constructionen mit πρίν, Würzburg 1882) gjør rigtignok S. 7 f. skarp Front mod dem, der i denne Forbindelse have opfattet πρίν som Præposition; men naar han S. 15 selv forklarer det som *vorher im Bezug auf*, da seer jeg ikke, hvorledes man uden fuldstændig Miskjendelse af den Combination af sproglige Betegnelser, hvorved overhovedet Adverbier blive til Præpositioner, kan betegne denne Forestillingsforbindelse anderledes end som væsentlig præpositional. Et saadant enestaaende Tilfælde af en Præpositionalforbindelse med den blotte Infinitiv i et Sprog, som ellers efter Præpositioner

— medens altsaa Præpositionen i det fuldstændige ἐκ τοῦ ὅτι er forbundet med Determinativet τοῦ, er den i εἰς ὅτε, (ἕως ὅτε,) πρὶν ὅτε ved simpel Overspringning af Determinativforestillingen forbunden umiddelbart med selve Bisætningen, ὅτε hører altsaa udelukkende til Bisætningen og fungerer utvivlsomt som Conjunction. Εἰς ὅ derimod tør vi ikke uden videre forklare paa denne Maade, da vi ikke kunne paavise det blotte ὅ saaledes som ὅτε i et fuldstændigt Udtryk af samme Betydning; det synes nærmest at maatte sees i Analogi med Forbindelser som ἐξ οὗ, ἀφ' οὗ, ἐν ᾧ (ogsaa lat. *ex quo*), altsaa som opstaaet ved Sammentrængning af den determinative og den conjunctionale Pronominalforestilling i een samlet Forestilling, der saa udtrykkes ved et relativt Pronomen, som kun i Egenskab af relativt tilknyttende Ord hører til Bisætningen, men hvis Form i Medfør af dets Function som Repræsentant ogsaa for Determinativforestillingen bestemmes af den styrende Præposition. I de fleste Tilfælde giver nu denne syntaktiske Proces sig tydeligt Vidnesbyrd netop i Relativets Casusform, men man kan selvfølgelig aldrig af denne slutte sig til den Form, hvori Conjunctionalforestillingen vilde være udtrykt, hvis den fremtraadte selvstændigt; den maa man, hvis man skal kunne angive den med Sikkerhed, kjende fra andre Forbindelser, og lige saa lidt som vi altsaa, hvis vi ville gaae fuldstændig

---

kun bruger den substantiverede Inf. med Artikelen (hvortil der hos Homer endnu kun foreligger den første svage Begyndelse — υ 52, sml. α 370, ι 3 —), vil man finde mindre paafaldende, naar man erindrer, at ogsaa paa Tydsk den tilsvarende Forbindelse er indskrænket til *ohne*, *um* og *statt*; at der paa Græsk kan have været Tilløb til en lignende Forbindelse ogsaa ved ἀντί, vil det maaskee trods Haandskrifternes eenstemmige Vidnesbyrd Her. I, 210, VI, 32 og VII, 170 blive betragtet som Kjætteri at antage, men almeensproglige Grunde kan man ikke gjøre gjældende derimod (jfr. F. Birklein, Entwickelungsgeschichte des substantivirten Infinitivs, Würzburg 1888 S. 48 f. og S. 103, hvorefter ogsaa Analogien mellem dette ἀντί og πρίν m. Inf er paapeget af Gildersleeve i Transactions of the American Philological Association 1878 S. 7). Hvad πρίν γ' ὅτε angaaer, forklarer Sturm det S. 39 som oprindelig parataktisk (*vorher wenigstens*; *da nun*); men desværre faaer man ikke at vide, hvorledes han da tænker sig εἰς ὅτε opstaaet.

lovmedholdeligt til Værks, ere formelt berettigede til at forklare *ἐξ οὗ, ἀφ' οὗ, ἐν ᾧ* anderledes end som *ἐκ τοῦ ὅτε, ἀπὸ τοῦ ὅτε, ἐν τῷ ὅτε*, lige saa lidt ere vi formelt berettigede til at forklare *εἰς ὅ* anderledes end som *εἰς τὸ ὅτε*; som *εἰς τὸ ὅ* vilde vi først være utvivlsomt berettigede til at forklare det, hvis en saadan Forbindelse eller i alt Fald en lignende, f. Ex. *ἐκ τοῦ ὅ* istf. *ἐκ τοῦ ὅτε*, virkelig forelaa som given, hvad der ikke er Tilfældet. Nu, en saa fuldstændig formel Sikkerhed behøve vi vel i Virkeligheden ikke at forlange; vi tør vel tillade os at slaae lidt af paa den strenge juridiske Grundsætning „quod non est in actis, non est in mundo“ og indrømme, at den ved *ἐξ οὗ, ἀφ' οὗ, ἐν ᾧ* foresvævende Conjunctionalforestilling ikke absolut behøver at tænkes just i Tidsconjunctionens Form, men kan tænkes ogsaa i Form af et simpelt indholdsangivende *at*, da jo Tidsforestillingen kan antages at være tilstrækkeligt antydet ved Præpositionen foran det pronominale Neutrum, ligesom naar f. Ex. *ἐν τούτῳ* betyder *imidlertid*; man kunde vel endog med nogen Ret finde et i alt Fald til lat. *ex quo* svarende fuldstændigt Udtryk i det terentianske *inde* (ɔ: *ex eo*), *quod* Heaut. I, 1, 2[1]), og saa kunde altsaa ogsaa i *εἰς ὅ* det relative

[1]) Fleckeisen retter rigtignok *quod* til *quom*, og noget andet Exempel paa *inde* (*ex eo*) *quod* = *ex quo* er ikke paaviist. Men overhovedet er det her trods *nuper* v. 1 vistnok saare tvivlsomt, om Forbindelsen virkelig er temporal; mig har det i alt Fald været umuligt at finde noget andet Exempel ogsaa paa et med det temporale *ex quo* eenstydigt *inde* (*ex eo*) *quum*, og jeg finder det derfor sikkrest indtil videre at holde mig til den Opfattelse, der i *inde—quod* seer en Angivelse ikke af den Tid, men af den Omstændighed, hvorfra Bekjendtskabet skriver sig (sml. *inde—quod* Quintil. III, 2, 2 og *ex eo—quod* Cic. Tusc. I, 13, 30 og mangfoldige andre Steder). Hvad der ellers er mig bekjendt som overleveret af temporale Forbindelser med *quod*, optræder nemlig aldeles afgjort kun som Æqvivalent for tilsvarende Forbindelser med *quum* eller andre specielle Tidsconjunctioner og er i alt Fald hos Forfattere fra Republikens Tid betænkeligt (og ogsaa overalt søgt ændret) allerede paa Grund af den reent exceptionelle Forekomst netop ved Siden af saadanne, saaledes *nunc illud est, quod* Ter. Ad. III, 2, 1 (Guyet *quum*), *statim quod* Cic. ad Q. fr. I, 2, 12 (Pluygers *cum* = *quom*) og det noget eiendommeligt conditionerede *diust*,

Ord tænkes at repræsentere den samme Conjunction, enten ved Sammensmeltning med eller ved Overspringning af Determinativforestillingen; men deraf vilde endnu ikke følge det allermindste Sikkre med Hensyn til *ὅτε* i de andre Forbindelser; thi at i alle disse Forbindelser, hvad enten Conjunctionen er udtrykt eller blot foresvævende, ogsaa en Tidsconjunction i alle Maader gjør Meningen Fyldest, kan der da ikke være Tvivl om. Afgjørende for Opfattelsen af *ὅτε* kan altsaa Sammenstillingen med *εἰς ὅ* i intet Tilfælde blive (hvad jo B. forøvrigt heller ikke paastaaer), og i selve Forbindelserne *ἐκ τοῦ ὅτε*, *εἰς ὅτε*, (*ἕως ὅτε*,) *πρὶν ὅτε* sees der Intetsomhelst, der kunde tale for, at *ὅτε* skulde være et simpelt *ὅτι*. *Εἰς ὅτε* kan ganske vist i Lighed med *εἰς ὅ* opfattes ogsaa som et ved Sammentrængning af Determinativ- og Conjunctionalforestillingen opstaaet Udtryk, hvor saa *ὅτε* bliver at betragte som Pronomen (= *ὅ τε*, s. Krüger, gr. Spr. II § 66, 1 A. 2), men *πρὶν ὅτε* (og *ἕως ὅτε*) kan ikke opfattes paa denne Maade, da Relativet som Pronomen her maatte staae i Genitiv, og om Conjunctionens Etymologi vilde man i alt Fald lige saa lidt faae Noget at vide af et *εἰς ὅ τε* (med pronominalt *ὅ τε*) som af *εἰς ὅ*. Lige saa lidt kan der i *ἐκ τοῦ ὅτε* paavises Noget, der kunde røbe, at det repræsenterer netop et *inde quod* og ikke et *inde quum*, og af *πρὶν ὅτε* og event. *ἕως ὅτε* er jeg heller ikke i Stand til at faae Andet ud, end at *ὅτε* er Conjunction; hvad Slags Con-

---

quod Plaut. Amph. I, 1, 146 (Fleckeisen *quom*). I Forbindelser af denne sidste Art (efter *est* med en Varigheds- eller temporal Afstandsbestemmelse) synes *quod* hos ganske sildige Forfattere at være ret almindeligt (Dr. Siesbye henviser herom til Riemann, Syntaxe latine d'après les principes de la grammaire historique S. 228 og tilføier selv Sidon. Apoll. Ep. V, 8, 1. jfr. VII, 6, 1) og anføres i enkelte Exempler, hvis Rigtighed jeg ikke drister mig til at bestride, ogsaa af Forfattere fra Sølvalderen (Plin. H. N. XV, 104, Quintil. X, 3, 14, Plin. Ep. IV, 27, 1); men selv om i denne Forbindelse Brugen af *quod* istf. *quum* skulde gaae tilbage endog lige til Plautus, vilde deri selvfølgelig ikke ligge noget Beviis for, at ogsaa det homeriske *ὅτε* repræsenterer et *quod* og ikke et *quum*, ikke engang i den umiddelbart tilsvarende Forbindelse Φ 155 f. *ἥδε δέ μοι νῦν ἠὼς ἐνδεκάτη, ὅτ' ἐς Ἴλιον εἰλήλουθα*, end sige i alle andre

junction det er, det maa man, naar man skal have det at vide, have at vide andetstedsfra, og der kan i saa Henseende her endnu tilføies, at Grækerne paa en Tid, da ὅτε utvivlsomt ikke opfattedes som blot *at*, men som virkeligt relativt Tidsadverbium, ikke have betænkt sig paa ogsaa at forbinde det med Præpositionen ἐξ (ἐξότε Arist. Av. 334, Callim. Hymn. 2, 48, Apollon. Argon. II, 632, III, 67, IV, 520 og 867; sml. Forbindelser af Præpositioner med andre Tidsadverbier, som vi have allerede hos Homer, f. Ex. ἐς περ ὀπίσσω σ 122, υ 199)[1]. Og Mere end det Anførte har B. ikke havt at anføre for sin Formodning; thi naar han i Anmærkningen gjør den almindelige Betragtning gjældende, at „überall ist die relative conjunction selten der zeit von haus aus eigen“, kan han deri have ganske Ret; men det skulde jo først bevises, at ὅτε netop var den simple Relativconjunction. De tydske Conjunctioner, som B. anfører til Illustration af denne Sætning, nemlig *da* og *als*, ere i alt Fald ikke saadanne simple relative Conjunctioner, men tydelige relative Adverbier, det ene et Steds-[2]), det andet et Maadesadverbium; simple relative Conjunctioner ere kun de, der betyde *at*. Heller ikke Capelle har, skjøndt han ikke fatter sig saa kort som B., havt nogetsomhelst Nyt at tilføie; thi naar han S. 203 i sin Skræk for enhver Underforstaaelse af Determinativet søger et Fortrin ved Betydningen *at* i ὅτε efter εἰς i den Forestilling, at „hier die accusativnatur von ὅτε noch so deutlich gefühlt wurde, dass man εἰς umittelbar damit verband“, da beroer jo denne Forestilling kun paa den før tilbageviste Feiltagelse, at Relativconjunctionen ikke er Led i, men Repræsentant for Bisætningen, og at dens Casusform

---

[1]) Betænkeligt finder jeg det, med Gertz i Nord. tidskr. f. filol. n. r. IX S. 77 uden andre Vidnesbyrd end de der anførte at antage et ἀφότι („ἀπόκα“) for saa gammel en Tid som den, Indskriften fra Gortyn maa antages at tilhøre; men i sig selv er der Intet at indvende derimod. Om disse Forbindelser i det Hele s. Lobeck t. Phryn. p. 45 ff. og Elem. I p. 615 ff.

[2]) Efter Grimm (Wörterb. II S. 656) er Tidsconjunctionen *da* endog virkelig fra først af temporal og at adskille fra det eenslydende Stedsadverbium.

ligesom Determinativets bestemmes ved Forholdet til Hovedsætningen; det behøver vel ikke at gjentages, at Underforstaaelse af Determinativet aldeles ikke involverer, at Determinativet i den paagjældende Forbindelse nogensinde virkelig har været tilstede undtagen som blot foresvævende, ikke selvstændigt fremtrædende Led i Forestillingen. Det eneste Reelle, der er forebragt til Støtte for den Antagelse, at ogsaa det temporale ὅτε bestaaer af Accusativen ὅ og Partikelen τε, er og bliver altsaa den i sig selv aldeles Intet bevisende Sammenstilling med εἰς ὅ, og det maa vel dog kaldes for Lidt til at veie op mod de Betænkeligheder, der stille sig i Veien for den. Disse kunne desuden endnu forøges med et Par reent formelle Vanskeligheder, af hvilke navnlig een forekommer mig at være af uafviselig og afgjørende Betydning. For det Første føies Partiken τε i de homeriske Digte ganske jævnlig til ὅτε ligesom til Relativpronominet ὅς og de relative Adjectiver og Adverbier (ogsaa med indskudt περ, ὅτε πέρ τε *Δ* 259, *Κ* 7, ligesom ὥς πέρ τε *Ε* 477, ξ 466), saa at vi altsaa, hvis ὅτε i Forveien indeholdt denne Partikel, her vilde faae den to Gange; denne Omstændighed vilde da i alt Fald atter vise, at den formodede Oprindelse af ὅτε allerede paa de homeriske Digtes Tid maatte være gaaet fuldstændigt i Glemme (man kunde i saa Henseende med Forbindelsen ὅτε τε sammenligne f. Ex. Forbindelsen γάρ ῥα), og saaledes igjen gjøre det paafaldende, at ὅτε (ὅ τε) desuagtet skulde være bevaret i Betydningen *at* og *fordi*. For det Andet repræsentere de med ὅτε correlative Tidsadverbier ingenlunde alle i deres Form en Acc. Sing. Neutr. med tilføiet τε. Ved τότε og ἄλλοτε slaaer Formen til, og hvad Pronominerne til πότε, ποτέ og ὁπότε angaaer, der ikke existere i det os foreliggende Sprog, men maatte forudsættes engang at have havt selvstændig Tilværelse, hvis vi skulde kunne gaae ud fra en Accusativ af dem (sml. πῇ, πῄ, ὅπῃ), maa vel Neutrumsformen i dem ogsaa forudsættes at have endt paa ο (sml. ved. *kat* el. *kad*, zend. *kaḍ*, lat. *quod*), og dermed er ganske vist Rækken af de hos Homer forekommende Correlativer udtømt. Gaae vi til de øvrige Led i Rækken, da maatte der for det til ἐνίοτε svarende ἔνιοι,

hvis den traditionelle Afledning af ἔνι οἵ = ἔστιν οἵ kunde holde Stik[1]), ligeledes forudsættes en Acc. Sing. Neutr. ἔνιο;

---

[1]) Om denne Afledning Hjemmel og Værd s. især Lobeck, Elem. I p. 606 f. og II p. 381. Om man med Lentz (Herodian. II p. 507) gjennem Choerob. Orthogr. 199, 3 tør føre den saa langt tilbage som til Herodian, er vist saare tvivlsomt; Apollonius synes i alt Fald ikke at kjende den (s. de Adv. p. 607). At ἔνι nogensinde skulde være brugt ikke istf. ἔνεστι, ἔνεισι (sml. πάρα, μέτα osv.), men istf. det blotte ἐστί, εἰσί (Fischer ad Veller. I p. 310 og 344, Coraës Bibl. Gr. Prodr. p. 30, Matth. gr. Gr. § 482), er ubeviisligt og i sig selv urimeligt, og et ἔνι οἵ med ἔνι i den almindelige Betydning (H. Ebel i Kuhns Zeitschr. f. vgl. Sprfschg. V S. 71: „es sind einige darunter, welche"), som i sig selv ikke var utænkeligt (sml. den ioniske Sammensætning μετεξέτεροι = ἔνιοι), synes at forudsætte ved Siden af ἔστιν οἵ, εἰσὶν οἵ ogsaa et ἔνεστιν οἵ, ἔνεισιν οἵ, som der ikke er Spor af. Endvidere har man talt om den forholdviis sildige Tid, paa hvilken ἔνιοι resp. ἐνίοτε skal være opstaaet (Ebel anf. St., Boeckh not. crit. ad Pind. Ol. 10, 1); men bortseet fra, at der deraf endnu ikke vilde kunne sluttes Noget om et Forhold til ἔστιν οἵ, ἔστιν ὅτε, er det ogsaa ganske umuligt at bevise Noget derom. Ἔνιοι er nemlig med Alt, hvad der er afledet deraf, et saa bestemt udpræget Prosaord (der findes saavidt mig bekjendt udenfor Komedien heller ikke i den senere, i alt Fald den føralexandrinske, Poesi andet Spor deraf end det enestaaende ἐνίοτε Eur. Hel. 1213), at man overhovedet ikke med Billighed kan forlange at finde det i Litteraturen, før der har udviklet sig et Skriftsprog ogsaa i prosaisk Form, og i den bevarede Prosalitteratur møde vi det lige fra Begyndelsen af ikke blot i fuld Flor, men ogsaa ledsaget af Afkom (Her. VIII, 56 ἔνιοι, I, 120 og II, 96 ἔνια, III, 80 ἐνίοισι, I, 199 og II, 19 ἐνιαχῆ, for ikke at tale om ἐνίοτε Hecat. Fr. 58), saa at det i Talesproget aabenbart maa have været langt ældre. Paa den anden Side forekommer i Litteraturen det ældste Exempel endog paa det regelmæssige εἰσὶν οἵ = ἔνιοι først hos Theognis (v. 163 εἰσὶν δ' οἵ efter πολλοί i 1ste Led; i de homeriske Digte findes af lignende Forbindelser kun εἴη ὅς Ξ 107 — εἴη ὅστις ἑταῖρος P 640 er af anden Art — og i benegtet Form οὐκ ἔσθ' ὅς X 348, Ψ 345, sml. οὐκ ἔσθ' ὅστις Φ 103, οὐκ ἦν ὅστις B 687, οὐκ ἔσθ' ὡς Hymn. in Cer. 262), de ældste Exempler paa ἔστιν el. ἔσθ' ὅτε = ἐνίοτε hos Pindar (Ol. 10, 1 og Fr. 161; hos Homer have vi kun ἔσται . . ὅτ' ἂν Θ 373 = *engang*, sml. ἦν ὅτε Carm. Cypr. Fr. 1 og Pind Fr. 60); og af de Eiendommeligheder, ved hvilke disse Forbindelser egentlig først faae Præg af at repræsentere blotte Pronominer el. Pronominalia, findes der ikke Spor i Litteraturen før den Tid, paa hvilken ogsaa ἔνιοι kan paavises at have existeret som baade fuldt udviklet og forplantningsdygtigt: af den samlede Ordstilling med Omsætning af andre Led

men for denne Afledning har der ikke kunnet anføres en eneste holdbar Grund af nogensomhelst virkelig Betydning. og den stemmer ikke med de hist og her factisk forekommende Singularisformer, nemlig — foruden det her Intet bevisende ἕνιος Apollon. de Adv. p. 607 — Femininumsformen ἐνίας (ψυχῆς ἐνίας Aristot. Metaph. V, 1 p. 1026 a 5 Bekker og τροφῆς ἐνίας Theophr. Fragm. 8, 1 Wimmer) og selve Neutrumsformen ἕνιον (ἕνιον γένος Theophr. Hist. Pl. III, 13, 7

---

i Talen hos Sophokles (Aj. 56 κἀδόκει μὲν ἔσθ' ὅτε κτλ., sml. beslægtede Forbindelser i benegtet Form som Ant. 750) og Anaxagoras (Fr. 5 Mullach ἔστι οἷσι δὲ καὶ νόος ἔνι) — thi i Pind. Ol. 10, 1 er ved Inversionen ὅτε netop fjernet fra ἔστιν, og af ἔσθ' ὅπου Æsch. Fr. 295 kan hverken ἐνιαχῆ eller ἐνιαχοῦ være opstaaet —, af den uforandrede Verbalform først hos Herodot (VII, 187 τῶν ποταμῶν ἔστι τῶν). Naar dertil kommer, at ἔνιοι — aldeles bortseet fra Betoningen, der jo ikke forelaa betegnet fra den ældste Tid og altsaa maaskee kunde have forandret sig, inden den blev graphisk fixeret — baade ved de bevarede Singularisformer (ἐνίας, ἕνιον, ikke ἐνῆς, ἕνιο), ved den her aldeles constante Ordstilling i Forhold til Partikler og Præpositioner (ἔνιοι δέ mods. εἰσὶ δ' οἵ, ἐν ἐνίοις mods. ἔστιν ἐν οἷς osv.) og ved flere Afledninger (ἐνιαχῆ, ἐνιαχοῦ) bestemt er charakteriseret som et usammensat Ord, der ikke har Noget med det relative Pronomen at gjøre — ligesom jo ogsaa ἔνιοι og Alt, hvad dertil hører, er fuldstændigt udelukket fra Udsagn i negtende Form, i hvilke Forbindelserne af ἐστί og εἰσί med relative Ord ere saa hyppige, og specielt ἐνίοτε er indskrænket til et væsentligt snevrere Betydningsomraade end ἔσθ' ὅτε (ἐνίοτε kun = *stundom*, ἔσθ' ὅτε ogsaa = *engang*, som Eur. Alc. 1109, sml. ἔσται ὅτ' ἂν og ἦν ὅτε i de før anførte Steder og οὐκ ἔστι ὅτε οὐ = *altid* Her. II, 120) —, synes der fornuftigviis ikke at kunne være Tale om at fastholde den traditionelle Forklaring. Den af Bopp, Schleicher og Curtius (gr. Etym.[5] S. 310) foretrukne Sammenstilling med sanskr. *anyas*, som jo desuden ligeledes vilde føre til Neutr. ἔνια, er allerede paa Grund af Betydningen, skjøndt ikke absolut forkastelig (sml. *forskjellige*, *adskillige* o. l. og den sidste Deel af ion. μετεξέτεροι), dog heller ikke særlig tiltalende, og tilbage bliver da kun (hvis man ikke vil antage umiddelbar Nedstamning fra ἐν i Lighed med ἀντίος, πρόσθιος o. l., hvad der paa Grund af Mangelen paa ethvert Spor af oprindelig local Betydning ikke synes at være Anledning til) den af Schneider (gr.-d. Wörterb.), Schaefer (ad Gregor. Cor. p. 864), Lobeck (anf. St.) og Andre hævdede og fra sproglsammenlignende Side af Benfey og Leo Meyer (Kuhns Zeitschr. V S. 166) tiltraadte Afledning af Talordet εἷς. Men her kunne vi jo godt nøies med det negative Resultat.

og ἔνιον ἐρύθημα Xen. de Venat. 5, 18, dette Sidste rigtignok kun efter marg. Steph.[2]), hvilke Former man trods deres forholdsviis sildige Optræden i Litteraturen dog netop paa Grund af denne reent spredte Forekomst synes at maatte betragte ikke som Nydannelser, men som virkelige Levninger af en i Talesproget bevaret oprindelig fuldstændig Singularis ligesom dansk *somt* af oldn. *sumr*. Men hvorledes man nu end vil dømme om ἐνίοτε, saa have vi dernæst det æoliske ἐτέρωτα (κἀτέρωτα Sapph. 1, 5), hvortil ionisk og attisk vilde svare ἑτέρωτε (med lang O-Lyd ligesom Stedsadverbierne ἑτέρωθι, ἑτέρωθεν, ἑτέρωσε), en Form, som forøvrigt vel kun findes substitueret netop for den æoliske (Apollon. de Adv. p. 606 og 607, hvorimod Hesych. forklarer sit κατέροτα v. καὶ ἄλλοτε). Dette Correlativ repræsenterer i alt Fald ikke Acc. Sing. Neutr. af ἕτερος, thi den hedder ἕτερον, men kan kun betragtes som en Adverbialdannelse af Stammen, med Udlyden ο uvist af hvilken Grund forlænget til ω (sml. Lobeck, Elem. II p. 147 not.). Og paa samme Maade repræsenterer ἑκάστοτε ikke Acc. Sing. Neutr. af ἕκαστος, thi den hedder ἕκαστον. De meget sildigt opstaaede Adverbier πάντοτε og ἁπάντοτε (s. Lobeck t. Phryn. p. 103) kunne selvfølgelig her ikke komme i Betragtning, men de ere forresten dannede i god Analogi med πάντοσε og πάντοθεν, som vi finde allerede hos Homer. Saavel ἐτέρωτα som ἑκάστοτε (og ἐνίοτε) kan man jo imidlertid antage for opstaaede efter Homer, og deres Vidnesbyrd kan altsaa strengt taget heller ikke bevise Andet, end at den formodede accusativiske Oprindelse af ὅτε osv. i alt Fald meget tidlig var gaaet ud af den sproglige Bevidsthed[1]). Anderledes derimod forholder det sig med det tredie formelle Moment, som jeg endnu har at gjøre opmærksom paa, nemlig det Forhold, der — som allerede antydet ved det

[1]) Et formelt Moment, som her maaskee endnu burde tages i Betragtning, nemlig den fuldstændigt urepræsenterede Fordobling af τ i ὅτε osv. i Modsætning til ὅττι, hvor Wackernagel forklarer den netop som Tegn paa Sammensætningen med den pronominale Accusativ ὅ = *yad*, gjør P. Schmitt, Urspr. d. Subst.-Satzes S. 46 (jfr. S. 27 Anm.) opmærksom paa, men uden at drage Conseqventsen deraf.

nys nævnte ἐπέρωτα — med Hensyn til de paagjældende Ord finder Sted i de forskjellige græske Dialekter. De pronominale Tidsadverbier hedde i den ionisk-attiske Dialekt ὅτε, τότε, πότε (κότε) osv., i den æoliske ὅτα, τότα, πότα osv., og i den doriske ὅκα, τόκα, πόκα osv. Men disse Dialektforskjelligheder vise sig aldeles ikke i den Partikel, ved Sammensætning med hvilken disse Ord skulle være dannede; hvad enten den optræder som copulativ, som relativledsagende eller som tilsyneladende blot expletiv (dens Identitet i hele denne mangeartede Functionssphære forudsat), hedder den, saavidt jeg da hidtil har kunnet opdage, altid og allevegne kun τε[1].

[1]) En Notits i Photius' Excerpter af Helladius' Chrestomathi (Bibl. p. 532 Bekker) om at Æolerne udtalte det expletive — men ikke det copulative — τε som το, er, saavidt jeg veed, aldeles enestaaende og ubekræftet, og om den mærkværdige Pronominalform αὐτοῦτα for ἑαυτοῦ i et Par nærmest doriske Smaaindskrifter fra Segeste (C. I. G. 5542 og 5543), som Franz afleder af en tænkt Nominativ αὐτοῖτας el. αὐτούτης, maaskee kan repræsentere en Sammensætning af αὐτοῦ med Partikelen τε, samt om i saa Fald Formen τα har havt mere end reent local Gyldighed, er ligeledes fuldstændig usikkert; i alt Fald vilde vi paa Basis heraf faae en ganske anden Række Dialektformer for Partikelen end for den sidste Stavelse i Tidsadverbierne (τε, το, τα, istf. τε, τα, κα). Naar P. Schmitt Urspr. d. Subst-Satzes S. 46 f. med Paaberaabelse af Christ, der Gebrauch d. griech. Partikel τε (i Münchener-Akademiets Sitzungsberichte f. 1880), skjelner mellem det copulative „ursprünglich deiktische" τε og det τε, hvormed i ὅτε osv. den pronominale Accusativ skal være sammensat, som et „ursprünglich indefinit" = τα, κα, πι (thi ogsaa det yderst disputable og allerede meget forskjelligt forklarede kypriske οπι- i den store Indskrift fra Idalion l. 29 benytter han uden videre som en given Dialektform for ὅτε trods det af M. Schmidt med god Ret som ὅτε tydede οτε ib. l. 1 og det i to mindre Indskrifter ret evident foreliggende κοτε), da maatte der ogsaa efter en saadan Distinction endnu spørges, hvorfor da specielt dette indefinite τε — som i alt Fald Christ ogsaa udenfor de paagjældende Tidsadverbier finder repræsenteret i ikke ubetydelig Udstrækning og i forskjellig Form, og for hvilket han S. 70 i Modsætning til det deiktiske, hvormed han iøvrigt antager det for etymologisk nær beslægtet, „vor der Trennung der Dialekte", som rimeligt er, forudsætter Formen κα — netop kun som sidste Stavelse i ὅτε osv. viser regelmæssig og constant Dialektforandring, et Spørgsmaal, som man baade hos Schmitt og hos Christ forgjæves søger Svar paa. Men Theorien medfører ogsaa andre Vanskeligheder.

Hvorledes denne Kjendsgjerning kan forliges med den Rolle, samme Partikel skal have spillet ved Dannelsen af det relative Tidsadverbium ὅτε, ὅτα, ὅκα og de tilhørende Correlativer, er for mig en uløselig Gaade. Skulle disse Adverbier tænkes dannede i hver Dialekt for sig? Da maatte ogsaa Partikelen antages oprindelig at have havt en tilsvarende forskjellig Form i de forskjellige Dialekter, altsaa dor. κα, æol. τα, ion.-att. τε. Eller skulle de tænkes dannede paa en Tid, da der endnu ingen Dialektspaltning var? Da maatte man som deres oprindelige Form ansætte den phonetisk stærkeste, altsaa den doriske, og saa maatte ogsaa Partikelen oprindeligt have havt Formen κα. Men under begge Forudsætninger bliver det absolut uforklarligt, hvorledes i saa Fald just den phonetisk svageste Form af Partikelen, Formen τε, kunde være kommen ind ogsaa i den æoliske og doriske Dialekt netop i de Tilfælde, hvor Partikelen fungerede som det oprindelige selvstændige Ord, medens der i de secundaire Sammensætninger holdt sig stærkere og mere primitive Former. Thi deri maa man vistnok være enig med G. Curtius (griech. Etym.[5] S. 487), at i Tidsadverbierne er den doriske Form ὅκα osv. at ansee for den ældste og ὅτα og ὅτε osv. kun for meer eller mindre afblegede Alterationer af denne; men om ogsaa i Partikelen τε den oprindelige Consonant har været en K-Lyd, om denne K-Lyd er identisk med den i Sanskritpartikelen *ća*, om det i dem begge er Interrogativstammens gamle indogermaniske *k*, og om det er netop dette *k*, der repræsenteres ogsaa af det doriske κ i Tidsadverbierne ὅκα, τόκα, πόκα, ja det er Spørgsmaal, som umuligt alle uden videre kunne afgjøres under Eet, og ved hvis Besvarelse netop ogsaa den udprægede Forskjel i Dialektforholdet for Tidsadverbiernes Vedkommende paa den ene og Partikelens paa den anden Side har gyldigt Krav paa at tages i Betragtning. Naar Curtius, idet han udtaler sig for Identiteten af den sidste Stavelse i Tidsadverbierne ὅτε, τότε, πότε osv. med Partikelen τε, henviser til Schoemann og Ahrens, da er der ingen af disse, der i de af ham anførte Skrifter overhovedet berører selve dette Spørgsmaal, og Schoemann (Opusc. IV p. 272 og 305, sml. Redeth. S. 51 og 186) afleder

endog udtrykkeligt Partikelen τε ikke af Interrogativstammen, men af Demonstrativstammen τό. Men hvem og hvor Mange der saa end maatte have udtalt eller i Fremtiden ville udtale sig i samme Retning: saa længe det ikke er paaviist, at Partikelen τε har existeret ogsaa i en æolisk Form τα og en dorisk κα, mangler Paastanden om dens Identitet med den sidste Stavelse i ὅτε, ὅτα, ὅκα osv. alt factisk Grundlag, og det vil altsaa efter alt det iøvrigt Foreliggende utvivlsomt være rigtigst ganske ærligt at tilstaa, at vi slet Intet vide om, hvad Endelsen κα, τα, τε i de pronominale Tidsadverbier egentlig er, men indtil videre dog at holde paa, at det stemmer bedst med de givne Kjendsgjerninger, at betragte den som en Adverbialendelse føiet til Stammen og ikke som en selvstændig Partikel føiet til en selvstændig Casusform.

Men fordi vi saaledes maae afvise Formodningen om det temporale ὅτε som identisk med eller endog opstaaet af et almindeligt *at*, er det jo endnu muligt, at der ved Siden af det temporale ὅτε i det homeriske Sprog kan have existeret en eenslydende Conjunction med Betydning af *at* og *fordi*, som virkelig er sammensat af Acc. Sing. Neutr. af det relative Pronomen og Partikelen τε, og som det i saa Fald kan være hensigtsmæssigt netop til Forskjel fra Tidsconjunctionen ὅτε at skrive, som Bekker gjør, adskilt i disse to Bestanddele. Existentsen af en saadan kan imidlertid ikke ansees for betryggende godtgjort, med mindre den lader sig sikkert paavise i fuldt udskreven Form; hvor Slutningsvocalen er elideret, have vi, selv om der maatte findes sikkre Vidnesbyrd om, at allerede Grækerne vare sig bevidste, at de ved Siden af det temporale ὅτε eiede — eller havde eiet — et ikke temporalt ὅ τε — ὅ el. ὅτι, dog ingensomhelst Sikkerhed for, at der i det enkelte Tilfælde foreligger et saadant ὅ τε og ikke et ὅτι, hvis det da ikke tillige kan godtgjøres, at Grækerne ubetinget have afholdt sig fra at elidere Slutningsvocalen i ὅτι. Et saadant fuldt udskrevet ὅ τε finde vi nu, hvad der strax seer noget mistænkeligt ud, i B.s Udgave ikke et eneste Exempel paa; i Hom. Blätter troer han (S. 151) at have opdaget tre, af hvilke rigtignok det ene er

blevet vraget baade af La Roche og Capelle; senere har LR. tilføjet endnu eet og C. (der jo forøvrigt overalt skriver *ὅτε*) endvidere to andre. Disse 6 Steder maae vi altsaa betragte nærmere og see, om det i dem virkelig er nødvendigt at antage et *at* eller et i Form af *at* udtrykt *fordi*, og hvorfor det da ikke gaaer an at forstaae Conjunctionen temporalt eller temporal-causalt, hvorved vi, da B. og LR. ikke have motiveret deres Opfattelse, for det ene Steds Vedkommende maae gaae ganske paa egen Haand og forøvrigt holde os væsentligt til C., hvis Beviser for et endnu ikke temporalt *ὅτε* selvfølgelig ogsaa maa kunne gjælde for et slet ikke temporalt *ὅ τε*. Det kan imidlertid strax bemærkes, at ikke et eneste af de 6 Steder byder os Conjunctionen i en Forbindelse, som gjennemgaaende kun tillader et simpelt *at*, i en ligefrem Udsagnsbisætning ved et Yttrings-, Menings- eller Kundskabsverbum, ja end ikke i en Causalsætning ved et almindeligt Sindsstemningsverbum, hvad der til at begynde med heller ikke er synderlig anbefalende.

Blandt B.s Steder vil jeg først tage det ene, hvor LR. og C. ikke dele hans Opfattelse af *ὅτε*, nemlig *Τ* 56 ff. Achilleus har der efter Patroklos' Fald, Bjergningen af hans Liig og Modtagelsen af den nye Rustning stævnet Achaierne til Things og aabner nu Forhandlingen ved at henvende sig til Agamemnon med de Ord: *Ἀτρεΐδη, ἦ ἄρ τι τόδ' ἀμφοτέροισιν ἄρειον ἔπλετο, σοὶ καὶ ἐμοί, ὅτε νῶΐ περ ἀχνυμένω κῆρ θυμοβόρῳ ἔριδι μενεήναμεν εἵνεκα κούρης.* Hoveddissensen med Hensyn til dette forskjelligt forklarede Sted beroer paa, om man opfatter Hovedsætningen som udsigende eller som spørgende, hvad der atter staaer i Forbindelse med det Spørgsmaal, om Hovedsætningens *τόδε* peger hen paa det, der er nærværende i Virkeligheden, altsaa paa den nu indledede Forsoning mellem Ach. og Ag., eller paa det, der kun er nærværende i Tanken og angivet i den efterfølgende Bisætning, den tidligere fordærvelige Strid mellem dem. Skal Hovedsætningen, som de fleste nyere Udgaver, ogsaa begge de bekkerske, gaae ud fra, opfattes som udsigende, da seer jeg for det Første ikke, hvorledes Nogen skulde kunne forstaae Bisætningens *ὅτε* i Betydningen *at* (og altsaa *τόδε* som henpegende

paa Bisætningens Indhold), med mindre man da vilde forklare Hovedsætningen som ironisk („dette er da visselig Noget, vi to have havt Gavn af, at vi osv.“ istf. det er Noget, vi have havt stor Skade af); men den Forklaring tør jeg ikke tiltroe B. Han maa vel altsaa ville have ὅ τε forstaaet causalt, saa at Meningen skal være: „visselig er da dette (ↄ: det, vi nu ere i Færd med, nml. at forliges) noget bedre for os begge to, for dig, som for mig (nml. end det, vi hidtil have gjort), eftersom just vi to med Sorg i Hjertet (ↄ: til Sorg for os selv) have raset i sindsfortærende Strid for en Piges Skyld“. B. maa altsaa, hvis dette er hans Mening (og jeg kan ikke tænke mig nogen anden Mulighed), forstaae μενεήναμεν, hvad der i sig selv heller ikke er Noget til Hinder for, om hele Striden, ikke blot om det i 1ste Sang skildrede Udbrud deraf, og ἀχνυμένῳ κῆρ ikke om den Bedrøvelse, Ag. og Ach. dengang følte ved de under Forhandlingerne om Chryseis' Udlevering lidte Krænkelser (sml. ἀχνύμενος *A* 103, ἄχος *A* 188), men om Sorgen over de mange Kæmper, der senere have maattet lade Livet paa Grund af deres Tvist; thi at det er dette, der i nærværende Øieblik staaer for Ach. som det Sørgelige ved Striden mellem Ag. og ham, fremgaaer klart af v. 61 ff. τῷ κ' οὐ τόσσοι Ἀχαιοὶ ὀδὰξ ἕλον ἄσπετον οὖδας κτέ. At en Sætning med ὅτι kan bruges til saadan Begrundelse af Hovedsætningens Udsagn, er sikkert nok (saaledes siger f. Ex. *Π* 34 f. Patroklos til Achilleus: γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής), og hvis ὅ τε kan være Æqvivalent for ὅτι, maa vel altsaa ogsaa det kunne bruges paa samme Maade. Men ved nærmere Betragtning viser Tanken i denne Form sig alligevel at være mindre correct; thi ikke at tale om, at paa Ag.s Side Vreden ingenlunde har varet lige til den sidste Tid, saa har paa den anden Side Ach. slet ikke følt Sorg over Achaiernes Uheld i Kampen før selve Patroklos' Fald, saa at han altsaa ikke med Rette kan sige ἀχνυμένῳ κῆρ μενεήναμεν i den Forstand, hvori det her skulde tages. Heller ikke kan det negtes, at i denne Form af Tanken den ved ὅτε indledede Sætning ogsaa som Tidsbisætning giver god Mening („visselig vilde da dette have været bedre for os at gjøre,

dengang vi vrededes"), ja det fremhævende περ efter νῶι kommer egentlig først ved denne Opfattelse af Bisætningen til sin Ret. Man kunde da maaskee formode, at B.s forandrede Opfattelse af ὅτε skal involvere en Tilbagevenden til den gamle — ogsaa af Faesi adopterede — Opfattelse af Hovedsætningen som spørgende, hvad B. rigtignok aldeles ikke antyder Noget om. Mod denne Opfattelse kan man gjøre gjældende deels den eftertrykkelige Betegnelse af Toheden (ἀμφοτέροισιν . . . σοὶ καὶ ἐμοί), deels og især det stærkt paapegende τόδε, som unegtelig bedst synes at tyde paa noget virkelig Nærværende. Men i sig selv kan der vel dog heller ikke være Noget til Hinder for at spørge: „mon dette var godt for os to, for dig og for mig?" istf. „for Nogen af os" (det ubestemte πότερος el. ὁπότερος kjender Homer jo endnu slet ikke), og τόδε kan da ogsaa pege hen paa Noget, der kun er nærværende i Tanken. Den affirmative Opfattelse kan maaskee ogsaa siges ikke at passe ret til Situationen; Ach. har jo endnu ikke sagt et Ord om, hvorfor han har sammenkaldt Forsamlingen, og det er altsaa baade ligeoverfor denne og ligeoverfor Ag. noget formløst, naar han saaledes uden videre gaaer ud fra som noget Bekjendt og Givet, at de nu ere ved at forliges, hvad han selv først i v. 65 foreslaaer og Ag. først i v. 137 giver sit Samtykke til. Desuden bruges Forbindelsen ἦ ἄρ τι — eller, som den andensteds i Medfør af Versemaalet lyder, ἦ ῥά τι eller ἦ ἄρα δή τι — ellers altid spørgende (ἦ ῥά τι Ε 421, 762, δ 632, ἦ ἄρα δή τι Ν 446, sml. ἦ ῥά τις Η 446, ἦ ἄρα δή τις Σ 429), og skjøndt ganske vist baade ἦ ἄρα og ligeledes τι hvert for sig kan forekomme i nogenlunde tilsvarende udsigende Sætninger (ἦ ἄρα f. Ex. ω 193, τι ι 11), er det jo dermed endnu ikke uimodsigeligt documenteret, at ogsaa selve det mere formelagtigt fremtrædende forbundne ἦ ἄρα τι kan bruges affirmativt. Man kan da vel forsvare at foretrække den spørgende Opfattelse, og saa, vil man maaskee mene (bl. A. paa Grund af det stærkt deiktiske τόδε), kan Bisætningen kun være en simpel Udsagnsbisætning („var dette vel godt for os, at vi vrededes?"). Men heller ikke det kan paa nogen Maade indrømmes. En Tidsbisætning kan fuldkomment

lige saa vel som en Udsagnsbisætning staae i Subjectsforhold til sin Hovedsætning og føies som Appositum til et Subjectet antydende Neutrum (som f. Ex. Eur. Andr. 454 ff. *κεῖνα γάρ μ' ἀπώλεσεν, ὅθ' ἡ τάλαινα πόλις ἀναλώθη Φρυγῶν πόσις θ' ὁ κλεινός*, og særlig kan den det ogsaa, hvor Hovedsætningen saaledes som her indeholder et rosende eller dadlende Omdømme om Bisætningens Handling. Saaledes siger Aristophanes Vesp. 1200 f.: *ἐκεῖν' ἐκεῖν' ἀνδρειότατόν γε τῶν ἐμῶν, ὅτ' Ἐργασίωνος τὰς χάρακας ὑφειλόμην*, og saaledes siger Xenophon Hell. VI, 5, 46 med fuldt udskrevet ὅτε: *τῶν μὲν οὖν ὑμετέρων προγόνων καλὸν λέγεται, ὅτε τοὺς Ἀργείων τελευτήσαντας ἐπὶ τῇ Καδμείᾳ οὐκ εἴασαν ἀτάφους γενέσθαι*, og ib. 47: *καλοῦ γε μὴν κἀκείνου ὄντος, ὅτε σχόντες τὴν Εὐρυσθέως ὕβριν διεσώσατε τοὺς Ἡρακλέους παῖδας κτέ.* Og naar her Subjectsforestillingen, forsaavidt den er antydet i pronominal Form, overalt er betegnet ved Neutra af Pronominet *ἐκεῖνος*, men hos Homer ved *τόδε* (thi Varianten *τό γ'* er øiensynlig en blot Conjectur, som jo forresten ogsaa kan være værd at reflectere paa), da kan som sagt denne Forskjel beroe paa, at hos Homer Ach. hentyder til det tidligere Skete netop som Noget, hvorpaa han i det nærværende Øieblik tænker, og det kan han lige godt gjøre, hvad enten man opfatter Bisætningen som Tidsbisætning eller som Udsagnsbisætning („har det vel været til Gavn for os to, dette her, da vi kivedes?"). Heller ikke ere lignende Sætningsforbindelser uden Exempel i selve de homeriske Digte. E. H. Friedländer i sin hos Capelle oftere omtalte Doctordisputats De conjunctionis ὅτε apud Homerum vi et usu (Berlin 1860) S. 14 sammenstiller med det foreliggende Sted μ 209 f. *οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακόν, ἢ ὅτε Κύκλωψ εἴλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν*, hvor Tidsbisætningen som andet Sammenligningsled er føiet til det pronominalt antydede Subject, og paa samme Maade finde vi gjentagne Gange en ved ὅτε indledet c o n j u n c t i v i s k Sætning, der angiver et t æ n k t Forhold, deels som andet Sammenligningsled (ι 6, ζ 183), deels i ligefrem Subjectsforhold (Ο 207 *ἐσθλὸν καὶ τὸ τέτυκται, ὅτ' ἄγγελος αἴσιμα εἰδῇ* og Χ 74 ff. *ἀλλ' ὅτε δὴ πολιόν τε κάρη πολιόν τε γένειον αἰδῶ τ' αἰσχύνωσι κύνες κταμένοιο γέροντος, τοῦτο δὴ οἴκτιστον πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσιν*), hvilke Steder ogsaa ere omtalte

hos Fr. S. 85 og 97.[1]) Der synes da ogsaa i det her foreliggende Sted, heller ikke naar Hovedsætningen opfattes som spørgende, at være Noget til Hinder for at antage Bisætningen for en Tidsbisætning. — Af de to Steder hos B., hvor hans Opfattelse deles af LR. og C., er det første *Α* 518 f., hvor Zeus svarer den bønfaldende Thetis: *ἦ δὴ λοίγια ἔργ᾽, ὅτε μ᾽ ἐχθοδοπῆσαι ἐφήσεις Ἥρῃ, ὅτ᾽ ἄν μ᾽ ἐρέθῃσιν ὀνειδείοις ἐπέεσσιν* (istf. *ὅτε μ᾽* har Ambr. *ΟΤ᾽ ΕΜ᾽*, men det er der ingen Anledning til at opholde sig ved). Til dette Sted bemærker C. først, at man her ikke paa Grund af *Α* 573 maa antage en Ellipse af *ἔσσεται*, men at *λοίγια ἔργ᾽* alene repræsenterer en fuldstændig Sætning („fürwahr eine schlimme geschichte"). Nu, det kan man jo gjerne tjene ham i; men hvad Forskjel det skulde kunne gjøre med Hensyn til Bisætningens Art, om Hovedsætningen betyder „fürwahr eine schlimme geschichte" eller „das wird fürwahr eine schlimme geschichte werden", er rigtignok ikke let at fatte, og han selv siger ikke Noget derom. Dernæst, siger han, maa man ikke som Friedländer og Andre tage *ὅτε* = *εἰ*, fordi disse to Conjunctioner ikke uden videre kunne ombyttes, og fordi, selv om de kunde det, den conditionale Betydning her ikke vilde

[1]) Jeg skal her ogsaa minde om de ved *ὅτε* indledede Sætninger efter *μέμνημαι* og *οἶδα*, der staae i Objectsforhold til Hovedsætningsverbet. P. Schmitt Urspr. d. Subst.-Satzes S. 41 f. anseer (i Modsætning til Capelle S. 207) ogsaa dette *ὅτε* ligesom de øvrige her omhandlede for eenstydigt med *ὅτι*, idet han betragter Tidsbetydningen som „vollständig verwischt"; men hans Motiv dertil („wer sieht nicht, dass es hier auch nicht im geringsten darauf ankomme, dass der Angeredete der Zeit sich erinnere, wo dieses oder jenes geschah?") kan kun beroe paa den mærkelige Forudsætning, at det at mindes en Tid skulde være noget Andet end netop at mindes denne Tids charakteristiske Begivenhedsindhold, som om Tid overhovedet var noget selvstændigt Existerende og ikke et blot Schema for Anskuelsen. Mon han ogsaa seer et *at* i lat. *quum* efter *memini* (som Cic. ad Fam. VII, 28, 1) eller i de tydske Conjunctioner *da* og *als* i lignende Forbindelser (f. Ex. Jerem. 2, 2 hos Luther: „ich gedenke, da du eine freundliche junge dirne und eine liebe braut warest osv." eller Arist. Eccl. 815 hos Voss v. 842: „und als jene Kupferpfennige wir anverordnet, weisst du nicht?")?

passe, da Zeus allerede har bestemt sig til at opfylde Thetis' Bøn. Dette Sidste maa man ogsaa give C. Ret i; men det kan dog umuligt være ham ubekjendt, at selv et εἰ meget godt kan bruges, ogsaa hvor det formelt blot Forudsatte factisk er noget fuldstændig Sikkert og Givet, og er brugt saaledes netop i det anførte Sted *A* 573 f. ἦ δὴ λοίγια ἔργα τάδ' ἔσσεται οὐδ' ἔτ' ἀνεκτά, εἰ δὴ σφὼ ἕνεκα θνητῶν ἐριδαίνετον ὧδε. og ganske overordentlig tydeligt f. Ex. Her. I, 212 μηδὲν ἐπαρθῇς τῷ γεγονότι τῷδε πρήγματι, εἰ ἀμπελίνῳ καρπῷ . . . δολώσας ἐκράτησας παιδὸς τοῦ ἐμοῦ (sml. Plat. Apol. 35 E τὸ μὴ ἀγανακτεῖν ἐπὶ τούτῳ τῷ γεγονότι, ὅτι μου κατεψηφίσασθε), ei heller, at en lignende Brug af ὅτε (som et blot forudsættende *naar* om det i Virkeligheden Givne og Stedfindende) er ganske almindelig hos efterhomeriske Forfattere, ligesom man da ogsaa paa Tydsk meget godt kan sige „fürwahr eine schlimme geschichte, wenn du mich (so) veranlassen wirst, der Here feindlich entgegenzutreten" istf. med C. „dass du —". Saaledes siger Dionysos Arist. Ran. 21 ff., da Xanthias klager over, at han maa slide og slæbe uden engang at faae Lov til at trøste sig ved at sige noget Morsomt: εἶτ' οὐχ ὕβρις ταῦτ' ἐστὶ καὶ πολλὴ τρυφή, ὅτ' ἐγὼ μὲν ὢν Διόνυσος, υἱὸς Σταμνίου, αὐτὸς βαδίζω καὶ πονῶ, τοῦτον δ' ὀχῶ, ἵνα μὴ ταλαιπωροῖτο μηδ' ἄχθος φέροι, hvad Droysen ikke betænker sig paa at oversætte: „das heisst doch Unverschämtheit, ärgste Verweichlichung. wenn ich, wenn ich Dionysos selbst, Oxhoftens Sohn, so geh' und müde mich lauf', und den da reiten lass', damit er sich nicht abquält noch die Last zu tragen braucht". Ligeledes siger (med fuldt udskrevet ὅτε) Choret Arist. Thesm. 707 f., da Mnesilochos har berøvet den ene af de forsamlede Qvinder hendes Pseudobarn, som senere viser sig at være en Viinsæk: τί ἂν οὖν εἴποι πρὸς ταῦτά τις, ὅτε τοιαῦτα ποιῶν ὅδ' ἀναισχυντεῖ; og Droysen oversætter atter: „Was soll man dazu noch sagen, wenn der so schamlos ist, dergleichen zu thun?" Ogsaa det reent ubestemte ὁπότε bruges jo paa denne Maade, som naar det Xen. Anab. III, 2, 2 i en Tankeforbindelse, der meget ligner den i Stedet af Iliaden, hedder: ἄνδρες στρατιῶται, χαλεπὰ μὲν τὰ παρόντα, ὁπότε ἀνδρῶν στρατηγῶν τοιούτων στερόμεθα καὶ λοχαγῶν καὶ στρατιωτῶν κτέ., ja selv ὅταν m.

Conjunctiv, som ved selve Verbalformen betegner Sætningsindholdet som blot tænkt, kan findes saaledes om det vitterlig Factiske, som naar Lykurg in Leocr. 145 siger: οὐ γὰρ μόνον νῦν οἱ φεύγοντες κατέρχονται, ὅταν ὁ ἐγκαταλιπὼν τὴν πόλιν καὶ φυγὴν αὐτὸς ἑαυτοῦ καταγνοὺς καὶ οἰκήσας ἐν Μεγάροις ἐπὶ προστάτου πλείω πέντ' ἢ ἓξ ἔτη ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἐν τῇ πόλει ἀναστρέφηται, ἀλλὰ καὶ κτέ. Heller ikke paa dette Sted af Iliaden er der altsaa nogen Nødvendighed for et *at*, naar vi da ikke ville forbyde Homer at bruge en Sætningforbindelse, som andre Grækere uden Betænkning tillade sig, som ogsaa forekommer i andre Sprog, og som i sig selv er ganske naturlig og forstaaelig. — Det tredie af B.s Steder er Π 433 f., hvor Zeus klager over sin Søn Sarpedons forestaaende Fald: ὤ μοι ἐγών, ὅτε μοι Σαρπηδόνα, φίλτατον ἀνδρῶν, μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι. Hertil bemærker C.: „dass von temporaler bedeutung hier keine rede sein kann, wird jeder zugeben, aber auch eine in dieser weise aus temporaler entwickelte causale findet keine parallelen im Homer. Denn ρ 461 oder ν 129, die Friedländer p. 60, Pfudel p. 34 hiefür anführen, können nicht als solche gelten". Han tilføier, at Nonnos (!) „in solchem falle" sætter ὅτι (36, 269). Nu, saa langt behøvede man vel endelig ikke at gaae ned for at finde Exempler paa en i den Grad naturlig og selvfølgelig Sprogbrug, som at der ved et klagende Udraab kan staae en Sætning med ὅτι (man sammenligne f. Ex. Arist. Eccl. 323 f. οἴμοι κακοδαίμων, ὅτι γέρων ὢν ἠγόμην γυναῖχ'· ὅσας εἴμ' ἄξιος πληγὰς λαβεῖν); men det er en Biting. Hvad det kommer an paa, er, om der ikke ogsaa kan staae temporalt eller temporal-causalt ὅτε. Om temporal Betydning, mener C., vil Enhver indrømme, der ikke kan være Tale, og jeg for min Part skal ikke gjøre hans Spaadom til Skamme; men hvad kunde han egentlig indvende, hvis Nogen vilde gjøre gjældende, at ὅτε dog her nærmest betyder *nu*, *da*?[1]) Er det maaskee ikke netop nu ved den Tid, paa hvilken det er Sarpedon beskikket at døe?

---

[1]) S. Madv. gr. Ordf. § 127 Anm. 1. Sml. paa Dansk f. Ex. Grundtvig Optrin af Nordens Kæmpeliv² II S. 26: „For gammel er nu Leirekongen vorden, da han maa tie i sin egen Hal."

eller hører maaskee Zeus' Udraab *ὤ μοι ἐγών* ikke til Nutiden? Men indrømmet, at Tidsforestillingen ikke spiller nogen væsentlig Rolle, hvorfor kan da *ὅτε* ikke være temporal-causalt? Ja, istedenfor Grunde giver C. ogsaa her kun Paastande. De to Steder af Odysseen, siger han, som Andre have anført som Parallelsteder, kunne ikke gjælde. Lad os da see lidt paa dem. Det ene er *ρ* 460 f., hvor Antinoos truer den som Tigger forklædte Odysseus: *νῦν δή σ' οὐκέτι καλὰ διὲκ μεγάροιό γ' ὀίω ἂψ ἀναχωρήσειν, ὅτε δὴ καὶ ὀνείδεα βάζεις,* det andet *ν* 128 ff., hvor Poseidon klager for Zeus: *Ζεῦ πάτερ, οὐκέτ' ἔγωγε μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσι τιμήεις ἔσομαι, ὅτε με βροτοὶ οὔ τι τίουσι, Φαίηκες, τοί πέρ τε ἐμῆς ἔξεισι γενέθλης.* I det første af disse Steder træder Tidsforestillingen noget stærkere frem (*νῦν*), i det andet noget mere tilbage; men i dem begge udtrykker Hovedsætningen en nu stedfindende Forventning, og Bisætningen en nu foreliggende Kjendsgjerning, hvorved denne Forventning begrundes. Navnlig det sidste Sted er efter sit hele Tankeindhold fuldkommen parallelt med en Række lignende hos efterhomeriske Forfattere, hvor der ligesom her er Tale om, hvad man efter den Erfaring, man nu har gjort med den eller dem, der snarest skulde antages at give Udsigt til det Modsatte, kan have Grund til at vente sig af Andre (eller af de Samme under andre Forhold), som Soph. Aj. 1093 ff. *οὐκ ἄν ποτ', ἄνδρες, ἄνδρα θαυμάσαιμ' ἔτι, ὃς μηδὲν ὢν γοναῖσιν εἶθ' ἁμαρτάνει, ὅθ' οἱ δοκοῦντες εὐγενεῖς πεφυκέναι τοιαῦθ' ἁμαρτάνουσιν ἐν λόγοις ἔπη* (sml. 1229 ff. *ἦ που τραφεὶς ἂν μητρὸς εὐγενοῦς ἄπο ὑψήλ' ἐκόμπεις κἀπ' ἄκρων ὡδοιπόρεις, ὅτ' οὐδὲν ὢν τοῦ μηδὲν ἀντέστης ὕπερ κτέ.*), Eur. Suppl. 343 ff. *τί γάρ μ' ἐροῦσιν οἵ γε δυσμενεῖς βροτῶν, ὅθ' ἡ τεκοῦσα χὐπερορρωδοῦσ' ἐμοῦ πρώτη κελεύεις τόνδ' ὑποστῆναι πόνον;* eller med fuldt udskrevet *ὅτε* (*ὅτε γε* — *quando quidem*) Plat. Phæd. 84 D—E *ἦ που χαλεπῶς ἂν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους πείσαιμι ὡς οὐ συμφορὰν ἡγοῦμαι τὴν παροῦσαν τύχην, ὅτε γε μηδ' ὑμᾶς δύναμαι πείθειν, ἀλλὰ φοβεῖσθε, μὴ δυσκολώτερόν τι νῦν διάκειμαι ἢ ἐν τῷ πρόσθεν βίῳ.* Naar man ikke, som f. Ex. Ameis, i fuldkommen Ligegyldighed for, at det Sprog, der foreligger i de homeriske Digte, dog virkelig er det selvsamme græske Sprog, som ogsaa Sophokles, Euripides og Platon talte og skrev, vil slaae en Streg over alle nok saa iøinefaldende

Paralleler mellem Homer og de Senere og trods dem hævde, at „ὅτε, *quandoquidem*, ist aus Homer unerweisbar" (t. ε 357)[1]), eller endog lukke Øinene saa fuldstændigt, som man maa have gjort for at kunne erklære, at „caussale Bedeutung widerstrebt der Natur dieser Partikel" (t. ρ 461), vil man vel ikke kunne vægre sig ved i alt Fald i ν 129 at erkjende en causal Nuance i det temporale ὅτε. Det gjør C. heller ikke; han henfører S. 205 ὅτε i begge de paagjældende Steder af Odysseen til temporalt ὅτε med causal Betydning eller dog — thi han udtrykker sig noget forskjelligt — med et vist Skin eller Skjær („schein") af causal Betydning. Men hvorfor maae de da ikke være parallele med det foreliggende Sted af Iliaden? Nei, de repræsentere ikke en „in dieser weise" af den temporale udviklet Causalbetydning. Ja naar man nu blot vidste, hvad han mener med „in dieser weise"! Jeg kan kun tænke mig een Maade, hvorpaa en Tidsconjunction kan faae causal Betydning, nemlig ved at Forestillingen om Tiden — som jo, hvor Hovedsætningen tilhører den virkelig nærværende Tid, ved den tilføiede Tidsbisætning aldrig ligefrem *bestemmes*, men kun *beskrives* — træder tilbage for den i Tidsangivelsen medudtrykte Forestilling om Grunden eller Anledningen til Hovedsætningens Handling eller Udsagn, og derom synes jeg at være saa heldig at være enig med C. Mener han da maaskee, at den causale Betydning her ikke optræder i samme *Form* som i Stedet af Iliaden? Ja det var jo netop det, der skulde bevises, og noget Beviis er der hos ham end ikke det svageste Tilløb til. Har altsaa det temporale ὅτε hos Homer udviklet ogsaa causal Betydning — hvad C. ikke benegter —, og indeholder i Stedet af Iliaden Bisætningen ὅτε μοῖρα Σαρπηδόνα δαμῆναι Anledningen til Zeus' Udraab ὤ μοι ἐγών — hvad C. heller ikke vil kunne benegte —, da maa det indtil videre staae fast, at ὅτε ogsaa her kan være det temporale ὅτε, i dette Tilfælde med causal Nuance. Thi i selve Bisæt-

[1]) En Tvivl om Forekomsten af temporal-causalt ὅτε hos Homer har desværre ogsaa fundet Indgang i 2den Udg. af Bergs gr.-d. Ordb. (S. 558 a).

ningens Indhold eller Form kan der vel ikke være Noget, der gjør den mindre egnet enten til Tids- eller Aarsagsbestemmelse end en Sætning som ὅτε δὴ καὶ ὀνείδεα βάζεις eller ὅτε με βροτοὶ οὔ τι τίουσι, og at Udraabet ὤ μοι efter sin Natur skulde være mindre modtageligt for en Angivelse af Grunden i Form af et temporal-causalt ὅτε end f. Ex. i Form af en Sætning med ἐπεί (Ω 255) eller af en Relativsætning med Pronomen (Σ 54 ff.) eller Adjectiv (Θ 152, Π 49), kunne vi vel ogsaa med Sindsro oppebie Beviset for. Indtil da kan det maaskee være tilladt at sammenligne et Sted af Aristophanes, hvem vel Ingen vil tænke paa at tillægge noget andet ὅτε end det temporale og hvad der er afledet af dette; hos ham læse vi Ach. 400 f.: ὦ τρισμακάρι' Εὐριπίδη, ὅθ' ὁ δοῦλος οὑτωσὶ σοφῶς ὑποκρίνεται, en Forbindelse, hvis Parallelisme med den i Π 433 f. foreliggende neppe Nogen vil bestride[1]). — Til de nu gjennemgaaede 3 Steder har dernæst som sagt La Roche (Hom. Studien S. 265) føiet ε 356 f., hvor Odysseus efter Mødet med Ino-Leukothea tvivlraadig klager: ὤ μοι ἐγώ, μή τίς μοι ὑφαίνῃσιν δόλον αὖτε ἀθανάτων, ὅτε με σχεδίης ἀποβῆναι ἀνώγει. Man har her, i Overeensstemmelse med en gammel Variant ὅ τε el. ὅ,τε, som vi senere skulle komme tilbage til, ogsaa villet forstaae Bisætningsordet som Pronomen (ὅ τε — ὅστε); men foreløbig have vi nærmest kun at prøve, om det opfattet som Conjunction kan være temporalt resp. temporal-causalt eller ikke. Hvad har da C. — thi LR. motiverer som sagt ikke sin Opfattelse — at anføre derimod: „Hier temporale oder daraus entwickelte causale Bedeutung des ὅτε anzunehmen“, siger han, „ist schon wegen des

---

[1]) Pac. 195 f. (ἰὴ ἰὴ ἰή, ὅτ' οὐδὲ μέλλεις ἐγγὺς εἶναι τῶν θεῶν) tillader Aristophanes' Prosodi ogsaa med V at læse ὅτι, som Brunck havde indsat ex conj., Hamaker Mnem. V p. 142 stiltiende adopterer og Blaydes er tilbøielig til at foretrække, dog kan baade ved Feilskrivning og ved forsætlig Rettelse ὅτ' lettere tænkes forandret til ὅτι end omvendt. Nub. 6 f. (ἀπόλοιο δῆτ', ὦ πόλεμε, πολλῶν οὕνεκα, ὅτ' οὐδὲ κολάσ' ἔξεστί μοι τοὺς οἰκέτας) kan ὅτε endnu opfattes mere som temporalt, og ligesaa 1473 f. (ἄμοι δείλαιος, ὅτε καί σε χυτρεοῦν ὄντα θεὸν ἡγησάμην, med fuldt udskrevet ὅτε, men Aorist i Bisætningen); her anseer desuden W. Dindorf v. 1474 for interpoleret.

tempus im hauptsatze nicht möglich. Die einzige aber auch vollständig befriedigende erklärung der überlieferten lesart ist, dass man ὅτε in vortemporaler, ursprünglicherer bedeutung fasst „in der beziehung dass", so dass Odysseus hier mit dem ὅτε-satz angiebt, inwiefern er fürchtet, dass ein gott ihm eine falle stelle". Jeg er her, maa jeg tilstaae, i det meget uheldige Tilfælde aldeles ikke at forstaae C.s Argument mod den temporal-causale Opfattelse, undtagen under een Forudsætning, som jeg næsten ikke ret kan tænke mig, men som jeg alligevel nødtvungen maa gaae ud fra, idet jeg beklager, at han netop paa dette vigtige Punct gjennemgaaende udtaler sig saa ubestemt og almindeligt. Hovedsætningen staaer i Præs. Conj. og indeholder øiensynligt en Udtalelse af Frygt for, at Ino-Leukothea, som Od. ikke kjender, men efter Omstændighederne har Grund til at antage for et guddommeligt Væsen (τις.. ἀθανάτων), ved sit Raad gaaer ud paa at lægge ham en Snare, altsaa en Frygt for Noget, der er tænkt som nærværende (Præs. om det, man er i Færd med). Hvad man efter en saadan Hovedsætning skulde kunne have imod en Tids- eller temporal Aarsagssætning som ὅτε με σχεδίης ἀποβῆναι ἀνώγει, kan jeg ikke indsee, med mindre man maaskee anseer ἀνώγει for at være Imperfectum (d. v. s. Plqpf. m. Impf.s Betydning) og saa antager det for umuligt, at der ved et Hovedverbum i Præsens kan staae en temporal eller temporal-causal Bisætning i Imperfectum. Om denne sidste Antagelse er rigtig eller ei, behøve vi ikke at indlade os paa; Tidsbisætninger som ὡς ἐθάλπετο ved Hovedverbet ῥεῖ Soph. Trach. 697 f., ἐπειδὴ ʼμέθυεν v. Hovedv. ἔρχεται Arist. Vesp. 1322 (sml. 1476 ff.), ἐπειδὴ .. ἦν v. Hovedv. φαίνεται (ἔοικεν) Plat. Phæd. 60 C kunne maaskee siges at finde deres Undskyldning i særegne Forhold, og et Exempel paa causalt ὅτε med Præteritum ved Hovedv. i Præs. veed jeg foreløbig ikke at anføre, skjøndt der ikke synes mig at kunne være Noget til Hinder derfor. Men kan da ἀνώγει ikke ogsaa være Præsens? Jo, at det, hvad man saa end kan mene om de for dette Verbum haandskriftligt overleverede Dobbeltformer i sig

selv[1]), i alt Fald i vor nuværende Homertext gjentagne Gange findes brugt som saadant, kan der ikke være Tvivl om (*ἐποτρύνει καὶ ἀνώγει* Z 439, ε 139 o. a. l.); at et Opfordringsverbum kan staae i Præsens ogsaa om en allerede fremsat Opfordring, i alt Fald saalænge den endnu ikke er efterkommen, trænger dog vel heller ikke til Beviis (*κέλεαι* Α 74, ε 174 og oftere, *κελεύει* Β 114 — Ι 21, *κέλεται* φ 381), og lægger man maaskee særlig Vægt paa, at Guddommen, fra hvem Opfordringen er udgaaet, her har været personlig tilstede, men er forsvunden igjen, da er ganske det Samme Tilfældet Ν 69, hvor *κέλεται* er brugt om Poseidon, der — i Kalchas' Skikkelse, men ved Bortgangen kjendt som en Gud (*τις .. θεῶν* v. 68) — har opmuntret de to Aianter til tapper Modstand. En anden mulig Forklaring af C.s Raisonnement, nemlig at han skulde troe, at en Frygtssætning kun kan angaae det Fremtidige, og at en Hovedsætning, der angaaer det Fremtidige, ikke kan have en Tidsbisætning i Præs. hos sig, kan jeg endnu mindre tænke mig rimelig; thi Frygt kan man jo da godt nære ogsaa for det Nærværende, ja selv for det Forbigangne, forsaavidt det er ubekjendt, og et *νῦν* ved Futurum f. Ex. eller lignende Forbindelser høre da ingenlunde til Sjeldenhederne. I Tidsforholdet mellem Hoved- og Bisætningen kan jeg altsaa indtil videre ikke see nogen Hindring for at opfatte *ὅτε* som temporalt, endsige, hvad der her nærmest maa blive Tale om, som temporal-causalt. Friedländer S. 58 vil her ligesom i de endnu resterende to Steder, skjøndt vistnok uden egentlig sikker Støtte i den efterhomeriske Sprogbrug, have *ὅτε* opfattet som Betegnelse for, hvad han kalder „adverbialem sententiarum relationem", d. v. s. som et *idet*; „neque enim", siger han, „indicium solum fuit Ulixi consilium deæ cujuslibet doli, quem sibi nexurus esset aliquis deus, sed in ipso consilio dolum ac insidias deorum cujusdam deprehendere sibi visus est". De forskjellige smaa Spidsfindigheder, der her komme tilsyne i Modsætningen mellem *deæ* og *aliquis deus*, som om der i

---

[1]) S. f. Ex. La Roche, die homerische Textkritik im Alterthum S 194 ff.

noget Tilfælde kunde være Tvivl om, at Subjectet for ἀνώγει er det samme som for ὑφαίνῃσιν, i *cujuslibet doli*, som om der i noget Tilfælde kunde tænkes paa andre Snarer end den, der kan være lagt ved det givne Raad, og i *nexurus esset*, som om μὴ ὑφαίνῃσιν i det ene Tilfælde blev mere futurisk end i det andet, kunne vi forbigaae. Selve Betydningen *idet* var det ogsaa muligt at gaae ind paa uden at antage et dobbelt ὅτε, da det jo vilde ligge nær at betragte den (hvad Fr. ogsaa selv gjør) som en blot Modification af den temporale, ligesom den er det f. Ex. i lat. *quum* (Madv. lat. Spr.[3] § 358 Anm. 2). At δόλον ὑφαίνειν ligesom andre lignende Udtryk (μήδεσθαι, μητίεσθαι) kan bruges ikke blot om Planers Læggelse (ἐνὶ φρεσί, som der tilføies δ 739), men ogsaa, hvad der ved Fr.s Opfattelse maa forudsættes, om deres Udførelse, kan ligeledes betragtes som givet. Nødvendig er imidlertid Fr.s Forklaring ikke, da der jo ikke foreligger Nogetsomhelst, der viser, at Digteren her virkelig har brugt Udtrykket δόλον ὑφαίνειν i denne prægnante Betydning, og at i Od.s Overveielser (μερμήριξε v. 354) det af Gudinden givne Raad factisk er det Indicium, hvoraf han slutter sig til den for Raadet til Grund liggende skjulte Hensigt, benegter Fr. ikke, og det skulde ogsaa falde vanskeligt at paavise noget andet Indicium paa den. Vi kunne da ogsaa med denne Brug af ὅτε trøstigt sammenligne saadanne Forbindelser hos senere Forfattere, i hvilke Bisætninger indledede ved den samme Conjunction bruges, hvor et Factum, der i Realiteten tænkes fremgaaet af det i Hovedsætningen omtalte Forhold (ligesom her Raadet af den skjulte Hensigt), paaberaabes som Vidnesbyrd om, at dette Forhold finder Sted, som Soph. Ant. 565 σοὶ γοῦν (nml. ὁ νοῦς ἐξίσταται), ὅθ' εἵλου σὺν κακοῖς πράσσειν κακά (i spørgende Form El. 1326 ff. ὦ πλεῖστα μῶροι καὶ φρενῶν τητώμενοι, πότερα παρ' οὐδὲν τοῦ βίου κήδεσθ' ἔτι, ἢ νοῦς ἔνεστιν οὔτις ὑμῖν ἐγγενής, ὅτ' οὐ παρ' αὐτοῖς, ἀλλ' ἐν αὐτοῖσιν κακοῖς τοῖσιν μεγίστοις ὄντες οὐ γιγνώσκετε;) og med fuldt udskrevet ὅτε Arist. Equ. 1121 ff. νοῦς οὐκ ἔνι ταῖς κόμαις ὑμῶν, ὅτε μ' οὐ φρονεῖν νομίζετ', ἐγὼ δ' ἑκὼν ταῦτ' ἠλιθιάζω. Under alle Omstændigheder kunne vi altsaa ogsaa paa dette Sted meget godt komme ud af det med en Function af ὅτε, der er afledet af

den temporale. — Vi komme nu til de to sidste Steder, i hvilke C. er ene om at forklare ὅτε som eenstydigt med ὅτι, medens baade B. og L. R. skrive det som Tidsconjunction. Det første er *P* 626 f. οὐδ' ἔλαθ' Αἴαντα μεγαλήτορα καὶ Μενέλαον Ζεύς, ὅτε δὴ Τρώεσσι δίδου ἑτεραλκέα νίκην. Til Begrundelse af sin Opfattelse har C. her kun et „mir scheint" og den som „belehrend" betegnede Sammenligning med *Ω* 563 f. καὶ δέ σε γιγνώσκω, Πρίαμε, φρεσίν, οὐδέ με λήθεις, ὅττι θεῶν τίς σ' ἦγε θοὰς ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν. For saa vidt som i dette sidste Sted den supplerende Gjenstandssætning efter Digterens Intention overhovedet hører til λήθεις og ikke til γιγνώσκω (οὐδέ με λήθεις kan jo staae διὰ μέσου; s. Uds. ov. d. philol.-hist. Samf.s Virksomhed i 1876—78 S. 36 f.), lærer Stedet imidlertid ikke Andet, end at λανθάνω (λήθω) allerede hos Homer, ligesom hos senere Forfattere, istedenfor med det sædvanlige Participium kan construeres med en Gjenstandssætning, hvad der i sig selv ikke er saa mærkeligt; at det ikke ogsaa kan have en Bisætning af anden Art efter sig, lærer det ikke det Mindste om. I den Henseende bemærker da C.: „Der versuch temporaler auffassung ist bereits von Friedländer p. 39 genügend zurückgewiesen. An causale wird noch weniger jemand denken wollen". Det Sidste antager jeg heller ikke; men med Friedländers fyldestgjørende Gjendrivelse af den temporale Opfattelse forholder det sig rigtignok paa en lidt egen Maade. Fr., som vitterligt gaaer ud fra, at ethvert fuldt udskrevet ὅτε er Tidsconjunctionen, kun i adskillige Tilfælde med en særegen Betydningsnuance, concluderer ogsaa her til Betydningen *idet*, specielt som Æquivalent for det ved λανθάνω almindelige Participium, en Function, som heller neppe nogen Art af Bisætning kan være nærmere til end netop Tidsbisætningen. Ganske vist har nu Fr. i sin Iver for at faae slaaet fast, at Bisætningen her ikke indeholder en „nuda temporis notatio" (S. 38), men en „notionem adverbialem . . . eamque artissime et necessarie conjunctam cum verbo enuntiationis primariæ", et „necessarium complementum" til Hovedsætningens Verbalbegreb, søgt at reducere den temporale Side af ὅτε mere end tilbørligt og mere, end man efter hans Standpunct kunde have

ventet; men han gjør det rigtignok paa en Maade, som ikke synes egnet til at friste selv en Modstander af Conjunctionens oprindelige Temporalbetydning til Anerkjendelse. Han gjør gjældende, at „si accipiamus temporale ὅτε, intellegamus oportet Jovem non in latebras sese abdidisse eo tempore quo in Trojanos victoriam verteret, quæ tamen quam sint absurda nemo est quin perspiciat.“ Nei, ganske vist ikke; men for at finde en saadan Afviisning af den temporale Betydning „genügend“, maa man i Sandhed være ganske overordentlig nøisom. At λανθάνειν ikke betyder „in latebras se abdere“ *at forputte sig*, men derimod „fallere“ *at undgaae at blive opdaget*, er jo dog Gud og hver Mand bekjendt, og den Tankeforbindelse, at Zeus ikke undgik at blive opdaget af Aias og Menelaos, dengang han gav Troerne Seiren, er dog visselig ikke absurd, ja hvis den var det, blev der jo slet ingen Mulighed for, at et ὅτε som det, Fr. gaaer ud fra, overhovedet kunde tænkes at faae Betydningsnuancen *idet*; thi Betydningsnuancer opstaae da ikke af absurde Betydninger. Vil man altsaa forstaae Fr. ikke efter et øiensynligt Feilgreb i hans Raisonnement, men efter hvad der fornuftigviis maa være hans Mening, da betragter han Sætningen med ὅτε som en Tidsbisætning, men som en Tidsbisætning, der factisk betegner ikke Tiden, paa hvilken, men Handlingen, under og i hvilken det i Hovedsætningen Udsagte fandt Sted („nam narratio id agit, ut intellegatur, *quatenus*, non *quando* fugerit (vel non fugerit) Juppiter Ajacem et Menelaum“). Og saaledes forstaaet har Fr., hvad det reale Forhold mellem Sætningerne angaaer, uimodsigeligt Ret, skjøndt jeg tvivler om, at Grækerne selv opfattede dette ὅτε anderledes end som reent temporalt; men at det ikke i alt Fald er temporalt i sin Oprindelse, har han ikke tænkt at ville bevise og kan heller ikke være kommen til at bevise det mod sin Villie; thi ved urigtige Ordbetydninger lader Intet sig bevise. — Tilbage staaer endnu det sidste Sted, δ 260 ff., hvor Helena siger: ἤδη μοι κραδίη τέτραπτο νέεσθαι ἂψ οἶκονδ', ἄτην δὲ μετέστενον, ἣν Ἀφροδίτη δῶχ', ὅτε μ' ἤγαγ' ἐκεῖσε φίλης ἀπὸ πατρίδος αἴης κτέ. Ogsaa paa dette Sted finder Fr. i ὅτε Betydningsnuancen *idet*, og ved sin Begrundelse deraf („nam

hoc ipso itinere Trojano cujus auctor erat Venus, *ἄτη* illa continetur, quam in se admiserat Helena“) charakteriserer han fuldkommen rigtigt det reale Forhold mellem Hoved- og Bisætningen; men selv om dette Forhold med Nødvendighed medførte Opfattelsen af Bisætningsconjunctionen som *idet*, kunde denne Betydning da, som allerede omtalt, fuldkommen naturligt udvikle sig af den reent temporale *naar* eller *da*. Imidlertid kan det paapegede reale Forhold mellem Hoved- og Bisætning meget godt finde Sted, ogsaa hvor Bisætningsconjunctionen med Sikkerhed kan vides formelt at være meent som simpel og reen Tidsconjunction uden Spor af særlig Nuance, som naar Elektra Eur. Or. 163 ff. klager: *ἄδικος ἄδικα τότ᾽ ἄρ᾽ ἔλακεν ἔλακεν, ἀπόφονον ὅτ᾽ ἐπὶ τρίποδι Θέμιδος ἄρ᾽ ἐδίκασε φόνον ὁ Λοξίας ἐμᾶς ματέρος* (sml. *ἡνίκα* Dem. IX, 16). Og saaledes har vist *ὅτε* af Grækerne selv altid været opfattet i slige Forbindelser (s. Soph. El. 535, Eur. Andr. 274, Rhes. 408, Troad. 1181). Fr. lader heller ikke her Tidsforestillingen vederfares fuld Retfærdighed: „temporis notatio“, siger han, „haud prorsus supervacanea est — den kan vel efter det forudgaaede *ἤδη* o. s. v., der betegner en senere Tid, endog kaldes ret nyttig — sed ea quæ per se non expediat sententiam; quam si exigimus ad verborum normam, licebit quamvis *ἄτην* intellegere, qua Helenam afficere libuerit Veneri illo tempore quo Trojam duceret.“ Nei om Forladelse, det vil man virkelig ikke kunne, med mindre man ligefrem gjør sig Umage for ikke at forstaae, hvad der bliver sagt, lige saa lidt som man f. Ex., naar Medea hos Euripides (v. 800 f.) siger: *ἡμάρτανον τόθ᾽, ἡνίκ᾽ ἐξελίμπανον δόμους πατρῴους ἀνδρὸς Ἕλληνος λόγοις πεισθεῖσα*, kan forstaae dette om en hvilkensomhelst anden Feil end den, der er angiven i Bisætningen, eller naar i Oehlenschlägers Palnatoke I, 3 Harald Blaatand siger til Helten: „Altsaa, da du ved Drikkebordet sidst hovmoded dig, og lod din egen Mund i Hallen høit gjentage dine Fortrin, da varst dumdristig du!“ kan tænke paa en hvilkensomhelst anden Dumdristighed end den omtalte. Men Fr. gaaer jo da i alt Fald ud fra den temporale Betydning som den oprindelige og indrømmer den her dog nogen Ret. Ja endogsaa C. erkjender, at „hier liegt

auf dem ὅτε ein temporaler schein“, og vi andre kunne vel da, selv om han tilføier „aber viel sachgemässer scheint mir, es in ursprünglicherer bedeutung zu fassen, so dass der ὅτε-satz uns erklärt, worin die ἄτη, das object des hauptsatzes, bestand“, temmelig trøstigt antage, at den førstomtalte „schein“ ganske simpelthen kommer af, at den virkelige Betydning skinner saa klart igjennem Ordene, at der skal en særlig god Villie til at miskjende den.

Jeg har dvælet saa udførligt ved disse 6 Steder, fordi jeg gjerne vilde have det gjort rigtig klart, i hvilken Grad man i Virkeligheden maa sætte sig ud baade over de almindelige Normer for sproglige Betydningsudviklinger og de for syntaktiske Forbindelser bestemmende Forestillingsformer og særlig over selve det græske Sprogs givne og bekjendte Phænomener og dets Udviklings naturlige Continuitet for i saadanne Steder at finde en Støtte for Theorier enten om et endnu ikke temporalt ὅτε eller om et slet ikke temporalt ὅ τε med samme Betydning som ὅ eller ὅτι. Men gives der da maaskee sikkre Vidnesbyrd om, at de senere Grækere vare sig bevidste, at deres Sprog engang havde eiet et saadant Ord? Jo, der er eet saadant, siger La Roche (Hom. St. S. 264 f. og Hom. Unters. S. 122 f., sml. Anm. t. ε 357). Nu, eet saadant Vidnesbyrd kan man just ikke kalde Meget, men Vidnesbyrd skulle jo ikke blot tælles, men ogsaa veies; hvori bestaaer det da? Paa det omtalte Sted ε 356 f. (ὤ μοι ἐγώ, μή τίς μοι ὑφαίνῃσιν δόλον αὖτε ἀθανάτων, ὅτε με σχεδίης ἀποβῆναι ἀνώγει) have flere Hskrr. deels i Texten, deels som tilføiet Variant ὅ τε el. ὅ,τε; i Harl. og Pal., af hvilke den første har ὁ,τε i Texten, den anden ὅ,τε som Variant (γρ. ὅ,τε με), staaer der ovenover dette Ord Glossemet διό, og i dem begge er der tilføiet et Scholion, hvori der berettes, at Delingen af ὅτε skriver sig fra Aristophanes fra Byzants. Deraf, mener LR., er det da klart, at allerede Aristophanes i alt Fald paa dette ene Sted har opfattet ὅτε paa samme Maade som Bekker paa adskillige andre (skjøndt rigtignok ikke her), som Neutr. af ὅστε brugt som Conjunction = ὅ el. ὅτι, og at det er derfor, han har skrevet det adskilt. Selv om nu dette til fuldkommen Evidents fremgik

af de angivne Data, vilde der jo imidlertid dermed ikke være givet Andet, end at den eventuelle Ære for først at have indført denne Conjunction i de homeriske Digte tilkom ikke Imm. Bekker fra Berlin, men Aristophanes fra Byzants; at Ar.s Opfattelse var den almindelige i Oldtiden, vilde aldeles ikke fremgaae deraf, tvertimod lige det Modsatte, at Ar. ikke forefandt denne Opfattelse som gængs og heller ikke formaaede at vinde Anerkjendelse for den hos sine Efterfølgere. Men er det nu ogsaa ganske sikkert, at Tilføiningerne i de to Hskrr. bevise, hvad LR. troer, de bevise? Ja, at Glossemet διό virkelig refererer sig til det deelte ὅ τε og ikke til ὅτε, og at altsaa Glossemets første Ophavsmand derved har villet betegne og forklare ὅ τε som identisk med Neutrum af Pronominet ὅστε, er vel sikkert nok.[1] Men at han har villet betegne og forklare det som Conjunction, er dermed slet ikke givet; den almindelige Betydning af διό er jo slet ikke *fordi*, men *hvorfor*, og en Opfattelse af ὅτε i det foreliggende Sted som relativt Adverbium er ved Stedets Sammenhæng aldeles ikke udelukket, lige saa lidt som at omvendt f. Ex. LR. selv (Hom. St. S. 75 f.) i Stederne δ 206 og σ 332—392 kan opfatte ὅ som Conjunction[2], medens Andre vistnok med større Ret opfatte det som Adverbium. Og endelig er det aldeles ikke sikkert, at Glossemet skriver sig fra samme Kilde som Scholiet, endsige at det som dette kan føres tilbage til selve Aristophanes. Buttmann gaaer ligesom LR. ud derfra — dog uden at udtale sig om, hvorvidt han anseer διό for Adverbium eller Conjunction[3] —;

---

[1]) I Pal. staaer Glossemet, som Buttmann udtrykkeligt bemærker, over ὅ alene (ogsaa Dindorf siger: Voculæ ὅ superscriptum in P. διό). Om Harl. noterer Porson i Varr. lectt. e cod. Harl. blot: ὅ, τε et pro interpr. supra διὸ; men dette Hskr. har jo ogsaa kun ὅ, τε. Derimod refererer Glossemet ἐπειδή i Ven. M sig lige saa tydeligt til ὅτε.

[2]) Ogsaa Pfudel S. 39 deler La Roches Opfattelse.

[3]) Porson havde efter Anførelsen af Scholiet tilføiet: Nempe Aristophanes cepit pro ὅστε, non pro ὁπότε, hvortil B. bemærker: Immo, ut ex allatis apparet, pro neutro ὅ, τε, quod sit pro διό τε h. e. δι' ὅ, τε h. e. διό.

Porson og Nitzsch derimod antage, at Ar. har tænkt sig ὅ τε som Nom. Masc. af ὅστε, og Capelle gjør S. 202[1]) opmærksom paa, at paa andre Steder, hvor Scholierne forklare Varianten ὅ τε (schol. H π 72, schol. L Π 54), forklare de den netop som = ὅστε el. ὅστις. Ja, saaledes kan upaatvivlelig ὅ τε af Ar. godt være meent ogsaa her — i Relation til τις ... ἀθανάτων —[2]), og det paaberaabte Glossem viser altsaa med Sikkerhed kun dette, at engang før de paagjældende Hskrr.s Tilblivelse, uvist naar, har en eller anden lærd eller ulærd Grammatiker, uvist hvem, forstaaet Bisætningsordet paa dette Sted som eenstydigt med διό, uvist i hvilken Betydning. Heri at ville finde et Vidnesbyrd om Oldtidens Bekjendtskab med det bekkerske ὅ τε er dog ligeoverfor den fuldstændige Taushed derom paa alle andre Steder, ogsaa i de langt fyldigere Scholier til Iliaden, mildest talt noget dristigt, og Bekker selv har heller ikke paaberaabt sig det; han noterer simpelthen t. ε 357 (hvor han skriver ὅτε uadskilt) „ὅτε : ὅ τε i. e. διό", og i Hom. Bl. nævner han ikke Sagen med et Ord.

Skal da dette bekkerske ὅ τε, som der efter det nu Udviklede altsaa kun bliver Tale om i elideret Form[3]), have

---

[1]) Ligesom allerede Pfudel S. 26.

[2]) Scholiet lyder: χωρίζει Ἀριστοφάνης διὰ τὸ ὅτι. Man har taget Anstød af denne Forbindelse; La Roche i Odysseeudgaven udelader διά, og Lentz (Herodian. II p. 144 skriver χωρίζει Ἀριστοφάνης ὅ τε ἀντὶ τοῦ διό τε, idet han gaaer ud fra Buttmanns Forklaring, som om det var en Textændring („bene Buttmannus pro διὰ τὸ ὅτι scripsit ὅτι διότι, equidem ἀντὶ τοῦ inserui"). Efter denne unegtelig særdeles modige Rettelse vilde der jo rigtignok ingen Tvivl kunne være om den rette Opfattelse af Aristophanes' ὅ τε; kun Skade, at Overleveringen uden al Tvivl er fuldkommen correct: ganske paa samme Maade skriver Joannes Alexandrinus ed. Dind. 18, 21 ff.: θῶκες θώκων διὰ τὸ θωή, ὃ σημαίνει τὴν ζημίαν, αἱ θωαὶ τῶν θωῶν, hvor διὰ *paa Grund af* er omtrent = διὰ τὴν πρὸς ... συνέμπτωσιν (27, 32, sml. διὰ το μὴ συνεμπεσεῖν τῷ ... 17, 3) og altsaa i Realiteten eenstydigt med πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ... (10, 9 og 12; 18, 17), saa at ogsaa Scholiets διὰ τὸ ὅτι simpelthen betyder „til Forskjel fra ὅτι" og ikke indeholder nogensomhelst Forklaring af Aristophanes' Skrivemaade.

[3]) Apostropheret ὅ τ' har Bekker i de homeriske Digte indsat Α 244, Δ 32, Ε 331, Θ 251, Ρ 623, ϑ 78 og 299, ξ 90 og 366, υ 333 og φ

Andet og Mere at støtte sig til end den aldeles uberettigede Slutning, at naar Grækerne have brugt Neutrum af ὅς og ὅστις (ὅτις) som Conjunction i Betydningen *at* og *fordi*, maae de ogsaa have brugt Neutrum af ὅστε paa samme Maade, da maa det med uigjendrivelige eller i alt Fald særdeles plausible Grunde kunne godtgjøres, at Iotaet i ὅτι er ubetinget uimodtageligt for Elision. Men i denne Henseende gjælder efter min Mening endnu den Dag idag fuldt ud, hvad J. U. Faesi A. 1840 sagde i Slutningen af sin Afhandling de elisione ὅτι particulæ in carminibus Homericis (i 2det Bd. af Acta societatis Græcæ edd. Westermann et Funkhaenel): „Postremo, nisi ego vehementer fallor, nulla probabilis caussa neque adhuc allata est, neque opinor afferri poterit, cur elisionem vocalis ι ὅτι particula non admiserit". Idetmindste har jeg for min Part ikke været i Stand til at finde nogetsomhelst Overbevisende i, hvad der i saa Henseende er forebragt enten af Bekker i syv Ord eller af La Roche i endeel flere. Paa eet Punct vil jeg dog strax tage en Smule Afstand fra Faesi og Andre, nemlig i Henseende til Elisionen i Pronominet ὅ τι. Det vilde unegteligt være en meget stærk Støtte for Elisionen i Conjunctionen ὅτι, hvis man med F. S. 348 turde raisonnere som saa: „si elisio vocalis ι admittebatur in pronomine relativo ὅττι, quod proxime cohæret cum interrogativo τί, multo etiam magis admitti debebat in

254, og han ønskede senere at have gjort det ogsaa Λ 412 og Π 274 og 509. Endvidere har La Roche indsat ὅ τ' Z 126 og tænkt paa ὅ θ' ogsaa Φ 390 (i Lighed med ὅ τ' θ 78 og ὅ λ 540, hvorimod han foretrækker ὅθ' Υ 45 og ὅτ' Υ 380 trods ὅ Υ 283). Capelle tager ξ 366 ὅ τ' som Nom. Sing. Masc. af det relative Pronomen, Z 126 betragter han med Bekker ὅτ' som temporalt (ligesom Φ 390 og Υ 45 og 380). Thiersch nævner § 164, 9 ogsaa Λ 397 (og i 3die Udg. ξ 60 og φ 116) blandt Exemplerne paa ὅτ' = ὅτε istf. ὅτι, men af de Senere har, som rimeligt er, ingen fulgt ham. I Hymnerne forlanger La Roche ὅ τ' 1, 100, og hos Hesiodus maatte det efter Bekkers Princip indsættes Op. 751, Theog. 282 og Fr 143 Kinkel. Af ikke-attiske Digtersteder udenfor det gamle Epos (en Kategori, som man slet ikke synes at have tænkt paa) vilde der blive at tage Hensyn til Simonid. Fr. 89 (Athen. I p. 32 B) og Empedocl. 9 og 407 Karsten = 13 og 411 Mullach.

particula ὅτι vel ὅττι ex illo nata, quippe in qua originaria verbi vis iam quasi deflexa et oblitterata erat.“ Men netop Pronominets langt mere fremtrædende selvstændige Betydning gjør her Elisionen allerede i sig selv mere betænkelig, om end Iotaet i Pronominet ὅ τι ikke kan siges at være en i den Grad integrerende Bestanddeel af Ordets Lydcomplex som i Eenstavelsespronominet τί, hvis absolute Uimodtagelighed for Elision allerede i denne Omstændighed (i Forbindelse med Ordets meget væsentlige Betydning i Sætningen) finder sin tilstrækkelige Forklaring. Og dertil kommer, at der for Elisionen i Pronominet ὅ τι kun kan anføres eet eneste ovenikjøbet ganske eiendommeligt conditioneret homerisk Sted, nemlig ο 317 αἶψά κεν εὖ δρώοιμι μετὰ σφίσιν, ὅ,ττ' ἐθέλοιεν, hvor det ingenlunde eenstemmigt overleverede ὅ,ττ' ἐθέλοιεν vitterlig hænger sammen med Aristarchs Lære, at Homer kun bruges ἐθέλω og ikke θέλω, og staaer og falder med den, saa at man, om man end ikke vil gaae saa vidt som Bekker, der Hom. Bl. I S. 153 troer sig berettiget til af metriske Hensyn (for at faae Ordfødderne Trochæ + Bacchius efter den bukoliske Cæsur) at kræve Formen uden ε paa nogle og 40 Steder, dog i alt Fald i enkelte Tilfælde maa have Lov til at tvivle om den paa Aristarchs Paastand baserede Text og altsaa in casu ikke ubetinget at forkaste den anden Læsemaade ὅ,ττι θέλοιεν (sml. navnlig Α 277 μήτε σύ, Πηλείδη, θέλ' ἐριζέμεναι βασιλῆι, hvor Ar. berettes at have læst Πηλείδη ἐθέλ', hvad Bekker med Rette kalder et „monstrum“). Pronominet ὅ τι er det altsaa sikkrest ikke at dømme for raskt om[1]; men nu Conjunctionen ὅτι. Er den maaskee et Ord af saa stor selvstændig eller for Udsagnet væsentlig Betydning, at der deri kunde ligge en Nødvendighed for overalt at bevare dens fulde Lydcomplex ubeskaaren? det vil man vel neppe paastaae; den kan jo indenfor visse Grændser endog heelt undværes. Gives der da maaskee en Overlevering om, at dens Iota ikke elideredes? Nei, nogen saadan er ikke paaviist; derimod forklares hos de Gamle et elideret ὅτ' ret jævnlig netop ved ὅτι. Eller forekommer

[1]) Sml. Pfudel S. 26.

der hos Homer Hiatus efter den i saa stor Udstrækning og under saadanne Former, at man deraf, ligesom hos Komikerne, tør drage en sikker Slutning om dens Uimodtagelighed for Elision? Heller ikke det kan man paaberaabe sig. Vistnok findes der i de homeriske Digte adskillige Tilfælde af tilsyneladende Hiatus efter ὅτι, men i den allerstørste Deel af dem falder den foran den pronominale Dativform οἱ, om hvis oprindelig consonantiske Begyndelse Forestillingen i den homeriske Tid uomtvisteligt endnu var fuldstændig levende. Dernæst findes den σ 333 — [393] foran Egennavnet Ἶρος (ἦ ἀλύεις, ὅτι Ἶρον ἐνίκησας τὸν ἀλήτην;). Men dette Navn Ἶρος afledes gjennemgaaende, og vistnok med Rette, af Roden ϝερ (Manden havde jo faaet Navnet, fordi han plejede at gaae Bud), og den oprindelige Begyndelsesconsonant kan i alt Fald paa eet Sted til sees endnu at gjøre sig prosodisk gjældende (s. O. V. Knös, de digammo Homerico p 126). Tilbage staaer saa kun Hiaten foran Ἕκτωρ Ω 593 (ὅτι Ἕκτορα δῖον ἔλυσα). Her ligger det unegteligt, selv om man erkjender, at Navnet er afledet af Verbet ἔχειν, altsaa af Roden σεχ, dog adskilligt fjernere at antage Eftervirkning af den oprindelige Dentalsibilant, som selve det afledede Ord maaskee aldrig til Stadighed har været udtalt med, og som det i alt Fald paa Hundreder af Steder forekommer uden det ringeste prosodiske Spor af; men hvori det nu ligger eller ikke ligger, saa findes der X 206 foran det samme Ord og paa selvsamme Sted i Verset Hiatus ogsaa efter den for Elision fuldt modtagelige Præposition ἐπί (οὐδ' ἔα ἱέμεναι ἐπὶ Ἕκτορι πικρὰ βέλεμνα), saa at der altsaa factisk i de homeriske Digte ikke foreligger et eneste virkelig bevisende Tilfælde af Hiatus efter ὅτι. Hvad anfører da Bekker som Grund til, at ὅτι ingensinde skal være blevet elideret? „Den endvocal kann ὅτι so wenig elidiren wie τί: mit dem ι ginge die verständlichkeit verloren". Hertil er nu simpelthen at bemærke, at Forstaaelse og Forstaaelse er to. Selvfølgelig maa det være enhver Digter om at gjøre, at det Publicum, for hvilket han digter, skal forstaae hans Tanke og Mening. Men hvad i al Verden skulde der for denne Art Forstaaelse kunne vindes ved at afholde sig fra at elidere ὅτι, naar man

istedenfor elideret ὅτι bruger en anden Conjunction, der paa Slutningsvocalen nær er aldeles eenslydende dermed og betyder ganske det Samme? Nødvendigheden af at vælge mellem et ὅτε, der er Tidsconjunction, og et ὅ τε, der er simpel Relativconjunction — for ikke at tale om ὅ τε som Neutr. eller Masc. af ὅστε i pronominal Function eller ὁ (ὅ) som Pronomen eller Artikel med blot forbindende τε — rummer nøiagtigt samme Qvantum af Tvivl, som Nødvendigheden af at vælge mellem Tidsconjunctionen ὅτε og Relativconjunctionen ὅτι, hvad der ogsaa praktisk bekræfter sig ved, at der efter B.s Tid har været, om ikke mere, saa dog fuldkomment lige saa megen Uenighed om de paagjældende Steder, som der var tidligere. Ja havde de gamle episke Digtere digtet for et læsende Publicum og selv forelagt dette Digtene i en med alle Lettelsesmidler for Øiet omhyggeligt udstyret Udgave, da var Sagen en anden; men hvorledes skulde de Mennesker, for hvilke hine Digte oprindeligt vare bestemte, og som ikke fik dem at læse i en saadan Udgave, men fik dem at høre umiddelbart fra Sangerens Læber, gjøre Forskjel mellem ὅ τε med og ὅτε uden Diastole? Sikkres ved Undladelse af Elisionen i ὅτι (vel at mærke under Forudsætning af, at Tilhørerne ogsaa vare indviede i Hemmeligheden) kunde kun den rette Opfattelse af Ordets reent udvortes Form; men den brød Homer sig uden Tvivl ikke en Døit om, den interesserer Grammatikeren, men ikke Digteren. Homer eliderer jo uden Frygt for Misforstaaelse f. Ex. ogsaa Stedsadverbierne ὅθι, ἄλλοθι, αὖθι bl. a. foran Vocaler med spir. asper, hvor de altsaa kunne forvexles med ὅτε, ἄλλοτε, αὖτε (δ 426 αὐτὰρ ἐγὼν ἐπὶ νῆας, ὅθ' ἕστασαν ἐν ψαμάθοισιν, ἤια, θ 512, Κ 520 Ρ 54; δ 684; Ι 690, σ 48); han eliderer uden Betænkning ikke blot Accusativerne με, σε, men ogsaa Dativerne μοι, σοι (Ζ 165 ὅς μ' ἔθελεν φιλότητι μιγήμεναι, Α 170 f. οὐδέ σ' ὀίω ἐνθάδ' ἄτιμος ἐὼν ἄφενος καὶ πλοῦτον ἀφύξειν), og bryder sig ikke det Mindste om, at Elisionen ogsaa kan medføre Muligheden af en dobbelt Opfattelse (Π 207 ταῦτά μ' ἀγειρόμενοι θάμ' ἐβάζετε); han eliderer ἄμμι, ὔμμι, σφι uden Frygt for Forvexling med ἄμμε, ὔμμε, σφε (Η 76, Κ 551, Γ 300 og oftere), og hvem kan med fuld-

kommen formel Sikkerhed sige, om han *ο* 239 f. (*τόθι γάρ τέ οἱ αἴσιμον ἦεν ναιέμεναι πολλοῖσιν ἀνάσσοντ' Ἀργείοισιν*) og paa flere lignende Steder har tænkt sig Participiet i Accusativ eller i Dativ? Her er der intetsteds nogen smaalig Omsorg for, at Ordets blotte ydre Form endelig skal træde aldeles umiskjendeligt frem; den bliver det Tilhørerens Sag at opfatte som han kan, mens Verset strømmer forbi hans Øre — længere Tid har han ikke dertil —, han vil ogsaa nok forstaae, hvad der udkræves til at fatte Meningen, og Resten er Digteren fuldstændigt ligegyldig. — Saaledes staaer det altsaa til med Bekkers eneste Argument; men maaskee La Roche har udfundet bedre Grunde. Jeg skal for Sikkerheds Skyld anføre ogsaa dem ordret; mærkelige nok maae de i alt Fald erkjendes at være. „Wir haben freilich", hedder det Hom. Unters. S. 123, „kein ausdrückliches Zeugniss dafür, das *ὅτι* nicht elidiert, wie z. B. in Betreff von *περί* oben eins angeführt ist (det er rigtignok Skade, især da som sagt i ikke ganske ringe Udstrækning apostropheret *ὅτ'* forklares ved *ὅτι*, saa man let kunde troe, at Traditionen netop var for, at *ὅτι* kunde elideres), aber jeder, der etwas mit den Regeln der Prosodie vertraut ist, wie sie Herodian und seine Vorgänger aufgestellt haben, wird vollständig überzeugt sein, dass eine Elision bei *τί* ebenso wie bei *ὅτι* unmöglich ist (han skulde heller have sagt „bei *ὅτι* ebenso wie bei *τί*"; thi om Ikke-Elisionen af *τί* er der jo ingen Tvivl). Es sind schon oben die Fälle erwähnt, wo es den Hiatus duldet *ο* 83 *δώσει δέ τι ἕν γε φέρεσθαι*. *ϑ* 136 *οὐδέ τι ἥβης*. *Ω* 593 *ὅτι Ἕκτορα* (ja, denne sidste Hiatus have vi ogsaa allerede omtalt og seet, at den aldeles Intet kan bevise, og Hiaten efter *τι* kommer os ikke ved). Die alten Grammatiker (nu kommer Beviset) sahen strengstens darauf, dass nicht zwei verschiedene Worte, die mit denselben Lautzeichen geschrieben wurden, dieselbe Betonung bekamen; so unterschied man *πόσος*, *ποῖος* von *ποσός*, *ποιός*, *τίνος* von *τινός*, *τίμησαι*, *τιμῆσαι* und *τιμήσαι*, wofür freilich gewöhnlich *τιμήσειε* eintrat. So betonten die alten Grammatiker die Imperative *εἰπέ*, *εὑρέ*, auf der letzten zum Unterschied von den Indicativformen *εἶπε*, *εὗρε*; beim Genetiv Plural der Wörter *χρήστης* und *ἀφύη* wichen

sie von der Grundregel der Accentuierung ab und betonten χρήστων, ἀφύων zum Unterschiede von χρηστῶν (Gen. Plur. von χρηστός) und ἀφυῶν (Gen. Plur. von ἀφυής); ferner betonten sie die Masculina Τρώων, δμώων auf der vorletzten gegen die Grundregel um sie von den femininis Τρῳῶν, δμῳῶν auch schon durch den Ton zu unterscheiden. Aus demselben Grunde anastrophierten sie nicht διά, um es von dem sonst gleichbetonten Accusativ von Zeus zu unterscheiden, auch nicht ἄνα ausser in den seltenen Fällen, wo es prägnant für ἀνάστηθι gebraucht ward, um es von dem Vocativ von ἄναξ zu unterscheiden. ἄντ' kann nicht das elidierte ἀντί sein, sondern nur ἄντα, περί wird nicht elidiert, sonst wäre es ganz gleich dem enklitischen περ (vgl. Cram. Epim. 341, 11). So kann auch τ' nicht zugleich τε und τι sein, sondern nur τε, wofür es Beispiele genug gibt, während niemand im Stande ist, dafür, dass τ' elidiertes τι sein sollte, ein Beispiel beizubringen, und so ist endlich ὅτ' nur aus ὅτε entstanden; da wo ὅτε nicht statthaft ist, schreibe man nach Bekker ὅ τε getrennt." Quod erat demonstrandum! Men er der nu ogsaa beviist Noget? For det Første har, som man seer, det Allermeste af al denne Lærdom i Virkeligheden Lidet eller Intet med Elisionsspørgsmaalet at gjøre, saaledes Alt, hvad LR. siger om Betoningsforskjellen mellem ποῖος, πόσος, τίνος og ποιός, ποσός, τινός, mellem τίμησαι, τιμῆσαι og τιμῆσαι (hvor desuden Adskillelsen forudsætter deels lang penultima, deels Trestavelsesform; i Verber som δαμάσαι, λῦσαι maatte de to Former, i Verber som φράσαι alle tre falde sammen), endvidere mellem εἰπέ, εἰρέ og εἶπε, εἶρε, mellem χρήστων, ἀφύων og χρηστῶν, ἀφυῶν, mellem Τρώων, δμώων og Τρῳῶν, δμῳῶν, ligesom ogsaa om Undladelsen af Anastrophe i διά og ἀνά. Og i høi Grad overraskende er her allerede den Oplysning, at alle disse Betoningsforskjelligheder uden Undtagelse ikke ere Andet end lutter Inventioner af de gamle Grammatikere til Lettelse af Adskillelsen mellem ellers eenslydende Ord og Ordformer. Ganske vist er der af de mere specielle Regler en Deel, som man har ondt ved at tage imod med ubetinget Respect, saaledes den om Ikke-Anastrophering af διά og ἀνά, hvorom man efter den Motivering, som gives

deraf, nok kan være fristet til med G. Hermann de emend. rat. Græc. gramm. p. 106 at bruge Betegnelsen „grammaticorum inepta subtilitas“ (ligesom der da heller ikke hersker ubetinget Enighed om alle slige Specialiteter); men saadanne Enkeltheder havde jeg dog betragtet som rigtignok mindre sunde, men efter Omstændighederne uundgaaelige Udvæxter paa en i det Hele og Store særdeles fortjenstlig og anerkjendelsesværdig Bestræbelse, nemlig den at udfinde og fixere selve Sprogets Betoningslove, i hvilke selvfølgelig ogsaa meget vel en vis Trang til formel Distinction af differerende Betydninger kunde spille sin Rolle, som det utvivlsomt er Tilfældet ved Betoningsforskjellen mellem de oprindelig identiske interrogative og indefinite Pronominer og Pronominalier (sml. f. Ex. paa dansk Betoningsforskjelligheder som *hvér anden* og *hverånden*, *állerkjæreste* og *allerkjǽreste*), hvorfor man da heller ikke ubetinget tør forkaste alle Grammatikernes specielle Undtagelsesbestemmelser, selv om de ved første Øiekast kunne tage sig noget underligt ud. Ved Betoningen af ikke særlig homeriske Ord og Ordformer, som *τίνος* og *τινός*, *πόσος* og *ποσός*, *τίμησαι*, *τιμῆσαι* og *τιμήσαι*, *Τρώων* og *Τρῳῶν* (sml. *παίδων*, *ὤτων*, *πάντων*, ved hvilke ingen Mulighed for Forvexling er tilstede), havde jeg unegtelig tænkt mig, at de gamle Grammatikere, hvad selve det Factiske angaaer — thi Motiveringen maatte de naturligviis selv lægge til — dog maaskee fra først af kunde have raadspurgt i alt Fald deres egen Tids levende Udtale og ikke ligefrem lavet Accenttegn blot til Pegepinde for mindre tænksomme Læsere, og naar jeg i LR.s Fortale S. XI læser om de gamle Grammatikere, at man maa fastholde, „dass sie überall vom Gegebenen ausgiengen und dass sie keine neue Orthographie machten, sondern die überlieferte zu begründen und festzuhalten suchten“ o. a. l., maa jeg jo næsten troe, at LR. undertiden kan være af samme Mening. Have de imidlertid, som han her paastaaer, virkelig sat sig den Opgave paa det Strengeste at adskille alle eensstavede Ord og Ordformer ved Betoningen, da maae de i alt Fald have været særdeles uheldige i deres Bestræbelser; thi jeg veed da ikke rettere, end at f. Ex. alene det græske Verbum, ogsaa det

homeriske, trods hiin paastaaede strenge Justits dog endnu frembyder en ret antagelig Række af baade eensstavede og eensbetonede Former med forskjellig Betydning. Saaledes kunne jo, for blot at nævne nogle af de Former, der factisk forekomme i de homeriske Digte, Imperfectsformer som ἐκέλευον, ἔμελλον og Aoristformer som ἦλθον, εὗρον være baade 1. Sing. og 3. Plur., saaledes kunne Former som κέλευε, χαῖρε, ἔα, τίθει være baade 3. Sing. Impf. og 2. Sing. Imper. og i Medium Former som εὔχεο, χαρίζεο, κεῖσο 2. Sing. baade i Impf. og Imper., ligeledes kunne Aoristformer som θάνε, πόρε være baade 3. Sing. Ind. og 2. Sing. Imper. og i Medium Former som ἄνσχεο, ἔνθεο 2. Sing. baade i Ind. og Imper., saaledes kan ἔστησαν være baade transitivt Aor. 1 og intransitivt Aor. 2, βαλέειν baade Aor. og Fut. Inf., δόμεν, ἴμεν, ἴδμεν baade Ind. og Inf., ἔχουσιν baade Ind. og Partic., φευγόντων, καιόντων Imper. og Partic., ἕλκον Impf. og Partic., ἱέμεναι Inf. og Partic. (ἐσιέμεναι), δῦσαι Inf. Aor. 1 og Partic. Aor. 2 (καδδῦσαι); saaledes kan endvidere ἐρέων være baade Partic. Præs. (*quærens*) og Partic. Fut. (*dicturus*), for ikke at tale om eenslydende Former af ganske forskjellige Verber, som εἴσομαι, εἴσεται, εἴσατο af εἶμι og af οἶδα el. εἴδομαι, πείσεται af πείθομαι og af πάσχω, λέκτο af St. λεγ (*talte*) og af St. λεχ (*lagde sig*), og i forskjellig Person el. Numerus πέφανται 3. Sing. af φαίνω og 3. Plur. af St. φα = φεν, ἔα 3. Sing. Impf. og 2. Sing. Imper. af ἐάω, men ogsaa 1. Sing. Impf. af εἰμί. Og kaste vi Blikket lidt udenfor denne enkelte Ordclasse, kan da ikke f. Ex. πόσις betyde baade *Ægtefælle* og *Drikke*, πόρον ikke være baade Acc. af et Substantiv og Aor. af et Verbum? kunne ikke Former af ὅς, ἥ være baade possessive og relative, kan ikke det enklitiske τοι være baade Pronomen og Partikel, det circumflecterede ἦ baade Partikel og Verbum? I alle disse Tilfælde have altsaa de strenge Grammatikere ikke gjort nogen Betoningsforskjel mellem vedkommende Former og Ord; og hvorfor ikke? ganske simpelt fordi de ikke kunde det uden at gjøre voldeligt Brud paa Betoningslove, som ikke vare vilkaarlige Paafund af dem, men grundede i selve Sprogets Natur og Udviklingshistorie; hvor disse medførte en Betoningsforskjel, der gjorde de den, som i

ἕσταμεν (Ind.) og ἑστάμεν (Inf.) i Modsætning til δόμεν, ἴμεν, ἴδμεν, men det hørte der da ingen særlig strenge Distinctionstendentser til. Men hvad kommer nu som sagt alt dette Spørgsmaalet om Elisionen eller Ikke-Elisionen i ὅτι ved? Ja, skal der overhovedet være nogen Mening deri — og en Slags Mening maa man vel dog forudsætte —, da kan det kun være den, at hvor Grammatikerne forefandt to eliderede Ord, der i fuldt udskreven Form kun adskilte sig ved Slutningsvocalen, der skjelnede de principmæssigt mellem dem ved forskjellig Betoning, saa at man, hvor en saadan ikke er overleveret, med Sikkerhed kan slutte, at der kun foreligger eet elideret Ord. Men hvor i Alverden have vi da et Exempel paa en saadan forskjellig Betoning af to forskjellige Ord eller Ordformer med elideret Slutningsvocal? Er der nogensomhelst synlig Forskjel mellem eliderede Former som af ἤντησα og ἤντησε, οἶδα og οἶδε, ἔχουσα og ἔχουσι, som af ἔχετε, ἄγετε, φάτε og ἔχετο, ἄγετο, φάτο, som af ἔρχεσθε og ἔρχεσθαι, som af ἧσαι, κεῖται, εἵαται og ἧσο, κεῖτο, εἵατο eller endog blot som af ἔασε (Aor. af ἐάω) og ἔασι (Præs. af εἰμί)? er der nogensomhelst Forskjel mellem elideret αὐχένα og αὐχένι, mellem elideret παῖδα, λέοντα, ἐόντα, εὕδοντα og παῖδε, λέοντε, ἐόντε, εὕδοντε eller endog blot mellem eliderede Ord af forskjellig Ordclasse som λίπα (i λίπ' ἐλαίῳ) og λίπε (af λείπω) eller Adverbiet κεῖσε og Verbet κεῖσο? Ikke det ringeste Spor, saa lidt som mellem de eliderede Former af de føromtalte Ord ἄμμε, ὔμμε, σφε, με, σε og ἄμμι, ὔμμι, σφι, μοι, σοι eller af ὄθι, αὖθι, ἄλλοθι og ὅτε, αὖτε, ἄλλοτε foran Vocaler med spir. asper; kort sagt, alle Ord, som ikke netop have Acut paa sidste Stavelse, betones i den eliderede Form ganske som i den fuldt udskrevne, uden at de strenge Grammatikere ere faldne paa at krumme et Haar paa deres Hoveder eller have kunnet falde paa at gjøre det, fordi de, selv om de maaskee nok ved en og anden uskadelig lille Subtilitet hist og her kunde udvide eller lempe, dog ikke ligefrem kunde trodse og bryde de Grundregler for Sprogets Betoning, som de ældste af dem havde udfundet og fixeret og de senere i alt Fald skulde hævde og overlevere. Thi hvorledes skulde de uden det have baaret sig ad med at gjøre Betoningsforskjel mellem

den eliderede Form af Ord som ἄμμι, ὔμμι og ἄμμε, ὔμμε eller foran spir. asper mellem den eliderede Form af ὅϑι og ὅτε, da disse Ord i fuldt udskreven Form alle havde Acut paa den næstsidste korte Stavelse? der kunde jo ikke gjøres nogen undtagen ved i det ene Ord at sætte Circumflex over den korte Vocal eller lade den betonede Stavelse fremtræde som ubetonet; men ingen af Delene kan man dog egentlig med Billighed forlange at de skulde have bestemt sig for. Og hvorledes skulde de overhovedet have været i Stand til at gjøre Betoningsforskjel mellem elideret με og μοι, σε og σοι, σφε og σφι, som efter Elisionen ikke engang eiede en Vocal til at anbringe et Tonetegn over? Og lige saa lidt som mellem elideret ἄμμι, ὔμμι og ἄμμε, ὔμμε eller mellem elideret ὅϑι og ὅτε foran aspireret Vocal kunde der gjøres nogen Betoningsforskjel mellem elideret ὅτι og ὅτε, saa at hele denne Deel af LR.s Raisonnement opløser sig i det rene Intet. Og stort bedre staaer det i Virkeligheden heller ikke til med Resten af hans Argumenter. At ἄντ' ikke kan være elideret ἀντί, men kun ἄντα, følger, hvis det skal forstaaes efter Ordene, simpelthen af, at Præpositionen ἀντί jo er oxytoneret og efter den overleverede Regel (hvorfra G. Hermann de emend. rat. p. 105 rigtignok vil have gjort en Undtagelse netop i Tilfælde af Elision) som τρίχρονος heller ikke blev anastropheret, forsaavidt den stod bagefter sin Styrelse, og er det kun et mindre heldigt Udtryk for, at elideret ἀντ' (ἀνϑ') altid bør acueres, fordi det er = ἄντα og ikke = ἀντί (sml. S. 120), da staaer dette øiensynligt i Forbindelse med et Betydningsspørgsmaal, nemlig om ἀντί som selvstændigt Ord (Præposition) med Genitiv hos Homer blot betyder *istedenfor* og hvad der hænger sammen dermed eller ogsaa kan betyde *foran, ligeoverfor* eller *imod*, et Spørgsmaal, hvorom Grammatikerne ikke vare enige, og hvori Herodian, som mener det Første, havde Aristarch imod sig (s. Spitzner, Excurs. XVII t. Iliaden). Her har nu efter al Sandsynlighed Herodian og hans Meningsfæller Ret og Aristarch Uret, skjøndt Sammensætninger som ἀντίσχεσϑε χ 74, ἀντεφέροντο Ε 701, ἀντεβόλησε Π 790, ἀνϑίσταντο Π 305, ἀντετόρησεν m. Gen. Ε 337 og ἀντέστη m. Dat. Υ 70 og 72 (der forresten

selv tildeels have maattet lade sig rive i Stykker paa Doctrinens Prokrustesseng) kunde synes at tale for Aristarchs Mening, og da forekommer unegtelig Præpositionen ἀντί som selvstændigt Ord (bortseet fra den tvivlsomme Overlevering Θ 163 γυναικός ἄρ ἀντὶ τέτυξο el. ἀντιτέτυξο, hvorfor ogsaa læses ἀντετέτυξο og ἀντ' ἐτέτυξο, sml. LR. S. 120) i de homeriske Digte factisk ikke i elideret Form, men det kan ved en Freqvents af i det Høieste 7 Steder (hvad LR. S. 121 Anm. 47 ogsaa selv bemærker) godt være reent tilfældigt; at den, naar den havde Betydningen *istedenfor*, principielt ikke skulde kunne elideres hos Homer, har, saavidt jeg veed, Ingen paastaaet, og det vilde ogsaa ligeoverfor Sammensætninger som ἀντάξιος, Ἀντήνωρ og ligeoverfor hele den øvrige Litteraturs eenstemmige Vidnesbyrd have været en lovlig hazarderet Paastand. Rimeligere er det, at περί hos Homer ligesom hos Attikerne principielt ikke elideres, men det kan have havt særlige phonetiske Grunde, som ere skjulte for os; at det skulde være for at undgaae Forvexling med det enklitiske περ, som unegteligt enkelte Gange ogsaa kan forekomme med en Genitiv bagefter, er en saa naiv Antagelse, at den, selv om den maatte findes hos en eller anden Grammatiker, kun kunde tjene til Beviis paa, at de gamle Grammatikeres Raisonnementer stundom kunne være temmelig overfladiske, hvad der da hverken er saa ubekjendt eller saa uforklarligt. I det anførte Sted af Epimerismerne staaer der ikke noget Saadant; der staaer kun, at Præpositionen περί ikke elideres, men altid beholder sit ι, thi i Forbindelser som N 419 ἀλλ' οὐδ' ἀχνύμενός περ ἑοῖ ἀμέλησεν ἑταίρου er περ ikke Præpositionen. Desuden forekommer περί som bekjendt i elideret Form i alt Fald hos Pindar (Ol. 6, 38, Pyth, 4, 265), for ikke at tale om Sammensætninger, i hvilke det findes elideret ogsaa hos Hesiodos (Theog. 678 og 733; sml. Pind. Pyth. 3, 52 og Fr. 131 samt den delphiske Indskrift C. I. 1688 l. 16) og foran ι hos attiske Komikere (Meineke fr. com. II p. 348), og hos Æolerne forekommer det endog apokoperet, altsammen uden at de saa strengt hovmestererende Grammatikere i mindste Maade have seet sig i Stand til at forhindre det, saa at dog ikke Alle kunne have været saa

bange for, at det skulde blive forvexlet med det enklitiske περ. At endelig τί (τι) principielt ikke elideres, er der intet Menneske, der tvivler om[1]), men det kan som oftere bemærket have sin gode og gyldige Grund i, at dette Eenstavelsesords stærkt fremtrædende selvstændige Betydning i Sætningen ikke tilsteder nogen Formindskelse af dets i sig selv meget svage Lydcomplex; at Forestillingen om Muligheden af en Forvexling med τε her skulde have kunnet spille nogensomhelst Rolle — credat Judæus Apella! Men kan der saaledes ikke paavises et eneste Tilfælde, hvor med nogensomhelst Rimelighed Undladelse af Elision kan antages at have sin Grund i Muligheden af en Forvexling, da kunne vi vel ogsaa roligt tage Afsked med La Roche; thi naar han bagefter tilføier: „Dass ὅτι bei den Attikern nicht elidiert, ist ebenfalls ein Beweis für die Richtigkeit der hier verfochtenen Ansicht", da er — selv under Forudsætning af Kjendsgjerningens Uomtvistelighed — dette Beviis lige saa lidt bevendt som alt det Andet. De attiske Digtere vare jo væsentlig skrivende og skreve for et i alt Fald tildeels læsende Publicum, og at slutte fra dem til de væsentlig syngende og for et blot hørende Publicum digtende Epikere gaaer altsaa ikke an; de attiske Digtere have jo f. Ex. heller ikke elideret Iotaet i Dat. Plur. i 3die Declination — mærkværdigt nok forresten, da denne Form ved sit σ gjennemgaaende var sikkret mod enhver Forvexling med nogen anden Form, og da de utvivlsomt stundom have elideret Iotaet i Dat. Sing. (der rigtignok ikke havde den fuldere Form paa -ιν ved Siden) —, medens Homer uden Betænkning eliderer χέρσ' ὕπο Πατρόκλοιο o. l., og jeg gjentager altsaa trøstigt med Faesi: „nulla probabilis caussa neque adhuc allata est, neque opinor afferri poterit, cur elisionem vocalis ι ὅτι particula non admiserit".

Til at begrunde Existentsen af den antagne Conjunction ὅ τε = ὅ eller ὅτι bliver der altsaa absolut intet Andet til-

---

[1]) I det af Ambros. 75 sidstfremdragne theokriteiske Digt XXX v. 12 maa τί ἔσχατον læses som Daktyl, men det kan vel skee ved en — rigtignok ganske enestaaende — Synizesis.

bage end det reent abstracte Raisonnement: hvorfor skulde Grækerne, da de have brugt Acc. Sing. Neutr. baade af ὅ og af ὅστις el. ὅτις som Conjunction, ikke ogsaa have brugt Acc. Sing. Neutr. af ὅστε paa samme Maade? Ja, den Slags Spørgsmaal kan man jo gjøre — man kan jo ogsaa f. Ex. spørge: hvorfor have Grækerne, da de een Gang havde baade ὅ og ὅτι som Conjunction, beholdt ὅτι, men bortkastet ὅ? —, men paa den Slags Spørgsmaal giver Sproget som bekjendt intet Svar eller svarer i alt Fald kun med den absolute Monarchs „car tel est notre bon plaisir". At Sproget kan have havt en Fornemmelse af, at det vilde blive ubeqvemt at have Lydcomplexen ὅτε i saa mange forskjellige Functioner, kan man jo tænke sig Muligheden af; men Mulighedernes Rige er saa stort, at det vist er sikkrest at holde sig fortrinsviis til et mindre, til Kjendsgjerningernes. De oplyse nu ganske vist ikke Noget om, hvorfor Grækerne ikke havde en saadan Conjunction; men det troer jeg at have paaviist, at de heller ikke oplyse det Allermindste om, at de havde den, og inden vi antage det, maae vi altsaa have Ret til at oppebie, at der fremdrages nye og mere bevisende Kjendsgjerninger, som maatte kunne hæve særlig denne Mulighed, om ikke til fuldkommen Vished, saa dog til overveiende Sandsynlighed.

Skulle vi nu til Slutning sammenfatte Resultatet af vore Undersøgelser i en Hovedsum, da maa det altsaa blive som følger:

1) Conjunctionerne ὅ og ὅτι ere Acc. Sing. Neutr. af Relativpronominerne ὅς og ὅστις el. ὅτις, Accusativformens syntaktiske Function er Indholdsaccusativens, og deres første og egentlige Betydning som Conjunctioner er *at*.

2) Conjunctionen ὅτε er opstaaet af Relativstammen og en Endelse, hvis oprindelige Betydning er fuldstændig ubekjendt; dens første og egentligste os bekjendte Betydning er den temporale *naar* eller *da*.

3) Til at antage en Conjunction ὅτε eller ὅ τε = Acc. Sing. Neutr. af ὅστε og med samme Betydning som ὅ og ὅτι foreligger der ingensomhelst objectiv gyldig Grund.

4) Selv om Conjunctionen ὅτι hos attiske Forfattere maaskee aldrig er bleven elideret, findes der ingensomhelst fyldestgjørende Grund til at betvivle dens Elision hos de gamle episke (ikke-attiske) Digtere.

5) Hvor apostropheret ὅτ' forekommer hos de gamle episke (ikke-attiske) Digtere, kan det altsaa — bortseet fra Muligheden af, at det paa enkelte Steder maaskee er = ὅστε — enten være = det oprindeligt temporale ὅτε eller = den simple Relativconjunction ὅτι; hvilket af disse Ord det i hvert enkelt Tilfælde skal antages at repræsentere, maa afgjøres efter Sammenhængen, og hvor begge Opfattelser maatte vise sig lige mulige, maa man tilstaae dem begge relativ Berettigelse og søge at beflitte sig paa den ogsaa i mange andre Tilfælde anbefalelsesværdige Kunst, som kaldes ars nesciendi.

Spicilegium Thucydideum.

Scripsit **Carolus Hude**.

Iis, quae in ‚commentariis criticis ad Thucydidem' et in ‚adnotationibus Thucydideis' (in huius ephemeridis vol. IX pag. 211) ad historias Thucydidis recensendas contuli, pauca et pusilla hoc loco addere libet, ne argumentationum mole editio librorum VI—VIII, quae brevi tempore fore ut prodeat spero, prematur. Parva haec quidem pleraque, nec tamen editori prorsus spernenda.

Lib. VI cap. 6 § 2. *κίνδυνον εἶναι, μή ποτε .. Δωριῆς τε Δωριεῦσι κατὰ τὸ ξυγγενὲς καὶ ἅμα ἄποικοι τοῖς ἐκπέμψασι Πελοποννησίοις βοηθήσαντες κτλ.*] Vocabulum *Πελοποννησίοις*, quod per se ipsum supervacaneum est quodque scholiastes *τοῖς ἐκπέμψασι*] *τοῖς Κορινθίοις* adnotans non legisse videtur, secludendum est.

C. 7 § 4. *καὶ ἕκτον καὶ δέκατον ἔτος ἐτελεύτα τῷ πολέμῳ τῷδε κτλ.*] Et hoc loco et loco q. e. II, 70, 5 verba ad similitudinem locorum q. s. II, 103, 2; III, 25, 2 (*ἐτελ.* om. AB); 88, 4; 116, 3; IV, 51; 135, 2; VI, 93, 4; VIII, 6, 5, ubi consensus codicum collocationem exquisitiorem *τῷ πολέμῳ ἐτελεύτα τῷδε* exhibet, transponenda sunt; nam in hac re a librariis erratum esse loci q. s. VII, 18, 4 et VIII, 60, 3 testantur, quorum priore cod. B solus, altero omnes praeter hunc *ἐτελ. τῷ πολ. τῷδε* praebent.

C. 9 § 3. *εἰ τά τε ὑπάρχοντα σῴζειν παραινοίην καὶ μὴ τοῖς ἑτοίμοις .... κινδυνεύειν*] *τά γε ὑπάρχοντα* scribendum esse suspicor; neque enim de duabus rebus, sed de una sola, imperii praesentis conservatione, agitur, quae re diversa addita disertius

explicatur. Has autem voculas saepissime inter se permutari notissimum est.

C. 34 § 5. οἱ δὲ .... ἀποροῖεν ἂν κατὰ χωρία ἐρῆμα, καὶ ἢ μένοντες πολιορκοῖντο ἂν κτλ.] Notionem obsidendi, includendi, quae verbo πολιορκεῖν inest, ab hoc loco alienissimam esse facile apparet; nam ab Siciliensibus Tarenti morantibus Athenienses obsideri non potuerunt. Kruegerus sententiae quam verbis aptius commeatu intercludi vertit, Classenius nimia audacia ταλαιπωροῖντο coniecit. Fortasse Thucydides ἐκπολιορκοῖντο scripsit, quod verbum VII, 14, 3 vim fame ad deditionem cogendi habet neque hoc loco minus aptum est, nisi quod non de deditione, sed de profectione agitur. Certe post ltt. εσ praepositio ἐκ facile intercidere potuit.

C. 38 § 4. ὑμᾶς μὲν τοὺς πολλοὺς πείθων, τοὺς δὲ τὰ τοιαῦτα μηχανωμένους κολάζων ...., τοὺς δ' αὖ ὀλίγους κτλ.] Optime Weilius (rev. de philol. II p. 92) in Athenagorae oratione praeter multitudinem et optimates nullum tertium civium genus commemorari potuisse perspiciens particula δὲ deleta infinitivum κολάζειν de participio πείθων pendentem restituit; fortasse tamen Thucydides τούσδε scripsit, quo verbo in duo, ut in codicibus vulgo fit, diducto proximum fuit, ut participium κολάζων falso inferretur. Eandem medicinam loco qui est II, 44, 1 (τὸ δ' εὐτυχές) adhibendam esse ante me (a. 1888) perspexerunt Conradtius (ann. philol. nov. 1886 p. 41) et Pollius (ibid. 1887 p. 344), quorum tamen ille participium τραφέντες perperam pro subiecto, non pro apposito subiecti habet.

C. 63 § 2. πρὸς τὸν πρῶτον φόβον καὶ τὴν προσδοκίαν] Melius cod. E articulum τὴν omittit, ut adiectivum πρῶτον etiam ad προσδοκίαν referri possit.

C. 65 § 3. καὶ οἵ τε Ἀθηναῖοι ἅμα ἕῳ ἐξέβαινον .... ὡς τὸ στρατόπεδον καταληψόμενοι κτλ.] Articulum τὸ ex auctoritate Laurentiani deleverim; neque enim eum satis tuetur locus q. e. II, 81, 4, qui similis esse videtur: οὔτ' ἐπέσχον τὸ στρατόπεδον καταλαβεῖν, cuius plane alia ratio mihi esse videtur. Sive enim articulum τὸ ad infinitivum rettuleris (cf. VII, 33, 3: ἐπέσχον τὸ ἐπιχειρεῖν; Soph. Phil. 881: ἐπίσχωμεν τὸ πλεῖν) sive cum substantivo coniunxeris, ut infinitivus ipse a verbo ἐπέσχον pendeat (cf. Xen. comm. III, 6, 10), haec sententia

fiet: neque distulerunt quin castra ponerent, quam verae loci sententiae diversissimam esse apparet. Restituendum igitur genetivum finalem τοῦ στρ. καταλαβεῖν (neque morati sunt castra ponendi causa) esse suspicor.

C. 69 § 3. τὸ δ' ὑπήκοον τῶν ξυμμάχων μέγιστον μὲν .... τὸ πρόθυμον εἶχον, ἔπειτα δὲ ἐν παρέργῳ καὶ εἴ τι ἄλλο ξυγκαταστρεψαμένοις ῥᾷον αὐτοῖς ὑπακούσεται.] Hanc optimorum codd. (CG) scripturam (quam cod. B leviter corruptam: -ψομένοις exhibet) ideo aspernari necesse est, quod participium multo aptius de sociis vectigalibus cum Atheniensibus alios subigentibus quam de his ipsis dicitur. Neque tamen nominativo ξυγκαταστρεψάμενοι ex vestigiis cod. E (-ψόμενοι) rescripto locum sanatum fore existimo, cum hoc quidem loco in eodem enuntiato incongruentia numeri participii et verbi finiti paulo gravior sit. Boehmius et Madvigius, ut alios omittam, dativo ξυγκαταστρεψαμένοις servato satis audacter ὑπακούειν ἔσται ille, hic ὑπακούουσιν ἔσται coniecerunt; Stahlius denique Haackio praeeunte scholiastam ut sibi videbatur secutus ξυγκαταστρεψάμενοι .... ὑπακούσονται scripsit, sed ille verba ῥᾳδίως ὑπακούσονται laudans sententiam, non ipsa scriptoris verba reddidisse videtur. Ego quidem in scriptura codicis E ξυγκαταστρεψάμενον latere suspicor, quod quo minus scribatur pluralis (εἶχον) et singularis (ὑπακούσεται) cum substantivo generis collectivi coniuncti vix impediunt; cff. c. 60, 4: ὁ δὲ δῆμος... λαβὼν ... καὶ δεινὸν ποιούμενοι et c. 61, 2: στρατιὰ .. ἔτυχε .. προσελθοῦσα .. πράσσοντες. Paulo supra (§ 2) nescio an pronomen αὐτῶν, quod apud ἑκατέρων plane otiosum est (nam aliter V, 41, 2; VII, 34, 6 αὐτοὶ ἑκάτεροι positum est), delendum sit, nisi forte πρῶτον quod praecedit ex πρῶτοι corruptum est.

C. 86 § 5. δεόμενοι τὴν ὑπάρχουσαν ἀπ' ἀλλήλων ἀμφοτέροις (σωτηρίαν) μὴ προδιδόναι, νομίσαι τε κτλ.] νομίσαι δὲ scribendum esse suspicor, cum hoc membrum praecedenti: μὴ προδιδόναι opponatur, non adiungatur.

C. 88 § 8. καὶ οἱ Κορίνθιοι, εὐθὺς ψηφισάμενοι αὐτοὶ πρῶτοι ὥστε πάσῃ προθυμίᾳ ἀμύνειν κτλ.] Nescio an verbum πρῶτοι dittographia verbi αὐτοὶ (α'τοι, cf. comm. crit. p. 116) irrepserit; neque enim fieri potuit, ut alii priores quam Corinthii Syracusanis auxilium decernerent, ut qui primi rogati sint.

C. 90 § 4. *χρήματα δὲ καὶ σῖτον, ὥστε εὐπορώτερον γίγνεσθαί τι αὐτῶν, κτλ.*] Pro *τι* in cod. C *τινα* scriptum est, quod ipsum propter pluralem aspernandum est; sed fortasse ibi latet *τι ἄν*, cf. schol.: *ὥστε εὐπορώτερον ἂν εἴη κτλ.*

C. 91 § 7. *μάλιστα δὲ τῆς ἀπὸ τῶν ξυμμάχων προσόδου ἧσσον διαφορουμένης* (sc. *ἀποστερήσονται*) *κτλ.*] Et aliud verbum pro *διαφορουμένης*, quod vulgo notionem diripiendi habet, et futurum tempus requiri recte Madvigium (adv. crit. I p. 328) vidisse credo; sed quae substituta malebat, *διαπορευσομένης* vel *διακομιουμένης*, a scriptura tradita nimis recedunt. Mihi potius in praepositione *ΔΙΑ* particula *ΑΝ* latere videtur, qua reposita et significationem futuri temporis et vocabulum de sociis *φόρον* ferentibus aptum habebimus.

C. 97 § 5. *φρούριον ἐπὶ τῷ Λαβδάλῳ ᾠκοδόμησαν ἐπ' ἄκροις τοῖς κρημνοῖς τῶν Ἐπιπολῶν ὁρῶν πρὸς τὰ Μέγαρα κτλ.*] *ὁρῶντι* rescribendum est, cum non situs castelli, id quod verbis *ἐπὶ τῷ Λαβδάλῳ* satis factum est, sed situs Labdali ipsius Thucydidi significandus fuerit. Quam facile ante litteram *π* litterae *τι* intercidere potuerint, nemo non videt; cf. v. c. *τι* VIII, 71, 1 ante *πιστείων* in Laur. omissum.

C. 101 § 1. *ἐτείχιζον οἱ Ἀθηναῖοι τὸν κρημνὸν ...., καὶ ᾗπερ αὐτοῖς βραχύτατον ἐγίγνετο κτλ.*] In particula *καὶ* offendebatur Bauerus, neque iniuria; sed locum non ea deleta sanandum, sed ad similitudinem loci q. e. c. 99, 1: *οἱ δὲ λίθους καὶ ξύλα ξυμφοροῦντες παρέβαλλον ἐπὶ τὸν Τρώγιλον καλούμενον, αἰεὶ ᾗπερ βραχύτατον ἐγίγνετο* (sic recte distinxit Kruegerus) corrigendum esse existimo, ut *ἀεὶ* vel *αἰεὶ* restituatur.

Lib. VII cap. 19 § 4. *μετὰ δὲ τούτους Κορίνθιοι οὐ πολλῷ ὕστερον πεντακοσίους ὁπλίτας .... καὶ ἄρχοντα Ἀ. Κ. προστάξαντες ἀπέπεμψαν.*] Delenda est particula *καὶ*, quae plane otiosa est, cum ea servata accusativum *ἄρχοντα* ad participium referri per collocationem non liceat; cf. III, 26, 1, ubi hodie e certissima emendatione Stephani *ἄρχοντα* pro *ἔχοντα* scribitur.

C. 25 § 1. *αἱ δὲ ἕνδεκα νῆες πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἔπλευσαν, πυνθανόμεναι κτλ.*] Kruegerus in participio *πυνθανόμεναι* ad naves relato offensus ex deterioribus codd. *πυνθανόμενοι* recepit, rectene, alii viderint; mihi enim neutrum satis aptum videtur,

cum haud dubie haec sententia Thucydidis sit, Syracusanos omnes, non modo eos qui in illis navibus veherentur nuntium de onerariis Atheniensium adnavigantibus accepisse. Itaque genetivum absolutum πυνθανομένων restituendum suspicor, qui cum non intellectus esset ut participium ad αἱ νῆες applicaretur proximum fuit.

C. 30 § 2. μέρος δέ τι καὶ ἐν τῇ πόλει αὐτῇ δι' ἁρπαγὴν ἐγκαταληφθὲν ἀπώλετο.] Recte, opinor, Bauerus Abreschio scripturam codd. deteriorum ἐγκαταλειφθὲν amplexanti obloquitur, sic vertens: deprehensi quia praedae immorabantur; paulum tamen dubito an Thucydides δι' ἁρπαγῆς, inter praedandum, scripserit, cf. Kruegeri index s. v. διά, I.

C. 44 § 1. καὶ ἐνταῦθα ἤδη ἐν πολλῇ ταραχῇ καὶ ἀπορίᾳ ἐγίγνοντο οἱ Ἀθηναῖοι, ἣν οὐδὲ πυθέσθαι ῥᾴδιον ἦν οὐδ' ἀφ' ἑτέρων ὅτῳ τρόπῳ ἕκαστα ξυνηνέχθη.] Accusativum ἣν vulgo sic explicant, ut prolepsi quadam tamquam ἕκαστα non secuturum fuerit positum eum esse putent. Verum non tumultum et necessitatem Atheniensium, sed ordinem proelii ab utrisque cognoscere difficile fuisse Thucydidem dixisse credo, quae ut sententia evadat ante pronomen ἣν praepositio δι' inserenda est.

C. 53 § 2. καὶ αὐτοὺς οἱ Τυρσηνοὶ .... τρέπουσι καὶ ἐσβάλλουσιν ἐς τὴν λίμνην τὴν Λυσιμέλειαν καλουμένην.] Necessario ἐκβάλλουσιν scribendum est; nam in stagnum eiciuntur, non iniciuntur. Cff. c. 71, 6: ἐξέπεσον ἐς τὸ στρατόπεδον et c. 52, 2: ἐξεώθουν ἐς τὴν γῆν; Thucydides autem neque ἐσβάλλειν neque ἐκβάλλειν alibi hac significatione posuit.

C. 69 § 2. ὁ δὲ Νικίας ὑπὸ τῶν παρόντων ἐκπεπληγμένος καὶ ὁρῶν ...., ἐπειδὴ καὶ ὅσον οὐκ ἔμελλον ἀνάγεσθαι, καὶ νομίσας κτλ.] Particula καὶ ante νομίσας posita delenda est, ut verba ἐπειδὴ .... ἀνάγεσθαι, quae non: quando iamiamque hosti erant occursuri (sic Haasius vertit), sed: cum iam in eo ipso esset, ut eveherentur valent, cum verbis νομίσας .... ἀνεκάλει, non cum eis quae praecedunt iungantur.

C. 73 § 2. ἔτυχε γὰρ αὐτοῖς Ἡρακλεῖ ταύτην τὴν ἡμέραν θυσία οὖσα] Dativum ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ scriptum fuisse suspicor, nisi forte duo dativi qui proxime praecedunt in causa fuerunt cur accusativus qui Herodoteum sonat poneretur.

C. 75 § 3. καὶ οἱ ζῶντες καταλειπόμενοι τραυματίαι τε καὶ ἀσθενεῖς πολὺ τῶν τεθνεώτων τοῖς ζῶσι λυπηρότεροι ἦσαν κτλ.] Dativum τοῖς ζῶσι, cum οἱ ζῶντες καταλειπόμενοι praecesserit, de abeuntibus inepte poni recte vidit Classenius, iure nomen aliquod propter verba ἐς ἀπορίαν καθίστασαν (sc. αὐτούς) quae sequuntur requiri adiciens; sed infeliciter ὁρῶσι ille, Herwerdenus ἀπιοῦσι coniectura substituebant, quae nimis a memoria librorum recedunt. Si sententiam spectaveris, nihil, opinor, quam σῷς (vel σωσί, quod amicus meus proposuit), incolumibus, malueris, quae tamen forma adhuc testimoniis caret, ut emendatio in incerto versetur. Quid paulo infra (§ 4) in adiectivo ὀλίγων, quod Classenius frustra sibi defendendum sumpsit, lateat, viri docti varie coniectantes (λυγρῶν, συχνῶν, ἀλόγων, οἰκτρῶν, λιγέων all.) nondum expediverunt; mihi in mentem venit, fortasse ὠμῶν (atrocium) scriptum fuisse, quod si littera Μ in litteras ΛΙ transiisset facile in ὀλίγων corrumpi potuisse apparet.

C. 81 § 4. ἕως ἐνδιατρίβων κυκλοῦταί τε ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐν πολλῷ θορύβῳ αὐτός τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ [Ἀθηναῖοι] ἦσαν.] Praepositio ἐν quam cod. B solus exhibet abesse non potest; sed veri simile est, καὶ ex κἂν corruptum esse, cf. VI, 60, 5; 87, 4 (hunc locum emendavit Kruegerus). Eadem ratio loci q. e. VIII, 96, 5 (ἄλλως τε καὶ ἐν ναυτικῇ ἀρχῇ, ἐν om. codd. praeter B) esse videtur.

Ibid. § 5. τὸ γὰρ ἀποκινδυνεύειν πρὸς ἀνθρώπους ἀπονενοημένους οὐ πρὸς ἐκείνων μᾶλλον ἦν ἔτι ἢ πρὸς τῶν Ἀθηναίων,] Nescio an Thucydides μᾶλλον ἦν τι scripserit; nam ne antea quidem contra viros de salute desperantes periculum adire magis e re Syracusanorum (ἐκείνων) quam Atheniensium fuerat, neque aptius ἔτι etiam quam iam valet.

C. 86 § 3. τοὺς γὰρ ἐκ τῆς νήσου ἄνδρας τῶν Λακεδαιμονίων ὁ Νικίας προυθυμήθη .... ὥστε ἀφεθῆναι.] Verba τῶν Λακεδαιμονίων sintne genuina valde dubito; nam et captivi illi Lacedaemonii verbis τοὺς ἐκ τῆς νήσου ἄνδρας satis, puto, designati sunt et de Lacedaemoniis agi ex iis quae proxime praecedunt facile apparet, nec genetivus, sive partitivus sive coniunctivus est, apte cum accusativo jungitur.

Lib. VIII cap. 4. *Παρεσκευάζοντο δὲ καὶ Ἀθηναῖοι . . . τήν τε ναυπηγίαν . . καὶ Σούνιον τειχίσαντες, ὅπως . . . . περίπλου, καὶ τό τε ἐν τῇ Λακωνικῇ τείχισμα ἐκλιπόντες . . . . καὶ τἆλλα . . . . ξυστελλόμενοι κτλ.*] Optimo iure Kruegerus in hac laxissima verborum iunctura offensus est, qua participium *τειχίσαντες* verbis *τήν τε ναυπηγίαν* respondet; neque enim facile enuntiatum q. e. *ὅπως . . . . περίπλου* ad *παρεσκευάζοντο* refertur, id quod Stahlius suasit. Kruegerus post *ναυπηγίαν* verba *καὶ τἆλλα* addi censuit, quod si factum erit, participia *ξυμποριςάμενοι* et *τειχίσαντες* parum apte iungentur; Herwerdenus Wilamowitzium verba *ξύλα ξυμποριςάμενοι* frustra delentem secutus post *ναυπηγίαν* *ποιούμενοι* inserere et *τειχίζοντες* scribere maluit, vix melius, nisi quod iure in aoristo *τειχίσαντες* haesit. Mihi veri similius esse videtur, verbum *ἐτείχισαν* in *τειχίσαντες* transiisse, deinde, id quod apud Thucydidem saepissime factum est, post *περίπλου* particulam *καὶ* inculcatam esse (cff. c. 15; 33, 2, ubi hodie vulgo expungitur), quibus correctis oratio rectissime procedit; nam hyperbaton particulae *τε*, quae post *παρεσκευάζοντο* poni debuit, levissimum est (cf. Kruegeri index s. v. *τέ*). Participia *ἐκλιπόντες* et *ξυστελλόμενοι* iis quae praecedunt melius subiungi quam adiungi quivis dabit.

C. 5 § 3. *καὶ πολὺ μᾶλλον ὡς εἰπεῖν κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν αὐτοῦ οἱ ξύμμαχοι ὑπήκουον ἢ τῶν ἐν τῇ πόλει Λακεδαιμονίων*] Ad haec verba scholion exstat: *ἀντὶ τοῦ · ἢ οἱ ἐν τῇ πόλει Λακεδαιμόνιοι,* quod qui scripserit, eum particulam *ἢ* in suo exemplo non legisse luce clarius apparet, ut haud dubie removenda sit. De particula *ἢ* apud genetivum comparativum genetivo applicatum omissa conferatur praeter locum controversum q. e. VIII, 94, 3, ubi voculam *ἢ* insiticiam esse plerique recte consentiunt, locus q. e. VII, 51, 1: *ὡς καὶ αὐτῶν κατεγνωκότων ἤδη μηκέτι κρεισσόνων εἶναι σφῶν*; rem Kruegerus gramm. § 47, 27 adn. 1 et Madvigius synt.$_2$ § 90 sub cont. attigerunt. Hoc loquendi usu parum cognito loco Xenophontis q. e. comm. III, 9, 5 (*καὶ πολλῷ κρεῖττον οἰῶν τε καὶ αἰγῶν καὶ βοῶν φίλων ἀγέλην κεκτῆσθαι*) Stephanus *ἢ* inserendum esse male censuit, quem secuti sunt plerique recentiores, Gilberto excepto qui perverse distinguens locum melius enarrare sibi visus est. Quod attinet ad verba quae proxime

sequuntur: δύναμιν γὰρ ἔχων εὐθὺς (pro hoc verbo codd. ACEFGM αὐτὸς exhibent) ἑκασταχόσε δεινὸς παρῆν, ab iis quae comm. crit. p. 44 de hoc loco disserui decedere hodie cogor, neque tamen scripturam Vaticani εὐθὺς meliorem esse credo; sed loco q. e. VIII, 72, 2 (ἀπέπεμψαν αὐτοὺς εὐθὺς μετὰ τὴν κτλ.) in cod. C solo αὐτούς, in cod. G solo εὐθὺς omittitur, qua re suspicio mihi orta est, ut illo quoque loco utrumque verbum genuinum esse, sed in sua quodque codicum familia intercidisse putem.

C. 27 § 2. σαφῶς εἰδότας πρὸς ὁπόσας τε ναῦς πολεμίας καὶ ὅσαις πρὸς αὐτὰς ταῖς σφετέραις κτλ.] Verba πρὸς αὐτάς, quae post illa: πρὸς ὁπόσας τ. ν. π. plane otiosa sunt, nescio an delenda sint.

C. 32 § 3. ἢ γὰρ ξυμμάχους πλείους σφᾶς ἕξειν ἢ τοὺς Ἀθηναίους, ἤν τι σφάλλωνται, κακώσειν.] Recte, opinor, Dobreeus post τι particulam καὶ addi iussit; sed fortasse etiam τούς γ' Ἀθηναίους scriptum fuit, cf. VI, 18, 4: ἢ κακώσομέν γε Συρακοσίους; VIII, 88: ἢ Πελοποννησίοις γε κωλύσειν ἐλθεῖν.

C. 33 § 4. ὡς ηὗρον ἅπαν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῆς Σάμου προφασισθέν κτλ.] Difficulter verba ἐκ τῆς Σάμου, cum genetivus τῶν ἀνθρώπων interpositus sit, ad σωτηρίᾳ refertur (ut ex Samo salvi evaderent), quae difficultas sublata erit, si post ἀνθρώπων articulum τῶν, quo addito sententia eadem manet (ut homines qui Sami essent ex Samo salvi evaderent), excidisse statuerimus.

C. 37 § 2. μηδὲ φόρους πράσσεσθαι .... μήτε Λακεδαιμονίους μήτε τοὺς ξυμμάχους τῶν Λακεδαιμονίων] Verba τῶν Λακεδ. tamquam supervacanea delevit Herwerdenus, quae tamen in hoc curiali scribendi genere ferri possunt, nisi quod ad similitudinem verborum proxime praecedentium τοὺς rescribendum est.

C. 41 § 1. καὶ νομίσας πάντα ὕστερα εἶναι τἆλλα πρὸς τὸ ναῦς τε ... τοσαύτας ξυμπαρακομίσαι καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους .... ἀσφαλῶς περαιωθῆναι κτλ.] Minus infinitivo ξυμπαρακομίσαι et enuntiato τοὺς Λακεδ. περαιωθῆναι iuxta positis offendor quam ea re, quod Astyochus tantum numerum navium una traducturus esse dicitur, cum iis quae Cauno adventabant Antisthenes praefuerit (cf. c. 39, 1). Sin autem c. 39, 4 inspexeris, vix dubitaveris quin Thucydides hoc quoque loco ξυμπαρακο-

μισθῆναι (ut tot naves una oram praeteveherentur) scripserit.

C. 42 § 1. καὶ αὐτῷ ὑετός τε καὶ τὰ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ξυντέφελα ὄντα κτλ.] Fortasse praepositio ἐκ delenda est, cum verbis τὰ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ pluviae, non caelum significari debeant. cf. II, 77, 6. Dissimillimus est locus q. e. IV, 81, 2 (τὰ ἐκ Σικελίας) quem Arnoldius contulit, de quo cf. Krueg. ad III, 102, 2.

C. 46 § 3. καὶ οὐκ εἰκὸς εἶναι Λακεδαιμονίους ἀπὸ μὲν σφῶν [τῶν Ἑλλήνων] ἐλευθεροῦν νῦν τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ δ' ἐκείνων [τῶν βαρβάρων], ἢν μή ποτε αὐτοὺς [μὴ] ἐξέλωσι, μὴ ἐλευθερῶσαι.] Quod ad sententiam huius loci attinet, etiam nunc ea quae comm. crit. p. 57 scripsi (nisi quando eos (Lacedaemonios) evertissent (Persae)) vera habeo, quae etiam Herwerdeno quamquam dubitanti placuisse hodie demum video. Nam quos ad duas negationes tuendas locos attulerunt, ii prorsus nihil valent: Lycurg. 140 negatio tam arte cum pronomine ταὐτὰ cohaeret, ut notio verbi ἄλλα efficiatur, Andoc. I, 22 negatio anteposita ad duo membra particulis μὲν et δὲ coniuncta, unum negativum, alterum affirmativum, pertinet, loco denique Thucydidis q. e. II, 13, 1 (μὴ . . . παραλίπῃ καὶ μὴ δῃώσῃ) prior negatio ad verbum significatione timendi praeditum refertur. Sed nostro loco nulla causa suberat, cur duae negationes ponerentur, cum altera negatio cum verbo ἐξέλωσι coniuncta minime in unam notionem coalescat. Verum ut haec mihi certa esse videntur, ita dubitatio quaedam residet, ut Thucydidem non ἐξέλωσι, sed ἐξελάσωσι (expulissent) scripsisse suspicer, quam in partem etiam ea verba quae proxime sequuntur (ἔπειτ' ἤδη τοὺς Πελοποννησίους ἀπαλλάξαι ἐκ τῆς χώρας) ducunt.

C. 48 § 4. ἀλλ' ὅ τε Ἀλκιβιάδης . . . οὐδὲν μᾶλλον ὀλιγαρχίας ἢ δημοκρατίας δεῖσθαι ἐδόκει αὐτῷ ἢ (cod. B: οὐδ') ἄλλο τι σκοπεῖσθαι κτλ.] Ad usum particulae ἢ post negationem positae, quo non intellecto diasceuasten cod. Vaticani οὐδ' substituisse comm. crit. p. 58 posui, comprobandum praeter locum (V. 105, 1) ibi adlatum conferri potest locus Demosth. XXIII. 113: οὐδ' ἔχει τῶν εὖ πραττόντων οὐδεὶς ὅρον ἢ τελευτὴν τῆς τοῦ πλεονεκτεῖν ἐπιθυμίας, ubi omnes codices praeter optimum, Σ

dico, οὐδὲ pro ἢ exhibent; nam verbum τελευτὴν verbi ὅρον glossam esse, id quod Westermannus suspicari videtur, veri minime simile est. In § 7 post Ἀλκιβιάδου particula καὶ, quam Valla non vertit, delenda est; nam neque praeter Alcibiadem quisquam alius illo tempore agebat neque hic ipse antea cum exercitu Atheniensium egerat. Quid Portus etiam vertens sibi voluerit, non intellego. Addi autem potuit particula ab aliquo qui praepositione ἀπὸ apud verbum passivum posita offensus erat; sed cf. v. c. I, 17, 1; VI, 61, 1.

C. 51 § 2. αἱ δὲ παρὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπιστολαὶ οὐ πολὺ ὕστερον ἧκον ὅτι προδίδοταί τε τὸ στράτευμα ὑπὸ Φρυνίχου καὶ οἱ πολέμιοι μέλλουσιν ἐπιθήσεσθαι.] Nescio an iis quae sequuntur convenientius προδέδοταί (ac potius ex Laurentiano παραδέδοται) scribendum sit, cum ob id ipsum, quod exercitum Atheniensium Phrynichus trucidandum se eum praebiturum esse pollicitus (cf. c. 50, 5) prodidisset, hostes aggressuri fuerint.

C. 53 § 1. μάλιστα δὲ ὡς ἐξείη αὐτοῖς .... βασιλέα τε ξύμμαχον ἔχειν καὶ Πελοποννησίων περιγενέσθαι.] Nonne σχεῖν scripsit Thucydides?

C. 58 § 7. αἵ τε Λακεδαιμονίων νῆες καὶ αἱ τῶν ξυμμάχων καὶ αἱ βασιλέως κοινῇ τὸν πόλεμον πολεμούντων κτλ.] Fortasse alterum αἱ insiticium est, cum satis mire naves sociorum ab navibus Lacedaemoniorum seiungantur et nominatim proferantur, tanquam praeter Atticam non duae solae classes, Dorica et Persica, fuerint.

C. 62 § 1. μετὰ δὲ τοῦτο εὐθὺς τοῦ Δερκυλίδου πεζῇ ἐκ τῆς Μιλήτου παρεξελθόντος κτλ.] παρελθόντος scribendum est; neque enim Dercylidas praetervectus vel elapsus est, id quod verbum παρεξελθεῖν sonat (cf. lexx.), sed per oram progressus est. Alia verba ab παρεκ- incipientia apud Thucydidem non exstant.

C. 76 § 6. βραχύ τέ τι εἶναι καὶ οὐδενὸς ἄξιον, ᾧ .... ἡ πόλις σφίσι χρήσιμος ἦν κτλ.] Scriptura Laurentiani ὃ pro ᾧ exhibentis errori calami tribui potest illa quidem, quam in partem ego comm. crit. p. 70 inclinavi; sed accusativus quoque apud adiectivum χρήσιμος aptissimus est, cf. Xen. Anab. II, 5, 23 et Krueg. gramm. § 46, 4 adn. 4.

C. 81 § 3. *πιστεῦσαι δ' ἂν (Τισσαφέρνη) μόνως Ἀθηναίοις, εἰ σῶς αὐτὸς κατελθὼν (Ἀλκιβιάδης) αὐτῷ ἀναδέξαιτο.*] Vehementer in codicibus scriptura huius loci variatur: pro verbis *σῶς αὐτὸς*, quae meliorum M solus (cum recentissima manu codicis A consentiens) praebet, in B *ὡς αὐτοὺς*, in AEF *ὡς αὐτὸς*, in C codice (codex G autem, alibi huic proximus, h. l. mancus est), quocum Suidas s. v. *Μιλτιάδης* consentit, *αὐτὸς* solum scriptum est; deinde pro *αὐτῷ* ABEF *αὐτοῖς* exhibent. Dativus *αὐτοῖς* ad Athenienses relatus ferri non potest, cum *ἀναδέχεσθαί τινα*, non *ἀ. τινι* praestare aliquem sonet (cff. Polyb. V, 16, 8; Theophr. char. 12); nec apte mentio eius cui praestatur omittitur. Scripturam codicis M, qui quidem haud ita magna fide dignus est, scholion: *ἤγουν εἰ ἀνασωθεὶς Ἀλκιβιάδης ὀπίσω ἀνάδοχος γένοιτο* comprobare videtur, sed nescio tamen an scholiastes, ut in interpretando saepe copiosior est, participium *κατελθὼν* ipsum verbis *ἀνασωθεὶς ὀπίσω* enarrare potuerit; quod si ita est, nihil aliud quam correcturam haud ineptam scripturae corruptae *ὡς αὐτὸς* codicem M praebere existimo. Fortasse igitur ita se res habet, ut *αὐτοὺς* (Athenienses, quorum mentionem aegre desideramus) genuina scriptura sit, quae cum non intellecta esset in una codicum familia (C) in *αὐτὸς*, in altera (B) in *ὡς αὐτοὺς* correcta sit, quarum scripturarum inter se conflatarum progenies scriptura *ὡς αὐτὸς* sit. Scribendum ergo: *εἰ αὐτοὺς κατελθὼν αὐτῷ ἀναδέξαιτο*, si eos redux illi praestitisset.

C. 84 § 2. *τῶν γὰρ Συρακοσίων καὶ Θουρίων ὅσῳ μάλιστα καὶ ἐλεύθεροι ἦσαν τὸ πλῆθος οἱ ναῦται, κτλ.*] Recte, opinor, Haackius verba *οἱ ναῦται* ut ex interpretatione orta delevit (cf. § 3: *τὸ δὲ πλῆθος*); sin autem haec spuria sunt, Thucydidem *ἐλεύθερον ἦν* scripsisse veri simile est, quae cum illa verba irrepsissent facillime in pluralem transierunt; Laurentianus quidem vestigium genuinae scripturae *ἐλεύθερον* exhibet.

C. 86 § 9. *ἀφίκοντο δὲ οἱ Ἀργεῖοι μετὰ τῶν Παράλων, οἳ τότε ἐτάχθησαν . . . . περιπλεῖν Εὔβοιαν καὶ ἄγοντες . . . . πρέσβεις Λ. καὶ Ἀ. καὶ Μ. οἳ ἐπειδὴ ἐγένοντο πλέοντες κατ' Ἄργος, τοὺς μὲν πρέσβεις κτλ.*] Antiquam coniecturam Aemilii Porti *ἄγειν* pro *ἄγοντες* scribentis, quam recentiores (Krueg., Class., Stahl., Herwerd.) mentione indignam iudicasse videntur, cum et ipse

in eam inciderim, in memoriam reducere mihi libet, qua sola verborum structura vitiata sanatur. Hodie vulgo Reiskium secuti alterum οἳ expungunt, qua re nihil profectum est; sive enim participium ἄγοντες verbo ἐτάχθησαν applicatur, particula καὶ (etiam) supervacanea aut saltem minime apta est (nam ἅμα hic suum locum haberet), sive ad verbum ἐγίνοντο refertur, collocatio insolita nescio quo modo satis excusari possit. Coniecturae Porti Poppo id opponit, quod „ut legatos Lacedaemonem ducerent non simul iis imperatum erat c. 74“, quae res si ullius momenti esset, non minus in illam interpretationem quam priorem commemoravi caderet; sed Paralos legationem Lacedaemonem ducere a quadringentis postea iussos esse Thucydidem antea non diserte commemoravisse certe minime mirum est. Infinitivo restituto forsitan aliquis in pronomine οἳ repetito offendatur, quod tamen tanto intervallo satis excusari puto.

C. 92 § 9. ὁ δὲ Ἀρίσταρχος καὶ οἱ ἐναντίοι τῷ πλήθει ἐχαλέπαινον. οἱ δὲ ὁπλῖται ὁμόσε τε ἐχώρουν οἱ πλεῖστοι τῷ ἔργῳ καὶ οὐ μετεμέλοντο, κτλ.] Sic in omnibus libris melioribus scriptum est, sed ad verba τῷ πλήθει hoc scholion: γράφεται τῷ ἀληθεῖ exstat, quod Valla re vera vertens secutus est. Huic tamen scripturae duae res obstant, unum quod οἱ ἐναντίοι sic nimis nude positum est, alterum quod nullo alio loco verba τῷ ἀληθεῖ hac significatione inveniuntur; quominus autem scripturam τῷ πλήθει praeferamus, verbum ἐχαλέπαινον de hominibus ex animi sententia increpantibus nimis obscure positum impedit. Stahlius verba τῷ ἀληθεῖ ἐχ. rei veritatem aegre ferebant vertit, quod per structuram fieri licet, sed putidissimum est, quasi vero rerum species quaedam, non simulatio Theramenis iracundiae Aristarchi et ceterorum opposita sit. Huc accedit quod in proxima sententia verba τῷ ἔργῳ locutioni ὁμόσε χωρεῖν insolenter addita sunt, qua re adductus Kruegerus haec verba ex praecedentibus, ubi glossemate τῷ ἀληθεῖ expulsa essent, in hanc sententiam irrepsisse suspicatus est; sed cum verba τῷ πλήθει, quae consensus librorum exhibet, non apte absint, veri similius mihi esse videtur Thucydidem sic scripsisse:

. . . . οἱ ἐναντίοι τῷ πλήθει τῷ ἔργῳ ἐχαλέπαινον. οἱ δὲ ὁπλῖται ἱμίσει τε ἐχώρουν οἱ πλεῖστοι καὶ οὐ μετεμέλοντο κτλ.

C. 95 § 4. οἱ δ' ἔτυχον οὐκ ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἄριστον ἐπισιτιζόμενοι κτλ.] Nescio an verbum ἄριστον ab aliquo additum sit, cui ἐπισιτιζόμενοι interpretatione egere visum esset (cf. schol. ad VI, 94, 3: ἐπισιτισάμενοι· ἤγουν ἐφόδια λαβόντες); nusquam enim alibi verbum ἐπισιτίζεσθαι, quod sciam, obiecto addito ponitur. Ut autem ἄριστον ipsum adderetur, verba ὁ γὰρ Ἀγησανδρίδας ἀριστοποιησάμενος (§ 3) efficere potuerunt.

C. 99 init. ὡς τροφήν τε οὐδεὶς ἐδίδου τῶν ὑπὸ Τισσαφέρνους τότε ὅτε ἐπὶ τὴν Ἄσπενδον παρῄει προσταχθέντων, κτλ.] Herwerdeno verba τῶν . . . . προσταχθέντων delenti comm. crit. p. 81 oblocutus sum, neque, opinor, iniuria; sed scholio quod ad hunc locum exstat (τῶν κελευσθέντων δηλαδὴ ὑπὸ Τισσαφέρνους, ὅτε αὐτὸς εἰς Ἄσπενδον ἀπῄει) inspecto dubitare cogor, an scholiastes verba ὅτε ἐπὶ τὴν Ἄσπενδον παρῄει, quae glossam adverbii τότε esse iam antea ipse suspicatus eram, in suo exemplo non legerit.

C. 104 § 4. ἐπειγομένων δὲ τῶν Πελοποννησίων πρότερόν τε ξυμμῖξαι κτλ.] προτέρων, ni fallor, scribendum est, cf. comm. crit. p. 143 (ad IV, 124, 3); quam suspicionem unice confirmat scholion: ἀντὶ τοῦ ἠπείγοντο οἱ Πελοποννήσιοι πρότεροί τε συμμῖξαι.

Lib. II cap. 4 § 6. — ἐβουλεύοντο εἴτε κατακαύσωσιν . . . . εἴτε τι ἄλλο χρήσωνται.] Sic vulgo scribitur, nullo sano sensu; nam nihil Thebanis inclusis facere Plataeenses non poterant. Scribendum est τί, id quod casu quodam codex Vaticanus exhibet (nam in talibus nullum fere momentum codicum est); transitio igitur in novam interrogationem facta est, cf. Madv. synt.$_2$ (ed. germ.) § 199 c, not. [1]) (cf. Plat. Menex. in., Xen. comm. III, 6, 11).

C. 11 § 7. πᾶσι γὰρ ἐν τοῖς ὄμμασι καὶ ἐν τῷ παραυτίκα ὁρᾶν πάσχοντάς τι ἄηθες ὀργὴ προσπίπτει κτλ.] Duae maxime res in hac verborum iunctura offendunt, unum, quod dativus πᾶσι et accusativus πάσχοντας nullo modo inter se coniungi

possunt (nam ridicule Classenius locos q. s. I, 53, 1; 72, 1; II, 7, 2 affert, quibus cum accusativus infinitivo interposito applicatus sit, similitudo prorsus nulla fit), alterum, quod post vb. ἐν τοῖς ὄμμασι vb. ἐν τῷ παραυτίκα ὁρᾶν sane inutilia sunt. Illi difficultati Kruegerus obiecto verbi ὁρᾶν, unde accus. πάσχοντας penderet, cogitando („irgend welche der Ihrigen", „ἑαυτούς") medebatur, quod tamen durissimum est; hanc Usener verbis ἐν τοῖς ὄμμασι deletis removebat, quae nullam emblematis speciem offerre Herwerdenus quoque, homo omnium suspicacissimus[1]), concedit. Boehmius dure infinitivum ὁρᾶν ab locutione ὀργὴ προσπίπτει pendentem fecit, neque melius Badhamius scriptura cod. Palatini ὀργῇ recepta πᾶς . . . . πάσχων scriptum maluit; sed pessimam interpretationem Stahlius (in ed. Popp. tertia) proposuit, qui transitionem ab dativo in accusativum factam ea re excusatam vult, quod verbum προσπίπτειν aliis locis cum accusativo iungitur, duobus locis Thucydideis allatis, quorum unus (I, 62, 3), qui cum dativus ἔχοντι infinitivo applicatus sit nostri parum similis est, correctione unius litterae (ἔχοντα), alter (VI, 85, 2) ope codicis Laurentiani sanari potest. Mihi quidem remedio fortiore utendum esse videtur, uti verbis καὶ ἐν τῷ παραυτίκα ὁρᾶν ut glossa verborum ἐν τοῖς ὄμμασι (de particula καὶ addita cf. v. c. VI, 72, 4) deletis πάσχουσί restituatur; nam dativum ob praecedentem infinitivum ὁρᾶν facile in accusativum corrigi potuisse in perspicuo est. Locutione autem ἐν τοῖς ὄμμασι πάσχειν τι (cf. Soph. Trach. 241, 746 ἐ. τ. ὄ. ὁρᾶν, δέρκεσθαι) elegantissime illud ἐν τῇ γῇ ὁρᾶν δῃοῦντας (§ 6) variatur. Verba καὶ ἐν τῷ π. ὁρᾶν servari possunt illa quidem, sed a brevitate Thucydidi in orationibus utique usitata abhorrent. Ceterum subdubito, an ἀηδὲς pro ἄηθες scripserit Thucydides.

C. 12 § 4. — ἔγνω ὁ Ἀρχίδαμος ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι οὐδέν πω ἐνδώσουσιν κτλ.] Pro adverbio πω, quod apud verbum futuri temporis offendit, πως scribendum esse suspicor; cf. V, 15, 2 (οὔπως).

---

[1]) Haec antequam editionem libri quarti a Rutherfordio curatam (Lond. 1889) cognovi scripseram.

C. 15 § 3. *τὸ δὲ πρὸ τούτου ἡ ἀκρόπολις ἡ νῦν οὖσα πόλις ἦν κτλ.*] Repetitio articuli ἡ per se ipsa satis loco q. e. II, 23, 3 (*τὴν γῆν τὴν κτλ.*) defenditur, sed apud verbum *πόλις* articulo aegre caremus, ut fortasse verba sic transponenda sint: *ἡ ἀκρόπολις νῦν οὖσα ἡ πόλις ἦν.* Ceterum pro *τούτου* ex cod. Laur. *τοῦ* rescribendum, cf. § 2 et III, 98, 2.

C. 25 § 5. — *καὶ τῶν Ἠλείων ἡ πολλὴ ἤδη στρατιὰ προσεβεβοηθήκει.*] In §§ 3—5 dictum est, Athenienses, cum ad Pheam naves appulissent, iuventutem delectam Elidis quae Coele vocatur et agrorum adiacentium proelio vicisse, sed postea quamquam Phea a Messeniis, sociis Atheniensium, capta esset, his in naves impositis avectos esse, quia reliquus iam exercitus Eleorum subvenisset (cf. adnot. Kruegeri). Apparet, Thucydidem *ἡ ἄλλη ἤδη στρατιὰ* scripsisse.

C. 40 § 2. *μόνοι γὰρ τόν τε μηδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν, καὶ αὐτοὶ ἤτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα κτλ.*] Melius, opinor, codices Laur. et Monac., quorum scripturam Valla secutus est, *οἱ αὐτοὶ* exhibent, quod ad ea quae praecedunt, in quibus (*ἀπράγμονα*) notio agendi latet, referendum est: et iidem aut certe decernimus nos quidem aut deliberamus eqs.; cf. § 3: *τολμᾶν τε οἱ αὐτοὶ μάλιστα καὶ . . . . ἐκλογίζεσθαι.*

C. 42 § 4. *τῶνδε δὲ οὔτε πλούτου* (sic, non *πλούτῳ*, ex codd. ACEG scribendum est, cum inepte dativus *πλούτῳ* (BFM) dativo *ἐλπίδι*, qui non vitae condicionem, sed affectum significat, opponatur) *τις τὴν ἔτι ἀπόλαυσιν προτιμήσας ἐμαλακίσθη οὔτε πενίας ἐλπίδι, ὡς κἂν ἔτι διαφυγὼν αὐτὴν πλουτήσειεν, ἀναβολὴν τοῦ δεινοῦ ἐποιήσατο·*] Genetivum *πενίας* coniunctivum, non obiectivum esse („der Hoffnung mit der Arme sich zu schmeicheln pflegen") loco q. e. VII, 61, 2 (*ἐλπὶς τοῦ φόβου*) collato recte, opinor, vult Kruegerus, quod si verum est, pronomen *αὐτὴν* subdure non de pauperibus, sed de paupertate ipsa positum est; contra Stahlius *πενίας* genetivum obiectivum per attractionem quandam positum esse putat, quae sane propter significationes verborum *ἐλπίδι* et *διαφυγὼν* inter se diversissimas durissima est. Sed vide ne *αὐτὴν* ex interpretatione falsa irrepserit, cum verbum *διαφυγεῖν* nullo obiecto positum

(cf. I, 110, 4; VII, 59, 2; Plat. Crito p. 45 e) non intellectum esset.

C. 43 § 1. — σκοποῦντας μὴ λόγῳ μόνῳ τὴν ὠφελίαν, ἣν ἄν τις πρὸς οὐδὲν χεῖρον αὐτοὺς ὑμᾶς εἰδότας μηκύνοι κτλ.] Nescio an pronomen ὑμᾶς interpretationis causa additum sit, cff. IV, 59, 2: ἐν εἰδόσι et similia additamenta VII, 14, 4; 68, 3.

C. 44 § 2. χαλεπὸν μὲν οὖν οἶδα πείθειν ὄν, ὧν .... ἠγάλλεσθε· καὶ λύπη οὐχ ὧν κτλ.] Verba καὶ λύπη (sc. ἐστίν) tam laxe adiuncta sunt, ut vix cum iis quae praecedunt cohaereant, et apud explicationem postea additam particula δέ (autem), non καί suum locum habet; sed fortasse Thucydides λύπην scripsit, ut participio οὖσαν ex ὄν audito etiam hoc membrum ex οἶδα pendens faceret.

C. 48 § 3. λεγέτω μὲν οὖν περὶ αὐτοῦ ὡς ἕκαστος γιγνώσκει καὶ ἰατρὸς καὶ ἰδιώτης ἀφ' οὗ εἰκὸς ἦν γενέσθαι αὐτό, καὶ τὰς αἰτίας ἅστινας νομίζει τοσαύτης μεταβολῆς ἱκανὰς εἶναι δύναμιν ἐς τὸ μεταστῆσαι σχεῖν] Verbum ἦν haud dubie glossema participii εἰκός (cf. VIII, 2, 3 scriptura cod. Vatic.) habemus; neque enim de ea causa agitur, unde illo tempore pestilentiam orituram esse expectari poterat, sed de ea, quam pestilentiae causam fuisse aliquis postea suspicetur, ut apud εἰκός necessario ἐστιν, non ἦν cogitandum sit (de infinitivo aoristi apud εἰκός sensu temporis praeteriti posito cf. Lys. VII, 38); accedit quod νομίζει sequitur. Prolixitate eorum quae sequuntur iure I. M. Gesner offensus est, sed minus bene verba δύναμιν ἐς τὸ μεταστῆσαι σχεῖν expunxit, quo facto adiectivum ἱκανάς definitione aliqua indigere recte vidit Classenius; sic potius scribendum: ἅστινας νομίζει τοσαύτης μεταβολῆς [ἱκανὰς εἶναι] δύναμιν [ἐς τὸ μεταστῆσαι] σχεῖν, ut aoristus σχεῖν apud verbum νομίζειν aliquanto aptior servetur; verba autem δύναμιν σχεῖν haud dubie exquisitiora sunt. De locutione δύναμιν ἔχειν cum genetivo coniuncta cf. Plat. Rep. I, 328 c: ἐν δυνάμει τοῦ πορεύεσθαι εἶναι.

C. 67 § 3. ὁ δὲ πεισθεὶς πορευομένους αὐτοὺς .... ξυλλαμβάνει, ἄλλους ξυμπέμψας κτλ.] cod. Laurentianus ἄλλους δὲ exhibet, quare δὴ scribendum esse suspicor; δὴ explicative („nemlig") sicut III, 26, 2 (restituit Stahlius) et VII, 81, 2 positum est. Similiter hanc particulam in δὲ corruptam idem codex solus (in cod. G tamen rasura duarum litterarum est)

VIII, 70, 1 (correxi in comm. crit. ad h. l.) et codices AEFM VIII, 82, 3 (ἵνα δὲ δοκῇ, correxit Stahlius) servarunt.

C. 87 § 3. — νομίσαι δὲ ταῖς μὲν τύχαις ἐνδέχεσθαι σφάλλεσθαι τοὺς ἀνθρώπους, ταῖς δὲ γνώμαις τοὺς αὐτοὺς αἰεὶ ἀνδρείους ὀρθῶς εἶναι κτλ.] cod. Laur. ὀρθῶς ἀνδρείους exhibet, qua collocationis varietate adiectivum ἀνδρείους glossam esse veri simile fit; neque tamen ὀρθοὺς (erectos) rescribendum esse putaverim, in quam suspicionem Badhamium antequam ego incidisse video. sed verba τοὺς αὐτούς praedicatum verbi εἶναι (τοὺς ἀνθρώπους) habeo, cf. c. 61, 2: ἐγὼ — ὁ αὐτός εἰμι; verba autem ὀρθῶς εἶναι idem atque εἶναι δεῖν valent. Stahlius satis dure dativum ταῖς γνώμαις ad τοὺς αὐτοὺς („qui mente sibi constant") rettulit, qua in interpretatione adverbium αἰεί sententiam turbat. Uti autem ἀνδρείους adderetur, facile fieri potuit, cum vb. τοῦ ἀνδρείου παρόντος sequantur.

C. 89 § 9. — ὃ ἔς τε τὰ πολλὰ τῶν πολεμικῶν ξυμφέρει καὶ ναυμαχίᾳ οὐχ ἥκιστα κτλ.] ad dativum rei ναυμαχίᾳ verbo ξυμφέρει additum excusandum Kruegerus locum qui est I, 123, 1 (τοῖς νῦν, gen. neutr.) attulit; verum aliquanto facilius condicioni rerum praesenti quam pugnae navali utilitas aliqua afferri dici potest. Qua re fit, ut Thucydidem κἂν ναυμαχίᾳ scripsisse suspicer; cff. adnott. Thucyd. ad VI, 31, 1 et supra (p. 165) ad VII, 81, 4.

C. 102 § 5. — ὑπειπόντα οὐκ εἶναι λύσιν τῶν δειμάτων πρὶν κτλ.] Terrorum, formidinum vertunt, quod mihi quidem parum perspicue dictum esse videtur; sed fortasse αἱμάτων („*blodskyld*") scriptum fuit, cf. Plat. leg. IX, 872 e (ἡ τῶν ξυγγενῶν αἱμάτων τιμωρὸς δίκη) et rep. II, 364 e (λύσεις . . ἀδικημάτων).

Om det friare bruket af pluralis hos Virgilius.

Föredrag hållet vid Nordiska filologmötet i Stockholm 1886.

Af R. Törnebladh.

Medan man egnat mycket och noggrant arbete åt den grammatikaliska utredningen af det prosaiska språkbruket hos romarne, har ingalunda samma uppmärksamhet kommit det poetiska språkbruket till godo. Enskilda undersökningar af vissa ställen hos skalderna i förening med textens fastställande samt äfven afhandlingar om särskilda författares egendomligheter finnas visserligen, men en verkligt uttömmande behandling har ämnet icke fått. I de grammatikaliska läroböckerna förekomma spridda upplysningar om åtskilliga språkföreteelser, men grammatikernas regler afse till öfvervägande del prosan, hvilken ju också i och för fastställandet af språkets allmänna lagar spelar hufvudrollen. Det är nemligen lätt insedt, att skalderna måste vara friare i sitt sätt att behandla språket, och att hos dem mycket får sin förklaring af den individuella uppfattningen samt den större eller mindre förmågan att foga språket i den bundna formen eller i korthet uttryckt af smaken (jfr Lucretius de rerum natura I, 136). Men om ock förhållandet är sådant, lära skalderna icke kunna lösgöra sig från vissa objektiva lagar eller bestämmelser, ehuru de inom gifna områden kunna och måste röra sig mera fritt och obehindradt. Det lönar derför mödan att söka uppdraga gränserna, i den mån sådant låter sig göra, för den poetiska språkbehandlingen; jag säger, i den mån sådant låter sig göra,

med afseende derpå, att skaldernas djerfvare vändningar icke alltid kunna inordnas ens under kategorier af mera vidsträckt omfattning.

Såsom ett anspråkslöst bidrag till lösning af den uppgift, jag här antydt, hvilken, likasom de flesta dylika, endast genom förenade bemödanden kan lösas, tillåter jag mig framhålla några synpunkter för bedömande af det så ofta omtalade friare bruket af pluralis hos skalderna. Jag inskränker mig dock till en skald, emedan tiden ej medgifvit mig att i större skala behandla ämnet. Då jag valt Virgilius framför andra, ligger dock redan i valet en antydan derom, att belysningen af den enskilda författaren i viss mån innebär en belysning af det poetiska språkbruket i det hela. Virgilius är nemligen den typiske romarskalden, hvad språket vidkommer. Han har om ej skapat, dock gifvit på en gång utbildning och stadga åt det poetiska språket hos romarne, hvilket efter honom jemväl i många fall inverkat på prosan. Före honom var skaldespråket icke fullt utveckladt; efterträdarne på skaldefältet åter hafva öfverhufvud taget följt i hans fotspår, ehuru de naturligtvis i åtskilliga fall gått något på sidan om dessa.

Det är också framför allt mot Virgilius, som de anmärkningar riktats, hvilka af en eller annan blifvit framstälda angående skaldernas — egentligen de episka diktarnes — friheter i etymologien och syntaxen. Så har särskildt Köne i sin skrift „Über die Sprache der römischen Epiker“ (1840) sökt framställa många friheter i ordformernas bruk såsom tillkomna för meterns behof. Det bör emellertid vara klart för hvarje språkkännare, att, om ock den bundna formen måste hafva sina kraf och göra dem gällande på annat sätt än den obundna, likväl ord, bildningar och uttryckssätt skapade endast för meterns — eller hos de nyare för rimmets skull — icke derigenom kunna ega hemul inom språket. Tvärtom: allmänhetens språksinne eller språköra är alltför ömtåligt att ej visa ifrån sig ordformer och vändningar, som ej i och genom sig sjelfva hafva förmåga att vinna tillträde till och bibehålla sig i publikens smak. Men ordkonstnärns skicklighet visar sig just deri, att han väljer

eller fogar sina ord så, att de kunna tillfredsställa denna smak. Och i det afseendet var Virgilius en mästare. Hans framställning var starkt retorisk och fann härigenom en säker väg till den vid retoriska föredrag så vana litterära romarpublikens öron. Men vid sina nybildningar måste han, likasom hvarje skald, taga hänsyn till hvad språkets ande kunde medgifva. Och härutinnan blef analogien naturligen bestämmande. I sjelfva verket spelar denna den vigtigaste rollen vid språkets utveckling, och ur densamma förklaras en mängd bildningar och bruk, hvilka småningom rotfäst sig i språket. För det poetiska språkbruk, som håller på att danas, blifver analogien inom prosan till hjelp och ledning, hvaremot det en gång stadgade skaldespråket bjuder efterkommande poeter på redan utsträckta analogier, hvilka få tjena till förebilder för ytterligare nya ordfogningar och sammanställningar.

Då vi nu skola i korthet angifva, huru Virgilius beträffande bruket af pluralis anlitat språkets hjelpmedel och sökt stöd i redan gängse uppfattningar, anmärka vi, att från föregående skalder till honom i det afseende, hvarom nu är fråga, finnes ett icke ringa afstånd. Hos comici är pluralisbruket i det hela föga utvidgadt utöfver hvad prosan medgifver, såsom ock naturligt är, eftersom språket hos dem närmar sig det hvardagsliga uttrycksättet ock icke har eller kan hafva hvad man skulle kunna kalla retorisk hållning. Lucretius, ehuru djerf i många fall och delvis äfven i fråga om pluralis, har dock ett vida mindre förråd af poetiska pluralisformer än Virgilius, och i Catulli jambiska dikter äro — såsom fallet plägar vara i denna versform — dylika pluraler mindre vanliga. Något talrikare äro de i hans hexametriska qväden, men icke i den grad som hos Virgilius. Dennes samtida Ovidius har deremot en rikare samling, i afseende å hvars beskaffenhet och fördelning i olika grupper vår för tidigt bortgångne landsman Samuel Gust. Cavallin gifvit kortfattade, men goda anvisningar i sin skolupplaga af Ovidii Metamorphoser i urval. I sjelfva verket finner man i de få rader, som häråt af honom egnats, nästan lika god belysning af frågan som i

Jacobs' Commentatio de usu numeri pluralis apud poëtas latinos (1841), der för öfrigt uppgifter lemnats om hithörande på åtskilliga ställen spridd litteratur, i hvilken dock snarare enstaka fall behandlats — såsom hos Ruddiman, Reisig m. fl. — än företeelsen skärskådats i sitt sammanhang.

Hvad nu särskildt angår Virgilius, så har Wagner i sina Quaestiones Virgilianae beträffande vissa ord gjort försök att uppdraga gränserna mellan bruket af de olika numeri, hvarvid han anmärkt, att hans undersökningar i de enstaka fallen kunna gälla såsom ett slags antydan om den riktning, i hvilken sådana i större omfattning borde kunna ske. Men, med allt erkännande af den stora noggranheten, fliten och skarpsinnet i Wagners undersökningar, får man dock svårligen kunna å ena sidan godkänna de stundom hårfina gränsskilnader, som uppdragits mellan de båda numeri, eller å den andra biträda den åsigt, som i vissa fall något förmycket skattar åt det metriska tvångets förmenta inverkan. Otvifvelaktigt har deremot Wagner haft rätt i att fästa uppmärksamheten på omsorgen om välljudet såsom i många fall afgörande. Emellertid ser det ut, som om mer än en gtång valet af den ena eller andra numerus berot endast på ycke och smak eller poetiskt sinne, hvilkett uttryck man nu vill bruka. I flertalet fall torde man dock kunna med en viss sannolikhet yttra sig om de grunder, som blifvit följda. Jag skall också nu söka teckna de allmännaste dragen af läran om pluralis i dess friare användning hos Virgilius.

Först komma i betraktande[1]) de abstrakta substantiven. I afseende på dem framträder tydligen det romer-

---

[1]) Vid uppställandet af de olika kategorierna för bruket af pluralis har dock ej kunnat undvikas, att ett och annat upptagits under en rubrik, oaktadt det måhända snarare kunnat hänföras under en annan. Man må emellertid erinra sig, att ett och samma ords bruk stundom kan betraktas från mer än en synpunkt, och i vissa fall hafva ord, som så att säga höra till ett föreställningsområde, stälts bredvid hvarandra, äfven om deras olika egenskap af abstrakta eller konkreta kunnat skilja dem.

ska skaldespråket benägenhet att låta det abstrakta begreppet öfvergå til ett konkret. Här är icke stället att ingå i en vidlyftig undersökning af skilnaden emellan abstrakta och konkreta substantiv, en skilnad, som i de grammatikaliska läroböckerna icke är till fullo utredd. Jag anmärkar endast, att det är egentligen genom pluralisbildningen, som det abstrakta slår öfver i det konkreta. Hvad nu beträffar utsträckningen af analogien i afseende på pluralisbildningen hos abstrakta substantiv och andra, som vanligen sakna pluralis, inses lätt, att språket icke låter tvinga sig, utan upptager endast varsamt danade nybildningar. Om man i svenskan skulle vilja skapa pluralisformer af alla abstrakta substantiv, skulle utan tvifvel allmänhetens språksinne uppresa sig deremot; så t. ex. i fråga om orden *kärlek*, *älskog*, *vrede*, *harm*, *mod*, *sömn*, *kyla*, *oro* m. fl., hvartill kunna läggas ämnesnamnen *guld* och *silfver* m. fl. Med andra åter går sådant för sig, utan att örat deraf stötes; jfr t. ex. *dumhet*, *dumheter* med *blygsamhet*, *lösning* med *läsning*, *jern* med *bly* m. fl. Sak samma i latinet, ehuru lättheten att bilda pluralis der är större i fråga om abstrakta. Detta är dock ingalunda fallet i afseende på ämnesnamn; ingen har någonsin tilltrott sig att säga *aura*, *argenta*, icke ens *ferra* (ehuru *aera*), hvilket sista visar, att det icke är metallens sällsynthet, som här är afgörande, något som Reisig antagit for sannolikt.

De fall, i hvilka abstrakta i latinet förekomma i pluralis, äro, kortfattadt, följande:

1) då man vill beteckna olika slag eller arter t. ex. *avaritiae*, *constantiae* m. fl.;

2) då man vill utmärka särskilda

a) yttringar: *insaniae* yttringar af vansinne, vansinniga handlingar m. fl.;

b) förekomst hos flere personer eller i flere förhållanden (fall).

Kändt är, att latinet härutinnan skiljer sig vida från svenskan. Jag behöfver här endast erinra om *animi militum*, *ingenia hominum* (hos Virgilius *ingenia arvorum* G. 2, 177) Jfr Cic. de imperio Cn. Pompeii 5, 13: *eius modi homines*

mittimus, *ut* ... *ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant* och Cic. pro Milone 26, 69: *Vide*, ... *quantae infidelitates in amicitiis*, *quam ad tempus aptae simulationes*, *quantae in periculis fugae proximorum*, *quantae timiditates.*

c) förekomst hos en person i olika så att säga moment: *amores* känslor af kärlek, *metus* af fruktan (= farhågor), *odia*, *irae* m. fl.

3) då man vill med det abstrakta ordet utmärka föremål, t. ex. *amores* älskling, *auxilia* hjelptrupper m. fl. Erinras bör, att en dylik öfvergång förekommer jemväl i singularis.

Det först anförda slaget tillhör mest prosan och särskildt den filosofiska. I svenskan uttryckas motsvarande föreställningar oftast genom tillägg af „slag“ eller „arter“, t. ex. „arter af ståndaktighet“, „slag af girighet“; vidare „verksamhet“, „verksamhetsarter“, medan dock äfven verksamheter“ brukas. Det andra slaget är, hvad a) och b) vidkommer, icke alls ovanligt i den latinska prosan, men bruket är väsentligen uttsträckt i skaldespråket. Det under c) upptagna tillhör mest poesien. I svenskan begagnas här sammansatta ord, eller ock sker ersättning genom närslägtade ord eller omskrifningar: „kärlek“, „kärlekstankar“, „fruktan“, „farhågor“, „hopp“, „förhoppningar“, „hat“. „känslor af hat“, jemför vidare „oro“ och „bekymmer“ (sing. och plur). Det tredje slaget förekommer både i prosa och poesi, särdeles i den senare. I svenskan är det vanligare än det andra; så kan man säga „odlingar“ i betydelsen af „odlade sträckor“, men sällan i samma bemärkelse, som Virgilius använder *cultus* (pl.) *arvorum* ell. = „odlingsföretag“.

Vi öfvergå nu till att skärskåda särskilda ordgrupper. Först och främst märka vi ord, som beteckna en sinnesstämning eller känsla.

Så finner man *irae* (personifieradt Aen. 12, 336), *odia*, *furores* använda dels om flera personer, dels om en och samma — ett i ögonen fallande exempel är *vobis* ... *desidiae cordi* (Aen. 9, 614—615) — så att känslorna tänkas yppa sig vid olika tillfällen eller alltjemt upprepas. Här må

anföras Ecl. 3, 80, 1: *Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.* Öfvergången blir härifrån lätt till betecknande af en stämning för längre tid eller för hela lifvet, så *amores* om Dido (Aen. 4, 28): alla känslor af kärlek, all kärlighet; jfr *frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum litera iactetur odiis Iunonis iniquae, nota tibi* (Aen. 1, 667 ff.). Härifrån ledes åter betydelsen af en personligheten karakteriserande concentrerad passion: *fastus* högmod, som alltjämt låter känna sig, om Pyrrhus (Aen. 3, 326). Men pluralis brukas jemväl så, att en enskild känsla föreställes innefatta olika moment, som följa på hvarandra likasom vågor (jemför hos oss „svall“ och „svallningar“). Upplysande äro i detta afseende metaforerna i Aen. 12, 831: *irarum tantos volvis sub pectore fluctus* samt 4, 532 och 564: *magnoque irarum fluctuat aestu* och *varios irarum concitat aestus.* Vidare må anföras Aen. 5, 827, 8: *Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim gaudia pertentant mentem* (jfr *taedia* G. 4, 332); 10, 813, 14: *saevae iamque altius irae Dardanio surgunt ductori;* 7, 445: *Allecto exarsit in iras* m. fl.

Metonymiskt brukas abstrakta ord om handlingar, som framgått ur en känsla; så *Aque Chao densos divum narrabat amores* (G. 4, 347), der *amores* betecknar „kärliga lekar“ eller „kärleksäfventyr“. Vidare om föremål för känsla; så *amores*; *spes et solatia nostri Pallanta,* Aen. 8, 514; *Clytium ... nova gaudia,* Aen. 10, 325, m. fl. Jfr *attollentem iras* (Aen. 2, 381); sammanställdt med *fastidia* finnes *irae* E. 2, 14, 15 (om en person). Ord, som utmärka bestämdt framträdande yttringar af känsla (smärta), må dernäst upptagas. Sådana äro exempelvis *questus, fletus, gemitus.* Jfr *tantos illa suo rumpebat pectore questus* (Aen. 4, 553): klagan likasom i flere repriser eller allt jemt fortgående. Att singularis äfven kan förekomma i detta likasom i andra fall, torde knappt behöfva sägas.

Härmed kunna jemföras verbalsubstantiv, som beteckna ljud, såsom *sonitus.* I Aen. 2, 731, 732 står *creber ad aures visus adesse pedum sonitus,* der epithetet *creber* ersätter pluralis; vidare *mugitus:* vrålande läten; i sammanhang här-

med må erinras om *stridores*, sagdt om hafvet, (G. 2, 162); *murmura* om blixtens dån och om vindfläktens sus (susningar). I viss mån analogt är *visus* = blickar.

Vi öfvergå nu till ord, som utmärka rörelse eller verksamhet i en eller annan form. Om *cursus* anmärker Wagner, att det brukas i sing. med verben *dirigere* och *contendere*. Häremot må ställas *cursus detorquet* (Aen. 4, 196); hvad *torquet medios nox humida cursus* (Aen. 5, 738) angår, härleder W. plur. från afseendet på välljudet; jfr äfven *avidos extendere cursus* (Aen. 12, 909). Måhända har skalden stundom tänkt sig färden i dess fortgång eller såsom utsträckt, likasom på det af W. anförda stället Aen. 7, 8, 9: *nec candida cursus Luna negat.* Om en häst heter det *cursibus auras provocet* (G. 3, 193, 4), en pluralis, som icke är likbetydande med den svenska i „löpningar“. — Singularis står fullt naturligt om afresa eller affärd (Aen. 4, 299) och om lefnadsloppet såsom ett afslutadt helt, Aen. 4, 653: *vixi et, quem dederat cursum fortuna, peregi.* Pluralerna *cursus* ... *aquarum* (G. 4, 136) och *et mutata suos requierunt flumina cursus* (E. 8, 4), finna sin gifna förklaring, likasom *alternos gressus* (Aen. 12, 386); *incursus luporum* (G. 3, 407); *recursus languentis pelagi* (Aen. 10, 288, 9) om vågornas tillbakasvallande; *ingressus* (G. 4, 316): de första stegen; *assultus* (Aen. 5, 442). Härmed kan sammanställas *impetus* i prosan. — Äfven *aditus* företer olika bruk; det begagnas, helt naturligt, i sing. om tillträdet eller vägen såsom ett: *occupat Aeneas aditum custode sepulto* (Aen. 6, 424), men i plur. (Aen. 4, 293 och 423) om vägarna till hjertat; samt (Aen. 5, 441) om vägarna till en plats eller alla möjligheterna att komma dit in; jemför äfven Aen. 2, 494; 6, 43; 11, 466 och 525 (*fauces aditusque*).

Reditus i plur. utmärker dels hemkomst för två (Aen. 10. 436), dels hvarje återfärd eller alla möjligheter till en sådan (Aen. 2, 118); jfr härmed *congressus* i Aen. 5, 733. — *Obitus*, Aen. 4, 694, synes beteckna dödssätt; alltså en modifikation af betydelsen i och genom pluralis.

Ortus brukas dels om flere: *Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus* (E. 9, 46), dels om en och samma himlakropp

såsom framträdande på olika tider d. v. s. dagligen; deraf metonymiskt om väderstrecket: *Solis ad ortus*, (G. 3, 277) hvarmed kan jemföras *ortu quarto* om *Luna* (G. 1, 432). Aen. 6, 255 synes *ortus (solis)* hafva blifvit assimileradt med det föregående *lumina*, eller ock beteckna soluppgången såsom småningom (i flera moment) försiggående (jfr liknande om *Aurora* G. 4, 544). Deremot står *occasus* i sing. G. 1, 225 och 402 samt 3, 336; om väderstrecket Aen. 9, 668 och 11, 317.

Tortus och *ictus* behöfva knappt nämnas, likasom ej heller *flatus*. Mera märkligt är *morsus roboris* (Aen. 12, 782, 3) om trädstammens förmåga att alltjämt hålla lansen fast. *Pastus* står i plur. metonymiskt för att bet. foder eller bete; så äfven i prosa.

I pluralis förekomma ofta *bellum*, *certamen*, *proelium*, *pugna*; hvad de tre senare angår, är derom intet att säga; *bella* åter synes stundom beteckna ett krig i dess olika skeden (jfr „fejder"); så om Junos krig mot Trojanerna: *una cum gente tot annos bella gero* (Aen. 1, 47, 8). Dock närmar det sig till sin betydelse ordet *certamen*; se Aen. 2, 439; Aen. 2, 84 står plur. om krig allmänt fattadt. *Mora* torde knappast behöfva särskildt upptagas; *rumpe moras* Aen. 4, 569.

Ord, som utmärka ett tilstånd, vare sig i afseende på en menniska eller mera allmänt, finnas ofta brukade i pluralis. Vi må här först fästa oss vid *somnus*. Det begagnas ej blott om flere (G. 2, 470, Aen. 2, 9) — i svenskan är sådant omöjligt — utan ock om en; så Aen. 4, 560 i förening med *ducere*, som häntyder på utsträckning; vidare Aen. 1, 353; 2, 270; 4, 353 och 466 om sömnens timmar, då drömmar te sig; jemför uttrycket *per somnum*. *Insomnia* förekommer blott i pluralis; *jejunia* om flere; jfr i svenskan „fastor". *Silentia* finnes endast i pluralis, hvartill utan tvifvel den för metern beqväma formen medverkat. Det förekommer, utom med *linguis* (Aen. 11. 241), således om flere, Aen. 2, 255 och 755 om nattens tystnad; på båda ställen afses en rundt omkring sig sträckande tystnad, jfr äfven Aen. 1, 730; Aen. 3, 112 betecknar det mysterier, som återkomma vid olika tilfällen.

I sammanhang härmed må nämnas orden *connubia, hospitia, contagia, incendia*. Pluralis af det första faller under en annan rubrik, hvarom mera s. 195 f.; det andra står metonymiskt om herbergen G. 3, 343. I G. 4, 24 synes det afse *arbos* såsom omfattande flere tillfällen eller lägenheter till herberge; om Aen. 1, 672 se längre ned. *Contagia* i E. 1, 50 syftar på *pecus*, och i G. 3, 468, 9 visar hela frasen, att det är fråga om utbredning: *priusquam dira per incautum serpant contagia vulgus*. I fråga om *incendia* kan Aen. 10, 406 tjena såsom typiskt exempel: *dispersa immittit silvis incendia pastor*; jfr *incendia miscet* (Aen. 2, 339) och *glomerat incendia ventus* (G. 2, 311). *Exsilia*, Aen. 2, 780, synes utmärka landsflykt under olika tidsafdelningar; *fastidia*. E. 4, 61, är hänfördt till *decem menses*; *fumantia excidia*, Aen. 10, 45, 6, häntyder på sjelfva ruinerna, från hvilka rök här och der uppstiger.

Otia tyckes i allmänhet beteckna utsträckning: fortfarande lugn eller overksamhet, stillhet: lugna dagar; se E. 1, 6: *O Meliboe, deus nobis haec otia fecit* samt E. 5, 61: G. 2, 468; om flere G. 3, 377, 8: *ipsi ... secura sub alta otia agunt terra*; Aen. 4, 271; 6, 813: *otia qui rumpet patriae*: fredstider. I detta sammanhang må behandlas *saecula*, som vanligen står i plur. i betydelsen „tidsålder"; Aen. 1, 291: *aspera*: 6, 792, 3; *aurea*; G. 1, 468: *impia*. Det har jemte sig *virum* G. 2, 295: *(aesculus) multa virum volvens durando saecula vincit*. — Hit kan ock föras *regna*, t. ex. *Saturnia* och väl äfven *regna Tyri germanus habebat Pygmalion* Aen. 1, 346, men ordet hör för det mesta under en annan kategori. — Om *exordia, primordia, rudimenta* torde ej behöfva vidare talas.

Ord, som utmärka värme eller köld, såsom *calor, fervor, aestus, frigus*, stå i pluralis, då de angifva „tid" („årstid") eller „väderlek"; så *mediis fervoribus* (G. 3, 154) under middagshettan, *aestibus ... mediis* likaså G. 3, 331; G. 4, 401 och Aen. 7, 495; dock *medio aestu*(G. 1, 297); *frigora* kall väderlek E. 7, 51; 10, 48; G. 1, 300 och E. 10, 65 samt G. 1, 48 *(solem—frigora)* vintertid, vinter; *calores austrini* (G. 2, 270, 1) sunnanvindens värme, varma vindar från söder; jfr *spirantes frigora cauri* G. 3, 356.

Härmed kan sammanställas *ad medias ... pruinas* (G. 1, 230) Vidare kunna jemföras *mediis ... aquilonibus* (Aen. 4, 310) och *austri* (G. 1, 241) såsom betecknande södern. Man tänkte sig nemligen vindarna såsom blåsande från samma håll alltjemt eller en längre tid bortåt.

Vi öfvergå nu till 2) substantiv, som utmärka ämne eller myckenhet, samling.

Sådana äro *aes*; *aqua*, *latex*, *ros*, *spuma*, *vinum*, *mel*; *nix*, *arena*; *frumentum*, *seges*, *herba*, *gramen*, *pabulum*, *venenum*, *tus*, *silva*; m. fl. Bruket i fråga om dessa är visserligen temligen kändt, men torde dock böra belysas med några exempel.

Aera finnes brukadt om produkter af koppar eller brons (jfr „bronser"); så Aen. 6, 847: *spirantia aera*; 9, 809: *solida aera* om hjelmens bronsdelar; 2, 73, 4: *aera micantia* blixtrande vapen (sköldar och hjelmar) af brons; G. 2, 464: *Ephyreia aera*; Aen. 3, 111: *Corybantia aera*.

Aquae, vattendroppar, vattenflöden eller vattenmängd; G. 2, 349: *inter ... labentur aquae*; G. 1, 322: *agmen aquarum — imber*; G. 4, 136 vatten på olika ställen; jfr „kring vattnen sökte han rof" (Runeberg). *Latex* står ofta i plur.; dock ej Aen. 1, 686: *laticem Lyaeum*, hvarmed betecknas *vinum*. Härmed kan jemföras *fontes*, vatten från källor, källvatten; se G. 4, 376 och Aen. 2, 686.

Rores förekommer G. 1, 385, der det skildras, huru hafsfåglarne och svanarne i floden Caystrus i Lydien mot annalkande oväder begjuta sig med daggstänk; i svenskan skulla plur. „daggar" helt visst taga sig mycket illa ut, såsom betecknande något helt annat. För öfrigt kan jemföras Hor. Od. 3, 3, 54—6: *visere gestiens, qua parte debacchentur ignes, qua nebulae pluviique rores*; om *nebulae* se G. 4, 424.

Spumae i plur. finnes t. ex. G. 3, 111 om flere hästar; likaså 3, 203: *spumas aget ore cruentas;* om hafvets skum *spumae salis* Aen. 1, 35.

Närstående härtill är *squama*, som, eget nog, stundom brukas i sing. såsom kollektiv; så Aen. 5, 88 och 9, 707; deremot i plur. Aen. 11, 488 och 754 m. fl.

Vina förekommer t. ex. Aen. 1, 195; vidare 4, 455, der man kan tänka på upprepade fall; G. 2, 97 står det som apposition till en pluralis: *Sunt et Aminneae vites, firmissima vina.*

Mella brukas, då det är fråga om honung på flera håll eller rikt förråd; jfr Aen. 1, 432 och G. 4, 213 *constructa mella* (honungskakorna). Jfr föröfrigt Hor. Od. 2, 19, 12.

Nives är ej ovanligt; så *Alpinae nives* (E. 10, 47); härmed kan jemföras G. 3, 354, 5: *iacet aggeribus niveis* (drifvor) *informis ... terra.*

Arena finna vi i sing. G, 1, 105: *cumulosque ruit male pinguis arenae*; Aen. 1, 172, 540; 5, 34; 6, 316, på hvilka fyra ställen det betecknar sanden på en kust eller flodbrädd; plur. står G. 2, 105—8 i bet. „sandkorn“ ... *Libyci velit aequoris idem discere quam multae zephyro turbentur arenae aut ... nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.* Plur. *arenae* brukas äfven i bet. „sandmassor“ t. ex. Aen. 1, 107; 3, 557, eller „sandfält“.

Frumentum i plur. brukas äfven i prosan och betecknar dels sädeskornen, Aen. 4, 405, 6: *pars grandia trudunt ... frumenta*; vidare särskildt om „sädesslag“, dels ock „växande gröda“. Hos Virgilius användes det i plur. om „sädesgröda“ t. ex. i motsats till vinskörd (vinodling), jfr. G. 2, 205 och 228 *altera (terra) frumentis ... favet, altera Baccho.* Plur. *farra* (G. 1, 101) och *segetes* (skördar, sädesfält) kunna härmed sammanställas; likaså *hordea.* Om detta ord anmärkte hånfullt Bavius och Maevius: *hordea qui dixit, superest, ut tritica dicat.* Men Virgilius sade icke *tritica*, likalitet som hos oss „hveten“ „hafrar“ blifvit användt, ehuru man brukar „rågar“. Deremot i latinet *avenae* m. fl. Växters namn stå nemligen ofta i plur. — så *ligustra, vaccinia* (E. 2, 18) m. fl. — hvilket är helt naturligt, eftersom man här tänker på de olika växtstånden; huru plur. och sing. omvexla, kan man se af Ecl. 5, 36 ff., der *hordea, lolium, avenae, viola, narcissus, carduus* och *paliurus* stå bredvid hvarandra. Härmed kan sammanställas kollektiv sing. i svenskan i sådana uttryck som „ros och lilja“. *Herba* är behandladt af Wagner. Någon egentlig begreppsskilnad

emellan sing. och plur. är svårt att uppvisa; skalden har omvexlat, såsom vi kunna med „i gräset“ och „bland gräsen“; „låga gräsen“. *Gramen* brukas mest i plur., likaså *pabulum*; *venenum* i plur. betecknar „giftiga örter“ och „giftmedel“. *Silva* utmärker i plur. dels olika slag, såsom G. 2, 26: *silvarum aliae* (somliga skogsplanteringar), dels „skogstrakt“; jfr i svenskan „skog och mark“. *Arbusta*, *virgulta* äro vanliga.

I sammanhang härmed må behandlas ord, som utmärka „eld“ eller „ljus“: *ignis*, *flamma*, *lumen*. Plur. *ignes* synes beteckna elden såsom omfattande flere särskilda delar; jfr *immissi diversis partibus ignes* Aen. 12, 521; *flammae* förklaras af Wagner med *plures* eller *multi*, *crebri ignes*; *flammarum globi* står Aen. 3, 574; om själens eld användas sing. Angående *lumen* jfr äfven vid *ortus*; ordet brukas ock om ljus i större utsträckning: *lumina vitae* Aen. 7, 771. I G. 1, 251 kan det beteckna återkommande ljus, men äfven „ljusmassor“, „ljusflöden“. *Aura* är ett af Wagner närmare behandladt ord; det betyder egentligen luftström eller fläkt: *omnes ... ceciderunt aurae* (E. 9, 57 f.); i plur. öfvergår det (jfr G. 2, 422) att beteckna atmosferen eller dagsljuset; vidare luftlagren uppe i ett rum Aen. 8, 24, hvaremot sing. bet. dels „doft“, dels „strålglans“. *Umbra* är noggrant behandladt af Wagner. Ordet bet. i sing. särskildt „svalkande skugga“; i plur. dels „skuggor“ (såsom i svenskan), mera samlade t. ex. då det talas om *humentes umbrae noctis*; vidare „skuggverlden“ l. *Orcus* (metonymiskt). Om en enda afliden sägas dels *umbra*, dels *umbrae*, det senare förmodligen med afseende på vålnaden såsom återkommande.

Det torde redan hafva iakttagits, att i fråga om de ord, som utmärka myckenhet eller samling, pluralis ofta användts af den grund, att man tänkt på samlingen såsom bestående af flere delar; så t. ex. *silva*, *seges* m. fl. Det finnes också i sjelfva verket.

3) en särskild grupp af ord, som i pluralis skola beteckna ett (större) helt såsom omfattande flere delar, någonting utbredt, hvilket framträder för föreställningen såsom flertal af sträckor eller någonting dylikt. Naturligtvis är det egentligen fråga om utsträckning i rummet; dock

kunna äfven ord, som utmärka tid, begagnas på liknande sätt: så t. ex. det på annat ställe nämnda *saeculum*. I svenskan förekomma ofta likartade fall; man säger t. ex. „trakt“ och „trakter“, „bygd“ och „bygder“, „nejd“ och „nejder“. Prosan har härvid förebilder att lemna i *loca*, *montes*, *valles* m. fl.

Vi erinra först om *polus*, som ofta står i plur.; deremot ej *caelum*; i svenskan både „himlar“ och „himlafälten“ (Tegnér).

Aequora är synnerligen vanligt, äfven sammanstäldt med *ponti*: „böljans slätter“ (Tegnér); vidare med *campi*.

Vanliga äro *freta*, *vada*, *stagna*, *lacus*, *flumina* och *fluenta* (flöden äfven om en flod); *amnes (Oceani amnes* — *ῥοαί*, alltid plur. hos Homerus), *rivi*; *ostia* om en flods mynning, och ej endast om Nilens sju. *Mare* och *maria* förekomma båda, och exemplet *terras tractusque maris caelumque profundum* (G. 4, 222) kan lemna upplysning, huru man föreställt sig saken.

Om *terra* har Wagner yttrat sig. Hans redogörelse visar, att bruket vexlar. Detta är fallet äfven, när fråga är om jorden i motsats till luften, hafvet och elden; se nyss anförda ex. och E. 6, 32, 3: *semina terrarumque animaeque marisque . . . et liquidi simul ignis*. Plur. begagnas om en mera vidsträckt trakt samt naturligtvis om skilda länder likasom *patria* G. 2, 116: *divisae arboribus patriae*.

Vidare stå *litus*, *ripa* och *ora* ytterst ofta eller till och med oftast i plur.; det sista brukas till omskrifning, såsom Wagner anmärkt t. ex. *luminis orae* (G. 2, 47). Ofta *montes*, *iuga*, *colles*, *valles*, *convalles*, *campi*, såsom motsvarande ord i svenskan; upplysande är exemplet *altis montibus errant* (Aen. 3, 644); jfr äfven Aen. 3, 675, der det talas om, huru Cycloperna komma fram *e silvis et montibus altis*, tydligen från olika håll. *Rura*, *pascua*, *saltus* torde blott behöfva nämnas. Äfven plur. *Averna*, *Tartara* o. d. äro välbekanta. *Regnum* användes ofta i plur.; det bet. t. ex. då flere riken eller ett rike såsom en förening af småriken eller omfattande i hela sin utsträckning flere länder; jfr Tegnérs: „förödda voro re'n hans länder“. Upplysande för öfvergången är Aen. 3, 106: *Centum urbes habitant magnas*, *uberrima regna* och

G. 4, 202 *cerea regna* om bikupans celler. Om besittning i allmänhet brukas plur. t. ex. Ecl. 1, 69.

De ord, som beteckna ett hus och dess delar, stå ofta i plur. Så *domus* (jfr *δώματα*), *atria*, *limina*, *culmina*, *fastigia*; i prosan har man *aedes*. Måhända kan hit räknas äfven *sedes*. Ordet *tecta* synes höra under annan rubrik (se 5). Deremot kunna härmed sammanställas *stabula* samt *antra* och *cavernae*.

Vidare 4) brukas ofta i pluralis de ord, som betecknar kroppens delar. Detta är fallet, icke blott när delarna tagas parvis eller äro flere lika, utan ock med dem, som vi pläga uppfatta såsom enheter, nemligen *colla*, *pectora*, *corda*, *terga*, *ora*; deremot ej med *lingua* eller *dorsum* (så G. 3, 116 *impositi dorso Lapithae* om flere), ej heller med *facies* och naturligtvis icke med *caput*. Måhända har man omedvetet följt analogien af de parvis framträdande lemmarna, såsom *manus*, *pedes*, *oculi*, *tempora* (jfr Aen. 9, 418 *tempus utrumque*), så att skalden förestält sig t. ex. bröstet liksom deladt i eller omfattande två halfvor, såsom ju ock i sjelfva verket fallet är med hjertat (*cor*). Så brukas *oscula* = läpparna; jfr Aen. 1, 256: *oscula libavit natae*. Jfr för öfrigt Aen. 11, 497: *luduntque iubae per colla, per armos*. *Pectora* og *corda* brukas i plur. äfven i fråga om sinnelaget hos en, t. ex. Aen. 10, 151: *violenta pectora Turni*; vidare 1, 722 (om Dido) *iam pridem resides animos desuetaque corda*; af de sist anförda är *animus* ju mycket vanligt i plur. äfven i prosa. För öfrigt begagnas orden metonymiskt, likasom hos oss „själ" och „hufvud", och til omskrifning Aen. 11, 215, 6: *hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum pectora*. *Medullae* och *viscera* kunna få sin förklaring i utsträckningen (jfr ofvan 3). *Vultus* är väl oftast = anletsdrag — jfr Tegnér: „Allvarsamt och bottenärligt hvart enda af hans anletsdrag"; det kan dock äfven betyda „blickar", likasom *acies* (jfr Aen. 6, 788 *huc geminas nunc flecte acies*): *figitque in virgine vultus* Aen. 12, 70. Ihågkommas bör ock, att i prosan vissa namn på kroppsdelar äro *pluralia tantum* eller mest förekomma i plur.: *praecordia* (eg. adjektiv), *nares*, *cervices*, *fauces* m. fl. Hvad angår *corpora*, brukas det i plur. om en

Aen. 11, 276, men synes der falla under en annan rubrik, hvarom mera längre fram. Det begagnas för öfrigt af andra skalder äfven om en, förmodligen med afseende på utsträckningen eller omfattningen, så att det kan förklaras efter 3).

5) Adjektiv i neutrum, hvilka äfven i prosa ofta förekomma i pluralis, betecknande inbegreppet af hvad adjektivet utmärker t. ex. part. *promissa*, *iussa*, *mandata* m. fl. såsom *vera*, *falsa*, *seria (iocique)* m. fl. — i svenskan löfte, befallning, sanning, lögn, allvar — finna hos skalderna vidsträckt användning. Hit äro att hänföra part. *sata* (t. ex. *arboribusque satisque)*, *strata*, *serta*, *culta* — äfven med tillagda epitet t. ex. *sata laeta*, *flaventia culta* m. m.; *tecta* allt som är täckt eller under tak d. v. s. hus; möjligen kan dock ordet upptagas under 4); jfr *nuntius per regia tecta ruit* (Aen. 11, 447); vidare *deserta*, framför allt *fata* eg. hvad som blifvit uttaladt eller spådt = ödets bud, ödet, *ausa* samt *alta*, *mortalia*, *media*, *extrema* (med epit. *omnia* Aen. 3, 315) m. fl.; stundom är ett genitivattribut tillagdt t. ex. *gurgitis ima*, *ardua terrarum* o. d. Från prosan må anföras: *et facere et pati fortia* (hvad som erfordrar hjeltemod) *Romanum est* Liv. 2, 12.

6) Hvad beträffar den så ofta omtalade *pluralis excellentiae* eller *majestaticus*, synes bruket af densamma vara temligen inskränkt. Man har till den velat hänföra pluraler sådana som *numina*, *templa*, *oracula*, *arces* m. fl., men *templa* kan, i många fall åtminstone, tolkas såsom utmärkande en bygnadskomplex med flere afdelningar eller rum; *oracula* torde ofta kunna förklaras såsom indefinit — dock ej alltid; se t. ex. Aen. 2, 114 *oracula Phoebi*; *numina* om en gudomlighet kan vara bildadt analogt med *pectora* eller *corda* om menniskan; *arces* kan i flere fall uppfattas såsom verklig pluralis t. ex. G. 2, 535; *septemque una sibi muro circumdedit arces*; äfven torde det beteckna en höjd med en byggnadskomplex; se Aen. 6, 9, 10: *arces, quibus altus Apollo praesidet.* Till nästa grupp kan hänföras Aen. 6, 774: *Hi Collatinas imponent montibus arces.*

Äfven *currus* plägar här upptagas. Detta ord synes dock kunna tänkas såsom utmärkande något sammansatt eller innefattande en mångfald; jfr ock *plaustra*, *axes* hos Ovidius. Vidare finner man *funera*, *foedera* (dock möjligen med afseende på de två parter, som afsluta ett förbund) *monstra*, *pondera*, *munera* m. fl. Nekas bör icke, att någon gång bruket af pluralis svårligen kan förklaras från någon annan synpunkt än den ofta angifna d. v. s. att beteckna något såsom mera stort eller framstående t. ex. *immania pondera baltei* (Aen. 10, 496); särskildt måhända *monstra* och *sceptra*; jfr Aen. 1, 57 *sceptra tenens*, der den beqväma formen kan hafva lockat, och 3, 296 *sceptrisque potitum*, der åter metern ej hindrar bruket af sing. Stundom kan dock tanken på en mångfald hafva föresväfvat skalden t. ex. *auri pondera facti* (Aen. 10, 527), och det finnes äfven exempel, som äro svåra att förklara på annat sätt än såsom en ren frihet med afseende på den beqvämare formen t. ex. *ob nostra ... effugia* Aen. 2, 139, 40; jfr äfven Hor. Od. 3, 27, 75, 6: *tua sectus orbis nomina ducet.*

Att för öfrigt inom poesien, likasom i prosan, första personen stundom betecknas genom en pluralis, är knappt nödigt att nämna; så t. ex. Aen. 2, 89, 90: *et nos aliquod nomenque decusque gessimus*, hvarmed kan jemföras det väl beräknade bruket af plur. i *nos*, *tua progenies* etc. (Aen. 1, 250). I det sist anförda fallet afses tydligen retorisk exaggeration. Härtill användes plur. hos Virgilius ganska ofta. Dess bruk i sådant syfte torde emellertid böra upptagas under

7) användningen af pluralis för att på ett mera obestämdt sätt beteckna något genom angifvande af slaget eller arten, ofta motsvarande obestämd artikel (i sing. eller plur.) i svenskan. Vi kunna nöja oss att här urskilja två grupper, nemligen

a) obestämd beteckning i allmänhet. I hithörande fall utmärker i regeln pluralis, att det, som åsyftas, för tillfället ej behöfver närmare angifvas än såsom till arten hänförligt, lika godt om det är det ena eller det andra. Härmed kan jemföras Cic. Lael. 11, 37: *C. Blossius in Asiam*

profugit, *ad hostes se contulit*, der fråga är blott om en, Aristonicus; i svenskan: en fiende — *ad eos*, *qui hostes essent*, såsom Seyffert förklarar det, hvilken här anför Cic. in Verr. 2, 10, 26: *Verres calumniatores apponebat* (om en). Hos Virgilius finna vi Aen. 6, 366: *portus require Velinos* (om en hamn vid Velia, hvilken som helst); Aen. 5, 23, 4: *nec litora longe fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos*; 8, 503: *externos optate duces* (om en); 1, 671, 2: *et vereor*, *quo se Iunonia vertant hospitia* (en junonisk gästvänskap, ell. gästvänskap hos Iuno i hennes stad); hvarmed kan jemföras 10, 494, 5: *haud illi stabunt Aeneia parvo hospitia*. Vidare Aen. 6, 200: *quantum acie possent oculi servare sequentum* (en efterföljandes blick); 5, 400: *nec dona moror* (skänker, någon skänk, ehuru visserligen särskildt kunde tänkas på den utlofvade stuten); 6, 446: *crudelis nati monstrantem vulnera*, der icke mer än ett sår behöfver menas; 6, 37: *Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit*, sådana skådespel, som det i fråga varande; Ecl. 5, 24, 5: *Non ulli pastos illis egere diebus frigida*, *Daphni*, *boves ad flumina*; G. 3, 212, 3: *tauros* ... *in sola relegant pascua post montem oppositum et trans flumina lata*; Aen. 8, 379: *quamvis et Priami deberem plurima natis*, der Venus egentligen syftar på Paris, men betecknar honom på ett mera obestämdt sätt; 5, 585: *pugnaeque cient simulacra* en skenfäktning; 2, 189; *si vestra manus violasset dona Minervae* en skänk till Minerva (naturligtvis afses trähästen); så torde plur. *dona*, *munera* och *praemia* på mer än ett ställe — jfr Aen. 4, 263, 8, 729, som dock kunna falla under 6), och 2, 537 — kunna uppfattas; G. 4, 449 *venimus*, *hinc lassis quaesitum oracula rebus*; äfven på andra ställen kan måhända *oracula* tolkas indefinit; Aen. 12, 799: *vim crescere victis* (en besegrad fiende) och möjligen 12, 875, 6: *ne me terrete timentem obscenae volucres* (om det ej hör till 6); Aen. 6, 169, 70: *Dardanio Aeneae sese fortissimus heros addiderat socium*, *non inferiora secutus*, der adj. i neutrum angifver saken allmänt: hvad icke sämre var, något icke sämre. Allmänt står *superi* om de himmelske, himlens makter Aen. 1, 4, der *vi superum* sedermera närmare bestämmas genom angifvande af Iunos namn; likaså 11, 784, 5: *superos Arruns sic voce*

precatur: summe deum, sancti custos Soractis Apollo; jfr E. 4, 49; Aen. 6, 322; 10, 228; 11, 276, 7: *cum ferro caelestia corpora demens appetii et Veneris violavi vulnere dextram.* Att här anföra plur. sådana som *Decios Marios magnosque Camillos* (G. 2, 169) är knappt nödigt, då bruket härutinnan är allmänt kändt; vi anmärka blott, att *Scauros* i Hor. Od. 1, 12, 37 torde kunna på samma sätt förklaras. *Nati* synes kunna användas om ett barn, se Aen. 2, 579, der äfven *patres* står på liknande sätt, och 10, 532, likasom i prosan *liberi*.

Åt frågor gifves stundom ett större omfång, oaktadt svaret skulle hafva ett mindre; se t. ex. E. 3, 106, 7: *Dic, quibus in terris inscripti nomina regum nascantur flores*; jfr Aen. 4, 47.

b) obestämd beteckning med retorisk färgläggning.

Här angifves något såsom allmänt gällande eller af omfattande betydelse, ehuru i sjelfva verket blott ett enstaka fall ligger till grund för induktionen. Ett sådant uttryckssätt begagnas äfven i prosa och hos oss; vi säga t. ex.: „se spöken på ljusa dagen“, äfven när blott en sak är i fråga; „umgås du med sådant folk?“, då någon ses i sällskap med en mindre aktad person m. m. Från den latinska prosan plägar anföras Cic. Div. in Caec. 3, 7: *populatae, vexatae, funditus eversae provinciae*, der man dock kan ha anledning att tänka på mer än Sicilien; vidare Verr. 5, 70, 179: *expilatae provinciae*; Tac. Agr. 5: *incensae coloniae* (här menas blott *Camalodunum), intercepti exercitus.*

Gruppen karakteriseras af Aen. 2, 663: *gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras*, der amplifikationen ligger i bruket af presens, likasom om Pyrrhus hade för sed att göra, hvad Aeneas nyss sett honom göra sig skyldig till i ett fall. En amplifikation af dylik art måste finna en tacksam jordmån hos romarne, hvilkas smak för retorisk färgläggning är känd.

Från Virgilius må här antecknas *exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris* (Aen. 7, 359), der naturligtvis blott en kan vara i fråga; *talia coniugia ... celebrent ... Veneris*

genus et rex ipse Latinus (7, 555, 6); *nec exanimes possunt retinere magistri* (5, 669, om en); *nec vires heroum infusaque flumina prosunt* (5, 684); *tu Cresia mactas prodigia* (allmänt) *et vastum Nemeae sub rupe leonem* (8, 294, 5); *Nomadumque petam connubia supplex?* (4, 535); här menas ensamt *Iarbas*, likasom i *te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni odere* (4, 320); vidare *fatisque datas non respicit urbes* (4, 225); *extremas Corythi penetravit ad urbes* (9, 10); *Quid repetam exustas Erycino in littore classes?* (10, 36); *soceros legere et gremiis abducere pactas* (10, 79); *parceret hospitibus quondam socerisque vocatis* (11, 105). Till dessa exempel kunna läggas många andra; vi nöja oss dock att anföra ett upplysande sådant från en annan skald, Seneca Medea 143, 4: *Culpa est Creontis tota, qui sceptro impotens conjugia solvit.*

Vi hafva nu genomgått de ordgrupper, som äro vigtigast med afseende på det utsträckta bruket af pluralis hos Virgilius. Under behandlingen af dessa har det mer än en gång visat sig, att sing. och plur. omvexlat med hvarandra, och att bruket af den ena eller andra numerus mera berott på skaldens öra eller tycke och smak för tillfället än på en strängt genomförd begreppsåtskilnad, särskildt der pluralis betecknat utsträckning eller mångfaldigande i olika delar eller fall. Stället, der det säges om *Fama* (Aen. 4, 186, 7): *luce sedet custos aut summi culmine tecti turribus aut altis et magnas territat urbes* — jemför: „kriget har jag flitigt fört mot skogens ulf, mot bergens gamar“ (Tegnér) — kan gifva en föreställning om, huru berättigad skalden i sjelfva verket ofta är att välja den ena eller andra formen. Erkännas måste ock, att pluralisbruket tjenar att gifva omvexling åt språket särskildt med hänsigt till rytmens och välljudets fordringar samt ofta bereder en viss retorisk lyftning åt framställningen. Deremot är skalden, såsom vi ofvan angifvit, bunden af en viss naturlig hänsyn till allmänhetens smak och kan derför ej utsträcka sina analogier öfver vissa gränser. Hvilka dessa i latinet voro, derom är det för oss svårt att döma; och vi känna ej heller med säkerhet, om verkligen allt, som blifvit försökt, hållit sig inom dem; ty det är ej

gifvet, att alla nybildningar vunnit erkännande eller efterföljd. Så mycket torde dock vara visst, att analogien varit bestämmande. Att i någon mån uppvisa dess betydelse härutinnan, hvarvid afseende blifvit fäst jemväl på det svenska språkbruket, har varit afsigten med den nu lemnade framställningen. Det publikum, inför hvilket denna framträdt, vet för öfrigt mer än väl, att den egentligen utgör ett uppslag för grundligare forskningar i det ämne, som behandlats, särskildt i frågan om abstrakta och konkreta ords betydelse och förhållande till hvarandra.

Et Par Brudstykker af Alain de Lille's Værker, oversatte i Roman de la Rose.

Af H. K. Søltoft-Jensen.

Medens Roman de la Rose's litterære Betydning, dens hele Stilling i den franske Litteratur oftere er blevet behandlet[1]), savner man meget et indgaaende Studium af Kilderne til dette i saa mange Henseender høist interessante Værk. Paulin Paris' Artikel i Hist. littér. de la France t. XXIII p. 1—61 giver en udførlig og fortræffelig Analyse af Digtet, en kort Oversigt over de Mss., som findes i Nationalbibliotheket i Paris, osv., men med Hensyn til Kilderne ere Oplysningerne kun sparsomme. Derimod indeholder den udmærkede Forsker Gaston Paris' fortrinlige Bog La littérature franç. au moyen âge (XIe—XIV^{e}s.), Paris 1888, trods den korte og sammentrængte Form en Mængde Fingerpeg i saa Henseende.

G. Paris henleder i denne Bog Opmærksomheden paa, at en enkelt Episode i „Roman de la Rose", nemlig den, hvor Naturen i sit Værksted[2]) fremfører sine Klager over Mennesket og fremsætter sit Skriftemaal for Genius, er en Efterligning af Alain de Lille[3]). Det er denne Forfatters

---

[1]) F. Ex. i Nisard: Histoire de la litt. fr., Lenient: La satire au moyen âge.

[2]) Denne Allegori findes, med nogle Forandringer, ogsaa i Brunetto Latinis Tesoretto.

[3]) Om Alain de Lille's (Alanus ab Insulis) Liv og Værker se et Studie af Brial i Hist. litt. de la Fr. t. XVI p. 396—425. En Del af

Værk De planctu Naturae (eller Enchiridion de rebus Naturae), som Jean de Meun her har efterlignet[1]).

En nærmere Undersøgelse af, hvad J. de M. i denne Del af sit Værk skylder A. de L. vilde i og for sig være meget interessant, men jeg skal dog ikke, i alt Fald paa dette Sted, komme nærmere ind derpaa. Derimod vil jeg henlede Opmærksomheden paa et Punkt i Forholdet mellem disse to Forfattere, der, saavidt jeg veed, endnu ikke er fremdraget i Litteraturen[2]), nemlig at J. de M. i sin Fortsættelse af Guillaume de Lorris' Digt har indflettet et Par direkte Oversættelser af ret omfangsrige Steder i Al. de L.s Værker. Jeg vil tillade mig her at aftrykke de paagjældende Steder af de to Forfattere overfor hinanden, da det ikke er uden Interesse at sammenholde den latinske og den franske Text. Det vil ses, at J. de M. i det Hele har holdt sig saa nøie til den latinske Text, som Hensynet til Versifikationen tillader.

Den første af de paagjældende Oversættelser er den „Litanie de l'Amour" [3]), som findes i Rom. de la Rose, V.

---

hans Værker ere udg. af De Visch: Alani de Insulis Opera, Antuerpiae 1653 in fol. — „Anticlaudianus" og „De planctu Naturae" findes i Th Wright: The Anglo.-Latin Satirical Poets and Epigrammatists of the XII cent. II.

[1]) Hos G. Paris l. c. p. 170 er der feilagtigen kommet til at staa „Anticlaudianus" i St. f. „De planctu Naturae". — De Planct. Nat. er skrevet i Prosa med indblandede Vers i forskjellige Versemaal (Hexametre, Disticha, sapphisk Metrum etc.). Det er i Formen en Efterligning af Boethius, De Consolatione Philosophiae. Indholdet er kortelig, at Naturen aabenbarer sig for Forfatteren, fremfører Klager over de menneskelige Laster, navnlig over den overhaandtagende Utugt, og sluttelig lader sin Præst Genius exkommunicere samtlige Laster. Stilen er i høi Grad opstyltet og svulstig, men Værket er forøvrigt ikke uden Interesse, ogsaa for Sædernes Historie.

[2]) Gaston Paris har, som han har meddelt mig, allerede tidligere i en Forelæsning draget hele Sammenligningen mellem Alain de L. og Jean de M.'s Værker. Den berømte Lærde har imidlertid ikke udgivet denne Forelæsning, der har været mig ganske ubekjendt.

[3]) Den anden „Lit. de l'Amour" (V. 5025—5059) er, som fremhævet af P. Meyer i Romania IV p. 383, en Interpolation. Den er

4910—4949 éd. Michel[1]). Den findes i „De Planctu Nat." som Begyndelsen af en „Descriptio Cupidinis" i Disticha.

Alain de Lille.[2])

Pax odio fraudique fides, spes juncta timori
Est amor, et mixtus cum ratione furor.
Naufragium dulce, pondus leve, grata Charybdis,
Incolumis languor, insatiata[3]) fames.
Esuriens saties, sitis ebria, falsa voluptas,
Tristities læta, gaudia plena malis.
Dulce malum, mala dulcedo, sibi dulcor amarus,
Cujus odor sapidus, insipidusque sapor.
[Tempestas grata, nox lucida, lux tenebrosa.
Mors vivens, moriens vita, suave malum.][4])
Peccatum veniae, venialis culpa, jocosa
Pœna, pium facinus, immo suave scelus.
Instabilis ludus, stabilis delusio, robur
Infirmum, firmum mobile, firma movens.
Insipiens ratio, demens prudentia, tristis
Prosperitas, risus flebilis, ægra quies.
Muliebris infernus, tristis paradisus, amœnus
Carcer, hiems verna, ver hiemale, malum.
Mentis atrox tinea. quam regis purpura sentit.
Sed neque mendici præterit illa togam.

heller ikke medtaget i Méon's Udg. af Roman de la Rose. — Om lignende Fremstillinger i andre middelalderlige Værker se ibid.

1) Versetællingen i Michel's Udgave er, som bekjendt, utilladelig skjødesløs. Af Bekvemhedshensyn skal jeg dog følge den her.

2) Citeret efter Th. Wright's Text.

3) Varianten *et satiata* maa foretrækkes. Den franske Text har det tilsvarende Udtryk, og iøvrigt viser Contexten tydelig nok, at der her kræves et Oxymoron.

4) Disse to Vers mangle i den franske Text. Gjentagelsen af det næst foregaaende Vers's *dulce malum* i *suave malum* kunde maaske tyde paa, at de ere uægte.

Jean de Meun.

Amors ce est pais haïneuse,
Amors est haïne amoreuse;
C'est loiautés la desloiaus,
C'est la desloiauté loiaus;
C'est paor toute asséurée,
Espérance désespérée;
C'est raison toute forsenable;
C'est forsenerie resnable;
C'est dous péril à soi noier,
Grief fais légier à paumoier;
C'est Caribdis la périlleuse,
Désagréable et gracieuse;
C'est langor toute santéive,
C'est santé toute maladive;
C'est fain saoule en habondance,
C'est convoiteuse soffisance;
C'est la soif qui tous jors est ivre,
Yvrece qui de soif s'enyvre;
C'est faus délit, c'est tristor lie,
C'est léece la corroucie;
Dous maus, douçor malicieuse,
Douce savor mal savoreuse;
Entechiés de pardon péchiés,
De péchiés pardon entechiés;
C'est poine qui trop est joieuse,
C'est félonnie la piteuse;
C'est le gieu qui n'est pas estable,
Estat trop fers et trop muable;
Force enferme, enfermeté fors,
Qui tout esmuet par ses esfors;
C'est fol sens, c'est sage folie,
Prospérité triste et jolie;
C'est ris plains de plors et de lermes,
Repos travaillans en tous termes;
Ce est enfers li doucereus,
C'est paradis li dolereus;
C'est chartre qui prison soulage,
Printems plains de fort yvernage;
C'est taigne qui riens ne refuse
Les porpres et les buriaus use;
[Car ausinc bien sunt amoretes
Sous buriaus comme sous brunetes.]

Umiddelbart efter (4959—4962) staar der med tydeligt Henblik paa „De planctu Naturae"

(Amors) est li diex qui tous les desvoie
Se ne sunt cil de male vie,
Que Génius escommenie
Por ce qu'il font tort à Nature.

Den anden Oversættelse er den berømte Beskrivelse af Fortunas Bolig, der findes i Rom. de la R. V. 6657—6854. Den findes i Al. de L.'s „Anticlaudianus sive de Officio viri boni et perfecti"[1]), Slutningen af Distinct. VII og Begyndelsen af Distinct. VIII.

[1]) Ogsaa kaldet Encyclopædia. Det er et Digt i Hexametre i 9 Distinctiones, der i allegorisk Form behandler videnskabelige,

Alain de Lille.

Est rupes maris in medio, quam verberat æquor
Assidue, cum qua corrixans litigat unda;
Quæ variis agitata modis, percussaque motu
Continuo, nunc tota latens sepelitur in undis,
Nunc exuta mari, superas exspirat[1]) in auras:
Quæ nullam retinet formam, quam singula mutant
In varias momenta vices, quæ sidera florum
Jactat, et in multo lætatur gramine rupes,
Dum levis Zephyrus inspirat singula flatu.
Sed cito deflorat flores et gramina sævus
Deperdit Boreas; ubi dum flos incipit esse
Explicit, et florum momento sistitur ætas.
Sicque furens Aquilo prædatur singula, flores
Frigoris ense metit, et pristina gaudia delet.
Hic nemus ambiguum, diversaque nascitur arbor.
Ista manet sterilis, haec fructum parturit; illa
Fronde nova gaudet, haec frondibus orphana plorat.
Una viret, plures arescunt, unaque floret,
Efflorent aliae; quædam consurgit in altum,
Demittuntur humi reliquæ; dum pullulat una,
Marcescunt aliae. Varius sic alterat illas
Casus, et in variis alternat motibus omnes.
Multa per antiphrasim gerit illic alea casus,
Pygmea brevitate sedens, demissaque cedrus
Desinit esse gigas, et nana myrica gigantem
Induit; alterius sic accipit altera formam.
Marcescit laurus, myrtus parit, aret oliva,
Fit fecunda salix, sterilis pyrus, orphana fructu
Pomus, et in partu contendit vitibus ulmus.
Hic jaculis armata suis spineta minantur
Vulnus, et insultans manibus nocet hispida taxus.

---

theologiske og filosofiske Spørgsmaal. Det frembyder i flere Henseender betydelig Interesse. Navnet Anticlaudianus skyldes den Omstændighed, at Digtets allegoriske Form er efterlignet efter Claudianus' Satire mod Rufinus (se Hist. litt. de la France XVI p. 486).

1) Varianten *respirat* maa i Overensstemmelse med den franske Text foretrækkes.

Jean de Meun.

Une roche est en mer séans,
Moult parfont ou milieu léans,
Qui sus la mer en haut se lance,
Contre qui la mer grouce et tance;
Li flos la hurtent et débatent,
Et tous jors à li se combatent,
Et maintes fois tant i cotissent,
Que toute en mer l'ensevelissent.
Aucunes fois se redespoille,
De l'iaue qui toute la moille,
Si cum li flos arrier se tire,
Dont saut en l'air et si respire;
Mès el ne retient nule forme,
Ainçois se transmue et reforme,
Et se desguise et se treschange,
Tous jors se vest de forme estrange:
Car quant ainsinc apert par air,
Les floretes i fait parair.
Et cum estoiles flamboier,
Et les herbetes verdoier
Zéphirus, quant sur mer chevauche;
Et quant bise resouffle, il fauche
Les floretes et la verdure
A l'espée de sa froidure,
Si que la flor i pert son estre
Si tost cum el commence à nestre.
La roche porte un bois redoutable,
Dont li arbre sunt merveillable,
L'un est brehaigne et riens ne porte,
L'autre en fruit porter se déporte;
L'autre de foillir ne défine,
L'autre est de foilles orphenine;
Et quant l'un en sa verdor dure,
Les plusor i sunt sans verdure;
Et quant se prent l'une à florir,
A plusors vont les flors morir;
L'une se hauce, et ses voisines
Se tiengnent vers la terre enclines;
Et quant borjons à l'une viennent,
Les autres flestries se tiennent.
Là sunt li genestes jaiant,
Et pin et cèdre nain séant.
Chascun arbre ainsinc se déforme,
Et prent l'un de l'autre la forme,
Là tient sa foille toute flestre
Li loriers qui vers déust estre;
Et seiche redevient l'olive,
Qui doit estre empreignant et vive;
Saulz, qui brehaignes estre doivent,
I florissent et fruit reçoivent;
Contre la vigne estrive l'orme,
Et li tolt du roisin la forme.
Li rossignos à tart i chante;
Mès moult i brait et se démente
Li chahuan o sa grant hure,
Prophètes de male aventure,
Hideus messagier de dolor,
En son cri, en forme et color.
Par là, soit esté, soit ivers,
S'encorent dui flueves divers
Sordans de diverses fontaines,
Qui moult sunt de diverses vaines;
L'un rent iaues si docereuses,
Si savourées, si mielleuses,
Qu'il n'est nus qui de celi boive,
Boive en néis plus qu'il ne doive,
Qui sa soif en puisse estanchier,
Tant a le boivre dous et chier;
Car cil qui plus en vont bevant,
Ardent plus de soif que devant;
Ne nus n'en boit qui ne s'enivre,
Mès nus de soif ne s'i délivre:
Car la douçor si fort les boule,
Qu'il n'est nus qui tant en engoule,

Hic raro philomela canit, citharizat alauda,
Crebrius bic miseros eventus bubo prophetat,
Nuntius adversi casus, et præco doloris.
Hic duo decurrunt fluvii, quos dividit ortus
Dissimilis, dispar vultus, diversa coloris
Forma, sapor varius, distans substantia fontis.
Prædulces habet alter aquas, mellitaque donans
Pocula, melle suo multos seducit, et haustæ
Plus sitiuntur aquæ; potantes debriat, immo
Dum satiat, parit unda sitim, potusque sititur
Amnis, et innumeros hydropicat ille bibentes.
Murmure lascivit tenui, dulcique susurro
Murmurat, et placida rupem præterfluit unda.
Amnis in ingressu multi sistuntur, et ultra
Non patet accessus, qui dulces fluminis undas
Vix tangunt, libantque parum, tantoque sapore
Tacti plus cupiunt, immergi plenius undis
Optant, et totos perfundi fluctibus artus.
Procedunt alii, quos alto gurgite mersos
Plenior amnis habet, et provehit altior unda.
Quos tamen imbutos tanta dulcedine fluctus
Ad ripam levis unda refert, terræque remittit.
Præcipiti lapsu fluctus [1]) dilabitur alter
Sulphureis tenebrosus aquis, absinthia gignit
Unde sapore suo reddit fervore caminum;
Sicque color visum, gustum sapor, impetus aurem
Turbat, et insipidum fastidit naris odorem.
Non has crispat aquas Zephyrus, sed funditus illas
Evertens Boreas, in montes erigit, undis
Indicens bellum, cognataque prœlia miscens,
Fluminis in ripa lacrimarum flumina multos
Demergunt, qui demergi torrentis abysso
Amne furente timent et fluctus ferre tumultus.
Multus in hunc amnem populus descendit, et altis
Consepelitur aquis, tumidoque impellitur amne.
Absorbet nunc unda viros, nunc evomit, istos
Fluctibus immergit, hos respirare parumper
Permittit; sed quam plures sic sorbet abyssus

[1]) Variant: *fluvius*.

Qu'il n'en vueille plus engouler,
Tant les set la douçor bouler;
Car Lécherie si les pique
Qu'il en sunt trestuit ydropique.
Cil fluns cort si joliement,
Et mène tel grondillement,
Qu'il résonne, tabore et tymbre,
Plus soef que tabor ne tymbre:
N'il n'est nus qui cele part voise,
Que tous li cuers ne li renvoise.
Maint sunt qui d'entrer ens se hestent
Qui tuit à l'entrée s'arrestent,
Ne n'ont pooir d'aler avant.
A peine i vont lor piés lavant,
Envis les douces iaues toichent
Combien que du flueve s'aproichent.
Un petitet, sans plus, en boivent;
Et quant la douçor aparçoivent,
Volentiers si parfont iroient,
Que tuit dedens se plungeroient.
Li autre passent si avant,
Qu'il se vont en plain gort lavant
Et de l'aise qu'il ont se loent,
Dont ainsinc se baignent et noent.
Lors vient une ondée légière
Qui les boute à la rive arrière,
Et les remet à terre seiche,
Dont tout li cuers lor art et seiche.
Or te dirai de l'autre flueve,
De quel nature l'en le trueve.
Les iaues en sunt ensoufrées,
Ténébreuses, mal savorées,
Comme cheminées fumans,
Toutes de puor escumans;
N'il ne cort mie doucement,
Ains descent si hideusement
Qu'il tempeste l'air en son oire
Plus que nul orrible tonnoire.
Sus ce flueve, que ge ne mente,
Zéphirus nule fois ne vente,
Ne ne li recrespit ses undes,
Qui moult sunt laides et parfondes;
Mès li dolereus vens de bise
A contre li bataille emprise,
Et le contraint par estovoir
Toutes ses undes à movoir,
Et li fait les fons et les plaingnes
Saillir en guise de montaingnes,
Et les fait entr'eus batailler,
Tant vuet li flueves travailler.
Maint home à la rive demorent,
Qui tant i sospirent et plorent,
Sans metre en lor plor fins ne termes,
Que tuit se plungent en lor lermes,
Et ne se cessent d'esmaier
Qu'il n'es conviengne ou flun naier.
Plusor en cest flueve s'en entre,
Non pas solement jusqu'au ventre,
Ains i sunt tuit enseveli,
Tant se plungent ès flos de li.
Là sunt empaint et débouté
Du hideus flueve redouté.
Maint en sorbist l'iaue et afonde,
Maint sunt hors reflati par l'onde;
Mès li floz maint en asorbissent,
Qui si très en parfont flatissent,
Qu'il ne sevent trace tenir
Par où s'en puissent revenir;
Ains les i convient séjorner,
Sans jamès amont retorner.
Cis flueves va tant tornoiant,
Par tant de destrois desvoiant
O tout son venin dolereus,
Qu'il chiet ou flueve doucereus,

Quos revocare gradum, superasque evadere ad auras
Non licet, et reditus vestigia nulla supersunt.
Hic fluvius variis currens amfractibus, intrat
Torrentem prædulcis aquæ, cogitque fluentem
Degenerare, luemque suam partitur eidem.
Nubilus obtenebrat clarum, fermentat amarus
Prædulcem, tepidum calidus, fætosus odorum.
Rupes in abrupto suspensa minansque ruinam,
Fortunae domus in præceps descendit, et omnem
Ventorum patitur rabiem, cælique procellas
Sustinet, et raro Zephyri mansueta serenat
Aura domum, fletusque Noti Boreæque rigorem
Parcius abstergit lenis clementia flatus.
Pars in monte tumet, pars altera vallis in imo
Subsidet, et casum tanquam lapsura minatur,
Fulgurat argento, gemmis scintillat, et auro
Resplendet pars una domus, pars altera vili
Materie dejecta jacet; pars ipsa [1]) superbit
Culmine sublimi, pars illa fatiscit hiatu.
Hic est Fortunae sua mansio, si tamen usquam
Res manet instabilis, residet vaga, mobilis hæret.

I Notices et extraits des mss. de la Bibliothéque du Roi (publ. p. l'Acad. des inscriptions et belles-lettres, Paris 1787—1813, 9 vol. in 4⁰), t. V. p. 546—559 omtaler Legrand d'Aussi en fri Oversættelse fra d. XIII Aarhundrede af Anticlaudianus i franske Vers, som han sætter meget over Originalen [2]). Det vilde være interessant at sammenligne det paagjældende Sted i denne Oversættelse med Jean de Meun's Oversættelse, men det har ikke været mig muligt, da dette Manuskript, saavidt mig bekjendt, ikke er udgivet.

---

1) Trykfeil (?) for *ista*.

2) Det fremgaar iøvrigt af Legrand d'Aussi's Analyse, at de Stykker i den franske Oversættelse, som efter L. d' A.'s Mening skyldes den franske Oversætter, i Virkeligheden ere Efterligninger eller Oversættelser af Alain de Lille's de Planctu Naturæ.

Et li tresmue sa nature
Par sa puor et par s'ordure,
Et li départ sa pestilence
Plaine de male meschéance,
Et le fait estre amer et trouble,
Tant l'envenime et tant le trouble;
Tolt li s'atrempée valor
Par sa destrempée chalor;
Sa bonne odor néis li oste,
Tant rent de puor à son oste.
En haut, ou chief de la montaingne,
Ou pendant, non pas en la plaingne,
Menaçant tous jors trébuchance,
Preste de recevoir cheance,
Descent la maison de Fortune;
Si n'est rage de vent nésune
Ne torment qu'il puissent offrir,
Qu'il ne lé conviengne soffrir.
Là reçoit de toutes tempestes
Et les assaus et les molestes;
Zéphirus, li dous vens sans per,
I vient à tart por atremper
Des durs vens les assaus orribles
A ses souffles dous et pésibles.
L'une partie de la sale
Va contremont, et l'autre avale;
Si semble qu'el doie chéoir,
Tant la puet-l'en pendant veoir;
N'onc si desguisée maison
Ne vit, ce croi, onques mès hon.
Moult reluit d'une part, car gent
I sunt li mur d'or et d'argent;
Si r'est toute la coverture
De cele méisme féture,
Ardans de pierres précieuses
Moult cleres et moult vertueuses.
Chascuns à merveilles la loe.
D'autre part sunt li mur de boe,
Qui n'ont pas d'espès plaine paume,
S'est toute coverte de chaume.
D'une part se tient orguilleuse,
Por sa grant biauté merveilleuse;
D'autre, tremble toute esfraée,
Tant se sent foible et esbaée,
Et porfendue de crevaces
En plus de cinc cens mile places.
Et se chose qui n'est estable
Comme foloiant et muable,
A certaine habitacion
Fortune a là sa mancion.

I Hist. litt. de la France t. XXIII p. 46 udtaler Paulin Paris, at man fristes til at tro, at de mange Efterligninger af Ovid hos Jean de Meun ere tidligere Forsøg af denne, som han først senere er faldet paa at indflette i sin Fortsættelse af Guillaume de Lorris' Digt. Hvis man er enig med P. Paris heri, turde maaske en lignende Betragtning gjøre sig gjældende overfor Oversættelserne af Alain de Lille. Vi vide jo (som J. d. M. selv siger i Oversættelsen af Boethius' De Consolatione), at han

har oversat adskillige middelalderlige latinske Skrifter paa Fransk, og det er da ikke umuligt, at han i sin første Ungdom har forsøgt sig med mere fragmentariske Arbeider af lignende Art, som han senere har optaget i sit Hovedværk, Fortsættelsen af „Roman de la Rose“.

De peripolis Atticis.

Scripsit C. L. Selchau.

Quæ est sententia Hermanni, Schoemanni, Wachsmuthii, ceterorum qui de rebus antiquis Atheniensium scripserunt, adolescentes inde ab anno ætatis octavo decimo ad annum vicesimum obstrictos fuisse, ut inter peripolos militarent, ad Boeckhium auctorem referenda est, qui a. 1819 in indice lectt. Berol. de hac re primus disputavit. Itaque si quid in ea sententia mutandum aut corrigendum mihi videtur, cum illo uno mihi res est. Videamus igitur, quæ Boeckhius docuerit et quibus testimoniis usus sit.

Verba ejus hæc sunt: Ubi primum civium filii inter ephebos recepti et in illis, quas diximus, tabulis (lexiarchicis) inscripti sunt, — — — — — ab eo tempore duos ephebiæ usque ad vicesimum annos in terræ Atticæ circuitoribus (περιπόλοις) egere, quod et Aeschines (π. παραπρεσβ. p. 329) de se ex pueris egresso narrat et grammatici uno ore omnes tradunt: quibus annis hinc inde in castellis præsidia agebant, et fossis aggeribusque faciendis exercitabantur, neque tamen extra fines patrii soli proficiscebantur, quod militiæ genus ex ephebis demum egressi obibant (Seebode, N. Archiv 1828, 3, p. 86).

Jam hæc testimonia inspectemus. Apud Aeschinem l. l. sic legimus: ἐκ παίδων ἀπαλλαγεὶς περίπολος τῆς χώρας ταύτης ἐγενόμην δύ' ἔτη, καὶ τούτων ὑμῖν τοὺς συνεφήβους καὶ τοὺς ἄρχοντας ἡμῶν

μάρτυρας παρέξομαι. Ibi, quamquam non lege munus peripolorum adolescentibus impositum fuisse dicitur, tamen, quoniam Aeschines æquales suos ut commilitones testificatur, recte concludi videtur, morem tum fuisse, ut adolescentes per biennium eo munere fungerentur. Testimonia grammaticorum, quæ deinde B. affert, omnia ex uno loco libri Aristotelei de republ. Atheniensium, scripti (qui nunc non exstat[1]) pendent; is locus, ab Harpocratione laudatus et ex eo ad ceteros grammaticos translatus, non satis sanus est, sed tamen certum est de ephebis mentionem fuisse et in extremo sic legimus: περιπολοῦσι τὴν χώραν καὶ διατρίβουσι ἐν τοῖς φυλακτηρίοις, quod cum verbis Aeschinis conspirat. Itaque his duobus ejusdem ætatis testimoniis adhibitis recte concludi potest, illis temporibus (sæculo quarto) morem fuisse, ut adolescentes munere peripolorum fungerentur. Et ipsum illud munus recte Boeckhius describere videtur, cum eos hinc inde in castellis (si modo ea sunt illa φυλακτήρια Aristotelis, quod post viderimus) præsidia agentes facit; quod vero addit eos fossis aggeribusque faciendis exercitatos fuisse, deceptus est, quod Plato (legg. p. 778 E, unde hoc sumpsit) de juvenibus, sic nude (νέοις), loquitur, nec animadvertit, philosophum paulo antea, ubi prima de hac re mentio est, non adolescentibus minus viginti annos natis, sed juvenibus plus viginti quinque et minus triginta annos natis id genus exercitationis dedisse (p. 760 C et E). Verum hoc parvum est, et si Boeckhius ita sententiam suam posuisset, ut de quarto demum sæculo cogitandum esse adjiceret, nihil aut fere nihil esset, quod reprehenderem. Nunc vero, quum etiam de anteriore tempore idem statuit, in errorem incidit. Nam videor mihi demonstrare posse, quinto quidem sæculo, belli Peloponnesiaci temporibus — neque ullam aliam partem ejus sæculi bene novimus —, et multos adolescentes inter peripolos non militasse et munus peripolorum prorsus aliud fuisse, quod nunc aggredior.

Primum igitur mirari certe licet, si omnes adolescentes biennium isto modo militassent, quomodo fiat, ut in dialogis

[1]) V. annotationem sub finem subjectam.

Platonis et Xenophontis, ubi tot adolescentes inducuntur, ea res prorsus non commemoretur. Nam si tum hic tum ille adolescens, ut peripoli munus susciperet, urbem relinquere cogeretur, vix intelligitur sermonem in eam rem nunquam incidisse. Et in rpbl. Platonis, ubi certi labores certis annis adolescentium assignantur, quum ad annos qui sunt ab anno XVIII ad annum XX perventum est, peripolorum munus ne verbo quidem attingitur, et contra legimus id biennium exercitationibus gymnasiorum, quæ prorsus alia est res, dari solere (p. 537 B). Sed certiora afferri possunt. — In colloquio cum Glaucone instituto (Xen. Mem. III cap. 6) — qui tum ea ætate erat, ut inter peripolos numerari deberet, nondum enim annos XX expleverat — Socrates quum alia ab eo quærit tum de castellis in confinio agri munitis quid existimet (§ 10); adolescens confidenter respondet ea omnia tollenda esse, quoniam negligenter custodiantur; deinde quærente Socrato, num ipse castella adierit, Glauco, qui ut peripolus ea bene nosse deberet, se e conjectura sola judicare fatetur, et quidem non confusus conscientia officii relicti sed intrepide ut rem nihil ad se pertinentem fatetur. Quod si inter peripolos versari illo tempore debuisset, Socrates certe non omisisset eum jocose castigare, quod neglecto tam gravi negotio in contionibus tempus tereret. Perspicuum igitur est, hunc quidem adolescentem neque legibus neque more fuisse constrictum, ut inter peripolos militaret.

Alterum exemplum e Lysiæ oratione XXI peti potest. Enumerat ibi reus, quas liturgias inde ab eo anno, quo inter viros receptus sit (anno ætatis octavo decimo), reipublicæ præstiterit, et videmus eum ab ipso illo anno statim trierarchi munere fungentem bello interesse (§ 1: *ἐγὼ γὰρ ἐδοκιμάσθην μὲν ἐπὶ Θεοπόμπου ἄρχοντος* (a. 411) — — —; § 2 *τὸν δὲ μεταξὺ χρόνον ἐτριηράρχουν ἑπτὰ ἔτη* (a. 411—405, ut apparet e § 3 *ἐπειδὴ δὲ κατέπλευσα ἐπ' Ἀλεξίου ἄρχοντος* [a. 405]). Itaque ne is quidem unquam peripolus fuit, sed inde ab anno ætatis octavo decimo extra fines militat. Quod si quis dicat, hunc adolescentem non militis, sed trierarchi munere functum esse, primum nihilo minus verum erit, eum peripolum per illud biennium non fuisse; deinde equidem non puto hæc

duo munera, militis et trierarchi, sejungi posse: nam qui convenit trierarchum, qui in nave sua vehatur eique, nisi aliquis prætorum cum eo sit, ipse in proelio præsit (ut hic quidem adolescens § 9 de se ipso dicit), militis munere non fungi? Immo vero non modo miles sed dux militum navi suæ impositorum censendus! — Et si quis porro contra me disputare velit non esse mirum, si homines divites, qui ut trierarchi multo meliorem operam reipublicæ præstare potuerint, munere peripolorum liberatos fuisse, quid tandem de Glaucone illo existimandum, qui nihil boni faciebat sed vana jactantia in rostra escendere et contionari gestiebat? Nonne in agros ad æquales suos inter peripolos versantes relegandus erat?

Sed jam tempus est locum afferre, qui omnem dubitationem tollat et rem ad certitudinem adducat. In sermone cum Pericle adolescente (Periclis filio) habito (Xen. Mem. III cap. 5) Socrates sub finem capitis ab eo quærit, nonne, si prætor factus sit, in animo habeat civibus suadere, ut, quoniam fines incursionibus hostium infestentur, is mos introducatur, ut adolescentes leviter armati montes finibus objectos insideant et hostes populationibus arceant — ipsum igitur illud, quod peripoli efficere debebant! Satis igitur apparet, illo quidem tempore (paulo ante a. 406) eum morem nondum introductum fuisse et id genus militiæ, quod peripolis vulgo attribuitur (ut fines tueantur) tum omnino non exstitisse.

Eam ob rem operæ pretium mihi visum est inquirere, quibus initiis orta res in eum ordinem adducta sit, quem Aeschinis et Aristotelis temporibus constitutum invenimus.

Videamus igitur, quid a scriptoribus sæculi quinti de peripolis tradatur. Apud Thucydidem nomen peripolorum duobus locis reperimus. Lib. IV capite 67, ubi de expeditione Atheniensium ad Megara facta mentio est, legimus duos prætores eo missos esse, alterum cum sexcentis hoplitis Atheniensibus, alterum cum Platæensibus levis armaturæ et præterea cum peripolis aliquot; deinde, portis moenium dolo patefactis, Platæenses cum peripolis irrupisse et custodibus cæsis portas hoplitis Atheniensibus tradidisse. Videmus

igitur, peripolos ita cum Platæensibus levis armaturæ conjungi, ut recte concludi possit, eos et ipsos leviter armatos fuisse (quod idem altero loco [VIII, 92, 5] planum fit, ubi rursus hoplitis opponuntur), et ita hoplitis Atheniensium (τοῖς τῶν Ἀθηναίων ὁπλίταις) opponi, ut suspicio nascatur, eos cives Athenienses non fuisse. Et confirmatur ea suspicio altero loco Thucydidis. Lib. VIII capite 92, ubi turbæ intestinæ sub finem imperii quadringentorum illorum ortæ narrantur, audimus a duobus peripolis impetum in Phrynichum factum esse; deinde percussorem effugisse, alterum, socium ejus, hominem Argivum comprehensum esse. Eadem res copiosius et accuratius, certissimis testimoniis appositis, a Lysia (or. 13, 71) narratur. Ibi nomen utriusque sicarii ponitur, et videmus utrumque peregrinum fuisse, alterum, percussorem, Calydonium, alterum Megarensem (Thucydides igitur non recte Argivum eum fecit); et Lysiæ potius credendum esse inde apparet, quod populiscitum commemorat, quo civitas Atheniensis ambobus pro mercede donata erat. Certum igitur est, homines peregrinos inter peripolos fuisse. Jam quis sibi persuadeat, cives Athenienses, etiam nobilissimos et divitissimos, hominibus peregrinis et mercenariis (nam quoniam peregrini erant, certe mercede conducti erant) immixtos fuisse et promiscue inter eos militasse? Saltem si aliqui immixti fuerunt, nonnisi de hominibus egentissimis ex infima plebe cogitandum est. Accedit, quod leviter armati erant; cives vero Athenienses locupletes semper cum scuto, etiam qui minima ætate erant, militabant, ut apud Thuc. (II, 13, 7) οἱ νεώτατοι in numero hoplitarum commemorantur[1]).

Cum hoc de peripolis judicio congruit, quod eos Thucydides omnino non magni facit neque multum momenti in

[1]) Hos quidem peripolos ab ephebis Atticis distinguendos esse, Boeckhius et ipse dicit (ad Corp. inscr. gr. I p. 305). Itaque si Boeckhium sequimur, temporibus belli Peloponnesiaci duo genera peripolorum nobis statuenda sunt, unum hominum (peregrinorum?) leviter armatorum, alterum epheborum Atheniensium scutatorum; et similem divisionem Wachsmuthius (II, p. 316) ponit. Verum hujus posterioris generis apud illorum temporum scriptores ne minimum quidem vestigium exstare, jam satis ostendi.

iis esse existimat, ut VIII, 92, 5 dicit, postquam a paucis hoplitis initium potentiæ quadringentorum impugnandæ factum esset, peripolos Munychiæ in statione collocatos ei conatui favisse; quod autem maximi momenti esset, multitudinem hoplitarum idem studuisse (συνεπελάβοντο δὲ αὐτοῖς καὶ ἄλλοι καὶ Ἕρμων τις τῶν περιπόλων τῶν Μουνυχίασι τεταγμένων ἄρχων· τὸ δὲ μέγιστον, τῶν ὁπλιτῶν τὸ στῖφος ταῦτα ἐβούλετο, ubi id quoque animadvertere licet, quam negligenter præfectum eorum (Ἕρμων τις) commemoret; de præfecto Atheniensium adolescentium vix sic locutus esset, quoniam de stratego vel de trierarcho nunquam vocabulo τις utitur). — Nec abhorret, quod ex Aristoph. Av. 1172 sqq. elici posse videtur. Ibi cum Quidam deorum (Iris) a coelo delapsus in oppidum illud avium irrupisset:

οὔκουν δῆτα, inquit, περιπόλους ἐχρῆν,
πέμψαι κατ' αὐτὸν εὐθύς; Ἀλλ' ἐπέμψαμεν
τρισμυρίους ἱέρακας ἱπποτοξότας,

unde videmus, animos auditorum a peripolis facili transitu ad hippotoxotas transferri potuisse; jam quoniam hi barbari erant, nimio spatio peripoli ab iis distarent, si civium, etiam nobilissorum et opulentissimorum, liberi inter eos essent.

His omnibus rebus perpensis videor mihi recte statuere, peripolos quinto sæculo certe maxima ex parte fuisse homines peregrinos, mercede conductos; fieri autem potuisse, ut ex infima plebe cives nonnulli egentissimi iis admixti essent, non præfracte nego.

Quod munus iis attributum fuerit, fere e locis allatis perspicuum est. Custodes erant pacis publicæ, qui homines turbulentos et maleficos corriperent (Aristoph. av.); eam ob rem partim per agros vagabantur, ut e nomine concludere licet, partim certis quibusdam locis certi numeri singulis præfectis subjecti in statione erant (nam quoniam commemorantur apud Thuc. οἱ Μουνυχίασι τεταγμένοι περίπολοι, apparet etiam alibi alios in statione fuisse; in foro quoque statio fuisse videtur, quoniam domus præfecti ibi erat [εἰς τοῦ περιπολάρχου VIII, 92, 2]). Interdum etiam extra fines ad bellum educebantur, ut ad Megara, quod fortasse ea causa factum est, quia, desertis propter incursiones Peleponnesi-

orum agris, quum nihil negotii peripolis ibi relinqueretur, major eorum numerus erat, quam qui in urbe et in portibus satis occuparetur. Ad castella vero finibus imposita tuenda non mittebantur, nam ibi Athenienses ipsi in præsidio erant (Thuc. VIII, 60, 1 de Oropo: Ἀθηναίων ἐμφρουρούντων) et quidem hoplitæ (Thuc. II, 13, 5: ὁπλίτας δὲ τρισχιλίους καὶ μυρίους εἶναι ἄνευ τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ τῶν παρ' ἔπαλξιν ἑξακισχιλίων καὶ μυρίων — — —); et illos præsidiarios (φρουρούς) e firmissima juventute sumptos esse, e loca Platonis supra allato (legg. 760 C) colligere licet.

Hæc sunt quæ belli Pelop. temporibus et de genere hominum et de munere eorum constant. Jam de sæculo quarto videamus, et primum quidem de munere, utrum idem an aliud fuerit.

Reperimus peripolos aut per agros custodiæ causa vagantes (περιπολοῦσι τὴν χώραν, Aesch. et Aristot.) aut certis quibusdam locis in statione collocatos (ut Terentius, Menandrum secutus, in Eunucho dicit: Miror qui ex Piræo abierit, nam ibi custos publice est nunc, II, 2, 59); et de his stationibus sine dubio explicanda sunt Aristotelis illa verba, supra allata, διατρίβουσι ἐν τοῖς φυλακτηρίοις (de castellis cogitare, ut Boeckhius vult, ipsum verbum φυλακτήριον vetat, nam castellum græce est τεῖχος vel φρούριον). Efficitur igitur, prorsus idem[1]) fuisse munus peripolorum sæculo quarto atque antea.

Sed munere ipso nihil mutato, in hominibus magna mutatio facta erat, quoniam tum, ut initio vidimus, Atheniensium adolescentibus ea cura mandata erat, et quidem „publice“ (Terent.), lege igitur, quod idem e testimoniis Aeschinis et Aristotelis, quamquam minus certe, colligi potest. Cujus mutationis quæ fuerit causa, non difficile est conjectari; nam quum florentissima republica custodia illa pacis ad homines peregrinos mercede conductos (ascitis fortasse aliquot

---

[1]) Quod initio Boeckhio dedi, cum dicerem, munus peripolorum recte ab eo descriptum esse videri, id nunc ei retrahendum est; neque enim in castellis peripoli militabant, neque omnino militaris eorum opera erat; nihil aliud iis mandatum erat quam custodia pacis.

ex infimis et egentissimis civibus) rejecta fuisset, post bellum Peloponnesiacum exhausto ærario et fractis opibus Athenienses ipsi illud munus sustinere coacti sunt.

Annotatio. Quoniam, dum hæc typis consignantur, liber ille Aristotelius inventus est, locum, quem supra adhibui, sanare nunc licet. Legimus igitur ephebos primo anno Piræum tenuisse ibique sub certis magistris disciplina militari instructos fuisse (*εἰς Πειραιέα πορεύονται καὶ φρουροῦσιν οἱ μὲν τὴν τὴν Μουνυχίαν οἱ δὲ τὴν ἀκτήν. χειρο*[*τονεῖ*] *δὲ* (sc. *ὁ δῆμος*) *καὶ* .... *διδασκάλους,* [*οἵ*]*τινες ὁπλομαχεῖν καὶ τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν κ*[*αὶ*] *καταπέλτην ἀφιέναι διδάσκουσιν.* Aristotle on the Constitution of Athens ed. by F. G. Kenyon, London 1891, p. 108). Altero anno, simulacro certaminis coram populo edito, armis bellicis publice donati, regionem protegebant et in castellis degebant (*ἀποδειξάμενοι τῷ δήμῳ τὰ περὶ τὰς τάξεις καὶ λαβόντες ἀσπίδα καὶ δόρυ παρὰ τῆς πόλεως περιπολοῦσι τὴν χώραν καὶ διατρίβουσιν ἐν τοῖς φυλακτηρίοις. φρουροῦσι δὲ τὰ δύο ἔτη* ... p. 109). Non recte igitur supra negavi, operam peripolorum Aristotelis temporibus cum re militari conjunctam fuisse. Nam quia *φρουρεῖν* diserte dicuntur, apparet eos maxime ad incursiones hostium arcendas adhibitos fuisse. Itaque tum effectum erat id quod supra commemoravi Socratem apud Xenophontem suadere.

Anmeldelser.

Frederik Weilbach: Græsk Formlære til Skolebrug. Kjøbenhavn. 1889. C. A. Reitzel. 104 s.

Anmælderen af ovennævnte skolebog finder sig foranlediget til på forhånd at bemærke, at han ikke råder over den specialkundskab indenfor den videnskabelige grammatik, som hører til for at forfatte og strængt taget også for at bedømme et sådant arbejde, men kun mere periferisk er kommet i berøring med dette fag; synspunktet for anmældelsen vil derfor væsenlig blive et pædagogisk-praktisk, hvilket jo også ved en udelukkende til skolebrug bestemt bog må være det vigtigste.

Som forf. udtaler i sit forord, er bogen „væsentlig en Formlære for den attiske Prosa“, og desuden har han „draget Grænsen endnu snævrere ved at udskille alle Skrifter, som ikke eller kun rent undtagelsesvis læses i vore Skoler“. Derved bliver fremstillingen ganske vist på mange punkter overskueligere, men på den anden side savnes undertiden ting af en vis vigtighed, f. ex. under komparationen det attiske *πλησιαίτερος* og det både attiske og homeriske *μήκιστος*; i modsætning hertil vækker det forbavselse at se det, såvidt mig bekendt, kun efterklassiske og digteriske *ὑπέρτερος* medtaget, medmindre det er sket af hensyn til det klassiske *καθυπέρτερος*. Mig forekommer det at være rigtigere at medtage sådanne former, der vel kun sjælden forekomme i attisk prosa, men hyppigt findes hos Homer, f. ex. dualisformerne af de personlige pronominer, superlativen *νέατος* (*νείατος*) osv. I § 77 bemærkes, at kun *ὀξύνω* danner perfekt medium *ὤξυμμαι*, medens det analoge *ᾔσχυμμαι* (*Σ* 180) heller ikke er anført i den tilføjede oversigt over den homeriske dialekt.

Et afgjort fremskridt betegner W.'s formlære derved, at der er taget hensyn til de forandringer i texterne, som ved de indskriftligt overleverede former allerede er indtrådt og måske endnu mere vil indtræde, efterhånden som en noget større fasthed opnås paa dette område; imidlertid savnes der her i ikke ringe grad konsekvens. Reglen § 23, 2 om sammentrækning af ord som *Πλαταιεύς* er for skarpt formuleret (smlgn. Meisterhans: gramm. der att. inschr.[2] § 55, 9—10); ved *ἥρως* burde som akkusativformer også *ἥρω*, der støttes af indskrifter, og den dermed analoge *ἥρως* (smlgn. Stahl: quaest. gramm.[2] p. 55) være anførte; § 26, 18 vilde jeg foretrække *χειροῖν* for *χεροῖν* (Meisterh. § 56, 17); bemærkningen § 36 om anvendelsen af formen *πλεῖν* foran talord er fremsat så apodiktisk, som hørte vi Cobet selv tale; i § 55, 2, hvor vokalforandringen ved augmentet forøvrigt er meget anskueligt fremstillet, burde bemærkningen om *εὐ-* være udstrakt

til også at gælde εἰ- (smlgn. Meisterh. § 62, 14); § 67. 1 havde „kan behandles“ været mere passende; hvorfor τείσω af τίνω er nævnt, men μείξω af μίγνυμι forbigået, forstår jeg heller ikke. Disse exempler, som kunde forøges med flere, ere forholdsvis ubetydelige; derimod må jeg bestemt misbillige, at man endnu skal belemres med formen τέθεικα (for τέθηκα), som det vist har gjort mangen en lærer ondt at måtte indprænte sine elever istedenfor den rigtige form, der af sig selv kommer dem på læberne, — såmeget mere, som medialformen τέθειμαι lykkeligt er ryddet af vejen og erstattet af κεῖμαι, hvilket burde være omtalt strax i § 82 og ikke forstukket i § 88 og opkogt i § 96.

Jeg skal dernæst gå over til at undersøge, hvorvidt W.'s bog ved praktisk anlæg og ordning egner sig til at afløse de tidligere, men kan dog ikke her tilbageholde den bemærkning, at en nødvendig bibetingelse derfor — ialfald med den nu brugelige undervisningsmetode — synes mig at være en til den afpasset elementarbog, noget, der af mange grunde kunde være særdeles ønskeligt. Det vilde da være ubilligt at nægte, at bogen i rationel og overskuelig behandling af stoffet har endel fortrin for sine forgængere; men der findes rigtignok ved siden deraf mangler, hvorved disse lyssider i høj grad svækkes, som det nu i det enkelte skal blive påvist. Strax ved hunkønsordene af første deklination (§ 10) finder jeg det lidet praktisk at foretage inddelingen efter endevokalens længde eller korthed (νίκη, οἰκίᾱ — θάλαττᾰ, μοῖρᾰ), selvom det i sig selv er mere rationelt. Forøvrigt betvivler jeg meget, at man gør eleverne en velgærning ved at befri dem for at lære udenad, ved hvilke forangående konsonanter der findes overgang fra α til η i dativ og genetiv; jeg tror, at man ved at sammenfatte de enkelte tilfælde, som dog ikke er så ganske få, under én regel befæster dem bedre i hukommelsen. Som et fortrin betragter jeg det, at bøjningen af adjektiverne efter første og anden deklination er knyttet nøje til substantivernes. Ordningen af de mange uensartede stammer, som sammenfattes under tredie deklination, er ikke tilfredsstillende; således burde κρατήρ og φύλαξ med den forskellige nominativdannelse ikke være sideordnede og πατήρ ikke opstillet som paradigma. Jeg forstår ikke, hvorfor hankønsordet Διογένης, der heldigt er sideordnet med γένος, ikke er bøjet i flertal for at gøre parallelismen fuldstændig; for meningens skyld kan der da ikke være noget stødende derved. Forresten fortjener indførelsen af totalsformen γένει at fremhæves. I § 23 havde jeg foretrukket formen βασιλῆς i nom. plur. anbragt i en anmærkning. Afsnittene om adjektiverne efter første og tredie deklination, participierne og adjektivernes komparation hører til bogens bedste partier. Hvad angår „pronominerne“ [1]), vil man måske efter det ovenfor

[1]) Dette kunstord regner jeg til dem, som „med stor sejhed har hævdet deres plads“, og ser det nødigt ombyttet med „stedord“. Det

om de personlige pronominers dualisformer bemærkede undres over, at jeg forkaster sideordningen af ἕ med ἐγώ og σύ; men erfaringen har lært mig, hvor meget bryderi dette reflexivpronomen kan volde eleverne, såat jeg mener, at det fra første færd må læres med den størst mulige stringens. I det hele taget savner man altfor ofte fornuftigt blik for det pædagogisk heldigste. Under § 47 mangler οὗτος ved en aldeles utilgivelig uagtsomhed, som det ialfald havde været forlæggerens pligt at redressere. Forklaringen af partiklen -περ (§ 48, 1) måtte hellere enten være affattet i bestemtere udtryk end de valgte eller helt udeladt. Fordelingen af de korrelative pronominer på de forskellige klasser af pronominer forekommer mig afgjort uheldig; derimod er det praktisk nok strax på dette sted at medtage de korrelative adverbier, men mod opstillingen af dem er der forskellige indvendinger at gøre. Det er vildledende at opstille ἐνθάδε, ἐνταῦθα som enstydige (*der*) med ἐκεῖ, da analogien med ὅδε, οὗτος og ἐκεῖνος ligger saa nær; under relativerne burde ἔνθα og ἔνθεν være opførte, såmeget mere, som de ikke står under demonstrativerne; endelig burde det navnlig ved Homer så vigtige ὥς og vel også ὡσαύτως ikke være forbigåede.

Jeg går over til bogens vigtigste afsnit, verberne, som måske — navnlig for de regelmæssige verbers vedkommende — kan betegnes som ganske heldigt. Uden at have gjort noget praktisk forsøg dermed tør jeg rigtignok ikke med bestemthed udtale mig om det fordelagtige ved at samle alle verber på ω til en, „første“, konjugation (modstillet verberne på μι som „anden“ konjugation), således at σ-stammerne som tredie klasse danner en slags overgang fra de vokalisk udlydende til de med andre konsonanter udlydende stammer; imidlertid forekommer det mig at have visse fortrin, ialfald det, at disse ikke uvigtige σ-stammer ikke bliver så hjemløse som ellers. Om enkelthederne skal jeg indskrænke mig til følgende bemærkninger. Benævnelsen de *præsentiske* tider (§ 52, 1) for præsens, futurum og perfektum kan fra et videnskabeligt synspunkt være fuldt berettiget, men må for en tænkende elev, der jo ikke altid kan rekurrere til lærerens forklaring, blive et pinligt mysterium. Blandt de former, som det er „af vigtighed at lægge mærke til“ „for at kunne bøje et verbum rigtig“, burde perfektum medium ikke mangle af hensyn til de klasser af verber, der i perf. med. ender på -σμαι, men i aorist passiv adskiller sig fra hinanden ved at ende henholdsvis på -σθην eller blot -θην (ἔσπευσμαι, πέφασμαι—ἐσπεύσθην, ἐφάνθην). § 56, 1 skal der stå „Begyndelsesmedlyden“; under 3 savner jeg μέμνημαι. Den skematiske frem-

---

må påskønnes, at forf. har optaget benævnelsen „ental“ for „enkelttal“; men iøvrigt vil vist de fleste med mig misbillige den forsætlige inkonsekvens i kunstordenes anvendelse.

stilling af sammentrækningsreglerne udmærker sig ved stor anskuelighed, kun at det havde været naturligere at fremstille ο som absorberet af både ω og ου. I §§ 68—72 forekommer den skarpe adskillelse mellem verber med uudvidet og udvidet præsensstamme mig uheldig, da der foruden selve udvidelsen ikke lader sig opstille bestemte skelnemærker imellem dem. Derimod er fremstillingen af andet aorist god. Ved verberne ἵστημι, ἵημι, τίθημι, δίδωμι (§§ 82—87) havde det været afgjort heldigere, om hvert verbums bøjning var blevet behandlet for sig; analogierne frembyder sig nok af sig selv. I § 93 (εἰμί) er dualisformerne for præsens og imperfektum ligesom ved de andre verber, hvor det af hensyn til den derved opnåede besparelse i plads (ɔ: i tid under tilegnelsen) sammenholdt med formernes sjældenhed måske kan forsvares, opførte i en anmærkning for sig istedenfor i selve bøjningsmønstret ved et temmelig pedantisk antipedanteri; værre er, at futurum aldeles ikke er optaget: om det er forvaret i en eller anden anmærkning, skal jeg lade være usagt; i § 102, hvor det kunde findes, står det ialfald ikke, heller ikke blandt de uregelmæssige verber. Blandt dem vil man derimod (under ο) finde futurum til οἶδα, den eneste form, som mangler ved det derover opstillede bøjningsmønster i § 99, 3. I § 98 har forf. under ét fremstillet bøjningen af aoristformerne ἔβην, ἔγνων og ἔδυν og i §§ 100—101 givet en oversigt over betydningsforskellighederne ved visse aorister og perfekter, begge dele ikke uden held; men man mindes den bekendte kogebogsopskrift „det samme på en anden måde“ ved at se, hvorledes de samme former går igen på flere steder: § 101, 1 (ὄλλυμι) er lig § 81, 5; § 101, 2 (πείθω) genfindes under de uregelmæssige verber, hvor der heldigere kunde have stået om πέπεισμαι, at det har passivisk og præsentisk betydning; δύω optræder endda ikke mindre end 3 gange (§§ 98, 100, 104). Det er dog en for nonchalant benyttelse af det ærværdige ord „repetitio mater studiorum“. I § 104 burde af hensyn til Xen. Anab. I, 4, 16 under αἰνέω stå, at ἐπαινέω i reglen har medialt futurum; ved ἁλίσκομαι savnes en bemærkning om brugen som passiv til αἱρέω i betydningen *tager*; ἀναλόω, grundformen for de andre former af ἀναλίσκω, burde som god attisk ikke mangle; oversættelsen af δέομαι (*beder*) er for snæver; ved δοκέω er pedantisk anført δέδοκται, ikke δέδογμαι (smlgn. εἴργασται § 103, 1, hvor dog εἰργάσθην har fået lov at stå!); καίνω burde af hensyn til Xen. Anab. III, 2, 12 være anført. Under τυγχάνω får forfatteren et anfald af syntaktisk interesse, vist det eneste, og beder eleven mærke sig betydningen af τυγχάνω παρών, hvad han forhåbenlig vil gøre allerede på grund af bemærkningens isolerthed.

Som kapitel VIII er tilføjet en kortfattet lyd- og betoningslære, mod hvilken jeg intet har at erindre; dog er det vel endnu lidt for tidligt at sige, at krasis kun undertiden betegnes ved koronis, selvom fremtidens udgaver vil bringe overraskelser i den retning,

Bogens slutning dannes af oversigter over den homeriske og den herodoteiske dialekt, som det jo i visse måder kan være heldigt at fremstille for sig; imidlertid er og bliver det altid en stor ulempe, at eleven så ofte ved verberne, der også her optager broderparten af pladsen, skal slå efter både i den attiske og den homeriske formlære.

Idet jeg til slut *ex tuto* henskyder bedømmelsen til det rette forum, græsklærernes praktiske erfaring, vil jeg sammenfatte mit eget indtryk af hr. Weilbachs bog i den bemærkning, at den til trods for visse fortrin fremfor de hidtil brugte ikke er så god, at den fortjener at fortrænge dem.

I april 1890.

Karl Hude.

Efterskrift. Fra forlæggeren har jeg som bogens anmælder senere modtaget et exemplar med siderne 23—24 og 61—62 omtrykte, hvorved de οὗτος og εἰμί vedrørende fejl ere afhjulpne.

J. Aars: græsk litteraturhistorie til skolebrug. Kristiania. Fabritius & sønner. 1889. VIII + 96 ss.

Denne håndbog er, som forf. straks i begyndelsen af sin fortale fremhæver, afpasset efter det af den (norske) lærde skole ved examen artium stillede krav til „kundskab i det vigtigste af den græske litteraturhistorie indtil den alexandrinske tid, navnlig forsåvidt de læste forfattere og de af dem repræsenterede litteraturgrene angår“, en fordring, der i det væsenlige falder sammen med den i Danmark opstillede, således som den nærmere er præciseret i undervisningsinspektionens beretning for 1888 s. 7 anm.; på et enkelt punkt, nemlig den efterklassiske litteratur, er forf. klogeligt gået videre end undervisningsplanen og har i et tillæg på ikke mere end 6 sider medtaget det strængt nødvendige. Hans bog bliver således, hvad selve stofmængden angår, for Norges og Danmarks vedkommende en passende afløser af Tregders lidet brugelige håndbog og egner sig særdeles godt dertil ved den klare og underholdende fremstillingsform. Forf. betoner selv, at ikke på langt nær alt er bestemt til at læres, og har på en meget praktisk måde ved ydre, typografiske midler sondret mellem det vigtige og det mindre væsenlige; det ligger desuden i bogens plan, at de i skolerne hyppigst læste forfattere er behandlede med størst udførlighed, medens disciplen ikke plages med navnene på dem, af hvem han aldrig kommer til at læse noget og som ikke har fremragende betydning for vedkommende litteraturgren. I det hele må forf. siges at have været heldig i sit valg; dog kunde jeg på enkelte punkter have

ønsket det anderledes. Det er meget prisværdigt, at forf. ikke føler sig nødt til at omtale alle de 10 attiske talere; men det havde dog måske været heldigt at dvæle lidt ved *Antifon*, der er afspist med et par ord i en anmærkning (s. 77). Af Aristofanes's stykker kunde jeg have ønsket *Akarnerne* berørt af hensyn til det deri indeholdte angreb på Perikles. Vel megen plads indtager filosofien, i hvilket afsnit forøvrigt nogle af de mest vellykkede partier findes.

Man mærker helt igennem, at forf. omhyggeligt følger den videnskabelige forskning og ikke er bange for at medtage dens nyeste resultater (selv Klytai*mn*estra går ikke ram forbi og den for nylig fundne tale af Hypereides er også omtalt); særlig påagtelse fortjener i så henseende §§ 21 og 35, hvor teatrets indretning skildres på grundlag af de sidste undersøgelser af Dörpfeld o. a. Som en enkelthed, der synes at være undgået forfatterens opmærksomhed, vil jeg nævne C. S. Blinkenbergs interessante afhandling: „Sokrates's anklager i Xenofons erindringer om Sokrates" (Kbhvn. 1889, særtryk af festskr. ved Borchs kollegiums 200-års jubilæum); hvis han havde kendt den, vilde han sikkert ialfald have nedstemt den apodiktiske tone i sin omtale af Polykrateshypotesen (s. 48 anm. 2). Mindre heldigt forekommer det mig at være, når det (s. 35) siges om den gamle komedie, at den i sit sprog slutter sig nær til tragedien; det kan ikke naturligt forstås om selve dialekten, og skal det gælde ordforrådet eller stilen og tonen, er det øjensynligt ukorrekt. Som tillæg har forf. tilføjet oversigter over Herodots historie og Xenofons Anabasis; jeg vilde foretrække den første noget udvidet og den sidste udeladt, da læreren jo altid med lethed kan sætte disciplene ind i situationen, hvis man begynder et sted inde i skriftet. Bogens udstyrelse og tryk er upåklagelig; i navneregistret er jeg tilfældigt blevet opmærksom på en trykfejl, idet der under Tukydides skal stå 77 for 75.

Efterat ovenstående anmældelse længst var skrevet, er udkommet:

J. M. Secher: Hovedpunkter af den græske Literaturhistorie, fremstillede til Skolebrug. København. C. A. Reitzel. 1890. 105 s.

Heller ikke denne fremstilling gør krav paa fuldstændighed; den går endnu videre end Aars's i at udelade det for skolen uvæsenlige, og alt i alt kan man indrømme, at begrænsningen af stoffet er foretaget med held. Som et exempel på det modsatte kan nævnes, at taleren *Lykurgos*, som dog undtagelsesvis læses

i skolerne og hvis politiske betydning forøger hans ikke store litterære, helt er forbigået, skeptikeren *Pyrrhon* derimod medtaget. Hvad angår fremstillingen, mærker man ganske vist helt igennem den rutinerede skolebogsforfatter, men undertiden svigter også rutinen, som s. 44, hvor det hedder: „Sophokles indfører den stadige Brug af tre Skuespillere i det samme Stykke“, hvilket naturligst må forstås således, at S. altid lader 3 skuespillere være på scenen samtidig. I det hele forbavser det mig, at forf., der har havt så frie hænder overfor et så tiltrækkende stof, ikke har fået mere ud deraf; på mange steder synker fremstillingen afgjort ned i det kedeliges genre. I det følgende skal jeg berøre forskellige enkeltheder. Indholdsangivelserne til Iliaden og Odysseen, der fylder hele 5 sider, kunde uden skade have været borte, da sådanne allerede foreligger i forf.'s mytologiske håndbog. Det homeriske spørgsmål er behandlet besindigt og objektivt (s. 12); kun kunde jeg have ønsket „Homers“ sandsynlige afhængighed af tidligere sangere, som er antydet s. 4, fremhævet i denne sammenhæng. S. 35 er det uheldigt, at Demokrits atomlære strax er slået i hartkorn med Anaxagoras's lære ved den bemærkning, at de har „en vis Lighed“; modsætningen, der er nok så stor, findes kun antydet i slutningsordene: „for et aandeligt Princip har D. ingen Brug i sit System“. S. 36 stødes jeg ved den godtkøbsbemærkning, at „det var derfor [fordi Athen havde bragt de største ofre i Perserkrigen] retfærdigt, at Athen høstede de største Fordele af Krigen“; Athens nye stilling som sømagt og den joniske befolknings livlighed og foretagsomhed i modsætning til den stagnerende dorisme burde omtales. S. 37 er udtrykket „Komikere“ for komediedigtere uheldigt. S. 38 fremstilles teatrets indretning i overensstemmelse med den nye teori, men ikke meget anskueligt; ordet „Scenebygning“ indføres, uden at der gøres en skarp forskel mellem scene og σκηνή. S. 39 savnes den instruktive betegnelse ὑποκριτής for skuespilleren. S. 40 omtales Aischylos som en af „de saakaldte Marathonskæmper“, skal vel være: krigerne fra Marathon; ti ordet „kæmpe“ kan næppe længer i prosa bruges om en „kæmpende“. Sammesteds hedder det om korsangene, at „de indskydes i Dialogen og deler denne i flere Afsnit, Epeisodier“; da nu epeisodier i sig selv betyder „indskud“, en oplysning, læreren vel skal tilføje, må det dog for eleven stå som mærkeligt, at denne benævnelse ikke anvendes om det indskudte selv. Fremstillingen af tragedien er i det hele tilfredsstillende; dog savnes en bemærkning om den hæmmende indflydelse, som tilknytningen til religionen ialfald hos de ældre tragikere havde både med hensyn til valget og behandlingen af de tragiske æmner. S. 50—51 findes en slem trykfejl, der ikke er bogens eneste: „paa Literaturens Omraade bekæmper han (Aristofanes) den Retning, der har gjort sig gældende mod (læs: med) Sofisterne og Euripides og anbefaler en Tilbagevenden til den gode, gamle Tid“. Denne periode afgiver også et exempel

på den skødesløse interpunktion, som er en virkelig plet på bogen, ikke fordi den afviger fra den normale, hvad der på flere punkter har fuld berettigelse, men fordi der, såvidt jeg kan se, ikke følges bestemte principer af anden art, f. ex. tydeligheds-hensynet. Hvis der ikke var tale om en skolebog, vilde jeg selvfølgelig ikke gøre så meget væsen af sådanne ubetydeligheder. Ved afsnittet om komedien kunde jeg have ønsket et par ord om den forholdsvis ringe indflydelse, som den gamle komedie til trods for digternes ideale stræben i virkeligheden havde, f. ex. i politisk retning; ellers må det vække forbavselse, at f. ex. Kleon ikke var politisk dødsdømt efter Aristofanes's voldsomme og af publikum vel optagne (smlgn. s. 49) angreb på ham. S. 59 siges Thukydid at være i besiddelse af „en sjelden Overlegenhed og Upartiskhed", et noget overdrevent udtryk, når man betænker hans ensidighed f. ex. i skildringen af Perikles og Kleon. At 8de bog „foreligger i ufuldendt Skikkelse" (s. 60), er vel et mindre heldigt udtryk for, at den er ufuldendt; at formen ikke lader noget tilbage at ønske, vil nutildags vist de fleste være enige om. Godt behandlede er sofisterne og Sokrates, især hvad deres indbyrdes forhold angår. Kun forstår jeg ikke rigtigt, hvorfor det, endda to gange (ss. 70, 72), siges, at Sokrates „egentlig ikke var Filosof"; ti at han ikke betragtede sig selv som en vidende, men som en sandhedssøger, berettiger ikke til denne karakteristik. Når Thales kaldes filosof, kan Sokrates vel også bære navnet med rette. Den s. 71 angivne grund til, at S. holdt sig borte fra politisk virksomhed, er vist mindre korrekt end den af Platon (Apol. p. 31 e, smlgn. Secher s. 76) angivne. Platons idelære er fremstillet klart nok, men noget vidtløftigt; i forhold dertil er det mærkeligt, at Aristoteles's poetik end ikke er nævnt, da den dog hører til det, hvortil „et vist Kendskab maa kunne forlanges af unge Mennesker, der indstille sig til Studentereksamen" (se forordet).

I tillæget om den alexandrinske og den romerske tidsalder er stoicismen og epikureismen godt karakteriserede (s. 100 læs *βιώσας* for *βίωσας*).

Samtidig og efter lignende principer er udkommet:

C. H. Rafn: Hovedpunkter af den latinske Literaturs Historie. Til Skolebrug. Kbhvn. C. A. Reitzel. 1890. 78 s.

Alt i alt må det siges, at adjunkt Rafn har løst opgaven heldigere end rektor Secher: af det i sig selv ikke videre taknemmelige stof har han vidst at give en virkelig interessant fremstilling, og om man end på enkelte punkter føler sig stødt af en vis ubehjælpsomhed og kejtethed i udtrykket (f. ex. s. 3: Forbundstraktater, som de sidste Konger eller Romerfolket havde sluttet osv., s. 4: Bestemmelser af den gamle Sædvaneret, som senere ere blevne nedskrevne og vilkaarligt fordelte mellem Kongerne), opvejes dette ganske af den friskhed og originalitet

i synsmåden, hvorom bogen helt igennem bærer vidnesbyrd. Særligt må fremhæves den gode skildring af de vexlende åndelige og sædelige tilstande, der betinger eller ialfald delvis bestemmer litteraturens præg. Af visse hovedforfatteres værker, f. ex. Cæsars og Sallusts, er der givet længere indholdsangivelser; den over Vergils Æneide, specielt den sidste halvdel, kunde uden skade have været betydelig kortere. Både bevarede forfattere, som Livius og Tacitus, og tabte, som Cato og G. Gracchus, er fortrinligt karakteriserede ved længere uddrag eller mindre brudstykker, og hyppigt er forfatternes levned oplyst ved citater af deres egne værker; ligeledes er senere digteres domme om deres forgængere med held anførte for at vise deres ejendommeligheder. Undertiden er hr. Rafn dog gået lidt for vidt på dette punkt: det kan være interessant nok for filologen at undersøge, om de opbevarede brudstykker af Cæcilius Statius og Attius svarer til Horats's karakteristik af dem; men for skolediscipler, der næsten aldrig kommer i berøring med fragmenterne, er det aldeles betydningsløst at vide, at den ene udmærkede sig ved kraft, den anden ved tragisk højhed.

Begrænsningen af stoffet er i det hele foretaget fornuftigt; i begyndelsen synes forf. at have været vel forsigtig, f. ex. når han medtager de *arvaliske* brødres sang og *saturæ*'s anvendelse som *exodia*. Derimod betragter jeg det rigtignok som en stor mangel, at Sallusts hovedværk *historiæ*, hvormed eleven også gennem Henrichsens versjonsopgaver kan komme i berøring, end ikke er nævnt, skønt hans skrifter om Catilina og Jugurtha dog kun er monografier i forhold dertil.

S. 4 siges det om App. Claudius Caecus, at „han optog de frigivne i Tribus"; sandsynligere er dog den af Madvig: den romerske Stats Forf. og Forv. I s. 168 hævdede opfattelse af den ikke ganske sikre overlevering, at han gav dem plads også i tribus rusticæ. Mærkelig er interpunktionen s. 17: „Dette Embede beklædte han, 2 Aar efter at osv."; men værre er udeladelsen af et komma s. 27, hvorved man kan få den forestilling, at Hirtius foruden til 8de bog af commentarii de bello Gallico også er forfatter til commentarii de bello civili. Exempler på lignende unøjagtighed findes s. 7, lin. 4 fra neden, s. 24, l. 7 fra oven. S. 25 omtales som Catuls venner „Cicero og Cornelius Nepos, hvem han dedicerede osv."; hvem? føler man sig uvilkårlig fristet til at spørge, da dedikationen jo godt kunde være rettet til et vennepar. Bestemmelsen af Sallusts levetid (s. 30) vidner om en overdreven frygt for at overlæsse hukommelsen med årstal; i virkeligheden er det vist for flertallet lettere at huske 86 (eller 87) — 34, end at S. fødtes „20 Aar efter Cicero" og levede endnu 10 Aar efter Cæsars Død. Af Ciceros skrifter kunde måske talen for *Murena*, der dog ikke sjælden læses, være medtaget både på grund af forbindelsen med den katilinariske sammensværgelse og af hensyn til en så vigtig

historisk personlighed som *Cato Uticensis*. Ved omtalen af Ciceros påtænkte triumf havde et stænk af ironi været på sin plads. S. 42 burde titlen på Varius's ene epos: *Panegyricus Augusti* være nævnt af hensyn til Hor. epist. I 16, 27 flgg. Æneiden og specielt dens hovedperson Æneas er lidt magert karakteriseret; især forbavser det ikke med en stavelse at se omtalt, hvorledes digtet er en bevidst forherligelse af den juliske slægt og dens arvetager Augustus. Afsnittet om Horats, der fylder hele 7 sider, er behandlet *con amore* og meget tilfredsstillende; kun er måske det indtryk, man gennem hr. Rafns fremstilling får af brevenes 1ste bog, lidt for gammelmandsagtigt.

Den ydre udstyrelse af dhrr. Sechers og Rafns håndbøger gør forlæggeren al ære.

I oktober 1890.

Karl Hude.

Ordböjningen i Västmannalagen. I. Substantivets böjning. Akademisk afhandling för vinnande af filosofisk doktorsgrad af **Karl K:son Siljestrand**. Linköping 1890. Östgöta Correspondentens boktryckeri.

Det är ett ganska digert arbete (182 sidor IV:o), vars titel här åvan anjivits, ock ett, som vittnar om särdeles stor flit ock uthållighet. Rörande arbetets plan säger förf. i sitt förord, att han sökt så fullständigt som möjligt redojöra för varje enligt Schlyters edisjon i lagens antingen huvudkodeks eller varianthandskrifter förekåmmande substantiv, ock han meddelar därför utom de olika substantivfårmerna även uppjift på beläggställenas antal för varje från huvudkodeksen hämtad fårm samt anför tillika vanligen närstående, för bedömandet av resp. subst:s böjning äller jenus av inträsse varande ord. Substantiven äro årdnade äfter stamslutet inom de olika avdelningarna, ock vid slutet av dessa avdelningar meddelas nödvändiga översikter. Dessutom kåmmer förf. naturligtvis på ett ock annat ställe även in på ordförklaringar. Om de av förf. lemnade må dåck såsom ett totalomdöme sägas, att de icke förefalla särdeles slående eller övertygande. Däremot förtjänar förf. pris för det sätt, varpå han löst sin ejäntliga uppjift, det tålamodsprövande ordsamlandet; detta låv anser jag mig kunna uttala på grund av det intryck jag fått om arbetets pålitlighet i detta avseende, sedan jag vid jenomläsandet av detsamma flerfaldiga gånger haft anledning jenom jämförande med lagtäksten hos Schlyter pröva uppjifters riktighet.

Äfter dessa allmänna uttalanden vill jag särtjilt yttra mig om vissa punkter i förf:s avhandling samt tillika meddela några

förslag till ordförklaringar, som vid jenomgåendet af densamma fallit mig in. Jag förbigår härvid en ock annan oriktighet äller onöjaktighet, som tydligen beror på att förf., såsom han i förordet meddelar, på grund av att avhandlingen är utarbetad i landsorten icke haft tillgång till den nyare litteraturen i hithörande frågor, ock som är av den art, att var ock en, som med denna är något förtrogen, för varje särsjilt fall jenast finner den riktiga lösningen.

Sid. 1 meddelar förf. sitat på den icke förut inom fsv. uppvisade inträssanta fårmen *bissupær*, på vars *-ss-* emellertid den omöjliga förklaringen jives, att det uppkåmmit jenom assimilasjon ur *sk*. Har fårmen uppstått på fsv. båtten, så kan den endast förklaras såsom beroende på invärkan från den faktiskt förekåmmande synkoperade fårmen *bisp*, i vilken *k* utträngts såsom stående mellan två konsonanter. Synkopen i denna fårm har inträtt, då ordet stod i mindre betonad ställning framför ett namn, men det är ock möjligt, att man någonstädes haft en böjning: nom. *biscupær*, dat. **biskpe* > *bispe*, ock så har man till *bispe* bildat en nom. *bissupær*. Det är emellertid möjligt, att fårmen *bissupær* beror på lån. Prof. Noreen påpekar nämligen för mig, att *sc* i detta fall uttalades *ss* i medelnederländskan, vilket uttal ju ock kan ha sträckt sig uppåt nordvästra Tyskland, varifrån det så kan hava kåmmit in i fsv.: Sverge lades ju först under ärkebiskopsstolen i Hamburg, till vilken också en tid det i Nederländernas närhet liggande Bremen hörde.

S. 5 föres jenit. sing. *lota* (i likhet med hos Rydqvist, II: 152) till det starka subst. *lotær*, *lutær*. Men granskar man förf:s ordsamling sid. 39, finner man, att *-r* i här i fråga varande fall, äljes endast saknas hos ord, som stå såsom första led i en sammansättning, varvid *-r* altså står i injud. Därav är sannolikt, att i *lota* intet *-r* bårtfallit, utan att denna jenit. är att föra till det (åtminstone i Gotlandslagen uppvisade) svaga subst. *luti* (isl. *hlute*) med samma betydelse som *lutær*. På förekåmsten av en dylik svag fårm tyda ock de av förf. till det starka subst. förda, (med tvekan) såsom plur. fattade fårmerna *lutær*, *luttær*, äftersom *-ær* närmast motsvarar *-ar*, ock det är onödigt att antaga, att denna ändelse skulle bero på lån från *a*-stammarna.

Å samma sida som nyss anförts upptager förf. utan någon reservasjon Schlyters översättning (se Gloss. sid 435 ock 602) av *mater* i uttrycket *ware stens mater oc strandær*, vilket enligt Schlyter skulle betyda „(tjuven) vare sten- l. strandmat“. Meningen är, att bråttslingen skulle utföras på en stenmark äller strand för att där mista livet (jfr vad Schlyter s. 602 anför såsom stöd för att avrättsplatserna plägade förläggas till dylika ställen). Men med betydelsen „mat“ på *mater* skulle ju uttrycket innebära en svårbegriplig ock altför långsökt, för att icke säga misslyckad bild. Jag anser därför, att en annan betydelse, ock denna just den ursprungliga, av ordet *mater* här föreligger.

Detta ord är nog (jfr Osthoff, Perf. 71) att sammanställa med *mæta*, tyska *messen*, ock betyder alltså ejäntligen „tillmätt" (jfr isl. *tamr* ejäntligen — „tämd": fht. *zëman*), så „mått", „porsjon"; jfr med betydelseövergången till „mat" från „mått" det nsv. *mål*, ty. *mahl*, som enligt Kluge Wtb. hör till roten „*mĕ* messen". — A. st. i Västmannalagen är alltså att översätta: „[tjuven] vare stenröséts ock strandens tillmätta del" = „(tillmätt, tilldelad) hemfallen till [att dödas på] stenrös eller strand".

S. 10 uppföres (visserligen med ?) utan grund ordet *skioldær* såsom förekåmmande i lagen, i det förf. vill insätta detta i st. f. det faktiskt i densamma stående *skioldaþær*. Detta senare ord är visserligen icke äljes uppvisat från fsv., men då isl. har *skialdaðr*, vars betydelse förträffligt passar här, så bör lagens lydelse bibehållas.

S. 17 anser förf. möjligt, at *döþra* i uttrycket *til döþra dagha* är en skrivning för *döþar*, jenit. sing. till subst. *döþer*. Men då samma uttryck förekåmmer icke blått 2 gånger i VmL., utan ock i UL. och SdmL. samt VGL. II, så får det väl ha en annan förklaring. Närmast till hands ligger ju att antaga, att man tanklöst uppfattat första sammansättningsleden i *döþadagher* såsom adj., som man så satt i jenit. plur. i anslutning till *dagha*.

S. 18 noten ock s. 60 anser förf., att uttrycket *eþ ængon* ock dat. sg. (*mæþ*) *en eþ sino* hänvisa på ett neutr. *eþ*. Men *ængon* kan ju vara mask., likaväl som *þøn*, vilket förekåmmer såsom nom. ack. sg. mask. Ock *en eþ sino* kan bero på att originalet haft **eneþe sino* (jfr fno. *eineiði*, neutr.); skrivaren har så uppfattat *-e* såsom dat.-ändelse, varför han, såsom han åfta jort med denna ändelse, utelemnat densamma.

Med Schlyters tålkning (glossar s. 268, 287) av uttrycket *ær helt baþe hun oc hell* såsom betydande „äro både takås ock tröskel hela" kan jag lika litet som förf. s. 29 tjänna mig tillfredsställd. Men med förf:s översättning „dörr el. fönsterpost" på *hell* kan man ju ännu mindre än med Schlyters bibehålla översättningen „takås" på *hun*. För övrigt förstår man icke, varför just dörr- ock fönsterpåster i första hand skulle vara utsatta för åvärkan vid ett inbrått; man väntar i stället, att något på dörrarna äller fönsterna själva skulle brytas sönder. Jag tror också, att något sådant åsyftas här. *hell* anser jag vara idäntiskt (jfr *þrell* i VmL. f. *þræll*) med nsv. dial. *häl* „pinne att därpå upphänga något" (Rietz), som nog riktigt sammanställes med got. fht. *hâhan* „hänga" (alltså < urg. **hanhil-*; om den *l*-suff. åtföljande instrumentalbetydelsen jfr Kluge, Nom. Stammbild.-lehre § 89 ff.; *hell* är dåck icke här att återje med „påst", utan med den ursprungligare betydelsen da. „hængsel", sv. dial. „hängsla" („gångjärn"). Det andra ordet *hun* sammanför jag med gda. *hund* „dørskodde" (anfört hos Kalkar, II: 295), varmed det antingen år idäntiskt (ifall *nn* såsom åfta i gda. står endast grafiskt för *nn*, äller ifall *nd* beror på fålketymolågi) äller

också besläktat; *hun* betydde väl ejäntligen „stark ståck“ (jfr nygutn. *hun* „takås“ ock isl. *húnn*, som i Morphol. Untersuchungen etc. von Osthoff IV: s. 117, 118 nog riktigt sammanställes med sskr. *çûnás* „geschwollen“ av en rot, betydande „geschwollen, voll, stark sein“), så „bom“, „skodde“, „regel“. Stället i VmL. är alltså att översätta med: „Äro“ (äfter det att stöld sjett i en tjyrka) „såväl bom som hängsla [reglar ock gångjärn] hela“ (så skall kläckaren stå till svars för stölden).

S. 29 uppföres *wæghna*, styrt av *af*, såsom möjligen varande ackusat. Men då *af* (enligt Schlyters glossar til VmL.) styr „abl.“ d. v. s. dativ liksom också i isl.-fno., där en sådan konstruksjon som *af vegna eins* förekåmmer, så är tydligen förf:s uppfattning alldeles omöjlig. *wæghna* får anses för en såsom adv. stelnad jenit. Om dess bildning se Noreen, Sprachg. § 173, 6 och 174, 7.

S. 31 anser förf. andra sammansättningsleden i *grunduale* vara idäntisk med fsv. *waldær*, isl. *vǫllr*. Men skulle detta vara riktigt, så väntade man att i övriga sammansättningar med *waldær* få se enkelt *l*; men i stället har VmL. *hiorþwalle*, *swinawalli* ock *wighwalle*. Jag anser därför sannolikt, att andra sammansättningsleden i „grundval“ icke är idäntisk med isl. *vǫllr*, utan med isl. *vǫlr*; ordet betyder alltså ejäntligen „grundståck“; jfr sv. dial. *val* „ås, bjälke“. Från denna ursprungliga betydelse har „grundval“ senare övergått till att beteckna g r u n d e n i allmänhet, alltså även då denna utjordes av sten äller jord; jfr nsv. dial. *bakvāl* 2) „klabb eller sten, som lägges under häfstång för att upplyfta tyngder“.

S. 32 noten uttrycker förf. något tvivel om riktigheten av Schlyters tålkning av *angs*, *ængs* i *latær sæþ sina til ængs* (var. *angs*) *standa* såsom idäntiskt med isl. *angr* (med radikalt *-r*), utan att förf. dåck själv kan bjuda någon tillfredsställande förklaring av ordet. Jag finner förf:s tvivelsmål berättigade, ock detta särsjilt emedan *æ*-vokalisasjonen med Schlyters åsikt blir oförklarad, ock emedan betydelsen „sårj, bedrövelse, olägenhet“ är omöjlig i den i (VmL. I) DalaL. ock SdmL. förekåmmande frasen *sætia eghu* (l. *eng*) *til angs*. Därför må här en annan förklaringsmöjlighet framhållas. Jag håller för troligt, att vi i *angs* ha att se jenit. till ett **hagn* (jfr *þiæng*, *æng* i VmL., vilka icke, såsom förf. uttrycker sig, bero på „förvrängning“ av *þiægn* ock *ægn*, utan på övergång av den ton. spir. *g* till guttur. *n*) = „inhängning“, som förhåller sig till *hage* liksom isl. *ǫrn*: *are* (jfr ock neutr. plur. *yxn* till *uxe*); *h* skulle då fallit bårt, emedan det i förbindelsen *til hagns*, den enda i vilken detta ord bevarats, kåmmit i injud. Fårmen med *æ*-vokalisasjon förklaras lätt såsom beroende på invärkan från värbet *hæghna*. Ett **hagn* „inhängning“ jer god mening i båda de anförda fraserna. *latær sæþ sina til angs standa* är att översätta „låter sin säd stå, till inhängning“ d. v. s. så att hängnad måste hållas omkring den

(om *til* såsom utmärkande resultatet jfr Fritzner under *til* 6). Den andra frasen, som i SdmL. B. VIII: 2 förekåmmer i följ. sammanhang: *Nu kan nocor eng til anx sætiæ at þrangalösu. siþan alle hava hö sinu burghit. wari ogilt* (obs. att balken handlar *Vm ogilda garþa*), betyder altså „sätta till inhängning" d. v. s. hålla inhängnad.

S. 36 säger förf., att *æ*, såsom svarabhaktivokal framför mask. nom.-änd. *-r*, är allmänn regel i huvudhandskriften av VmL., ock däräfter uppjives, att dylikt *-ær* skulle förekåmma 283 ggr. Men denna summa har ju intet värde, äftersom den befinnes endast avse förhållandet i edisjonen, men icke i hds. I den senare är nämligen, såsom förf. själv i not s. 37 meddelar, svarabhaktivokalen *+r* i en mängd af de fall, där ed. insatt *-ær*, uttryckt jenom förkårtningstecken, som lika väl kan betyda *-er* äller *-ir*. Då emellertid Schlyter jenom kursivering av ändelsen framhåller de fall, då densamma är betecknad jenom förkårtningsmärke, så hade ju förf. kunnat ock bort utesluta dessa vid sina undersökningar rörande svarabhaktivokalens kvalitet. Endast på detta sätt hade en sifferuppjift erhållits, som vore något att bygga på. — Liknande anmärkning, som här jorts rörande förf:s redojörelse för *æ* såsom svarabhaktivokal, jäller om förf:s uppjifter a. st. om *e* i samma funksjon.

S. 44 meddelar förf. åtsjilligt, som skulle tyda på det inträssangta förhållandet, att i fsv. funnits ett neutr. *dagh*. Det mästa förf. därvid anför är dåck så gått som intet bevisande. Särsjilt jäller detta om uttrycket *sighir þæn dagh till eþa sum annatiggia ær hælaght ella fastu daghir*, vari fårmen *hælaght* redan därför icke kan bevisa neutralt tjön för *dagh*, emedan attributet till *dagh*, nämligen *þæn*, har mask. fårm. Härtill kåmmer så, att fno. har uttryck sådana som *halda hæilagt ar tið Olafs konongs* (i den legend. Olafssagan) samt ensamt *lata. halda hæilagt* — „hålla hälj", vilka visa, att *hæilagt* här står advärbielt.

S. 61 har förf. jenom förbiseende sammanfört fsv. *liþ* neutr. med isl. *leið* fem. i st. f. med isl. *lið* neutr.

S. 63 hade förf. åtminstone bort sätta frågetecken för det av Brate, Ä.VmL:s ljudlära 63 not, uppställda fsv. ordet **sorþ*. VmL. synes nämligen ingalunda styrka tillvaron av ett sådant ord. I VmL. skulle det endast förekåmma såsom andra sammansättningsled i *wizorþ*. Såsom variant till detta ord uppträder emellertid 1 gång (se Siljestrand s. 62) *vitorþ*, ock *wizorþ* förekåmmer i lagen så gått som uteslutande i pluralis, vilken senare omständighet likaledes jör otroligt, att här en sammansättning med ett **sorþ* „svärjande, ed" skulle föreligga, då plur. „eder" icke passar i sammanhanget, där det i regeln blott är fråga om en ed. Troligen är ordet därför sammansatt av *vit* ock *orþ*.

Om förklaringen av *rö*, som förf. s. 75 anser utan tvivel vara skriffel för *rör*, men s. 120 med tvekan uppför såsom fem. vokalstam, se Kock T. f. F., n. r. IX: 183. — För att *bloþwite*

(Siljestrand, s. 79 not.) skulle haft kårt *i* fordras, att ordet i nsv. skulle vara lån (jenom lagspråket) från fsv., ty äljes skulle ju ordet i nsv. icke heta *blodvite*, utan *-vete*.

S. 86, 87 antages, att fsv. *þiufwala* i *þiufwala bot* „böter för härbärgerande af tjuf l. gömmande af tjufgods" skulle < **þiufhæla*, jen. plur. till ett **þiufhæli*; eksämpel på dylik övergång *æ* > *a* finnas dåck icke, sedan nu på de av förf. såsom stöd anförda en bättre förklaring jives (enligt prof. Noreen har i eks. med urspr. *ā* detta förkårtats i svagtonig sammansättningsled; i föreg. kårt stav. har ju icke *i*-omjud värkats av bårtfallet *i*, varför *a* bevarats). *þiufwala* får väl alltså förklaras på annat sätt, och då antingen så som förf. s. 71 (äfter Schlyter) föreslår < **þiufhola*, äller ock finnes en annan möjlighet. *þiufwala* kan ju vara jenit. plur. av ett **þiuf-hal*, vars *hal*: *hæle* — *mal*: *mæle*. Detta är så mycket sannolikare som en jenit. *hals* värkligen finnes uppvisad i fsv. från Christf. LL. Bg XXXIX:1, 2 var., fastän Schlyter icke upptar den i sitt glossar.

S. 122 redojör förf. för väkslingen *-er* ∾ *-ir* i n. a. plur. av feminina vokalstammar, men har här liksom äljes å ett ock annat ställe icke framhäft det anmärkningsvärda förhållandet, att endera fårmen särsjilt är att finna i lagens præfatio, index äller rubriköverskrifter, något som alltid bort bestämt framhållas, äftersom dessa delar av lagen tydligen visa ett yngre språk, beroende på att de utan tvivel blivit i senare tid tillsatta. I här i fråga varande fall är det *-ir*, som särsjilt är karaktäristiskt för dessa y n g r e delar, i det åtminstone halva det antal eksämpel förf. anför vid äftersyn befinnes vara taget från præf., ind. äller rubriker. Detta talar också bestämt emot förf:s s. 42 framställda åsikt, att *i*-vokalisasjonen i ändelser i VmL. står kvar „såsom en mer eller mindre tillfällig reminiscens af en äldre tids skrifsätt".

Med fsv. *miærþe* för ögonen hade förf. s. 128 icke bort anföra såsom isl. motsvarighet ett *mærð*. Något sådant ord med lång vokal finnes icke. Fritzner uppför visserligen en dylik fårm, men denna är f n o., och dess *æ* bör i nårmaliserad skrift återjes med *e*.

S. 129 o. f. förklaras namnet *oppogha* — väl på grund av det nsv. *Oppboga* — såsom uppkåmmet ur ett **op-boghe*. Jag anser sannolikare, att ordet uppstått ur ett **upp-hauga*; jfr t. e. skrivningen *Vphogha* i en hds. av UL. samt det fno. gårdsnamnet *Upphaugr* hos Munch, Hist.-geogr. Beskriv. over Norge etc. s. 86. *au* har här > *o* i svagtonig stavelse (Noreen, Sprachg. § 41 b); andra eksämpel på dylik övergång i VmL. äro: *Dozdrap* M. II:1, *wsorum* Þ. XVII:1 var. C, *loghadaghen* Kr. XXVI pr. var. D, *löindogha* M. XXX:I. Det nsv. *Oppboga* däremot beror på fålketymolågisk anslutning till *A r b o g a*; obs. att *Oppboga ström* just är namn på öfre *Arbogaån*.

S. 141 antager förf. tillvaron av ett fsv. — även i andra germ. språk motsvarighet saknande — svagt fem. *wata*, som

skulle ingå i sådana sammansättningar som *watutæper*, men den redan av Rydqvist II: 105 antydda förklaringen, att saknaden av *n* härrör från en gång förefintliga *n*-lösa fårmer av ordet *vatn*, ock att bindevokalen *-u-* beror på analågi, förefaller ju mera sannolik. Det av förf. i detta sammanhang framdragna nsv. dial.-ordet *vatoger* utjör icke något slags stöd för hans åsikt, då det ju lika väl kan vara en bildning till ett svagt neutr. **wata* (motsv. got. *vatô*) som till ett svagt fem. av samma fårm.

Samma förklaring som förf. s. 143 jer på ordet *bleca* är redan förut framställd av Bugge, T. f. F., n. r. III: 259.

S. 158 antages en „försvagning“ av *-ur*, *-or* till *-er* i *watntæper*, vari emellertid ändelsen befinnes vara uttryckt jenom förkårtningstecken, varför möjligt är, att detta blivit oriktigt upplöst; huru som hälst kan här icke någon försvagning föreligga, då en sådan skulle vara enastående. I det av förf. hitförda *inwiþer*, *-ær* är ändelsen ock uttryckt jenom förkårtningstecken, ock för resten har förf. själv för detta fall s. 159 antytt en annan förklaring. Vad *snæke* angår, så kan det ju icke < *snækiur*, äftersom här „genitiv vore det rätta“; *sneke* kunde förr < **snækie* < *snækia* jen. plur. (jfr *westmanne* jen. plur. i VmL. Kr. rubr. ock jen. plur. *mænniskia* hos Birgitta).

S. 179 är förf. mycket förvånad över att handskriften F har *orätt* mot hds. C:s *örat*. *orätt* är emellertid tydligen alldeles rätt, ock C:s *örat* är en lätt begriplig felskrivning för *orät*, i det skrivaren satt den krok, som sjiljer *ä* från *a* ock *ö* från *o*, över den första typen i st. f. över den tredje. *orät* passar nämligen bra i sammanhanget, vilket är följ.: *æi ma owormaghe liff ællær lim fore styld ællær orät lata* (jfr uttrycket *göra valdsgærninga æller oræt*, Schlyters Glossar s. 487), ock det passar bättre än *drap*, som huvudhandskriften i stället har, äftersom det i det föregående är fråga om tjuvnad, icke om dråp.

Såsom en allmän anmärkning må till slut sägas, att jag anser, att förf:s avhandling vunnit på, om förf. endast hållit sig till redojörelsen för substantivförhållandena i huvudkodeksen, i stället för att såsom nu ställa dess fårmer ock varianterna från andra handskrifter om varandra. Boken hade därijenom blivit klarare ock överskådligare, ock förf. hade varit befriad från svårigheten att lemna förklaringar på variantfårmer, vilkas rätta förklaring åfta först torde kunna utfinnas, sedan man haft tillgång till ett större material än det Schlyter i sina noter meddelar. Att förf. insett omöjligheten av att kunna prestera någon fullständighet i redojörelsen för varianterna (jfr förordet), borde för övrigt i ock för sig varit tillräcklig grund för att icke medtaga några sådana. Huvudhandskriften ensam innehåller också redan olikartade delar (jfr min anm. till s. 122), vilkas inbördes sjillnad först ock främst bort klarjöras ock framhävas, något som nu icke alltid ock tillräckligt jorts, väl i följd av att förf:s

uppmärksamhet alltför mycket tagits i anspråk med att särhålla varianter ock huvudkodeks.

Jag vill sluta denna anmälan med uttalandet av den önskan, att förf. snart måtte få tid ock tilfälle att meddela fortsättningen på sitt arbete, så att inom kårt en lika nyttig redojörelse, som förf. här lemnat för substantivfårmerna, måtte föreligga för hela ordböjningen i VmL.

Uppsala i augusti 1890.

Elis Wadstein.

Les Plaideurs, comédie par **Jean Racine.** With introduction and notes by **E. G. W. Braunholtz.** Cambridge 1890. XXVI + 148 s. 8vo.

Les Précieuses ridicules par **J.-B. P. Molière.** With introduction and notes by **E. G. W. Braunholtz.** Cambridge 1890. XXXV + 100 s. 8vo.

Ingen af disse udgaver bringer noget egentlig nyt, hvad der jo heller ikke er til at undres over, når man husker, hvor gennemkommenteret det syttende århundredes store dramatiske forfattere er, og hvilke fortræffelige og indgående undersøgelser de to pågældende stykker for nylig har været genstand for i Frankrig; jeg skal særlig minde om Armand Gasté's udgave af „les Plaideurs“ (Paris 1884) og Gustave Larroumet's udgave af „les Précieuses“ (Paris 1884). Alligevel er begge dr. Braunholtz's bøger fortjenstfulde arbejder, der fortjener anerkendelse og udbredelse. De indeholder foruden omhyggelige indledninger en pålidelig tekst og udførlige noter, der næppe lader et eneste vanskeligt sted — og vanskelige steder findes der jo ikke få af i de to pågældende stykker — blive uforklaret. Begge udgaverne, der præsenterer sig i en særdeles tiltalende skikkelse med klart tryk, godt papir og elegant indhæftning, afsluttes med et alfabetisk register over de mange i noterne behandlede sproglige og litteræere spørgsmaal, hvilket i høj grad forøger bøgernes praktiske værdi. Jeg tror særlig at kunne anbefale Braunholtz's udgaver til yngre studerende, der ønsker god og pålidelig forklaring af fransk sprogbrug i sidste halvdel af det 17de århundrede.

Racine's komedie, eller rettere farce, er som bekendt en efterligning af Aristofanes's „Hvepserne“, og grunden til, at *le tendre* Racine (der jo forresten kunde være alt andet end „tendre“ imod sine samtidige) skrev denne satire over dommerstanden og procesvrøvlerier, var, som han selv antyder i sit forord, en proces „som hverken mine dommere eller jeg selv nogensinde rigtigt har forstået“. Racine har iøvrigt benyttet Aristofanes meget frit, han har udeladt meget og tilføjet meget; i

flere af disse tilføjelser har han været ubetinget heldig (f. eks. scene 7 i første akt) i andre ubetinget uheldig (f. eks. i indførelsen af det elskende par). Stykket indeholder megen vild lystighed og mange særdeles vellykkede enkeltheder, men lider også af betydelige fejl, og det forekommer mig, at man ofte overdriver dets værdi.

Braunholtz indlader sig ikke på nogen nærmere æstetisk redegørelse af stykket; han holder sig mest til de rent historiske forhold og er her en ligeså pålidelig vejviser som i sine sproglige noter. Enkelte tilføjelser kunde vel gøres hist og her.

V. 17—18. *On me donnait le soin—De fournir la maison de chandelle et de foin.* Man ser af disse vers, at tjeneren blandt andet købte lys ind til huset; at han ikke så på herskabets fordel, fremgår tydeligt nok af det følgende: *mais je n'y perdais rien.* „At købe lys“ har altsaa været en slags lovlige eller ikke lovlige sportler. Dette forhold synes at være gammelt, ti allerede i la farce de Patelin træffer vi „chandelle“ omtrent med betydning af sportler: Ce sont dix de rente — Pour tes dez et pour ta chandelle (v. 1143—1144).

V. 32. Med den her omtalte anvendelse af *certain* kan man passende sammenligne sp. *cierto*, der jo hyppigt fungerer som ren ubestemt artikel.

V. 72. *Que de sacs.* Udg. burde have gjort opmærksom på den specielle betydning af ordet *sac* i dette vers (omtrent advokatmappe).

V. 228. Udg. burde have gjort opmærksom på, at Racine har skrevet *six-vingt* uden *s*, især da han andre steder følger den første udgave i dens ortografiske ejendommeligheder.

V. 389. Rimet *monsieur*: *honneur,* der genfindes v. 550 *(monsieur*: *crieur)*, havde vel fortjent en omtale. Som bekendt findes det jo endnu, f. eks. hos Augier (l'Aventurière).

V. 867. *Est* trykfejl for *es*.

Indledningen til „les Précieuses ridicules“ giver, foruden en udsigt over Molière's liv, en klar og kortfattet redegørelse for de forskellige litterære og historiske problemer, der knytter sig til hele Precieusespørgsmålet. Som bekendt indeholder dette spørgsmål endnu forskellige uløste gåder, hvoraf nogle dog kun antydes af B. Spørger man, mod hvad Molière rettede sin satire, lyder svaret naturligvis: imod hele tidens *préciosité*, mod dens unatur i følelser og snærpethed i sprog; men spørger man, mod hvem er den rettet, bliver svaret vanskeligere. Tidligere sagde man altid, at den var et udfald mod Hôtel de Rambouillet. Hvor forfejlet denne antagelse end er, og hvor grundig den end mange gange er bleven vist tilbage, går den dog stadig igen selv i temmelig nye håndbøger i fransk litteraturhistorie. Sådanne fejl er mærkværdig sejglivede og viser, hvor ukritisk håndbøger hyppig kompileres. Hôtel de Rambouillets glansperiode falder 1630—1640; i 1645 forlader

Julie d'Angennes sin moders hus som hertuginde af Montausier, og hermed ophører egentlig denne salon. Molières „Précieuses" fra 1659 kan således ikke godt være rettet imod Hôtel de Rambouillet, der jo dengang forlængst var ophørt. Mange andre vægtige grunde taler også bestemt mod den omtalte anskuelse. Man har da hævdet, og denne mening deles af B., at stykket var rettet imod Mlle de Scudéry og hendes lange, lange romaner. Denne forståelse af stykket lader sig meget bedre forsvare end den foregående og rummer sikkert nogen sandhed. Molière har uden tvivl villet give forskellige hip til forfatterinden af le grand Cyrus og Clélie, men at hele stykket skulde være rettet mod hende, forekommer mig både urimeligt og ubevisligt. Hvorfor ikke tro Molière på hans ord, når han i sit forord skriver: „Les véritables Précieuses auroient tort de se piquer lorsqu'on joue les ridicules qui les imitent mal". Når man går ud herfra og iøvrigt ser nøgternt på stykket, synes det naturligst at opfatte det som en satire dels over det unaturlige, det affekterte og overdrevne, som undertiden gjorde sig gældende i den tids puristiske sprogbestræbelser, — dels som en satire over latterlige provinsdamer, enfoldige og i deres enfold indbildske mennesker (Madelon og Cathos), der er blevet fortumlede af romanlæsning. der tager romanernes fantasiliv for alvor og vil indføre i det praktiske liv hvad der kun er „des jeux d'esprit"[1]) — dels endelig satire over tidens „gigerl", de af ham senere så hårdt medtagne marquiser (Mascarille og Jodelet)[2]).

Hvad stykkets intrige angår, har man hidtil aldrig beskæftiget sig videre med den. I en lille mig utilgængelig afhandling har Dalimier nylig hævdet, at Molière har lånt intrigen fra *l'Héritier ridicule* af Scarron[3]). En nærmere sammenligning mellem de to stykker taler for denne antagelses rigtighed. I tredie akt af Scarron's stykke optræder således Filipin, lakaj

[1]) Set i dette lys frembyder „les Visionnaires" (1637) af Desmarets Saint-Sorlin, Richelieu's litterære højre hånd, for enkelte partiers vedkommende en interessant og mærkelig parallel; jeg skal henlede opmærksomheden på Melisse, der er „amoureuse d'Alexandre le Grand" og Sestiane „amoureuse de la comédie", og som begge er blevet tossede af at læse romaner og komedier (E. Fournier, Théâtre français au 16e et au 17e siècle II.; se især nogle repliker s. 397, 411). Stykket fortjener iøvrigt en nærmere undersøgelse og værdsættelse. Demogeot's ukorrekte omtale af det er naturligvis vandret videre i flere håndbøger „Les Visionnaires" kan også sidestilles med den noget ældre satiriske roman af Charles Sorel „Le berger extravagant" (1627) og med H. E. Schacks mærkelige fortælling „Phantasterue" foruden med forskellige andre, som det vilde blive for langt at komme ind på her. Jeg har kun villet give antydninger.

[2]) Dette hyppigt oversete punkt fremhæves bestemt af B., der tillige giver morsomme uddrag af *les Lois de la Galanterie* til sammenligning med Mascarille's tåbeligheder i klædedragt og optræden.

[3]) *Revue critique* 1890, II, 197.

hos den forsmåede elsker Dom Diègue de Mendoce, som fornem herre under navnet Dom Pedro de Buffalos fulgt af sin for tilfældet anskaffede tjener Carmagnolle og erobrer ved sin fingerede rigdom og sit latterligt karrikerede elskovsfulde sprog og hele robuste optræden lettelig den falske Helene. Scenen er ret morsom, iøvrigt den eneste morsomme i hele stykket, der kun er et tarveligt rutinearbejde. Jeg benytter lejligheden til at meddele enkelte uddrag af den pågældende scene.

Filipin kommer ind, fulgt af Carmagnolle, og henvender sig straks til sin „bel objet" i udtryk som:

„Que dites-vous de moi, d'oser sans parasol
„Visiter un soleil? c'est un acte de fol."

Helene bliver straks forelsket i ham, og han fortsætter med en række karrikerede og smagløse komplimenter, der svarer til hans plumpe optræden. En gang afbryder han sig selv med:

„Madame, fermez-les, fermez-les, ces paupières,
„Ces assassins qui font enfler les cimetières."

Dette minder om Mascarille's replik i tiende scene: „Quelque vol de mon cœur, quelque assassinat de ma franchise. Je vois ici des yeux qui ont mine d'être des forts mauvais garçons, de faire insulte aux libertés", eller maaske snarere om de sidste replikker i samme scene, hvor Mascarille beklager sig over det dobbelte angreb fra Cathos og Madelon og truer med at han vil „crier au meurtre". Det samme indfald vender iøvrigt flere gange tilbage hos Molière, således hvor Jodelet og Mascarille taler om deres mange krigstog og fortæller, hvor varmt det gik til, „mais non pas si chaud qu'ici". Nogenlunde tilsvarende hos Scarron er versene:

„Mitigez-les, madame, ou s'en faudra bien peu,
„Si vous continuez, que je ne crie au feu."

Iøvrigt er Filipin måske endnu mere nærgående i sin optræden end hans pendant hos Molière. Man dømme efter følgende Linier:

„Qu' on me donne un fauteuil,
„D'où je puisse aisément faire la guerre à l'œil
„Sur ces tettons de lait, amoureuses collines,
„Ces deux mondes jumeaux, ces boules assassines."

Scarron er kun glimtvis morsom, og behandlingsmåden er ukunstnerisk og plump; men der er dog intet i vejen for, at Molière kan have lånt ideen til sit stykke hos ham, især da vi jo har mange eksempler på, i hvor høj grad Molière har udbyttet Scarron. Braunholtz har ikke underkastet „l'Héritier

ridicule" nogen nærmere undersøgelse; men af en note s. 54 fremgår det klart, at han har haft øje for de to stykkers slægtskab.

Noterne er, som alt bemærket, både fuldstændige og pålidelige. Hist og her kunde vel gøres en enkelt tilføjelse.

S. 8. *Premièrement, il doit voir au temple ou à la promenade . . . la personne dont il devient amoureux.* At kirken brugtes som obligat mødested for elskende, dokumenteres ikke blot af litteraturen i det 17de århundrede[1]), men kan også påvises langt tidligere, således f. eks. i „*les quinze Joyes du mariage*" (la quinte joye), hvormed kan sammenlignes *l'Amant rendu cordelier* v. 529 ff.

S. 9. *Du haut style.* Udg. bemærker, at vi her har en tilsyneladende undtagelse fra den almindelige regel om delingsartiklen, og antager, at *du* anvendes istedetfor *de*, da *haut style* er at opfatte som et enkelt ord. Mon det virkelig hænger således sammen? Har man nogensinde kunnet sige *de haut style*? Næppe. Man må huske, at den foran et adjektiv reducerede delingsartikel først fremtræder i det 17de årh. og vel kun skyldes grammatikernes vilkårlighed. Molière kan således blot have fulgt, hvad der endnu på hans tid var alm. folkelig brug (cfr. Misanthrope v. 791: du bon goût). Endvidere, at den reducerede delingsartikel aldrig synes at være trængt igennem ved abstrakte ord i ental. Har man nogensinde kunnet nøjes med *de* alene i forbindelser som *avec de la bonne volonté on vient à bout de tout. Un intérêt bien tendre pour de la simple amitié. Il y aurait du mauvais goût à . . . De la mauvaise humeur* osv.? Dette spørgsmål synes mig at fortjene en nærmere undersøgelse.

Kbhvn., jan. 1891.

Kr. Nyrop.

Bemærkninger til Perikles' Epitafios (Thuk. II, 35—46).

Θουκυδίδου ξυγγραφή. **Thucydide**, histoire de la guerre du Péloponnèse, texte grec. . . . avec un commentaire critique et explicatif . . . par **Alfred Croiset**. L. I—II. Paris, Hachette & c[ie]. 1886. XXVIII + 467 p.

Thucydidis de bello Peloponnesiaco libri octo. Explanavit **E. F. Poppo**. Ed. tertia, quam auxit et emendavit **I. M. Stahl**. Vol. I sect. II. Lipsiae, Teubner. 1889. 260 pp.

Thukydides, erklärt von **I. Classen**. II. 2tes Buch. 4te

[1]) Se især Fournel, *Les contemporains de Molière* I, 71.

Aufl., besorgt von **I. Steup**. Berlin, Weidmann. 1889. IV + 238 s.

Kap. 35, 1. Ingen af de tre udgg. har efter cod. Laurentianus (se Schönes kritiske udg. af I—II) tilføjet οὖν foran πολλοὶ, skønt det langt lettere kunde falde ud efter μὲν end indskydes og passende resumerer de tidligere taleres betragtninger over ligtalens indførelse; smlgn. Demosth. I 2. Måske tjener partiklen her dog snarere til at fremhæve inddelingen, smlgn. III 101, 2; IV 104, 5. — Ved ordene ὡς καλὸν κτλ. følger Stahl Krüger i at underforstå participiet ὄν, som Croiset har tilføjet, hvortil også Steup er tilbøjelig (ligesom allerede Classen). For Krügers fortolkning synes at tale III 94, 3, hvor dog ὡς καλὸν ligeså godt kan stå lig ὡς (for ὅτι) καλόν ἐστιν, smlgn. Krüg. gramm. § 65, 1 anm. 4. Jeg anser det derfor for naturligere på dette sted at opfatte ὡς καλὸν (sc. ἐστὶν) lig *quam decorum sit*, styret af det i ἐπαινοῦσι indeholdte ytringsverbum. — Ordene πολλῶν ἀρετὰς lader kun Steup (efter Gottleber) være subjekt til πιστευθῆναι, såat denne akk. m. inf. bliver subjekt til κινδυνεύεσθαι, hvorimod Stahl og Croiset betragter dem som subjekt til κινδυνεύεσθαι, hvortil πιστευθῆναι på en friere måde knytter sig; det sidste er utvivlsomt langt mere stemmende med græsk sprogbrug (smlgn. Herod. VII 52: ἐπὶ τούτοισι ἡ πᾶσα Περσικὴ στρατιὴ ἐγένετο διαφθεῖραι καὶ περιποιῆσαι) og anbefales afgjort af ordstillingen. — § 2. Croiset er tilbøjelig til med Böhme at henføre Ordene ἐν ᾧ til τὸ μετρίως εἰπεῖν, medens såvel Stahl som Steup opfatter dem lig ἐν πράγματι ἐν ᾧ, dog med den forskel, at Stahl forstår ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας som talerens *ry for at tale sandhed* („ut orator vera dicere putetur"), Steup derimod som hans *forestilling om virkeligheden* („die erkannte Wahrheit"), altså som Krüger, der dog henførte det til tilhøreren („das von dem Zuhörer als wahr Anerkannte"). For den sidste opfattelse taler afgjort den øvrige anvendelse af δόκησις og ἀλήθεια hos Thukydid (se Bétant: lex. Thucyd.), og δόκησις βεβαιοῦται kan vist uden vanskelighed forstås om talerens mening, der slås fast hos tilhørerne, hvorved Krügers og Steups fortolkninger forenes. Böhmes opfattelse af ἐν ᾧ forekommer mig at give tanken en altfor generel karakter. — Optativen ἀκούοι vil Steup mærkeligt nok ligesom Classen have opfattet som iterativ, skønt den åbenbart korresponderer med det foregående ἂν νομίσειε; Stahl har gjort opmærksom på fejlen. I det hele taget er Steups skånsomhed mod Classens arbejde, som han selv i forordet betoner, ilde anvendt på det grammatiske område, hvor han har så mange svagheder. — Det efter ἀκούοι stående τι betragter Steup som overflødigt og ikke stemmende med det foregående εἴ τι ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ (Laur. giver her nok så passende αὑτοῦ, *ipsius*) φύσιν ἀκούοι; men pronominet betegner

at tilhøreren ved hver enkelt handling tænker på sin egen ævne til at udføre den, og er således fuldtud på sin plads[1]).

Kap. 36, 1. Ved ordene *καὶ πρέπον δὲ ἅμα* henviser Croiset til I 132, 4, hvor han til *καὶ ἦν δὲ οὕτως* gør den bemærkning, at han betragter det som den eneste overalt tilfredsstillende forklaring af forbindelsen *καὶ—δὲ* at forstå *καὶ* som *et* og *δὲ* i betydning af et svækket *δή*. Man må beklage, at han kun anfører et ikke existerende sted (I 65, 5) til bevis for denne teori, der måske er rigtigere end den sædvanlige (*καὶ* — *etiam*, *δὲ* — *autem*); af en mængde steder, hvor jeg selv har været tilbøjelig til at drage denne i tvivl, har jeg desværre på rede hånd kun Xen. Conv. 8, 31 *καὶ Ὀρέστης δὲ καὶ Πυλάδης καὶ Θησεὺς καὶ Πειρίθους καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ κτλ.* og det ejendommeligere Hellen. II 4, 6 *Νικόστρατόν τε ... καὶ ἄλλους δὲ δύο κτλ.* For Croisets opfattelse taler vel også den homeriske brug af *καὶ δὲ* uden mellemstillet ord. — § 2. For at fjærne modsigelsen med den følgende sætning *τὰ δὲ πλείω αὐτῆς κτλ.* har Croiset for *ἔχομεν* skrevet *ἔσχομεν* (*quantam ab illis accepimus*), en meget uheldig konjektur; Thukydid vilde sikkert have skrevet *παρελάβομεν* eller lignende. Denne modsigelse er imidlertid næppe mere end tilsyneladende, når man, hvad også Croiset gør, forstår *αὐτῆς*[2]) som komparativ, ikke partitiv genetiv („das Weitere ausser der Herrschaft", „ce que nous avons *en sus de* cette puissance") og med Stahl og Steup opfatter *τὰ πλείω ἐπηυξήσαμεν* mere som betegnelse for herredømmets indre befæstelse end for dets territoriale udvidelse. Med den sidste at antage *ἐπηυξήσαμεν* for intransitivt (— *προχωρεῖν*), såat *τὰ πλείω* bliver *accus. relationis*, er der næppe grund nok til, skønt betydningen *addere* rigtignok er enestående. — § 4. Genetiven *ὧν* opfatter efter Krügers exempel både Stahl og Steup som hankøn, henført til *οἱ πατέρες ἡμῶν*

---

[1]) I det kritiske tillæg henleder Steup opmærksomheden på en modsigelse, som formentlig skal bestå mellem begyndelsen af § 2, hvor „die richtige Würdigung der Verdienste der Gefallenen und die überzeugende Darlegung der erkannten Wahrheit" opstilles som talerens opgave, og kapitlets slutningssætning, hvor det kaldes hans pligt „den Gefühlen und Vorstellungen seiner Hörer, so weit wie möglich, zu entsprechen"; han opstiller da den mærkelige formodning, at ordene *καὶ μὴ ἐν ἑνὶ ἀνδρὶ* (§ 1) .... *ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν* skal være „ein von Th. aus irgend einem Anlass nachträglich hinzugefügtes Stück". Mig forekommer det selvfølgeligt, at hvis den tilsyneladende modsigelse er mere end formel ɔ: en retorisk modsætning mellem talerens ideale opgave og den ham af forholdene pålagte nødvendighed, kan den dårligere tænkes fremkommet ved en senere, udførligere bearbejdelse af et oprindeligt udkast — og anden „Anlass" har jeg ondt ved at tænke mig — end under en første, sammenhængende udarbejdelse; uægte bliver ordene ialfald hverken i det ene eller det andet tilfælde.

[2]) Poppos konjektur *αὐτὴν* er med rette skrevet i glemmebogen, hvortil også *Marchants* [*αὐτῆς*] i Class. Rev. 1890 bedst egner sig.

(§ 2) og *αὐτοὶ ἡμεῖς οἵδε* (§ 3); mig forekommer det mindre tvungent med Croiset at forstå den som neutrum, omfattende hele den i det foregående fremstillede magtudvikling. Det håndskriftlige *πόλεμον* har Croiset og Stahl med Haase ændret til *πολέμιον*, hvorimod det foregående *τὰ κατὰ πολέμους ἔργα* sikkert ikke taler, som Steup synes at antage; imidlertid er det dog måske rigtigere med denne efter Dobrees forslag at stryge *πόλεμον* som indkommet fra en randbemærkning, f. ex. et *πολέμιον* som glosse til *ἐπιόντα*. — For *ἦλθον* har såvel Stahl som Steup med Bekker fra Laurentianus optaget det med det foregående *ἠμυνάμεθα* og det følgende *χρώμεθα* (kap. 37 beg.) langt bedre passende *ἤλθομεν*, medens Croiset (ligesom Classen) uden begrundelse fastholder *ἦλθον*, der også grafisk har sandsynligheden imod sig.

Kap. 37, 1. I ordene *παράδειγμα .... τινὶ* ser Steup med *M. Hertz* (n. jahrb. 1881 s. 288) træffende en hentydning til det romerske gesandtskab, der år 454 kom til Athen. Også herved anbefaler sig Laurentianus' *τισὶν*, der passer bedre med det flg. *ἑτέρους*. Læsemåden *ἐς ὀλίγους ... οἰκεῖν*, som alle tre udgivere følger, støttes allerbedst ved VIII 53, 3 *πολιτεύσομεν ... ἐς ὀλίγους*, når man der fjærner de i Laur. manglende ord *τὰς ἀρχὰς ποιήσομεν*, smlgn. mine comm. crit. s. 61; kun bør man vist hellere underforstå et almindeligt subjekt, f. ex. *τοὺς πολιτεύοντας*, end henføre *οἰκεῖν* til det i *κέκληται* liggende subjekt (*ἡ πολιτεία*). — Steup har bibeholdt Classens mærkværdige fortolkning af *μέρους* som et *politisk parti*, ikke *klasse*; den støttes ialfald ikke af det eneste sted, der anføres: VI 39, 1, hvor *ὀλιγαρχία* er modsætningen til *δῆμος* som folkets masse (*ξύμπαν*), ikke som demokrati og altså lig med *οἱ ὀλίγοι*. — § 2. *τὴν πρὸς ἀλλήλους ... ὑποψίαν*] udgg. har alle stillet sig afvisende overfor Madvigs forslag *ἔποψιν* og Reifferscheids *ἀνυποψίαν*, sikkert med rette, smlgn. comm. crit. ad VII 63, 3. — Steup er blevet stående ved Classens lidet sandsynlige fortolkning af *ἀχθηδόνας προστιθέμενοι* som *aerumnas prae se ferentes*, dog uden at optage Badhams lette rettelse *προτιθέμενοι*, som Stahl rigtigt påviser vilde være nødvendig. Sikkert er, at *ἀζημίους* passer langt bedre til *ἀχθηδόνας* i betydningen af de tilføjede ydmygelser („*humiliations*“ Croiset) end i betydningen af andres ærgrelse over næstens extravagancer.

Kap. 38, 1. *ἰδίαις δὲ κατασκευαῖς εὐπρεπέσιν*] kun Steup har fundet sig foranlediget til at omtale W. Schmids konjektur (rhein. Mus. 1888 s. 628 ff.): *ἱεροῖς δὲ* (*καὶ*) *κατασκευαῖς*, der væsenligt støttes på ligheden med I 10, 2: *οὔτε ἱεροῖς καὶ κατασκευαῖς* („profanbauten“) *πολυτελέσι χρησαμένης*, men både er altfor voldsom og fordærver meningen, da det dog nok så meget er den i de huslige indretninger gennemførte skønhedssans som arkitekturens værker, der giver Athenienserens ånd dens lyse, lette præg (*τὸ λυπηρὸν ἐκπλήσσει*).

Kap. 39, 1 har kun Stahl optaget Krügers lette og på grund af den påfølgende dativ næsten nødvendige rettelse *κἂν* for *καὶ*

(ταῖς τῶν πολεμικῶν μελέταις); om denne forskrivning smlgn. mit spicil. Thucyd. ovenfor s. 165 (til VII 81, 4). Omvendt har kun Croiset efter Useners forslag omstillet ordene ἰσοπαλεῖς κινδύνους, medens Stahl og Steup fortolker overleveringen hver på sin måde, den første som *paris momenti pericula*, den anden som „Gefahren und Kämpfe, bei welchen uns gleiche (nicht übermächtige) Kräfte gegenübertreten". Den sidste opfattelse holder sig nogenlunde nær til ordets egenlige betydning (IV 94, 1) og har en vis støtte i Dio Cass. XLIV 30, 5 (ἀγὼν ἰσοπαλής); men udtrykket er og bliver dog meget dristigt. — § 2. For det håndskriftlige καθ' ἑκάστους[1]) har nu også Steup indført det ved Vallas *per se tantum* antydede καθ' ἑαυτούς. For μετὰ πάντων vilde jeg foretrække med Laurentianus at skrive: μεθ' ἁπάντων, smlgn. § 3: ὑφ' ἁπάντων. — § 3. ἀθρόᾳ τε] Stahl har skrevet δὲ for at opnå korrespondens mellem καθ' ἑαυτούς: αὐτοί og μετὰ πάντων δέ: ἀθρόᾳ δὲ τῇ δυνάμει, hvad der forekommer mig meget søgt; Steup bemærker i det kritiske tillæg bl. a. træffende, at αὐτοί må betyde *vi selv*, ikke *vi alene*, hvad der måtte hedde ἡμεῖς αὐτοί, og at der i det hele ikke tages hensyn til Athens forbundsfæller. — § 4. Den mærkelige dativ τοῖς μέλλουσιν ἀλγεινοῖς opfatter Steup med Classen som kausal: „*durch* die bevorstehenden Leiden", altså nærmest som Krüger, der kaldte den instrumental; Stahl oversætter *futuris aerumnis* (non laboremus), såat han vel forstår den på lignende måde. Jeg skulde snarere hælde til at se en *dativus commodi* deri: til bedste for, af hensyn til —. Langt mere påfaldende er sikkert τῷ μέλλοντι χρόνῳ V 16, 1, der dog kun kan forstås på denne måde. — Hvad angår kapitlets slutningsord: καὶ ἔν τε τούτοις τὴν πόλιν ἀξίαν εἶναι θαυμάζεσθαι καὶ ἔτι ἐν ἄλλοις, har såvel *A. Weidner* (i brev til Steup) som Stahl — hvem prioriteten tilkommer, skal jeg ikke kunne afgøre — med mærkværdig overensstemmelse set, at denne infinitiviske sætning for meningens vedkommende meget dårligt hænger sammen med forsætningen: εἰ ῥᾳθυμίᾳ μᾶλλον ... ἐθέλομεν κινδυνεύειν, og foreslået at indskyde henholdsvis οἶμαι og νομίζω foran εἶναι, såat den nye tankegang (og dermed det nye kapitel) tager sin begyndelse med καὶ ἔν τε κτλ. Iagttagelsens rigtighed synes mig ubestridelig; grafisk anbefaler sig af de to forslag mest Weidners.

Kap. 40, 1 forbavser det mig ikke lidt, at hverken Stahl, som i sin nye bearbejdelse af Poppos udgave (I, 1 praef. p. 46) ialfald indrømmer Laurentianus pladsen som det bedste håndskrift efter Vaticanus, eller Croiset, der i sit forord p. X figg. nærmest betragter de to hdskr. som ligestillede[2]), fra Laur. har optaget

---

[1]) Croiset har glemt at bemærke, at dette også står i *Cisalpinus*, hvis læsemåder ellers gennemgående anføres efter en ny, af ham selv, som det synes med stor akkuratesse, foretaget kollation; det fremgår forøvrigt af den almindelige adnotatio critica.

[2]) Steup har ikke, såvidt mig bekendt, nogetsteds bestemt taget

det særdeles passende τε efter φιλοκαλοῦμεν. Også i § 3 mener jeg, at Laur.'s οἱ αὐτοὶ fortjener fortrinet fremfor det blotte αὐτοὶ, smlgn. spic. Thuc. s. 174. — § 2 har Classens smukke konjektur ἕτερα (codd.: ἑτέροις) fundet almindelig anerkendelse; van Herwerdens ἑτεροῖα ligger ganske vist overleveringen lidt nærmere, men er ikke fuldt så passende, skønt jeg finder det „ineptum" med Stahl at kalde den „ineptus", fordi ordet ellers ikke forekommer hos Thukydid. — Ved ἤτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα lader Stahl (med Krüger og Böhme) γε være indskrænkende (*saltem*), såat det første led bliver det svageste, medens Steup og Croiset vist rigtigere følger Classen i at opfatte γε som fremhævende, hvorfor verbernes betydninger afgjort taler. — § 3. διαφερόντως γὰρ δὴ καὶ τόδε ἔχομεν κτλ.] måske skal der læses τῷδε, såat meningen ikke bliver: „vi har jo nemlig også i særlig grad denne egenskab", men: *vi adskille* (udmærke) *os jo nemlig også i dette punkt* (sc. τῶν ἄλλων), hvilket stemmer bedre med det flg. ὃ τοῖς ἄλλοις κτλ., hvorved Athenerne i dette punkt ikke blot fremhæves blandt, men stilles i bestemt modsætning til alle andre. Om διαφερόντως ἔχειν = διαφέρειν smlgn. I 22, 4: ἀρκούντως ἕξει = ἀρκέσει; om διαφέρειν brugt absolut smlgn. Plat. apol. p. 35 a. — Cobets forslag περὶ ὧν (ἂν) ἐπιχειρή σωμεν, som Stahl afviser, forekommer mig dog altid opmærksomhed værd; det simple futurum er lidt påfaldende istedenfor en omskrivning med μέλλω. — Relativet ὃ forklarer Steup og Stahl som en *accus. relationis* („mit Bezug worauf, wogegen", „während"), smlgn. R. Schneiders overbevisende artikel i neue jahrb. 1883 p. 457 flgg., medens Croiset med Böhme antager en sammenblanding af to forskellige udtryk. — § 4. Ordene ὥστε ὀφειλομένην ... σῴζειν opfatter Croiset og Stahl efter Krüger som betegnelse for den *mulige følge*, der er hensigten med og årsagen til velgørerens fortsatte velvilje mod modtageren (ᾧ = τούτου [gen. obiect.], ᾧ), hvilken forklaring Steup kalder utilfredsstillende, uden dog at stille nogen bedre i stedet; Classens fortolkning af ᾧ δέδωκε σῴζειν som „in dem Empfänger (die Verpflichtung, τὴν χάριν) lebendig erhalten" anfører han imidlertid først efter den sædvanlige, og den lader sig heller næppe forsvare. I det flg. har Stahl ganske tiltalende skrevet ἀλλ' ὡς ὀφείλημα; fejlskriften ἐς lå sikkert meget nær.

Kap. 41, 1 har udgg. alle stillet sig afvisende overfor van Herwerdens forslag παρ' ἡμῖν, som det forekommer mig med urette, navnlig da, når man med dem opfatter ordene καθ' ἕκαστον κτλ. som gældende kun Athenerne selv („quod ad unumquemque civem attinet" Stahl; „jeder einzelne Athener" Steup; „venant d'entre nous. C'est à peu près le même sens que s'il y avait seulement le génitif (partitif), sans παρά" Croiset); henføres de derimod til alle Hellenere, hvad sammenhængen synes mig at

---

stilling til dette spørgsmål, men synes dog ikke at være så blind en tilhænger af Vaticanus som Classen, der overvurderede det.

gøre sandsynligere, bliver genetiven ἡμῶν måske forsvarlig, men meget søgt. — § 3. Medens Croiset og Stahl fastholder det overleverede τῷ πολεμίῳ ἐπελθόντι, har Steup efter et forslag af Badham slettet participiet, hvis appositive stilling rigtignok forekommer mig mærkeligere end selve dette ords anvendelse her; Croisets bemærkning: „ἐπελθόντι (sans article) = ἐάν τις ἐπέλθῃ" forklarer intet. Dog må man indrømme Steup, at det her er unaturligt at karakterisere fjenden som angriber, da netop angriberens ulykke (κακοπαθία) altid er berettiget, og jeg vilde derfor foretrække Badhams andet forslag πολέμια παθόντι, medmindre Thukydid har skrevet τι παθόντι eller blot παθόντι for ἐπελθόντι. — § 4. Kun Stahl har, vist med rette, efter Krüger strøget καὶ foran οὐδὲν προσδεόμενοι, medens Steup og Croiset beholder det med Classens forklaring („und zwar", „et cela"). — ἡ ἀλήθεια har *Em. Hoffmann* (n. jahrb. 1874 p. 628) villet ændre til ἀληθείᾳ, og det lader sig ikke nægte, at både den af fortolkerne almindeligt antagne betydning af βλάπτειν („gøre skår i") er påfaldende og modsætningen mellem τὰ ἔργα og ἡ ἀλήθεια så søgt, at det forbavser selv hos Thukydid. Stahl og Steup omtaler forslaget afvisende. — πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε κἀγαθῶν ἀίδια ξυγκατοικίσαντες.] Denne håndskrifternes læsemåde bevarer kun Steup, medens Stahl og Croiset efter van Herwerdens forslag retter til καλῶν; Stahl anfører, at da ἀγαθά må betegne krigsbedrifter, ikke velgærninger, måtte κακά forstås om de fjenden tilføjede ulykker, der jo også er krigsbedrifter og altså ikke kunne stilles i modsætning til ἀγαθά. Mig forekommer det, at det foregående πᾶσαν μὲν θάλασσαν ... καταναγκάσαντες γενέσθαι karakteriserer Athens aktive og kulturspredende udenrigspolitik og κακά τε κἀγαθά erobringens ulykker og velsignelser. Hele vendingen er så græsk i tankegangen som vel muligt,

Kap. 42, 2 foreslår Steup καὶ οὐκ ἂν (ἐν) πολλοῖς, hvad der sikkert ikke er nødvendigt. Til ἐκόσμησαν gør Stahl den bemærkning, at man ikke siger κοσμεῖν τινά τι (se Krügers anm.), og han synes at opfatte det fra ἃ underforståede ταῦτα som virkeligt objekt for ἐκόσμησαν (som han oversætter *adornarunt*), hvorved sandheden af det foregående: εἴρηται αὐτῆς τὰ μέγιστα bliver tvivlsom. Imidlertid siger man jo f. ex. både νικᾶν τινα μάχῃ og μάχην. — Dobrees lette, men næppe nødvendige konjektur τῷ ἔργῳ har ikke vundet udgivernes billigelse. — § 4. Kun Steup har efter Laur. med Bekker skrevet πλούτου, medens Stahl og Croiset holder fast ved πλούτῳ; alle tre forklarer πενίας ἐλπίδι ved at antage en anticipation, i strid med Krüger, smlgn. spic. Thuc. p. 174. — ἐβουλήθησαν μετ' αὐτοῦ τοὺς μὲν τιμωρεῖσθαι, τῶν δὲ ἀφίεσθαι,] således læser både Croiset og Stahl efter Poppos forslag, medens Steup med en lidet overbevisende motivering har genindsat det håndskriftlige ἐφίεσθαι i Classens udgave. I det påfølgende *locus conclamatus*: καὶ ἐν αὐτῷ τῷ (τὸ Vatic. med de fleste andre hdskr.) ἀμύνεσθαι καὶ παθεῖν μᾶλλον ἡγησάμενοι ἢ τὸ

(τῷ Laur.) *ἐνδόντες σῴζεσθαι κτλ.* har Croiset og Steup optaget Dobrees rettelse af *μᾶλλον* til *κάλλιον* og følgelig skrevet *ἐν αὐτῷ τὸ ἀμύνεσθαι*; Stahl, som i textudgaven af 1873 fulgte Sauppe og skrev *ἑαυτῶν* for *ἐν αὐτῷ*, er nu vendt tilbage til overleveringen, idet han ved en række steder, ialt ni, søger at godtgøre, at meningsverber undertiden kan bruges som viljesverber. og oversætter *καὶ παθεῖν μᾶλλον ἡγησάμενοι* *etiam mortem sibi potius obeundam esse rati*; *τὸ* foran *ἐνδόντες* rettes til *τι*. Af de anførte steder er imidlertid de fleste lidet bevisende: enten kan de uden stor vanskelighed ændres, såat de stemmer med den sædvanlige sprogbrug (Eur. Or. 555, Lys. XII 26 [ikke 28] og Dinarch. I 89, som henholdsvis Kirchhoff, Madvig og Blass har forbedret), eller opfattes anderledes (f. ex. Xen. Oecon. 17, 9 og 11, hvor *νομίζω* er lig *εἴωθα*). Medens Dobrees *κάλλιον* forekommer mig næsten sikkert, nærer jeg nogen tvivl om ægtheden af det efter den foregående udvikling temmelig overflødige *ἀμύνεσθαι*, der let kunde komme ind som glossem til *αὐτῷ*, og vil foreslå at skrive: *καὶ ἐν αὐτῷ τὸ [ἀμύνεσθαι καὶ] παθεῖν κάλλιον κτλ.*; om det tilføjede *καί* smlgn. f. ex. VI 72, 4. — Af ordene *δι' ἐλαχίστου καιροῦ τύχης* har Croiset en ret mærkelig opfattelse. den nemlig, at *τύχης* er styret af *διά* og selv styrer *καιροῦ* („par le hasard d'un instant"); endnu mærkeligere er dog Steups, der mener, at ordene *ἅμα ἀκμῇ ... δέους* i sig selv ikke kan forstås, og derfor vil lade dem styre *καιροῦ τύχης* („mit dem höchsten Grade mehr der Erwartung als der Befürchtung eines entscheidenden Eingreifens des Geschicks"), medens *δι' ἐλαχίστου* skal stå adverbielt („in kürzester Zeit"). Hellere end at gå ind på denne opfattelse vilde jeg næsten, når galt skulde være, slutte mig til van Herwerdens „*nefarium conamen*" (Stahl), at slette ordene *μᾶλλον ἢ τοῦ δέους*; men det forekommer mig, at Thukydids ord er et ganske vist meget søgt og skruet, men dog forståeligt udtryk for den tanke, at de faldne krigeres død ikke var resultatet af deres frygt i dens kulmination, men blev højdepunktet af deres ærefulde opofrelse.

Kap. 43, 1. Dativen *τῇ πόλει*, som Croiset og Stahl ikke berører, forbinder Steup ligesom Heilmann og Krüger med *προσηκόντως*; snarere hører den til *ἐγένοντο*, smlgn. IV 80, 3: *γεγενῆσθαι σφίσιν ἄριστοι*. — Krügers lette og smukke rettelse *ἀσφαλέστερα* har mærkeligt nok ikke fundet optagelse; forøvrigt kunde *τύχην*, som Reiske savnede, temmelig let være faldet ud foran *εὔχεσθαι*. Heller ikke Krügers konjektur *ἣν (τι) ἄν τις*, som Croiset fejlagtigt tillægger Badham, har vundet udgg.'s bifald, og strængt taget er den mere sandsynlig end nødvendig. Om *ὑμᾶς* smlgn. spic. Th. p. 175. — *οὔκουν καὶ τὴν πόλιν γε*] skrivemåden *οὔκουν* har kun Croiset beholdt, medens Stahl og Steup nok så tiltalende skriver *οὐκ οὖν*, den første med den begrundelse, at det er parallelt med *οὖν* III 95, 1; VIII 57, 2, på hvilke steder det dog synes mig blot resumerende, ikke som her sluttende. Udgg. over-

sætter det henholdsvis: *non ideo certe, non tamen, non ideo* (deshalb doch nicht). — § 2. παρὰ τῷ ἐντυχόντι αἰεὶ καὶ λόγου καὶ ἔργου καιρῷ] alle udgg. ere enige om at forbinde ἐντυχόντι med καιρῷ, i modsætning til Krüger, der af hensyn til den sædvanlige brug af παρά med dativ, der er indskrænket til personer, mente at måtte opfatte καιρῷ som τῷ μέλλοντι χρόνῳ V 16, 1. Det lader sig heller ikke nægte, at de af Stahl og Steup anførte steder ikke have beviskraft for dette, da παρά i alle disse står om et lokalt, ikke som her temporalt forhold, såat Krügers forklaring vist bliver den korrekteste. — § 3. Ordene τῆς γνώμης μᾶλλον ἢ τοῦ ἔργου forstår Croiset vist rigtigt med Reiske og Krüger som *objektive* genetiver til μνήμη („le souvenir de leur valeur encore plus que du résultat effectif de leur action") og gør opmærksom på, at ved opfattelsen af γνώμη og ἔργον som *animus* (sc. posteritatis) og *monumentum* passer artiklen ikke foran ἔργου; Steup formoder da, at der skal læses ἢ του. Modsætningen mellem στηλῶν ἐπιγραφή og ἄγραφος μνήμη er i sig selv skarp nok, såat den ikke behøver at akcentueres endnu stærkere ved gentagelsen ἔργον og γνώμη, hvad Steup synes at mene. — § 4. I strid med den almindelige fortolkning er jeg af hensyn til ordstillingen tilbøjelig til at opfatte τὸ εὔδαιμον og τὸ δ'ἐλεύθερον som objekter og τὸ ἐλεύθερον og τὸ εὔψυχον som prædikater, såat κρίνειν er *erklære for, forstå som*. — § 5. οἷς ἐλπὶς οὐκ ἔστ' ἀγαθοῦ] Stahl skriver nu efter Laur. rigtigere ἔστιν. Uden nødvendighed vil Steup såvel for tankens skyld som for at opnå parallelisme med andet led (ἀλλ'οἷς ... καὶ ἐν οἷς) tilføje καὶ foran οἷς. Det foran οἷς stående ἐν, som Krüger fandt påfaldende, søger Stahl forgæves at forsvare ved et par steder, hvor ἐν styrer betegnelser for ting, ikke personer (Plat. Polit. p. 259 e, 285 b). — § 6. Foran ἀλγεινοτέρα har Steup tilføjet ἀλλ', hvad der bliver overflødigt, når man forstår ἡ ... κάκωσις ikke blot om nederlagets skam, men om den af fejheden resulterende ydmygelse (*miseria, amoindrissement*). Derpå har Croiset og Stahl efter Bredows forslag slettet ἐν τῷ, som Stobaeus udelader; kun var det naturligere at beholde Laur.'s ordstilling: ἡ μετὰ τοῦ [ἐν τῷ] μαλ Steup har foretrukket med Schneider at slette μετὰ τοῦ, hvorved *aorist* infinitiv, der dog vel har præteritums betydning, mindre passende står ved præpositionen ἐν, og ydmygelsen er jo ikke samtidig med, men en følge af den udviste fejhed. — Slutningsordene giver Laur. i denne form: ἅμα τε γιγνόμενος καὶ ἀναίσθητος θάνατος, hvilket smager stærkt af interpolation; men måske er også ἅμα γιγνόμενος glosse til μετά ligesom ἐν τῷ til μετὰ τοῦ.

Kap. 44, 1. Det forbavser mig unægteligt, at ingen af udgg. har optaget *Abresch*'s sidst af mig (spic. Th. p. 161) anbefalede ændring af τὸ δ' til τόδ'; ellers bliver ἐπίστανται τραφέντες istedenfor det blotte ἐτράφησαν i den foregående sætning unaturligt, eller også skulde man vente τραφέντας (sc. τοὺς τεθνε-

ὦτας). Medens Classen lod τὸ εὐτυχὲς afhænge af ἐπίστανται (med underforståelse af ὄν), underforstår også Steup med Stahl og Croiset ἐστὶν til τὸ εὐτυχές, kun at den sidste vil forklare τὸ som demonstrativt pronomen, hvorfor de anførte steder (I 37, 2; 70, 3; 137, 2; II, 46, 1; 65, 5) dog kun giver en usikker støtte. — καὶ οἷς ἐνευδαιμονῆσαί τε ὁ βίος ὁμοίως καὶ ἐντελευτῆσαι ξυνεμετρήθη.] Det har virkeligt glædet mig på dette sted at se Croiset fastholde overleveringen trods de mangfoldige angreb på den, idet han smukt oversætter: „et dont la vie a été mesurée de telle sorte que la limite du bonheur et l'heure de la mort y (ἐν-) coïncident (ξυν-).“ Stahl, som i textudgaven efter Poppos forslag skrev εὖ τελευτῆσαι, hvorved, som Croiset rigtigt bemærker. ὁμοίως bliver uforståeligt, har nu med Reifferscheid tilføjet ἡ εὐδαιμονία efter ἐντελευτῆσαι; men jeg ser ikke rettere, end at hans hovedindvending mod overleveringen: „vitam non morte, sed in vita finiri absurdum est“, som jeg forresten selv ikke tillægger nogensomhelst vægt, ligesåvel lader sig anføre mod denne læsemåde, da ἡ εὐδαιμονία jo begrebsmæssigt er lig ὁ εὐδαίμων βίος. Endnu voldsommere er Steup gået tilværks, idet han istedenfor ἐντελευτῆσαι med forkastelse af Classens to forslag ἐναλγῆσαι eller ἐλλυπηθῆναι har optaget van Herwerdens ἐνταλαιπωρῆσαι og desuden ændret οἷς til ὀλίγοις, fordi der formentlig i andet led måtte have stået ἂν med konjunktiv som i første, hvis begge skulde stå i forbindelse med τὸ εὐτυχές. Han overser derved, at overgangen fra det hypotetiske og generelle (οἳ ἂν — λάχωσιν) til det faktiske og specielle (οἷς—ξυνεμετρήθη) i høj grad undskyldes ved det indskudte ὥσπερ οἵδε μὲν νῦν. Heller ikke den derved fremkommende tanke, at kun et mindretal foruden livets lidelser opnår positiv lykke, synes mig efter hele talens tankegang at passe her og stemmer kun med den efter min mening forkerte opfattelse af det foregående, at lykken består i (τὸ εὐτυχὲς ἐστιν) den ærefuldeste død, ikke med den anden, at et tilfælde som det foreliggende (τόδ'), at opnå en sådan død, er en lykke (εὐτυχές). — § 2. χαλεπὸν μὲν οὖν οἶδα πείθειν ὂν κτλ.] Siden Madvig (adv. crit. I p. 310) drog rigtigheden af πείθειν i tvivl, har dette sted været genstand for forskelliges behandling. Reifferscheid anså vel det absolute πείθειν i sig selv for anvendeligt, men stridende mod ἐπίστανται τὸ εὐτυχές, som han forklarede som Classen; dog fandt han Madvigs ἀπαθεῖν altfor stærkt og foreslog selv πενθεῖν, såat χαλεπὸν skulde betyde *tungt*, ikke *vanskeligt*. Steups ἀπαλγεῖν (smlgn. 61, 4) er ganske tiltalende, men fjærner sig vel langt fra overleveringen. Sidst er stedet blevet behandlet af *Marchant*, der vil læse (μὴ) ποθεῖν. — At ordene καὶ λύπη κτλ. kun står i en meget løs forbindelse med det foregående, har Steup rigtigt set; men efter dennes fortolkning at lade også λύπη (sc. ἐστίν) styre relativet ὧν, såat καὶ ... ὑπομνήματα og καὶ λύπη sideordnes, er sikkert altfor tvungent, såat man vist hellere må læse λύπην (sc. οἶδα οὖσαν), som fore-

slået af mig spic. Th. p. 175. — Alle udgg. læser med rette πειρασάμενος, der dog ikke, som af Croiset angivet, er Monacensis' læsemåde, men indført af en anden hånd. — Vaticanus's ἀφαιρεθείη, som Classen holdt på, har også Steup ladet fare.

Kap. 45, 1. Ordene τὸν γὰρ οὐκ ὄντα ἅπας εἴωθεν ἐπαινεῖν havde allerede Classen efter forslag af Steup (rhein. Mus. XXVIII 181 ff.) slettet; Croiset beholder dem og ligeså Stahl, der med rette lader dem danne en parentes, såat παισὶ ... ὁρῶ μέγαν τὸν ἀγῶνα og καὶ μόλις ἂν ... κριθεῖτε knyttes nærmere sammen. I det følgende har Steup slettet τοῖς ζῶσι, medens Stahl mener at kunne hævde overleveringen ved at oversætte: *invidetur enim viventibus propter aemulationem*, hvad der forekommer mig at være overordenligt tvungent. Mere tiltalende er Croisets konjektur πρὸς τ ῶ ν (τὸν Laur. og andre hdskr.) ἀντιπάλω ν (eller τοῦ ἀντιπάλου), „de la part de leurs rivaux"; Steup gør herimod gældende, at der i andet led er tale om dem, som ikke står andre i vejen, ikke om dem, som ingen medbejlere har, en indvending, der falder til jorden, når man med Steup selv opfatter ἀνταγώνιστος aktivisk („neidlos", ikke rivaliserende).

Kap. 46. I modsætning til Krüger, der forstod καὶ ἐμοὶ ligesom καὶ ἐμὲ 35, 3, lader Steup rigtigt καὶ korrespondere med καὶ foran ἔργῳ, hvortil også Stahl synes mest tilbøjelig. — § 2. νῦν δὲ ἀπολοφυράμενοι ὃν προσήκει ἕκαστος ἀποχωρεῖτε.] Ordstillingen gør det rimeligere efter Laurentianus (ἕκαστω) at læse ἑκάστῳ. For ἀποχωρεῖτε giver det samme håndskrift ἄπιτε, der står såvel i Platons Epitafios (Menex. p. 249 c) som hos Pseudo-Demosth. LX 37. Da der på førstnævnte sted ligesom her står ἀπολοφυράμενοι, forekommer det mig sandsynligst, at Thukydid ikke har ladet Perikles afvige fra det traditionelle udtryk i de formelle slutningsord, men at ἀποχωρεῖτε er glosse til ἄπιτε. Med Steup at antage dette udtryk for mere „geläufig" for afskriverne og indbragt på denne måde synes mig ikke videre begrundet.

Til disse bemærkninger, som forhåbenlig kan give en forestilling om, hvorledes udgiverne har behandlet det i sit slags betydningsfuldeste og for fortolkeren vanskeligste afsnit af 2den bog, turde det måske være heldigt at knytte en almindeligere karakteristik af d e tre kommenterede Thukydidudgaver, der for øjeblikket vel kan siges efter Krügers originale og stadig meget værdifulde arbejde at indtage den væsenligste plads i studiet af denne forfatter. Hvad nu først det kritiske angår, differere de tre udgivere ikke synderlig fra hinanden: ganske vist hævder Stahl i teorien Vaticanus' fortrinlighed, men i praxis tager han dog så meget hensyn til Laurentianus, at han nærmer sig stærkt til Croisets eklektiske standpunkt, og noget lignende gælder som ovenfor antydet om Steup. I det konjekturalkritiske er Croiset mere konservativ, medens Stahl og Steup snart bruger kniven, snart undlader at foretage meget lette og sandsynlige ændringer. Større er forskellen på exegesens område. Stahls

kommentar er sikkert den indholdsrigeste, men skæmmes ved en trættende bredde og vidtløftighed, som tilmed ofte finder et uheldigt sprogligt udtryk; han har afgjort givet diskussionen med modstandere altfor stort raaderum i sine spalter. Croisets har sit største fortrin i en vis fin takt både med hensyn til indholdet og det sproglige og udmærker sig ved koncis knaphed, men lader dog hyppigt læseren i stikken. Om Steups arbejde er dommen noget vanskeligere, da han har været så stærkt bundet af Classens; imidlertid synes udgaven under ham at udvikle sig til det bedre i retning af ædruelig betragtning og klarhed i fremstillingen.

København, jan. 91.

Karl Hude.

Mindre Meddelelser.

Coniecturae Aristoteleae.

(Ad Aristot. Remp. Ath., iterum ed. Kenyon, Londinis. 1891.)

Cap. 2 (p. 3 v. 9. *τῶν κατὰ τῆς πολιτείας* [*ἀρχῶν μὴ μετ-*] *έχειν.*[1])] Genetivus stare non potest; rescribas *τὴν πολιτείαν* [idem invenit *Wyse*].

C. 6 (p. 15, 15). *χρεῶν ἀ[πο]κοπὰς ἐπ[ο]ίησε καὶ τῶν ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων, ἃς σεισάχθειαν καλοῦσιν, ὡς ἀποσεισάμενοι* (*αποσισαμενοι* cod.) *τὸ βάρος·*] Pluralis *ἀποσεισάμενοι* si recte se haberet, *ἐκάλεσαν* vel *ἐκάλουν* (sc. *οἱ τότε ἄνθρωποι*) haud dubie praecederet; nunc *ἀποσεισάμενον* (sc. *τὸν Σόλωνα*) vel *ἀποσεισαμένου* restituendum est. Nam medium pro activo positum apud scriptorem huius aetatis nihil certe admirationis habet. — Infra (p. 16, 4) quod scribitur: *ὡς δ' οἱ* [*κεκτη*]*μένοι, βλασφημεῖν καὶ αὐτὸν κοινωνεῖν*, aut in verbo [*κεκτη*]*μένοι* aliud participium, velut *βουλόμενοι*, latet [in idem incidit *Wyse*] aut *βλασφημεῖν* ex *βλασφημοῦσι* corruptum est. Sed certiora apographum ipsum, quod summe desidero, dabit.

C. 8 (p. 22, 3). *σημεῖον δ' ὅτι κληρωτὰς ἐποίησαν ἐκ τῶν τιμημάτων ὁ περὶ τῶν ταμιῶν νόμος κτλ.*] *ἐποίησαν* editori vel typothetae deberi videtur; nam Aristoteles haud dubie *ἐποίησεν* (sc. *ὁ Σόλων*) scripsit, cf. initium capitis. Ceterum ante *ὅτι* et post

---

[1]) Qui editionem ipsam in manibus non habebunt, id praemonitos volo, uncis quadratis ea inclusa esse, quae cum plane legi nequissent coniectura supplerentur.

τιμημάτων distinguendum fuit. — Infra (p. 24, 8) quod scribitur: καὶ τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν πολιτῶν διετήρει (ἡ τῶν Ἀρευπαγειτῶν βουλή), πολιτικῶν restituendum est, cf. c. 3 (p. 9, 1): διῴκει δὲ τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῇ πόλει.

C. 13 (p. 36, 9). σημεῖον δ', ὅτι μετὰ τὴν (an excidit τῶν?) τυράννων κατάστασιν ἐποίησαν διαφημισμὸν κτλ.] Quid vocabulum διαφημισμός, quod editor liberius, ut levissime dicam, *proclamation* vertit, hoc loco sibi velit, me non intellegere fateor; sed haud dubie διαψηφισμὸν rescribendum est, quod de civibus qui iniuria civitate utuntur (παρέγγραπτοι, οἱ τῷ γένει μὴ καθαροί, cf. supra) suum locum habet [hoc ante me viderat *Sandys*]. Ceterum ἐποιήσαντο malim.

C. 15 (p. 41, 13). καὶ πρῶτον μὲν συνῴκισε περὶ τὸν Θέρμαιον κόλπον χωρίον κτλ.] οὖν ᾤκισε scribendum. — In extremo capite (p. 43, 3) post verba τῶν ἰδίων excidisse εἶναι, ex „corrigendis" docemur; immo μεῖναι scriptum fuit.

C. 16. Extrema verba capitis (p. 45, 9) sic fere rescribenda esse videntur: ἐάν τινες ἐπὶ τυραννίδι ἐπανιστῶνται ἢ τις συγκαθιστῇ τὴν τυραννίδα κτλ. Paulo supra (v. 7) potius πρὸς τὴν τυραννίδα (cf. adnot. crit.) editum oportuit.

C. 17 (p. 45, 16). ἔφ[υγ]εν γὰρ τὰ λοιπά.] ἔφευγεν scriptum fuisse potius opinor. Proxima sic scribenda sunt: διὸ καὶ φανερῶς ληροῦσι (οἱ) φάσκοντες κτλ., neque infra (v. 22) προαγαγόντες, cum κατεῖχον, non κατέσχον praecesserit, pro eo q. e. προάγοντες stare potest.

C. 18 (p. 48, 18). — ἵνα ἀσεβήσαιεν ἅμα καὶ γένοιντο ἀγεννεῖς ἀνελόντες κτλ.] Nescio an permutatione litterarum sane audaci ἐναγεῖς rescribendum sit.

C. 19 (p. 50, 5). — ᾖδον ἐν τοῖς σκολίοις αἰεί· αἰαῖ Λειψύδριον κτλ.] αἰεί haud dubie aut in αἰαῖ mutandum et cum scolio quod laudatur iungendum (cf. c. 20 extr.) aut ut dittographia insertum delendum est; Athenaeus quidem (XV p. 695 e) αἰαῖ semel modo exhibet. — Infra (p. 51, 12) pro ἐπεξιόντας rescribas ὑπεξιόντας, cf. Herod. V 65: ὑπεκτιθέμενοι γὰρ ἔξω τῆς χώρης οἱ παῖδες τῶν Πεισιστρατιδέων ἥλωσαν [correctionem praecepit *Wyse*].

C. 21 (p. 54, 7). διὰ τοῦτο δὲ οὐκ εἰς δώ[δε]κα φυλὰς συνέταξεν, ὅπ[ως α]ὐτῷ μὴ συμβαίνῃ μερίζειν κατὰ τὰς προϋπαρχούσας τριττῦς· ἦσαν γὰρ ἐκ τεττάρων φυλῶν δώδεκα τριττύες, ὥστ' οὐ [συν]έπιπτεν ἀναμίσγεσθαι τὸ πλῆθος.] Verba ἦσαν ... τριττύες in parenthesim redigenda sunt, ut enuntiatum q. e. ὥστ' ... πλῆθος artius enuntiato q. e. ὅπως ... τριττῦς applicetur; sed post συνέπιπτεν, ni fallor, particula ἄν, quae sane ante litteras ἀν- facillime excidere potuit, addenda est, ut haec sententia evadat: *quod si fecisset, non contigisset, ut multitudo misceretur*, quod ipsum voluit Clisthenes, cf. p. 54, 2: ἀναμῖξαι βουλόμενος κτλ.

C. 22 (p. 59—60). ἐκυάμευσαν τοὺς ἐννέα ἄρχοντας κατὰ φυλὰς ἐκ τῶν προκριθέντων ὑπὸ τῶν δημοτῶν πεντακοσίων (ἑκατὸν coniecit *Kenyon*) τοῖς μετὰ τὴν τυραννίδα πρῶτον κτλ.] Quid hoc loco

dativus τοῖς sibi velit, nullus intellego; fortasse scribendum τότε quod satis apte cum adv. πρῶτον *(tunc primum)* jungitur. — Infra (p. 63, 1) quod οὐ λέγων ὅτι χρήσεται τοῖς χρήμασιν κτλ. scribitur, ὅ τι scriptum oportuit [idem vidit *Wyse*], et v. 3 post vb. ἀρέσκῃ distinguendum fuit.

C. 27 (p. 74, 9) πρῶτον, non πρώτου verum est [in idem incidit *Richards*], nisi forte rectius πρὸ τοῦ scribi *Jackson* iussit. — Infra (p. 76, 11) ἀφ' ὧν αἰτιῶνταί τινες χείρους (sc. τοὺς δικαστάς) γενέσθαι scribendum suspicor; neutrum enim pluralis χείρω (cod.) de *rebus* in peius conversis obscurius est.

C. 28 (p. 77, 2). οὐκ εὐδοκιμοῦντα τὰ παρὰ τοῖς ἐπιεικέσι] Articulus τὰ dittographiae terminationis praecedentis imputandus est [occupaverunt et *Ridgeway* et *Wyse*]. — Infra (p. 78, 4) nescio an pronomen ἑτέρων rei oppositae (τοῦ δήμου) antepositum ferri nequeat; fortasse εὐπόρων latet, cf. p. 77, 14 [ἐσθλῶν et p. 78, 4 et p. 77, 15, hoc quidem loco iniuria, substitutum vult *Wyse*].

C. 29 (p. 80, 14). μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ γενομένην διαφορὰν κτλ.] διαφορὰν corruptum esse recte *Kenyon* docet, sed quod vocabulum rescriptum vult, διαφθοράν, nimis grave est; equidem συμφορὰν malim. — Infra (p. 82, 5) non προκλήσεις, sed προσκλήσεις scribendum, cf. v. 7: προσκαλῆται [consentit *Wyse*].

C. 30 (p. 84, 8). τοὺς δὲ ἑλληνοταμίας οἳ ἐὰν διαχειρίζωσι τὰ χρήματα μὴ συμβουλεύειν.] Pro verbis οἳ ἐάν, quae intellegi prorsus nequeunt, ὅταν vel οἳ ἂν scribendum suspicor.

C. 43 (p. 111, 7) codex οσαι ημεραι exhibet, quod editor, quia forma dissoluta scriptoribus bonae aetatis parum comprobata esset, in ὁσημέραι vertit; sed extant ὅσα ἔτη [Xenoph.] rp. Ath. III 4, ὅσοι μῆνες Demosth. XXIV 142, ὅσαι ἡμέραι denique apud Thucyd. VIII 64, 3 ex optimo codice, Laurentiano, ipse restitui, cff. mei comm. crit. ad. Thuc. p. 64.

Hae emendatiunculae cum perscriptae essent, ephemeridibus Anglicis temporis recentissimi (Acad. nr. 979—981, Athen. 3302—3305) inspectis earum quasdam a philologis Anglis, quippe libri Aristotelei aditum promptiorem habentibus, praereptas esse cognovi; quas tamen, cum et consensu quodam modo confirmari et nostratibus certe haud ingratas fore existimarem, tollere nolui.

A. d. VII. Id. Mart.

Carolus Hude.

Additiunculae.

Dum ea quae supra posui segnius typis excuduntur, plura mihi occurrerunt, quorum quaedam subicere libet. Pauca Herwerdenum (Berl. philol. Wochenschr. 1891 nr. 11) mihi praeripuisse postea repperi.

C. 31 (p. 87, 4). τοῖς δὲ νόμοις οὓ ἐὰν τεθῶσιν κτλ.] ἄν, non ἐὰν scribendum fuit. Infra (p. 88, 1) quo modo locus graviter

corruptus q. e. εἰς δὲ τὸν ἄλλον χρόνον κτλ. sanetur, non expedio, nisi quod ἐγγίγνηται scribendum esse videtur; sed haud paulum ad sententiam profectum sit, si particulas ἵνα et ὅταν locum inter se mutare iusseris: *in futurum, cum quadringenti in quattuor „centurias" distributi sint, ut civibus cum ceteris senatoribus fieri liceat, centumviri eos distribuant.* Cff. pp. 84—85.

C. 32 (p. 89, 6). Post ἦρχον ante τῆς, ni fallor, τε excidit.

C. 33 (p. 90, 10). μισθοφόρων] Rescribatur μισθοφόρον (Herw.).

C. 35 (p. 93, 18). καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς καταστήσαντες ἐκ προκρίτων ἐκ τῶν χιλίων,] Qui illi mille sint, prorsus obscurum, et quingentos ex selectis ex mille viris eligi subabsurdum fuerit. Fortasse φυλῶν scribendum, cf. v. c. cap. 31 v. 4. — Infra (p. 94, 5) post διοικεῖν fortasse κατὰ excidit.

C. 36 (p. 96, 10). ἔδοξεν et ἐγγεγραμμένων (Herw.) rescribas.

C. 37 (p. 97, 9). Alterum ἢ spurium est, cff. quae sequuntur: ὧν — ἀμφοτέρων κτλ. — Infra (p. 98, 7) post πρέσβεις aut δὲ aut τε inserendum.

C. 38 (p. 99, 14). Cum αὐτήν inepte ad τὴν Μουνυχίαν referatur, αὐτοὺς (Herw.) rescribendum est.

C. 39 (p. 100, 17). τῶν Ἀθηναίων (τῶν) ἐν ἄστει μεινάντων (Herw.), v. 24 fort. ἑκατέροις, p. 101, 5 ἑκάτερον, v. 10 (δι') εἴκοσι, v. 13 πρὶν (ἂν) ἀπογράψηται scribendum.

C. 40 (p. 103, 21). ἡγούμενοι τοῦτο πρῶτον ἄρχειν μὲν τῆς ὁμονοίας,] Codex non μεν, sed δεν exhibet, in quibus litteris haud dubie δεῖν latet. Infra (v. 23) cum neque activum neque aoristus apta sint, δῆμοι κρατήσαντες restituendum.

C. 41 (p. 104, 9—10). Si [ἐξουσί]αν recte suppletum est, in versu proximo αὐτοῦ, non αὐτὸν scribendum. V. 13 ante Ἴωνος fort. ἡ excidit. Infra (p. 106, 4) ἐνάτη δὴ, v. 12 ἀνεληλύθασιν, v. 17 (τὰ) πολλὰ scribendum.

C. 42 (p. 109, 6) διεξάγουσι, v. 7 γενομένης, v. 13 συμμιγνύωνται (συμμιγεῖέν τι dubitanter editum est) conicio.

C. 43 (p. 111, 10). καὶ ὅ τι οὐ καθήκει subridicule scribitur. Nonne καθότι οὐ καθέστηκε (*quoad non tralaticium est*) scribendum?

C. 44 (p. 116, 5). καὶ τοῦ δ' ἀφεῖναι potius scriptum fuit.

C. 47 (p. 120, 21). τῶν μὲν *ων* ἀναγράψας ἐν γραμματε[ίῳ] . . . . . ωμένοις] τεμενῶν probabiliter coniecit Wyse; ultima fortasse τοὺς μισθουμένους sunt.

C. 48 (p. 121, 11). ἐντεῦθεν ἐγγέγραπται (Herw.) restituatur.

A. d. XI. Kal. Apr.

C. H.

Til Aristoteles's Ἀθηναίων πολιτεία.

Det er ikke vanskeligt at göre Konjekturer til dette Skrift, da Udgiveren Kenyon (endog i 2. Udgave, hvad man med Rette kan dadle,) ikke har været tilbørlig opmærksom paa Texten, hvorover man dog ikke bør glemme hans andre Fortjenester. Af de Rettelser, jeg ved den første Læsning havde optegnet, har jeg senere fundet mange tidligere fremsatte af flere Englændere (i Academy og Athenæum indtil 21. Febr.) og Tyskere (Blass og Diels), og dem vil jeg ikke gentage her; jeg skal i al Korthed fremsætte det væsentligste af, hvad jeg har tilbage. Jeg citerer efter Sider og Linier hos Kenyon.

p. 5, 3: ἐπικατέστη [ἡ πολε]μαρχία διὰ τὸ γενέσθαι.. (τὸ ogsaa Blass).

p. 6, 6: παραχωρησάντων τῶν Κόδ[ρου ἐνίων] τῷ ἄρχοντι δωρεῶν (—γερῶν)?

p. 6, 12: τοῖς ἐπιθέτοις συναυξηθεῖσα (σ'—συν).

p. 9, 11 bør der om den af Drakon indførte nye Ordning, siges i Impf. (som ellers i dette Stykke): ἀπεδίδοτο [ἡ] πολιτεία τοῖς ὅπλα παρεχομένοις, ikke ἀπεδέδοτο.

p. 11, 5 sqq., efter at Census og de andre Betingelser for Strategers og Hipparchers Valg ere nævnte, kommer der i de følgende Ord et mærkeligt τοὺς πρυτάνεις dumpende ind og i den næste Linie et lige saa mærkeligt τοῦ γένους. Da γένος utvivlsomt intet har at gøre her, ere disse sidste Ord vistnok en Fejlskrift eller Fejllæsning for τοῦ τέλους, og disse to Ord bør vist omstilles, saa at hele Stykket lyder: τούτου δ' ἔδει [εἶναι καὶ] τοὺς πρυτάνεις τοῦ τέλους· καὶ τοὺς ϛ. κ. τ. ἱππάρχους μέχρι εὐθυνῶν [ἄρχειν, λογισ]τὰς δέκα τοῦ αὐτοῦ τέλους δεχομένους οὔπερ οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἵππαρχοι. Er dette rigtigt formodet, har Prytanerne i Drakons Raad af 401 Mand ikke været et vexlende Udvalg af Stammernes Raadsherrer, saaledes som senere i Kleisthenes's Raad, men et staaende Udvalg af de fornemste, og de militære ἀρχαί er blevne valgte paa ubestemt Tid, eftersom Forholdene krævede det; begge Dele vilde stemme godt med Forfatningens aristokratiske Charakter.

p. 12, 2 bør der hellere suppleres: πρὸ τοῦ πάντ[ας παρ]ελθεῖν (sc. ἐς τὴν ἀρχήν).

p. 13, 1—2: ἀπέτινεν ὁ μὲν π. τρεῖς δραχμάς, ὁ [δ' ἱ]ππεὺς δύ', ὁ ζευγίτης δὲ μίαν.

p. 14, 5 maa der i St. f. ἐπήλαυνεν staa et andet Ord i Præsens, maaske ἐπαλγύνεται.

p. 14, 8 havde ogsaa jeg tænkt paa φύσει (i St. f. ῥήσει); men rigtigere er vel σ'έσει—συνέσει.

p. 16, 4—5 havde jeg tænkt mig saaledes: ὡς δ' οἱ [πειρώ]μενοι βλασφημεῖν, καὶ αὐτὸς ἐκοινώνει. Der kommer en lille Anakoluthi ind; men Meningen tillader næppe at lade

καὶ αὐτὸν κοινωνεῖν staa, afhængigt af *συνέβη*. — Lin. 16 fordres der Aor.Inf. *καταρρυπῆναι*, og vist ogsaa i L. 13: *ἀπεχθέσθαι*.

p. 20, 3. Der kan ikke staa 2 Pentametre; og da Difilos er afbildet, er det vel ogsaa ham, der har rejst Billedet; altsaa bør der vel staa: *Δίφιλος Ἀνθεμίωνος τήνδ' ἀνέθηκε θεοῖσι*. I det følgende, som ganske vist er korrupt, bør *τὴν ἱππάδα* vist indsættes efter *εὐλογώτερον*, hvor det savnes (L. 6), og der maa da skrives: *καὶ παρέστηκεν ἵππος* † *ἐκμαρτυρῶν* (Blass: *ἐκ τῶν ἀριστερῶν*) *ὡς τοῦτο* (ɔ: *θητικοῦ*.. *ἀμειψάμενος*) *σημαίνουσα*.

p. 21, 4: *οὓς [ἑκάσ]τη προκρίνειε τῶν φυλῶν*, Madv. § 132 d.

p. 24, 7—8: *ὥσπερ ὑπῆρχεν κ. π. ἐπίσκοπος οὖσα* (Krüger 56, 3, 1 extr.) *τῆς πολιτείας ἐς τὰ πολλά*.

p. 27, 1: *ὅπως τι τῆς κρίσεως ἔχῃ [ὁ δῆμος κ]ῦρος* (ikke *κύριος*), cfr. p. 94, 9. — L. 7 vistnok: *πρὸ δὲ τῆς νομοθεσίας ἐποιήσα[το τὴν τῶν χρ]εῶν ἀποκοπήν*. — L. 13 er det, for at Bemærkningen skal have nogen Mening, vistnok nødvendigt efter *δίδραχμον* at tilføje nogle Ord som: *τότε δ' ἐγένετο τετράδραχμον*. Ogsaa det næste er korrupt, navnlig er *ἄγουσας* med Urette henført til *μνᾶς* i St. f. til *τάλαντον*; tænker man paa Forholdet med den attiske Handelsvægt, maa man formode: *ἐποίησε δὲ καὶ σταθμὸν πρὸς τὸ νόμισμα, τρεῖς καὶ ὀγδοήκοντα μνᾶς τὸ τάλαντον ἄγον νέας*; cfr. Hultsch Metrol. § 25, 1.

p. 28, 7 har flere i St. f. det urigtige *ἀποδημίαν ἐλογίσατο* formodet *ἐποιήσατο*, og Mayor mener, at dette virkelig staar i Haandskriftet; men det kan ikke være saa af Hensyn til den følgende Infinitiv *οἴεσθαι*. Jeg formoder *ἐπῃτήσατο*, cfr. Plut. Sol. 25 extr., Soph. El. 1124.

p. 30, 12—13 formoder jeg, at de korrupte Vers bør skrives saaledes: *Ἐγὼ δὲ τῶν μὲν οὕνεκ' ἀξονηλάτουν | δῆμον τίων, τῶν πρὶν τυχὼν τ' ἔπαυσά μιν, | συμμαρτυροίη ταῦτ' ἂν κτλ.* — *ἀξονηλάτουν* (billedligt om Statsstyreren, cfr. p. 31, 18: *κέντρον λαβών*) er fundet af Blass; *τυχῶν*=*συμφορῶν*·

p. 32, 8 bør der staa Adverbiet *διαφράδην*=*διαρρήδην*. — L. 14 bør der vel af Hensyn til Medium *ἐπαύσατο* staa: *οὐκ ἂν κατέσχε λῆμ' ὤν*, og saaledes vel ogsaa p. 31, 20; begge Steder mener Solon, at en anden vilde have gjort sig til Tyran.

p. 33, 3—4: *οὐ κατέστησαν ἄρχοντα*.

p. 42, 5: *καὶ καταλαβὼν [τὴν πόλι]ν*. — L. 11: *[ἐπιτηδὲς δ' ἐφών]ησεν μικρόν*.

p. 47, 11: *ἐτύγχανεν γὰρ οὗτος μὲν (μ') ἐπαρχόμενος* (sc. *τῆς πομπῆς*).

p. 50, 12: *οἰκοδομεῖν ποθεν εὐπορήσαντες χρημάτων*.

p. 53, 19: *πρῶτον μὲν συνένειμε πάντας εἰς δέκα φυλάς*, cfr. p. 54, 8; 104, 14; 174, 3.

p. 56, 7: *οὐ γὰρ ἅπαντας ὑπῆρχεν* (sc. *προσαγορεῦσαι*) *ἐπὶ τοῖς τόποις*.

p. 60, 1 er Tallet *πεντακοσίων* utroligt; der skal vel staa *πεντακοσιομεδίμνων*, idet disse vistnok den Gang endnu alene kunde blive Archonter; naar *ἱππεῖς* har faaet Adgang, siges ikke, men Kenyons Formodning S. 73 er meget sandsynlig. Det følgende *τοῖς* havde ogsaa jeg rettet til *τότε*.

p. 64, 8: Navnet er vist *Ὑψηχίδης*, cfr. Plut. Sol. 10.

p. 76, 7: *ὃς ἐδόκει τῶν πολιτευμάτων εἰσηγητὴς εἶναι τῷ Περικλεῖ*. L. 9 bør der staa Komma foran *διδόναι*, saa at denne Inf. henføres til *συμβουλεύοντος αὐτῷ*.

p. 91, 6: cfr. Xen. Hell. I. 7, 32; Diodor. XIII. 99.

p. 94, 5: *προσεποιοῦντο διώκειν τὴν πατρίαν πολιτείαν*.

p. 95, 2: *ἐὰν μὴ μανιῶν ἢ γήρως <ἢ φαρμάκων ἢ νόσου ἕνεκεν> ἢ γυναικὶ πειθόμενος*, cfr. Dem. 46, 14 (Wyse og Blass have været inde paa det samme).

p. 96, 9: savnes Inf. *ἐκφέρειν* efter *ὑπερεβάλλοντο*, men staar paa et umuligt Sted i L. 10.

p. 97, 1: *τόνδε <τὸν> τρόπον*; lige saa p. 17, 8 (Blass) og 82, 11.

p. 101, 9: Maaske: *δ[ώδεκ]α ἡμερῶν*; i alle Fald er *διὰ* galt, og Fristen synes for kort.

p. 102, 1: *ἐν τοῖς <ἐν τῷ ἄστει τοῖς> τὰ <αὐτὰ> τιμήματα παρεχομένοις*.

p. 103, 13: *ἅμα <δὲ> δοκοῦσιν*. — L. 21 er *μὲν* aabenbart galt; men Hdskft. har *δεν*, som hører til næste Linie, hvor der bør læses: *ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν οὐχ ὅτι οὐδὲν τι προστιθέασι κτλ.*

p. 104, 12: *πρώτη μὲν γὰρ ἐγένετο [κ]ατάστασις τοῖς ἐξ ἀρχῆς Ἴωνος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συνοικησάντων* (til Dels med Blass).

p. 105, 2: *πρώτη μετὰ ταῦτα [νέαν] ἔχουσα πολιτείας τάξιν κτλ.*

p. 111, 10: *καθ' ὅ,τι καθήκει* (*οὐ* er Begyndelsen af *οὗτοι* og maa have været punkteret).

p. 112, 14: *<περὶ> ὧν ἂν βούληται*.

p. 113, 10: *τάς τε κλῆδας τῶν ἱερῶν*.

p. 119, 8: *δέκα, κλη[ροῦται δ']εἷς ἐκ τῆς φυλῆς*, som i L. 14.

p. 120, 13: *τε[λευτῶντος τοῦ] ἐνιαυτοῦ*.

p. 121, 11: *ἐνταῦθ' ἐγγέγραπται*.

p. 122, 5—6: *εὔθυναν ἄν τ' ἰδίαν ἄν τε δ[ημοσίαν] ἐμβαλέσθαι*, cfr. L. 11—12.

p. 125, 1 vil Læsemaaden efter Kenyons noget usikre og næppe ganske nøjagtige Angivelser sikkert blive denne: *ἐντὸς ι' (=δέκα) σταδίων <ἀπὸ τοῦ> τείχους*.

p. 132, 3: *παρὰ τοὺς ἐπωνύμους*. — L. 12 er *τοὺς διαιτητὰς* rigtigt; ellers kunde der ikke være Tale om *ἔφεσις*.

p. 135, 3: *πολιτείαις* betyder „Dekreter om Borgerrets Meddelelse".

p. 139, 15: *πρὸς τὸν λίθον, ὑφ' ᾧ τὰ τόμι' ἐστίν*, cfr. Dem. 23, 68.

p. 143, 6: *ἕνα δ'[ἐξ Εὐμολπιδῶν ἕνα] δ' ἐκ Κηρύκων* (som hos Harpokration). — 7: *ἐπὶ Ληναίῳ. ταῦτα δ' ἐστὶ [πάτρια. τὴν] μὲν οὖν πομπὴν κτλ.* — 10: *διατίθησι*.

p. 144, 5: *<ὃς> ἂν μὲν ἐκ προνοίας* (eller: *ἂν μὲν ἐκ π. <τις>*).

p. 145, 2: καὶ ὁ φεύγων ἀπολογ]εῖται π. ἐν πλοίῳ. δικάζουσι κτλ. — 9: οὐδ' εἰς τὴν ἀ[γορ]ὰν δ[έδοται ἐ]μβαλεῖν αὐτῷ. cfr. Dem. 24, 103. 165; Wyse var her omtrent falden paa det samme, og ligeledes strax efter: ὅταν δέ τις <μὴ> εἰδῇ τὸν ποιήσαντα, τῷ δράσαντι (neutr.) λαγχάνει; der er Tale om Domstolen ἐπὶ Πρυτανείῳ. — 13: maaske: τῶν ἀλάλων ζώων.

p. 146, 8: τοὺς δὲ τῇ φυλῇ δικάζοντας; der menes de 40, se p. 122, 11 sq.; 130, 9; 132, 4.

p. 148, 12: συλλέγεται δὲ τὸ ἔλαιον. — 15: ἐπώλει = „bortforpagtede".

p. 149, 17: στρατηγοὺς δέκα, πρότερον μὲν . . .

p. 152, 5: κύριοι δὲ τῶν αὐτῶν εἰσιν ὧνπερ οἱ στρατηγοὶ κτλ. — 6: γίνεται <καὶ> τούτων.

p. 153, 3: κληρούμεναι, <αἳ> διῃροῦντο κτλ.

p. 159, 1: ἔχει δ' ἕκαστος δικαστὴς [ἓν] πινάκιον.

Af de Rettelser, jeg har fælles med andre, vil jeg dog nævne: p. 100, 1: Φάϋλλος ὁ Ἀχερδούσιος; p. 120, 20 sqq.: πρυτανείας. σ[υνδιοικεῖ δ' αὐτοῖς?] καὶ ὁ βασιλεύς, τὰς μισθώσεις τῶν τεμενῶν ἀναγράψας ἐν γραμματε[ίοις λελευκ]ωμένοις; p. 122, 18 og 19: τρέχειν, 23 og 25: ἀποχειροτονήσῃ; p. 141, 8: καὶ ἀρχεθεώ[ρους τ]ῷ τριακοντορίῳ, cfr. Boeckh Staatsh. II p. 95 (Torr: ἀρχιθεώρους); p. 142, 2: γονέων κακώσεως; p. 150, 6: τῆς χηλῆς (d. e. Ἠετιωνείας, Thukyd. VIII, 90) ἐπιμελοῦνται; p. 151, 10: καὶ ἐκκηρῦξαι, Lys. 3, 45.

24. Marts 1891. **M. Cl. Gertz.**

De duobus locis Mostellariae Plauti.

I, 1, 10. Duo servi altercantur, quorum Tranio alterum Grumionem servum rusticum reprehendit, quod clamore et vociferatione ante aedes utitur expostulans Tranionem, qui et ipse egreditur et Grumionem verberat. Tum Grumio: *Perii; cur me verberas?* Ad haec Tranio: *Quia uiuis.* Sic ex cod. scripsit Ussingius, ceteri *Quia tu vis*, utrumque parum apte; nam dicendum erat: quia clamas (v. 6 *quid tibi hic ante aedes clamitatio est?*). Potest igitur fieri, ut in litteris illis (uiuis) lateat verbum ignotum ex genere onomatopoeiae ortum (velut *jujis*) de clamitatione bubulci, qua solet boves agere. Cf. vocabulum a Festo (Pauli exc. 104, 7 Muell.) notatum, quod est *iugere*, de milui avis cantu („iugit miluus, cum vocem emittit" gloss. Isidori).

III, 1, 54 (v. 570). Scribendum videtur *Quid ego huc recursem, ut* [pro *aut*] *operam sumam aut conteram?* Nihil se impetraturum, ait danista, recursando nisi ut operam in hac re ponat aut adeo perdat. Quo modo factum sit, ut vocabulum *ut* in *aut* mutaretur, cum alterum *aut* sequeretur, facile intellegitur.

C. Jörgensen.

Nekrolog.

Vilhelm Trenckner.

Den 9. Januar d. A. døde Palisten *Vilhelm Trenckner*, en stille Videnskabsmand, kjendt af Få, selv blandt vore Lærde. Han var født den 26. Februar 1824, blev altså henved 67 År. Som Søn af en indvandret Tydsker, Rugbrødsbager Tr., blev han sat i Petri deutsche Realschule og confirmeredes derfor på Tydsk i Petri Kirke. Derefter blev han privat forberedt til Examen artium af cand. theol. H. G. Bohr, den siden så bekjendte Bestyrer af det von Westenske Institut, og bestod Examen i 1841 med bedste Character og med Udmærkelse i Fransk, Tydsk og Arithmetik. I sine første År ved Universitetet hørte han Forelæsninger under Madvig, og han fremhævede i sit senere Liv oftere, hvormeget han havde lært af Madvigs ypperlige kritiske Noter til Cicero de finibus. Efter at have gjort Bekjendtskab med Rask's Skrifter, vendte han sig først til Sprog i Almindelighed, senere specielt til de semitiske Sprog, blandt hvilke han især blev dygtig i Arabisk, men da han havde begyndt at studere de oldindiske Sprog, lagde han det Arabiske på Hylden og concentrerede tilsidst fra 1855 sine Kræfter om Pāli. Han afskrev, tildels stenographisk, sågodt som alle de Pāli-Manuskr., som Rask havde hjembragt fra Indien og overgivet til det Store Kongelige Bibliothek, og samtidig dermed begyndte han at samle til et Pāli-Lexicon. Disse Samlinger, som upåtvivlelig ere de righoldigste, der findes, fordi Trenckner havde så stort et Materiale i Afskrifter, ere nu, med tilhørende Afskrifter, af den Afdødes Arvinger skjænkede til Universitetsbibliotheket. Tr. var 55 År før han fremtrådte som Forfatter. Han har udgivet 3 Skrifter, som ere anerkjendte som noget af det Bedste, der er fremkommet i dette Fag, nemlig: 1. *Pali Miscellany*; Part I, London 1879; 2. The *Milindapañho*, London 1880 og 3. The *Majjhima-Nikāya* vol. I, London 1888. Disse Bøger ere alle trykte i Kjøbenhavn med latinsk Skrift, men forlagte i London. De udmærke sig ved en sjælden Correcthed, og den første indeholder en Fylde af ypperlige Oplysninger til Forståelse af vanskelige Pāli-Ord og Phraser.

V. F.

Fra Epidauros.

Bemærkninger til de udgivne indskrifter

af **Chr. Blinkenberg**.

Ifjor udgav sprogforskeren Johannes Baunack under titelen *Aus Epidauros* et epigrafisk studie, délt i to hovedafsnit: det förste indeholder væsentlig en række textændringer til en stor mængde af de tidligere udgivne indskrifter, det sidste en indgående behandling af den vigtige tempel-stele samt en ny udgave af dennes text på grundlag af forfatterens egen undersøgelse af stenen; i slutningen af 1888 havde B. nemlig opholdt sig en månedstid i Hieron for at tage nye afskrifter af de fundne texter. För det nævnte værk forelå afsluttet, udgav han i *Philologus* 48. Bd., s. 391 ff. udbyttet af sin undersøgelse af den stele, som omhandler grænsestridighederne mellem Epidaurierne og Korinthierne. Da han til behandlingen af de øvrige indskrifter har valgt den mere rummelige ramme, som et særskilt skrift frembyder, tör man vel nu betragte hans meddelelser om de tidligere udgivne indskrifter som afsluttede.

Baunacks bog er anledningen til, at jeg her fremstiller udbyttet af mine undersøgelser af de samme indskrifter. I foråret 1890 havde jeg lejlighed til to gange at opholde mig en kortere tid i Asklepioshelligdommen. Der forelå dengang endnu intet af Baunacks arbejde, ialfald var endnu intet deraf nået til Athen. Det förste, jeg tog mig for, da jeg kom til mit bestemmelsessted, var en sammenligning mellem den udgivne text og de steler, som indeholder for-

tællingerne om miraklerne i helligdommen; senere underkastede jeg de andre indskrifter, som står i direkte forbindelse med gudsdyrkelsen, en lignende undersøgelse (tempel-stelen og indskriften angående grænsestridighederne måtte jeg opgive af mangel på tid). Da jeg efter min tilbagekomst til Athen var ved at bearbejde resultaterne heraf. kom den förste del af B.'s bog til byen, udgiven som program for Nikolaiskolen i Leipzig. Jeg har måttet fremhæve dette, for at læserne kan vide, hvad forhold de følgende meddelelser står i til B.'s arbejde; de grunder sig på en kollation foretaget uden benyttelse deraf. Det må være mig tilladt her i få ord at udtale min mening om denne afhandling, som har gjort en stor del af mit arbejde overflødig. B.'s kollation er i alt væsentligt foretaget med megen skönsomhed og omhu. Næsten punkt for punkt stemmer mine resultater overéns med hans. De anker, jeg har at göre mod B.'s bog, angår mest ydre forhold: den er lidet overskuelig; tråden, som skulde forbinde det mangeartede indhold, er tit tynd. Mere væsentligt er det, at B. efter min mening har taget altfor meget med. Han har ment ved særligt tryk at burde betegne de bogstaver, som på stenene ere mangelfulde, fordi en flis er sprungen af eller overfladen er noget forvitret — til ingen verdens nytte, forekommer det mig. Thi når både et tegns betydning og dets form erkendes med sikkerhed, har alle slige angivelser ikke mindste interesse, hverken for den, der vil studere indholdet, eller for den, der søger at forfølge skrifttegnenes historie. Grænsen bör lægges der, hvor sikkerheden i opfattelsen begynder: hvad der falder indenfor denne, kan begge trygt bygge på. Ved den fremgangsmåde, B. i så henseende anvender, har han kun opnået at fylde sin bog med en mængde aldeles overflødige meddelelser. Det er dog ikke meningen med disse indvendinger at svække den ros, som med rette tilkommer B.'s arbejde. Ved dette er der på mange punkter lagt en langt sikrere grund for forståelsen af de epidauriske indskrifter; der vil i de allerfleste tilfælde være lidet at ændre ved den text, som fremgår heraf.

Inden jeg fremsætter mine tilföjelser og ændringer, må jeg ved et par ord søge at stille det store arbejde, som tidligere forskere har udført, i den rette belysning.

At der i den förste udgave af et så stort og så uligeartet materiale, måtte indløbe en del fejl, fulgte af sig selv; alle må være Kabbadias taknemlige, fordi han så hurtigt har kunnet yde en så god udgave af de mange vigtige mindesmærker, som hans udgravninger bragte for lyset. At han måtte arbejde under ugunstige ydre forhold, har både Baunack fremhævet i fortalen til sin afhandling og jeg selv måttet sande under mit ophold i Hieron. Men dertil kommer endnu, at en stor del af indskrifterne foreligger i en sådan tilstand, at man kun kan læse dem ved lang og möjsommelig undersøgelse i forskellig belysning. Da Asklepiosdyrkelsen i den begyndende middelalder sygnede hen og tilsidst hélt ophørte, blev Hieron, fjærnt som det lå fra købstæder og landsbyer, mere og mere forladt. Indskrifter, og hvad der ellers fandtes af værdiløse genstande, stod udsatte for sol og regn århundreder igennem, indtil jorden tilsidst gemte dem i sit skød og skærmede dem mod fuldstændig ødelæggelse. Men da var de for en stor del meget stærkt forvitrede. Tit ser man nu på stenen istedenfor de klare skarpe bogstaver kun flade furer, som stundom løber i ét med dem, forvitringen har frembragt på den oprindelig glatte overflade. I mange tilfælde er ødelæggelsen endnu videre fremskreden, så at kun den afvigende farvetone, som stenen antog, hvor bogstaverne stod, viser disses form. Som en følge heraf må man tit arbejde længe, selv med korte indskrifter, inden man kommer på det rene med læsningen. Men omvendt lykkes det da også stundom ved ihærdig undersøgelse under gunstig belysning at læse indskrifter, som man under mindre heldige forhold helt måtte opgive. Et oplysende exempel herpå afgiver en forlængst bekendt indskrift. Den blev förste gang trykt i *Le Bas's* samling af græske indskrifter II 149 i formen

α πολις των Επιδαυριων
Τιτον Στατειλιον Τειμο

ναννει
ναι
και

I 1868 så den dygtige Epigrafiker *Foucart* stenen og læste yderligere det meste af tredje og begyndelsen af fjerde linje således (se hans note til det anførte sted hos Le Bas)

. . . ατου . . . ν . . . πριαν Μεμ-
μιανον

Da jeg så den förste gang, lykkedes det mig at læse enkelte bogstaver til; da jeg senere endnu en gang så den i fuldt sollys, fik jeg følgende text ud deraf, hvorved indskriften er bleven ikke lidt fuldstændigere:

Ἀ πόλις ἁ τῶν Ἐπιδαυρίων
Τίτον Στατείλιον Τειμο-
[κρ]άτους υἱὸν Λαμπρίαν Μεμ-
[μι]ανὸν ἀγωνοθετήσαντα
[Ἀ]πολλω[νείων] καὶ Ἀ[σ]κλαπ[ιε]ίων].

Til de i Ἐφημερὶς Ἀρχαιολογική 1883—85 udgivne indskrifter har Baunack (det anf. skrift s. 1—20) ydet et stort antal berigtigelser. Jeg har yderligere nogle bemærkninger at göre til læsemåden i enkelte af dem; nogle af dem lader det til at B. ikke har genfundet, da han opholdt sig i Hieron. På de stene, der bærer votivindskrifter, findes for en stor del nummere og forskellige symbolske tegn. Men da begge dele ikke hører med til den oprindelige indskrift, men er föjede til i en langt senere tid, tager jeg her intet hensyn til dem; andensteds agter jeg at omtale dem i sammenhæng.

6 (ɔ: Ἐφ. ἀρχ. 1883, s. 28, nr. 6). De förste linjer er stærkt forvitrede; men det lykkedes mig dog at læse så meget, at hele indskriften kan suppleres

[Ἐπ]ὶ ἱερέως
[Μ]άρκου τοῦ
Ἑρμάσκου,
ἔτους γʹ καὶ ρʹ
Ἐπαφρῦς
Μάρκου
πυροφορήσας.
Δικαιοσύνης.

Ἐ[πὶ ἱερέως]
Μ[άρ]κου [τοῦ]
Ἑρμάσκ[ου],
ἔτους δὲ [γρʹ]
Ἐπαφρῦς Μάρ-
κου πυροφο-
ρήσας. Ἀσκλη-
πιοῦ.

Begge indskrifter står på én og samme sten i to spalter, adskilte ved en lodret fure. — Årstallet 103 har næppe noget at göre med nogen almindelig udbredt tidsregning, men er vist regnet fra en eller anden begivenhed af gennemgribende betydning i helligdommens historie. Lignende tidsbestemmelser findes i mange epidauriske indskrifter. Foucart henførte dem vel med rette til Hadrians ophold i Epidauros (se hans bemærkning til indskriften *Le Bas* II 146 b). — Markos Hermaskos's sön forekommer også i en uudgiven votivindskrift.

7. Stenen blev senere benyttet til en ny votivindskrift, idet man vendte op og ned på den. Af den senere indskrift var dog intet at læse undtagen sidste linje φορήσας ɔ: slutningen af ordet πυροφορήσας. Blandt de udgivne indskrifter findes flere exempler på, at man således har benyttet en sten to gange. Når det votivstykke, som en sådan basis oprindelig havde båret, var ødelagt eller forsvundet, har senere slægter tit brugt de gamle fodstykker som et nemt og billigt materiale til opstillingen af en ny gave; sædvanlig har man da ikke engang gjort sig den ulejlighed at udslette den gamle indskrift.

10. Det 3dje tegn i navnet Σωσάμου syntes mig usikkert; man skal rimeligvis læse den almindelige form Σωδάμου. Baunacks antagelse (anf. skrift s. 11), at σ betegner udtalen δ = ð, forekommer mig höjst usandsynlig.

11. 3dje linje: εκτω (ikke εκτα), altså vel: ἐκ τῶ[ν τοῦ θε]οῦ χρημάτων el. lign.

13. Indskriften er allerede udgivet i *Corpus inscr. Græc.* 1175 og hos *Le Bas* II 146. I 2den linje står der Ἀσκληπιῶ.

30—31. Stor fællesbasis til tre statuer, sammensat af tre stenblokke med to store overliggere, hvorpå fodsporene sés. I min afskrift lyder de tre indskrifter:

a (yderst tilvenstre, fordelt på to blokke)

[Ἁ πόλις ἁ τ]ῶν Ἐπ[ι] | δαυρίων
[Πολυκρ]άτη Εὐ | άνθεος
[Ἐπι]δαύριον τ | ὸν αὐτᾶς
εὐε[ρ]γέ | ταν.

b (i midten)

Ἁ πόλις ἁ τῶν Ἐπιδαυρίων
ἀνέθηκε Εὐάνθη Εὐνόμου
Ἐπιδαύριον ἀρετᾶς ἕνεκεν
καὶ εὐνοίας, ἅς ἔχων διατελεῖ
εἰς αὐτάν.

c (til höjre)

[Ἁ π]όλι[ς ἁ τῶ]ν Ἐπιδ[αυρίων — — —]
Εὐνόμου Ἐπιδαύ[ριον Ε]ὐά[νθεος]
υἱωνὸν συμβουλε[ύο]ντα τὰ κρά-
τιστα ἐν παντὶ καιρῶι καὶ ἄνδρα
ἀγαθὸν ὄντα περὶ τὰν πολιτείαν
καὶ εὐεργετηκότα πολλὰ καὶ με[γά-]
λα τὰν πόλιν ἀρετᾶ[ς] ἕνεκεν κα[ὶ]
εὐνοίας τᾶς εἰς αὐτάν.

Indskrifterne stammer fra begyndelsen af kejsertiden. Den slægt, hvortil de tre personer hørte, har spillet en stor rolle i Epidauros. *Polykrates Euanthes's sön* nævnes i nr. 32 som en ἀνὴρ φιλόπατρις og leder af de hellige lege. Flere medlemmer af familien forekommer i de allerede udgivne indskrifter; blandt de uudgivne henligger et omfangsrigt, desværre noget ilde medtaget dekret om store æresbevisninger mod *Euanthes Eunomos's sön* til tak for alle de velgerninger, han har vist staten i gode og onde år. Rimeligvis på kejser Klaudius's tid har slægten fået romersk borgerret (se Ἀθήναιον X 529). Af flere indskrifter fremgår det, at den har blomstret endnu langt senere. Jeg vil ikke her gå

videre i detaljer, men blot fremhæve, at den brogede blanding af navne, der ved förste blik møder os i indskrifterne, for en stor del svinder ved et nærmere studium. Så mangelfuld overleveringen end er, yder den os dog i store træk vished for, at ganske få slægter, fremragende ved deres rigdom og dygtighed, lange tider igennem har indtaget en dominerende stilling i den lille doriske stat.

36. Smlgn. Baunacks bemærkninger om texten; de stemmer med mine optegnelser. De noget utydelige bogstavrester i l. 9 må læses: [το]ὺς μὲν ἐπιτηδεί[ους].

49. Begyndelsen er . . λος Ἰάσονος, slutningen καὶ Ἀσκλαπιῶι.

54. 2den linje: εὐξάμενος.

56. Indskriften lyder efter min afskrift

Π. Αἴλιος Διονίσιος
Ͻ Ἀντιόχου ἱεραπο-
λί,σας Ἀσκληπιῶ καὶ
τοῖς ἐν τῶ Ἀνακείω
θεοῖς.

Förste linje havde både jeg og andre forlængst rettet ved konjektur. P. Ailios Dionysios's fader var vel den P. Ailios Antiochos, der var præst, dengang M. Julios Apellas søgte og fandt råd i Hieron (nr. 60).

59. Baunack har, som rimeligt er, anvendt megen tid og flid både på denne stele og de øvrige större dokumenter. Jeg finder derfor i mine optegnelser kun såre lidet, som bör föjes til. L. 17 πάντα (det sidste α erkendes sikkert). L. 23 af φ (i ἀφίκετο) er en rest tilbage. L. 41 ender med ordet ἄφωνος (cfr. Baunacks bemærkning); den følgende linje har vel altså begyndt [οὗτος ἀφί]κετο. L. 79 de bogstavrester, der findes på stenen, stadfæstede en gammel konjektur af mig εἰ[ς τό] ἱαρ[ὸν ἕρπων]; af ἕρπων er nemlig endnu så meget tilbage, at bogstaverne ε . . ων er sikrede. L. 87 ἐξαίρει (eller ἐξαιρεῖ?). L. 104 παιδί (det sidste ι erkendes sikkert). L. 125 foran υ mente jeg at se svage spor af en skrå streg; navnet må da læses Λύσων..

Siden den interessante stele blev funden, har den allerede oftere været genstand for behandling. De konjekturer,

hvorved jeg allerede for flere år siden søgte at udfylde hullerne i indskriften, er derfor nu for störste delen overflødige. Jeg finder kun anledning til endnu at foreslå følgende. L. 53 [κενεὸν εἶδε τῶ]ν. L. 58—59 læsemåden ε . . |θηνανανθεμα κτλ. er sikker, men forklaringen volder vanskeligheder. Baunacks tydning gör vold på texten og er også af andre grunde lidet tilfredsstillende; den støtte for den mærkelige form ἐπιθῆν, som han mener at have fundet i et epidaurisk psefisma, svigter (se nedenfor indskrift nr. XXVIII). Jeg formoder, at der i det mærkelige ord skjuler sig et stednavn, mon ikke ἐ[ξ Ἀ]θηνᾶν ἄνθεμα κτλ., skönt byen andensteds i indskriften kaldes Ἀθᾶναι?

61. Efter mine optegnelser må indskriften læses således:

Ἀγαθῆ [τύ]χῃ.
Τιβ. Κλ. Σεῦῆρος
Σινωπεὶς Ἀπόλ-
λωνι Μαλεάτα καὶ
Σωτῆρι Ἀσκληπιῶ
κατ' ὄναρ, ὃν ὁ θεὸς
εἰάσατο ἐν τῶ ἐν-
κοιμητη[ρίω] χοι-
ράδας ἔχο[ντα] ἐπὶ
τοῦ τραχή[λου] καὶ
καρκίνον [τοῦ ὠτ]ὸς
ἐπιστά[ς . . . . . .]ως,
οἷός ἐστ[ιν . . . .]
ἐπὶ ἱερέω[ς Μα]ρ.
Αὐρ. Π . . . . . . ου
ἔτους [ἑκατο]σ-
στοῦ π[ρώτ]ου.

L. 1 af τύχη er ΥΗ bevaret. L. 8 af ρ ses endnu den lodrette streg. L. 10 af χη er den øverste halvdel bevaret. L. 11 af τ i ὠτός ses en del af den vandrette streg. L. 12 ender, hvad også Baunack har set, med sammenskrevet ως; det nærmest foregående bogstav har været τ eller γ. L. 13 mon οἷός ἐστ[ιν ἐν τῶ ναῶ]? L. 14 af α ses endnu den ene skrå streg. Fornavnet Μάρκου findes forkortet på samme måde

i indskriften nr. III (se nedenfor s. 268). L. 16—17: det forundrer mig, at ingen af de tidligere udgivere har set, at disse to linjer indeholder en årsangivelse skreven helt ud. De forsøg, man har gjort på at udfylde lakunerne, er aldeles forfejlede. Det supplement jeg har indsat, kan ikke betragtes som helt sikkert; der kan også have stået f. ex.:]*διακο*]*σ*[*ιο*]*στοῦ π*[*έμπτ*]*ον*.

64. L. 3 *Πανσανίας*

65. Stenen har længe ligget oven jorde; indskriften er derfor meget utydelig. Slutningen lyder således

[ἱερα]πολή-
σας ἔτους π[α']
κελεύσαντι
Διὶ Ἀσκληπιῷ

Af årstallet kunde jeg kun med sikkerhed bestemme det förste tegn.

70. Mine optegnelser angående den förste linje stemmer ikke ganske med Baunacks text. Men indskriften er så utydelig, at jeg ikke med sikkerhed kan supplere den.

73. I „museet“ fandt jeg et fragment, som passede til den udgivne del af indskriften. Denne lyder nu således:

Μύριος ἀνθρωπο . . . .
νυκτὸς πρεσβυτατ . . . .
ἱερεὺς Νε[ικ]έρως

Jeg formår ikke at supplere den.

79. L. 2 ses endnu *ν* foran *γυναῖκα*. Efter bogstavernes form stammer indskriften fra den förste kejsertid. Kabbadias's supplement er derfor urigtigt.

80. De tilföjelser, jeg har at göre til Baunacks omhyggelige kollation, er höjst ubetydelige. L. 19 *ς* i *ὑγιής* erkendes sikkert. L. 20 de ubetydelige bogstavrester, der findes, stadfæster supplementet *θ*[*άλασσ*]*αν*. L. 23 *ἀ*[*βάτ*]*ωι*. L. 62 efter *τα* (slutningen af linjen) synes at stå *ι*. L. 69 *κ* sikkert (*Ἀλικός*). L. 72 *περ*[*ὶ τ*]*ὸν ἀ . . . .* L. 97 efter *δύναμιν* sés rester af *ε*. L. 122 efter *Καφυιᾶν* ses en lodret hasta. L. 129 *περὶ παίδω*[*ν*].

L. 8 foreslår jeg supplementet ἀπάγον[τα ὁ θεὸς νιν]κτλ. L. 67 er det vistnok rigtigst at supplere κόρας eller κόρας οἱ; dertil passer tilföjelsen τάς καλουμένας bedre end til det af Diels Hermes 23, 286 foreslåede λογάδας.

84. L. 3 αἱ προύγοι (både ι og ο ses tydeligt). L. 42 den øverste del af λ er bevaret. L. 50 på stenen læses tydeligt Μοιρᾶν. L. 60 det sidste ς i Ἀσκληπιός bevaret. L. 75 Ἀσκλαπιέ.

99. Baunacks bemærkninger om texten i förste linje stemmer med mine optegnelser; imellem ω og ο er der kun plads til tre tegn. Der kan næppe være tvivl om, at man skal søge et tilnavn til Dioskurerne i förste linje; mon [π]λω[τικ]οῖν?

100. Faderens navn har Kabbadias læst forkert; på stenen står Ἐργίλου. Aristarchos Ergilos's sön nævnes som giver i en anden votivindskrift, der endnu henligger uudgivet.

Indskrifterne fra förste udgravningsår blev udgivne i det græske tidsskrift Ἀθήναιον 10 Bd. De har haft den ufortjente vanskæbne at blive meget lidt påagtede. Gardthausen har i *Rheinisches Museum* 45. Bd. s. 612—621 efter Baunacks afskrifter udgivet fem, som angår det romerske kejserhus, uden at vide eller ialfald uden at omtale, at de alle i forvejen fandtes trykte i det nævnte tidsskrift; Baunack har ligeledes et par steder i sin afhandling offentliggjort „inedita“, som findes sammesteds. At det ikke blot er epidauriske indskrifter, som er undgået B.'s opmærksomhed, viser hans afhandling i *Philologus* 48. Bd. Det er ikke min hensigt at rette nogen stærk bebrejdelse mod de nævnte tyske lærde herfor, men blot ved disse exempler at vise, hvor vanskeligt det er at overskue den store epigrafiske litteratur — selv for vore sydlige naboer, som plejer at regne det for en dødssynd ikke at „kende litteraturen“, når man behandler filologiske og archæologiske æmner[1]).

[1]) Et andet exempel, også hentet fra Baunacks arbejde, kan tjene til at vise, hvor farligt det er at bygge slutninger på ufuldstændige

Texten i de indskrifter, som er trykte i Ἀθήναιον, giver iøvrigt kun anledning til få bemærkninger.

S. 529, 4. På stenen står σεβαστό[ν].

552, 1 = *Rhein. Mus.* 1890 s. 617 nr. V. Den förste linje er udeladt i Kabbadias's text; skönt den synes bortmejslet med vilje allerede i oldtiden, læser man dog endnu ordet Αὐτοκράτορα.

554, 7. Indskriften står på en plade med ophöjet ramme, af den slags som i Romertiden jævnlig indmuredes i offentlige bygningers ydervæg og indeholder meddelelser om deres opførelse. Desværre er der kun lidt tilbage af denne vigtige tavle. De ord, hvis begyndelse endnu findes, kan nok suppleres med nogen sandsynlighed; men videre kan man næppe nå, med mindre der findes andre fragmenter af samme tavle

Ἀπόλλωνι Μα[λεάται] . . . . . .
ἐκ θεμελ[ίων] . . . .
τα καὶ πυρια[τήριον?] . . . .
μένοις πᾶσ[ιν] . . . .
ὑπάτου Ῥ[ωμαίων] . . . . Μυ-
[σ]ίας τ . . . .
αγ

Μυ læses på et lille stykke af randen til höjre; jeg har henført det til femte linje. Af förste bogstav i sjette linje findes på stenen kun en vandret streg, der ligeså godt kan stamme fra et σ som fra et γ.

---

indskrifttexter. Af en lang, stærkt forvitret indskrift ved Tholos har Baunack afskrevet ordene τοῦ Ἀσκλαπιοῦ εἰκόνα χαλκίαν (anf. skrift s. 7 not.), så enhver må tro, at her er tale om en Asklepiosstatue af bronze. Ved at arbejde længe med indskriften under gunstig belysning fik jeg slutningen afskrevet i sammenhæng. Stenen bærer et lakedaimonisk dekret til ære for den tidlig afdøde Titos Stateilios Lamprias, og vedkommende sted lyder ἀναθεῖναι δὲ αὐτοῦ καὶ ἐν Ἐπιδαύρωι ἐν τῶι ἱερῶ[ι] τοῦ Ἀσκλαπιοῦ εἰκόνα χαλκίαν κτλ.

Ikke få indskrifter findes udgivne for förste gang i Baunacks afhandling, deriblandt nogle som frembyder stor interesse. Da de gennem B.s arbejde måske ikke vil blive synderlig udbredte blandt filologiske læsere i Norden, optrykker jeg dem her, så meget mere, som de hos B. fremtræder i en lidet overskuelig form, for en del spredte omkring i noter og anmærkninger. Til flere af dem må der desuden göres ret væsentlige ændringer og tilföjelser. B.s målsangivelser har jeg beholdt; mine afviger hist og her en smule derfra.

I = B. s. 14, 72. Höjde 52 ctm., bredde 55½ ctm. Bogstavernes höjde 2—2½ ctm.

Ἀθανᾶς Στοιχείας
Σμάραγδος Σμαρά-
γδου πυροφορήσας.

II = B. 14, 66. — H. 73, B. 61, T. 30; BH. 5.

Ἀπόλλωνος
Δηλίου
Εὔτυχος ⟩ πυρο-
φορήσας
τὸ η καὶ πε

L. 2 B.: Ἡλίου. L. 5 B.: τὸ ψι(?) καὶ πε. Den femte linje kan jeg ikke tyde med sikkerhed. Det går næppe an at læse τὸ η′ καὶ π′ ἔ(τος). — Uudgivne indskrifter viser, at flere af Eutychos's frænder har tjent Asklepios som pyrforer og præster.

III = B. s. 21, d, smlgn. s. 5, 37. — Lille marmoralter. H. 30½, B. 19½—21½, T. 16—16½. BH. 1,2.

Ἀγαθῆι τύχηι.
Ἀπόλλωνι Πυ-
θίωι Πατρώ-
ω ὁ ἱερεὺς τοῦ
Σωτῆρος Ἀσκλη-
πιοῦ τὸ ρπα′ Μάρ.
Ἰούν. Δαδοῦχος
τῶν Ἐλευσεῖνι
μυστηρίων.

IV = B. s. 2, d. — Lille marmoralter.

Τόνδ' ὑμῖν Βρασί-
δας [ξ]υνήιον ἵστα-
το βωμόν.
Φοῖβε πάτερ καὶ
παιδὶ τεῷ καὶ τ[οῖ-]
[ο] γενέθλῃ (bladornament).
οὕνεκ . . . . ως
ἀκεσ . . . . . εω
γι . . . .

L. 2 B.: ξυνήιον. L. 4 B.: π[ά]τερ. L. 5—6 B.: τ[ῇ] γενετε[ίρ]ῃ. Jeg mener med sikkerhed at have læst ordet γενέθλῃ og så også spor af de to o'er i τοῖο. Trekløveret Apollon, Aigla, Asklepios, som B. mente at have fundet her, forekommer, mig bekendt, ellers ikke i nogen votivindskrift. — L. 7 B.: οὕνεκ???νος. L. 8 B.: ἀκεσ???ντεω [1]).

V = B. s. 4, 5. Det øverste af en cylinderformet pille med simpel profil; fragmentets H. 20, omkreds 51. Det nederste af den samme pille er også bevaret, tilligemed et firkantet fodstykke, hvori det er befæstet. Indskriften stammer fra den alexandrinske tid.

Εὐθύμαχος
ἀνέθηκε
Ἀρτέμιδι.

VI = B. s. 4, 5. — H. 43, B. 46, T. 35.

Ἀρτέμιτος
Σαρωνίας.

VII = B. s. 4, 5. — Pille af kalksten. H. 117, B. 38, T. 29.

Εὐκράτης
Ἀσκληπιῷι
ἀνέθηκε.

---

[1]) Trykkeriet har ikke kunnet gengive de punkterede bogstaver i B.s text. De, som ønsker nöjagtig oplysning om, hvilke tegn han angiver som usikre, må jeg derfor henvise til hans afhandling.

VIII = B. s. 8, 57. — Lav kalkstenspille uden profilering. H. 69, B. 40½, T. 30.

Νεικέρως Καλλιμάχου
ἱεραπολίσας Ἀσκλη-
πιῶ ἐπηκόωι.
Ὕπνωι.

Kun sidste linje er udgivet hos Baunack. Den er föjet til hovedindskriften i en sén tid. Det samme er tilfældet med den anden dedikation til Hypnos, som B. omtaler sammen med denne (se nr. XX), — Forøvrigt er det en ældre basis, som *Neikeros* har benyttet til sin votivgave (smlgn. min bemærkning ovenfor, s. 261 nr. 7). Den oprindelige indskrift er bevaret, men der er ingen anledning til her at aftrykke den.

IX = B. s. 13, 61. — Pille af kalksten, stærkt beskadiget foroven; K. 126, B. 37, T. 28.

. . . .
. ε . . ο . . . . νος
στη . . . . Ἀσκληπιέ
τονδε . . . . (τ?)ρον ἀειρά-
μενος . . . . (α?)νερον
ὄψιν σῆς τέχνης, πρὶν γάρ
σὰς εἰς χέρας ἐλθεῖν
σῶν τε τέκνων κεῖμαι
νούσου ὑπὸ στυγερᾶς
ἔνπνος ὢν στῆθος χει-
ρῶν τε ἀκρατής, σὺ δέ,
Παιάν, πεῖσ[ά]ς με ἀρᾶσθ[αι]
τόνδε ἄνο[σ]ον διάγειν.

Hvormeget der mangler af indskriftens begyndelse, lader sig ikke afgöre med vished, da man på grund af stenens stilling ikke kan komme til at undersøge den. Ovenstående text har jeg afskrevet efter et papirsaftryk. De förste linjer har flere og mindre bogstaver end de sidste; de manglende tegns antal kan ikke angives aldeles bestemt, da skriften er meget uregelmæssig.

X = B. s. 2 c [a]). — H. 37½, B. 17, T. 14.

Παντελίη
Βάκχω τε
καὶ αὐτῇ
Φερσεφονείῃ
ἱεροφάντης
εἶσ' ὁσίῃ θεο-
πει[θέι] γαίων
. . . . τος
. . . .
. . . .

Baunack bemærker med rette, at der ialt kun kan have stået tre hexametre på stenen. Af det sidste kunde jeg kun læse de tre bogstaver i slutningen af 8de linje.

XI = B. s. 2 c [b]). — H. 32½, B. 16, T. 16.

[Π]αντελίη
Βάκχω τε
καὶ αὐτῇ Φερ-
σεφ[ο]νείῃ
ἱερ[οφάν]της
εἶ[σ' ὁσίῃ θ]εο-
[πειθέι γαίων]
. . . .

Baunack har endnu læst et par af de bogstaver, jeg ovenfor har betegnet som forsvundne.

XII = B. s. 3 e. — Det nederste af et lille marmoralter. H. 17, B. 10½, T. 8.

. . . . κλη
. . . Ηρακλέ-
[ους β]ωμὸν
[ἱδρ]ύσατο
[εὐχ]αριστήρι-
[ον] ἔτους ρλα'.

L. 1: Baunack har foran κ set rester af ε. Hvor mange tegn der mangler i linjernes begyndelse, kan ikke bestemmes med vished. Supplementet i begyndelsen af tredje linje kan ikke betragtes som aldeles sikkert.

XIII = B. s. 36 not. [11]). — H. 53½, B. 121, T. 36. BH. 5—6.

῞Ηρωος Κλαικοφόρου.

XIV = B. s. 8, 57. — H. 48, B. 34, T. 16.

Ἡφαίστου.
Ἐπαφρίδειτος
Ἐπαφροδείτου πυ-
ροφορήσας τὸ ε′
λ′ρ′ ἔτος Ἀσκληπιῷ.

Sidste linje mangler hos Baunack. Det sidste tegn i L. 4 er som B. angiver, Ͱ. Det kan kun læses som ε′; thi σ har i indskriften formen Σ, og σλρ′ vilde jo heller ingen mening give. I årstallene findes stundom de lavere tegn sat foran de höjere; fra „år 135“ (sml. min bemærkning s. 261, nr. 6) stammer sandsynligvis også en af de uudgivne votivindskrifter.

XV = B. s. 2 a. — Lille marmoralter. H. 18½, B. 11½, T. 10½. BH. 1.

Μεγάλῃ
Μητρὶ
Θεῶν
ὁ ἱερεὺς
Διογένης.

XVI = B. s. 8, 57. — H. 14, B. 21½, T. 17. BH 1.

Ἱαρεὺς Ἀρίσταρχος,
πυρφόρος [Δ]αμοκλῆς
Πανὶ ἀνέθηκαν.

Denne indskrift (samt nr. XXVII og XXX) har jeg ikke set. Der er al sandsynlighed for, at præsten Aristarchos er identisk med Aristarchos Ergilos's sön, ophavsmand til to andre votivindskrifter (se s. 266 nr. 100).

XVII = B. s. 2 b. — H. 28,6, B. 13,4, T. 11,8. BH. 1.

Τελεσφό-
ρω [ἐπ]ηκό-
ω......
....

XVIII = B. s. 5, 33.

Τελεσφόρω.

XIX = B. s 6, 52. — H. 64, B. 160, T. 49.

Ὑγιείαι.

står der med store i sen tid indhuggede bogstaver på stenen. Oprindelig bar denne en anden indskrift, som er udslettet eller forvitret; kun sidste linje deraf er endnu nogenlunde læselig

Ἀθηνογένης Ἀριστομένους Λαβρέας Δαμοπείθου[ς] Ἀ[ρ]γ[εῖ]οι ἐ[π]οή[σ]α[ν].

Baunacks læsning afviger en lille smule fra min.

XX = B. s. 8, 57. — H. 115, B. 39, T. 80.

Ὕπνωι.
Ἱαρομνάμονε
[Ἀ]λεξικλῆς
Λυκέας
ἀνέθεν.

Baunack har kun afskrevet de to förste linjer (l. 2: ἱαρομνάμονες; „mit den darauf folgenden fast unleserlichen Namen habe ich mich nicht abgemüht“). Ordet ὕπνωι er först i sen tid med rå og plumpe bogstaver indhugget over den oprindelige gamle indskrift. Denne hører til en særskilt lille klasse blandt de epidauriske votivindskrifter, der ikke nævner den gud (Asklepios), til hvem gaven var bestemt; de skyldes for en del ligesom den foreliggende *hiaromnamonerne.*

XXI = B. s. 1 not. [2]) og s. 3, 3.

Ὁ ἱερεὺς [τοῦ] σωτῆρος Ἀσκ[ληπιοῦ......]
ου δᾳδοῦ[χος] τοῖν θεοῖν Ν...........
νου Ἀθη[ναῖο]ς τὸ ἄγαλμα ἱδ[ρύσατο].

Indskriften står på to sammenpassende fragmenter af et lavt fodstykke; foroven ses endnu noget af fordybningen til statueplinthen. Baunack har på de ovenfor anførte steder udgivet hvert fragment for sig uden at se, at de hørte til samme indskrift. — I slutningen af förste linje har der måske stået et tilnavn til Asklepios, hvortil ου i begyndelsen af anden linje hører; slutningen af linjen har da indeholdt præstens navn og begyndelsen af hans faders. Det sidste bogstav i tredje linje er af Baunack læst som α.

XXII = B. s. 5, 48. — Fragment. H. 12, B. 8, T. 7.

. . . . δος . . . .
. . . . κοω . . . .

XXIII = B. s. 20, 88. — Fragment. H. 12½—18, B. 25, T. 1 .

Εὐκλιππ . . .

XXIV = B. s. 4, 30. — H. 26, B. 76½, T. 53.

Ἁ πόλις [ἁ] τᾶν Ἐπιδαυρίων Εὐάνθην
Εὐνόμου ἀρετᾶς ἕνεκα καὶ
εὐνοίας τᾶς εἰς αὐτάν.

Baunack: Ἁ πόλις τῶν κτλ.

XXV = B. s. 15, 77.

Ἀχαιοὶ καὶ Βοιωτοὶ καὶ
Φωκεῖς καὶ Εὐβοεῖς καὶ
Λοκροὶ καὶ Δωριεῖς Τῖτον
Στατείλιον Τειμοκράτη
γραμματέα αὐτῶν γενόμενον
ἀρετῆς ἕνεκα.

Baunack læser i l. 4 Τειμοκράτ[ους], l. 5 γραμματέα μ τόν γενόμενον og udelader l. 6. — Under hovedindskriften findes på stenen ordlyden af den beslutning, ifølge hvilken Timokrates's billede blev opstillet i Hieron. Af mangel på tid måtte jeg nöjes med at afskrive begyndelsesordene af den utydelige indskrift; de viser, at de sædvanlige indledningsformler, som i dette tilfælde vilde have haft særlig interesse, her ikke ere

tagne med: Ἐπειδὴ Τῖτος Στατείλιος Τιμοκράτης ἀνὴρ ἀξιό[λ]ογος καὶ τοῦ πρώτου τάγματος κτλ. Jeg vil muligvis andensteds få lejlighed til i sammenhæng at fremstille, hvad man véd om den ansete slægt, hvortil *T. Statilios Timokrates* hørte; her nöjes jeg derfor med at henvise til *Foucarts* bemærkninger, *Le Bas Inscr.* II, 148.

XXVI = B. s. 6, 52.

[Μορφᾶς μ]ὲν χαλκὸς τετυπωμένος εἰκόνα τάνδε
[ἀμφα]ίνει, τόλμας δ' ἔργα βροτοῖς ἀρετά,
ἀνθ' ὧν, Τηλέμναστε, τὸν Ἀντιφάτα σε γεγῶτα
υἱέα, συνμαχίας δ' ἔξοχον ἁγεμόνα
Κρηταιεῖς ἔστασαν ἀριστεύσαντες ἐν αἴχμαι
(ἐσθλοῖς γὰρ τιμᾶν τοὺς ἀγαθοὺς ὅσιον)
σοὶ καλὸν ἄνθεμ', ἄναξ Ἀσκλαπιέ, τᾶιδ' Ἐπιδαύρωι,
Γόρτυν ἐφ' οἷς αὐχεῖ τοῦδε γεγῶσα πάτρα.

Λαβρέας Δ[α]μοπείθεος [Ἀ]ργε[ῖο]ς ἐ[π]οί[η]σε.

Et par af de bogstaver, der her er angivne som tydelige, har jeg ikke kunnet læse med sikkerhed; men da de ikke er af betydning for forståelsen, har jeg ikke fundet det nødvendigt at ændre Baunacks text. Dog har jeg l. 4 trykt υἱέα, da jeg ikke så noget spor af et iota. L. 3 har min afskrift Α istfr. Λ. Supplementerne i förste og anden linje skyldes *Meister* (se Baunacks skrift s. 102); μὲν og ἀμφαίνει, hvad også jeg havde formodet, tør vel ansés for rigtigt, og da μορφᾶς vistnok træffer meningen, har jeg ikke betænkt mig på at optage det i texten, skönt man vel ikke med vished kan påstå, at just dét ord oprindelig har stået på stenen.

Indskriften har særlig interesse ved, at de forhold, hvortil der sigtes, er kendte fra Polybios's historie. Vi får derved tillige at vide, at de argiviske kunstnere *Labreas* og *Athenogenes*, som i fællig udførte flere værker til Asklepioshelligdommen, levede henimod midten af andet århundrede för Christus.

XXVII = B. s. 18, 81.

Μεσσαλεῖναν Νέρωνος
Κλαυδίου Καίσαρος Σε-
βαστο[ῦ] Γερμανικοῦ
[γ]υναῖκα.

Efter Baunacks angivelse findes indskriften på den tredje side af den basis, der på to andre sider bærer indskrifter til ære for *Thearidas Lykortas's sön* og *Agrippina* (Ἀθήναιον X 528, 1). Så korte texterne end er, har dette fodstykke dog interesse som en tydelig kommentar til de mange kvindestatuer med løst indsatte hoveder, som findes rundt om i alle samlinger. Den påtvungne kejser- og kejserinde-hyldest søgte man at slippe så let over som muligt; et nyt hoved på den gamle statue, en drejning af fodstykket, en ny indskrift på den side, der nu kom frem — og den nye herskerinde stod fix og færdig.

XXVIII = B. s. 9, 58—59. — Det øverste af en marmorstele kronet af en gavl med akroterier. (H. 39), B. 33½. T. 6½. BH. 1,2

Θεός, τύχα ἀγαθά. Ἔδοξε τοῖς
[Ἐ]πιδαυρίοις Ἀστυπα[λ]αιεῦ-
[σ]ιν ἀποίκοις Ἐπιδαυρίων
ἐοῦσιν καὶ εὐεργέταις ἀτέ-
[λ]ειαν εἶμεν πάντων καὶ ἀσυ-
λίαν καὶ ἐν ἰράναι καὶ ἐν πο-
λέμωι καὶ κατὰ γᾶν καὶ κατὰ
θάλασσαν καὶ τὰ ἰαρ[ώμ]ατα
[τ]ῶν Ἀστυπαλ[αι]έων πέ[μ]πεσ-
[θα]ι σὺν τᾶι τ[ῶν] Ἐπιδαυρίων
[πομ]πᾶι καὶ θ[ύε]ν τοῖς θεοῖ[ς]
[τοῖς] ἐν Ἐπι[δαύρωι . . . .]
. . . .

B. har ikke trykt hele indskriften i sammenhæng, men kun de partier deraf, som ikke hører til de sædvanlige formler, der bruges i æresdekreter. I betegnelsen af, hvad der er læseligt og hvad ikke, er der en ubetydelig forskel mellem

B.s og min afskrift. Slutningen af indskriften har B. skrevet forkert af. Hvad suppleringen af de små huller angår, må jeg med bestemthed tilbagevise infinitivformen θεῖν (l. 11), som B. med stor lærdom har konstrueret efter forskellige andre dialektformer af τίθημι, og som han anfører til støtte for den ligeså tvivlsomme form θῆν (Ἐφημ. ἀρχαιολ. nr. 59 l. 59, se ovenfor s. 264). På stenen ses endnu en lille rest af det sidste af de to bogstaver, der mangler, en vandret streg forneden. Da her jo må have stået en vokal, er det så godt som sikkert, at ordet har endt på -εν ɔ: den epidauriske dialekts infinitivendelse.

At den προπομπεία, der ved dekretet tilstås staden Astypalaia, gælder for ἁ πανάγυρις τῶν Ἀσκλαπιείων, følger af sig selv.

XXIX = B. s. 4, 23. — H. 30, B. 19, T. 8½.

Καλλιφ — —
Τιμοστ — —
χαῖρε
(Olivengren).
Νικαρὼ Δα — —
Καλλιφάη — —
Τιμοστ — —
— — — —

L. 4 ender i Baunacks afskrift på Μ (istfr. Δα).

XXX = B. s. 21. — Gravsten funden i Palæo-Ligurio. H. 31, B. 45, T. 11. BH. 3½.

Νικασὼ
χαῖρε.

XXXI. Et nyt fragment af en af stelerne med mirakelhistorierne har Baunack udgivet s. 20. Da der i hver linje kun er bevaret nogle få bogstaver, kan man ikke få noget ud deraf.

Kbhvn, oktober 1891.

Mindre Meddelelser.

Τοῖ Λακεδαιμονίοις.

Det hos Pausanias V, 24, 3 omtalade bekanta epigrammet:

Δέξο ἄναξ Κρονίδα Ζεῦ Ὀλύμπιε καλὸν ἄγαλμα
ἱλάῳ θυμῷ τοῖς Λακεδαιμονίοις,

har i sitt 1876 vid gräfningarne i Olympia återfunna original följande utseende (jfr Röhl Inscr. graec. ant. no. 75, Dens. Imag. inscr. graec. ant. pag. 24, no. 18, Roberts Introd. to Greek Epigr. I, no. 261, Cauer Delectus, 2 ed., no. 14):

. . . (οϝα)ν . (ξ)κρονιδα(ζ)ευολυνπ
ιεκαλοναγαλμαhιλ(ε)ϝο
. . . μοιτοιλακεδαιμονι(ο) . (. .)

(Luckorna äro utmärkta med punkter; de bokstäfver, som lidit någon betydligare skada eller också möjligen från början varit felaktigt bildade, har jag satt inom parentes.)

Epigrammets hexameter, sådan den föreligger på inskriften, öfverensstämmer alltså i allt väsentligt med dess hos Paus. gifna lydelse; den senare har endast på ett par ställen gifvit ett yngre skick åt språkformen och ortografien (inskr. *ϝάν[α]ξ, Ὀλύνπιε*) — såvidt man nämligen i nämda hänseende får lita på hans vulgatatext. I pentametern tycks han däremot med mindre trohet ha återgifvit originalet. Om de olika försök, som gjorts att på detta ställe supplera inskriften, jfr t. ex. Roberts och Cauer å a. st. De båda följande tyckas hafva vunnit den största tillslutningen (jag anför dem i vanlig ionisk omskrift): *ἱλί̣ϝῳ[ι θυ]μῶι τῶι Λακεδαιμονίω[ι]* Curtius, Kaibel, Cauer — *ἱληϝὼ[ς δά]μωι τῶι Λακεδαιμονίω[ν]* Ahrens, Röhl (Roberts). Af dessa versioner har den förra, ehuru mindre elegant och ledig, ett gifvet företräde därutinnan, att den vida närmare ansluter sig till Pausanias' text, ty att denna i någon större utsträckning skulle bero på konjekturer vare sig af denne författare själf eller hans afskrifvare, förefaller högst otroligt. Hvad nu specielt det första ordet beträffar, så blir man säkerligen alltmera ense därom, att detsamma verkligen varit *hιλεϝο[ι]* — *ἱλί̣ϝῳ*; Pausanias har så-

lunda här endast insatt den vanliga och honom mera, eller troligare ensamt bekanta episk-poetiska formen ἴλᾱος, om hvilkens förhållande til ἴλη(ϝ)ος, ἴλεος (äfven dor.) man t. ex. kan jämföra Solmsen i Zeitschr. f. vgl. Sprachf. XXIX, 351 (G. Meyer Griech. Gramm.[2] s. 149, not.). Det ligger då nära tillhands att göra sig den frågan, om icke möjligen ett likartadt förhållande äger rum med slutorden *τοι λακεδαιμονιο*.. i fhde till Paus. *τοῖς Λακεδαιμονίοις*, d. v. s. om icke äfven här Pausanias' afvikelse är af rent formel natur, en oväsentlig modernisering. Man behöfver ju blott uppkasta denna fråga, för att genast besvara den jakande. Den „satsfonetiska" assimilationem af slutande -ς med början*de* λ- i nästa ord är numera, sedan de senaste kretiska upptäckterna, en välbekant företeelse: jfr stora Gortynerinskr. X, 33 *τιλ λει* (= *τις λῇ*), V, 32 *τοιλ λειονσι*, Mus. Ital. II, 658 no. 19 *τοιλ λε*..., Mittheil. d. deutsch. arch. Inst. in Athen X, 95 *τοιλ λατοσιοις*. Att lakoniska dialekten känt till samma assimilation, framgår af uttrycket *ἐλ Λακεδαίμονα* Cauer Del.[2] no. 26, hvilket utan tvifvel är att förstå såsom = *ἐς* [icke *ἐν*] *Λ—α*, något som G. Meyer Gramm.[2] § 267 och efter honom flere andre (Solmsen Zeitschr. f. vgl. Sprachf. XXIX, 347, Schulze Quaest. homer. spec. pag. 3 n. 5, jfr Bechtel i Collitz' Sammlung der griech. Dialektinschr. III, 2, s. 116) påpekat. I analogi härmed bör urspr. *τοῖς Λακεδαιμονίοις* i lakon. dial. ha gifvit *τοῖλ Λ—οις*. Detta föreligger också i vår inskrift, endast med förenkling af —*λ λ*— till —*λ*—, en förenkling som ju hvarken ur språklig eller ortografisk synpunkt kan väcka någon förvåning, isynnerhet som föregående vokalljudet är långt och ingen konsonantgemination för öfrigt förekommer i inskriften. Jfr t. ex. st. Gort.-inskr. *ταδικας* = *τᾶς δίκας* etc. (Baunack Die Inschr. v. Gortyn s. 18), attiska inskr. *εἰστήλην* (senlakon. *εἰστάλαν* Müllensiefen De titulorum lacon. dial. 65), *τῆστήλης*, *τοὺστρατηγοὺς* o. dyl. (Meisterhans Gramm. der att. Inschr.[2] ss. 70, 71—72). Jag förmodar, att den Hesychiska glossan *τοί*, d. v. s. för ifrågavarande betydelse *τοῖ*, — — *ἀντὶ τούτοις* är abstraherad ur sådana förbindelser som de nu nämda: *τοῖ(ς) λ*—, *τοῖ(ς) στ*—, *τοῖ(ς) σπ*— o. s. v. och följaktligen icke får begagnas på det sätt, som J. Baunack gjort i sina Studien I, 175.

Det fins sålunda intet skäl till den förmodan, att -ς i *τοῖ* (*Λακεδαιμονίο*[*ις*]) blott genom onöjaktighet å stenhuggarens sida kommit att utlemnas (jfr. Schubart Jahrb. f. Philol, CXV, 1877, s. 386, Hinrichs D. Litteraturz. 1882, s. 1643), hvilket antagande skulle synas mig vara att föredraga såsom det lindrigaste, ifall icke en tillfyllestgörande språklig förklaring låge så nära tillhands.

Upsala, juli 1889.

O. A. Danielsson.

Xenophontea.

Hellen. I 7, 8. *μετὰ δὲ ταῦτα ἐγίγνετο Ἀπατούρια, ἐν οἷς οἵ τε πατέρες καὶ οἱ συγγενεῖς σύνεισι σφίσιν αὐτοῖς.*] *φράτερες* haud dubie rescribendum esse postquam ipse intellexeram, in coniecturam *φράτορες* iam Brunckium et Zeunium incidisse vidi; quibus cum laudem debitam reddam, meam ipsius emendationem ad scripturam librorum paulo propius accedere sincere gaudeo.

Ibid. § 29. *Ἐρασινίδης δ' ἐπὶ τοὺς πρὸς Μυτιλήνην πολεμίους τὴν ταχίστην πλεῖν ἅπαντας.*] Nulla fere mutatione dativus *Μυτιλήνῃ* restituatur.

Ibid. § 33. *μή, τοίνυν, ὦ ἄ. Ἀ., ἀντὶ μὲν . . . ., ἀντὶ δὲ τῶν ἐκ θεοῦ ἀναγκαίων ἀγνωμονεῖν δόξητε, προδοσίαν καταγνόντες ἀντὶ τῆς ἀδυναμίας, οὐχ ἱκανοὺς γενομένους κτλ.*] Hartmannum (anal. Xen. p. 293) hunc locum desperasse non miror, nec id ipsum, rectene *ἱκανῶν γενομένων* scribi censuerit, pro certo diiudicare audeo. Summa autem difficultas verbis *ἀγνωμονεῖν δόξητε* continetur, de quibus id solum mihi constat, subiectum verbi *ἀγνωμονεῖν* duces reos non esse; quod si ita esset, *ἀγνωμονῆσαι* necessario scriptum esset. Nam Breitenbachium sic vertentem: „das habe böser Wille derer verschuldet, die . . . .“ valere jubeo. De populo inique et crudeliter iudicante *ἀγνωμονεῖν* fortasse ferri potest; quamquam *ἀσυγγνωμονεῖν* longe maluerim, quod verbum adiectivo *ἀσυγγνώμων* Demosth. XXI 100 tradito satis firmari opinor. Sed verbum *δόξητε* periphrasim satis inutilem habet, quae ut tollatur, fortasse *ἀγνωμοσύνην ἐνδείξησθε* scribendum.

II 3, 16. *εἰ δέ, ὅτι τριάκοντά ἐσμεν καὶ οὐχ εἷς, ἧττόν τι οἴει ὥσπερ τυραννίδος ταύτης τῆς ἀρχῆς χρῆναι ἐπιμελεῖσθαι, εὐήθης εἶ.*] Verba *ὥσπερ τυραννίδος* hoc loco inepta esse alii recte viderunt, sed nimis audacter deleverunt. Melius G. Hermannus ante *ὥσπερ* particulam *ἢ* inseri voluit; sed nescio an Xenophon *τυραννίδος* solum scripserit, quo genetivo non intellecto facile fieri potuit, ut *ὥσπερ* adderetur. De particula *ἢ* in comparatione ante genetivum omissa conferantur quae exempla in spicil. Thucyd. ad VIII 5, 3 (huius vol. p. 166) collegi, in primis Xenophontis ipsius locus q. e. comm. III 11, 5, qui etiam ea re nostro similis est, quod genetivus comparativus antepositus est.

Ibid. § 27. *εἰ μὲν τοίνυν ἐξ ἀρχῆς ταῦτα ἐγίγνωσκε, πολέμιος μὲν ἦν, οὐ μέντοι πονηρός γ' ἂν δικαίως ἐνομίζετο·*] Omissionem particulae *ἂν* in priore membro factam neque ea re, quod in secundo posita est, neque vero iis quae Madvigius synt. Gr. § 118 b extr. attulit satis excusari arbitror, et facile post *μὲν* intercidere potuit.

Ibid. § 50. *γνοὺς ὁ Κριτίας ὅτι εἰ ἐπιτρέψοι τῇ βουλῇ διαψηφίζεσθαι περὶ αὐτοῦ, ἀναφεύξοιτο,*] *ἀποφεύξοιτο* restituendum esse quis non videt? Theramenes enim ut ex iudicio evaderet, non refugeret fore Critias intellexerat.

Carolus Hude.

Spicilegium Aristoteleum.

Mihi per hanc hiemem ad usum scholae editionem libelli Aristotelei nuper reperti a Kaibelio et Wilamowitzio egregia diligentia sagacitateque confectam pertractanti emendatiunculae quaedam occurrerunt, quas non omnino inutiles fore speraverim.

Cap. 4 § 2. *ἐγγυητὰς δ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ τέλους δεχομένους, οἵπερ οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἵππαρχοι.*] Utut ea quae proxime praecedunt scribenda sunt, vix dubitari potest quin post *οἵπερ* verbum *εἰσιν*, quod compendio scribi solet (cf. ed. Kenyonis p. LII), interciderit; quod si abest, haec sententia falsissima evadit: sponsoribus quattuor ex eadem classe acceptis, ex qua (*οἵπερ — ἐξ οἵπερ*) praetores et praefecti equitum *accipiant*.

C. 6 § 3. *ὥστ' — ἀμφοτέροις ἀπεχθέσθαι καὶ περὶ πλείονος ποιήσασθαι κτλ.*] Suspicionem, qua post *ἀπεχθέσθαι* infinitivum *ἑλέσθαι* propter homoeoteleuton excidisse putaveram, confirmavit extremum caput 11: *εἵλετο πρὸς ἀμφοτέρους ἀπεχθέσθαι*; verba autem *ἀπεχθέσθαι* et *περὶ πλείονος ποιήσασθαι*, genere notionum diversissima, haud satis eleganter coniuncta sunt.

C. 16 § 6. *ἰδὼν γὰρ τινα π . . . λως ἐν πέτραις σκάπτοντα καὶ ἐργαζόμενον κτλ.*] Adverbium quod requiritur forsitan *ἐπιμελῶς* fuerit.

C. 19 § 4. *ἐμισθώσαντο τὸν ἐν Δελφοῖς νεὼν οἰκοδομεῖν ὅθεν εὐπόρησαν χρημάτων πρὸς τὴν τῶν Λακώνων βοήθειαν.*] Verbum *ὅθεν* quin corruptum sit, nihil dubito; quid scriptum fuerit, Herodoto duce fortasse inveniri potest, quem Aristoteles hoc loco in aliis quoque secutus est, cf. v. c. verbum *προφέρειν* de sortibus Pythiae ab utroque (Her. V 63, Ar. paulo infra) positum. Herodotus igitur Alcmeonidas *οἷα χρημάτων εὖ ἥκοντας* aedem pulcherrime exaedificasse narrat, quam sententiam nostro loco habebimus, si *ὅτι* vel *διότι* restituerimus. — Verba *πρὸς τὴν τῶν Λ. βοήθειαν* si ad vb. *ἐμισθώσαντο* referenda sunt, obscuritatem quandam satis duram habent, ut haud iniuria Kaibelius et Wilamowitzius lacunam statuendam esse censuerint; sed *ἀποβλέποντες* simileve aliquid suffecerit.

C. 22 § 8. *καὶ τὸ λοιπὸν ὥρισαν τοῖς ὀστρακιζομένοις . . . . κατοικεῖν ἢ ἀτίμους εἶναι καθάπαξ.*] Verba *τοῖς ὀστρ.*, ni egregie fallor, in accusativum *τοὺς -ους* mutanda sunt, ut subiectum infinn. *κατοικεῖν ἢ ἀτίμους εἶναι* fiant, aut *ἀτίμοις* scribendum.

C. 24 § 3. Verba *καὶ τῶν ξυμμάχων* K. et W. incluserunt; verum cum vectigalium (*τῶν τελῶν*) antea nulla mentio facta sit, *τῶν ἀπὸ τῶν ξ.* rescribere cautius fuerit. Paulo infra numerum navium ad stipendia exigenda missarum (*αἱ τοὺς φόρους ἄγουσαι*) decem fuisse, si moris tralaticii navium armandarum rationem habemus, ex verbis *τοὺς ἀπὸ τοῦ κυάμου δισχιλίους* satis apparet, id quod iam Kenyon protulit; sed nescio quo modo *δέκα* pone verba *ἄλλαι δὲ* addere supersedit. Post *ἄγουσαι* participium *ἔχουσαι* intercidisse suspicor.

C. 30 § 2. Particula *καὶ*, quae post *ἑλληνοταμίας* in charta exstat, delenda est, ut genetivus *τῶν ἄλλων ὁ. χρημάτων ἁπάντων* a vb. *ἑλληνοταμίας* pendeat. Fateor me nescire, unde editores Germani, qui verba mutila iudicant, verba per vices, quae locum vertentes addunt, petierint, nisi forte hanc sententiam ex verbis paulo infra scriptis: *τοὺς δὲ ἑλληνοταμίας οἳ ἂν διαχειρίζωσιν τὰ χρήματα* elicuerunt; ubi fortasse *ὅταν* (cf. huius vol. p. 250) vel potius *ἕως ἂν* scribere praestiterit.

C. 34 § 3. *ἐφ' ᾧτε πολιτεύσονται τὴν πάτριον πολιτείαν*] Praepositio *κατὰ* (*κ'*) ante *τὴν* excidisse videtur.

C. 36 extr. Emendationem *ἔδοξεν*, quam supra p. 251 protuli, hodie quoque tueor, in primis ob *καὶ* particulam praepositam quae effectum consilii propositi significat (virkelig, endelig); infinitivum autem *ἐκφέρειν* post *ὑπερεβάλλοντο* transponendum esse Gertzius ibid. p. 254 iure adnotavit. Sed ut locus plane sanetur, restat ut *ἐξήλειψαν* et paulo post *ἀντενέγραψαν* scribatur, cum de iterata nominum promulgatione agi vix possit. Una forma perperam scripta alteram quoque in eandem partem facile trahi potuisse perspicuum est.

C. 38 § 3. *ὡς δ' οἱ τὸν Π. καὶ τὴν Μ. ἔχοντες*] pro articulo *οἱ* fortasse *οὗτοι* (sc. *οἱ ἀπὸ Φυλῆς*) scribendum; nam antea Piraei occupati mentio non facta est.

XII Id. Mart.

Carolus Hude.

En Rettelse.

I mysteriet om saint Laurent[1]) siger en af bødlerne, da han hudfletter stykkets hellige helt:

Voyla pour ton corps dommagier!
En pren! et deux! et trois! et quatre!
— Ainsi doit l'en tel paillart batre —
Et cinq! et six! or tien pour sept!
(V. 5638—5642.)

En pren i anden linje gör vanskeligheder[2]), og her foreligger utvivlsomt en trykfejl, enten den nu skyldes de nye udgivere, eller den virkelig allerede forekommer i det gamle gotiske tryk. Ved en simpel forandring af *n* til *u*, hvorved fås *preu*

---

[1]) *Le Mystère de saint Laurent publié d'après la seule édition gothique et accompagné d'une introduction et d'un glossaire par* W. Söderhjelm *et* A. Wallensköld. Helsingfors 1890.

[2]) Udgg. har vel forstået *en pren* som *prends-en*; men dette er utilstedeligt dels på grund af ordstillingen dels på grund af betydningen; „prends-en" måtte jo betyde „der har du den," men dette udtryktes ellers altid med tien (v. 5574 et passim).

for *pren*, forsvinder enhver vanskelighed; man bör derfor sikkert læse verset:

En preu! et deux! et trois! et quatre!

Når man talte, oversprang man i ældre fransk undertiden tallet et og erstattede det med det mystiske *en preu* eller *empreu*. Således f. eks. i „Le jeu de Robin et Marion", hvor der leges „konge"; det bestemmes at „cil qui chiet en dis soit roys"; og man begynder da at tælle for at se, hvem der skal „være den". Gautier siger:

Je commencherai volentiers.
Empreu[1])!

(V. 496—497.)

De andre fortsætter derefter med: Et deus! et trois! et quatre osv. Et andet exempel findes i farcen om Patelin i den scene, hvor kræmmeren måler de sex alen töj op:

Nous les aulneron;
Si sont-elles cy, sans rabattre:
Empreu, et deux, et trois, et quatre,
Et cinq, et six.

(V. 268—271.)

I Arnoul Greban's passionsmysterie anvendes *empreu* mindst tre gange af bødlerne, der tæller de slag, de giver Kristus (v. 22844, 22847, 22852); vi træffer også i det samme mysterie den enkelte form *preu*:

Preu, deux et trois.

(V. 27726.)

Ordet bruges endnu i det 16de årh.[2]) og anføres hos flere af renaissance-grammatikerne; Dubois (1531) begynder talrækken med „*un* ou *preut*", Périon (1555) har *empreu*, og hos Henri Estienne[3]) læses: „Empreut pour En preut, quand on commance à conter, ἓν πρῶτον". Af dette sted ser vi bl. a. grunden til det *t*, hvormed man har pyntet på ordet.

Estienne's etymologi vil i vore dage næppe godkendes af andre end l'abbé Espagnolle; vi må derfor se os om efter et andet etymon. Det er udenfor al tvivl, at *empreu* kun er en sammenskrivning af *en preu*, og i dette sidste ord har vi rimeligvis det velbekendte substantiv *prod*, *pro*, *prou*, *preu* (flere former se Godefroy), der betyder fordel, held, lykke eller lign. og hyppigt forekommer i forbindelser som: al preu del pueple, pour nostre preu, osv.; særlig må mærkes udråbet „Bon preu (prou) vous fasse!" (— Gid det må være til gavn, velbekomme, osv.), der endnu anvendes af Lafontaine[4]). Er denne forklaring

---

[1]) Et af manuskripterne har *en preu* i to ord.
[2]) Se exempler hos Godefroy.
[3]) *Traicté de la conformité du language François avec le Grec.* [Paris 1565], s. 146.
[4]) Se Littré under *prou*.

af *empreu*, *en preu* rigtig, må der uden al tvivl have existeret en eller anden overtroisk mening, ifølge hvilken det kunde bringe skade at tælle; man har da villet værge sig herimod ved et slags „omen detestor", der skulde aflede og forebygge ulykken, og tællingen indlededes derfor med et „*en preu*", der efterhånden — muligvis på grund af en vis lydlighed med *premier* — fortrængte det förste talord og antog dettes betydning; ordets beskyttende kraft synes samtidig hermed at være fuldstændig forglemt.

Jeg er desværre ikke i öjeblikket istand til at anføre nogetsomhelst bevis for den antagne overtros existens[1]); jeg må indskrænke mig til en beskeden lille parallel.

En abcbog hed på ældre fransk *croix de par Dieu*[2]); i farcen „les trois galans" står der således:

J'aprins une croix de par Dieu
Toute nouvelle.
(V. 62—63.)

I en anden samtidig farce findes formen *croisette de par Dieu*; oprindelsen til denne betegnelse er bekendt nok. E. Picot[3]) skriver herom: „L'usage de faire précéder l'alphabet d'une croix s'est conservé jusqu'à nos jours, et dans certaines familles on fait encore lire aux enfants: + (croix de Dieu), A, B, C, D etc." Benævnelsen skyldes altså en lignende synekdoke som i ordene: abc, alfabet. futhark osv. Tilsvarende udtryk for abcbog findes i italiensk, hvor den kaldes *la santa croce*:

Piglia *la santa croce* e va' à scuola.
(Tigri, Canti pop. toscani s. 321.)

På spansk fandtes tidligere en lignende benævnelse, nemlig *Jesús*, der brugtes ved siden af det almindelige *Abecedario*[4]).

Der har vel aldrig været nogen overtroisk frygt for at opramse bogstaverne, men de anførte udtryk, der godtgör, at man

---

[1]) Skulde nogen af tidskriftets læsere kende en sådan overtro? Hos Thiele (*Danmarks Folkesagn* III, no. 143) hedder det, at man ikke må tælle penge, da voxer summen ikke; men det ligger vel for fjærnt.

[2]) Smlgn. Littré under *croix*, no. 8.

[3]) *Catalogue de la Bibliothèque de James de Rotschild* I, 179. Her oplyses også, at *croix de par Dieu* tillige brugtes som benævnelse på en katekismus.

[4]) Smlgn. følgende bemærkning af Pedro Antonio de Alarcón: „Comenzábase por el Jesús ó Abecedario. Jesús era entonces la primera palabra que profería el niño al comenzar á civilisarse. Después seguía la primera letra del alfabeto" (*Cosas que fueron*. Madrid 1882. S. 333). Alarcón har öjensynligt kun halvt forstået, hvorfor en abc kaldtes Jesús.

påkaldte guds navn, inden man påbegyndte et eller andet, viser dog hen på en tanke, der synes beslægtet med den, jeg formoder har fremkaldt udtrykket *en preu*. Man brugte også at påkalde gud (tegne et kors), når man skrev brev, hvilket fremgår af følgende spanske Cid-romance:

Pidiendo á las diez del día
Papel á su secretario,
A la carta de Jimena
Responde el Rey por su mano.
Después de hecha la cruz
Con cuatro puntos y un rasgo,
Aquestas palabras finca
A guisa de cortesano[1]).

P. Lacroix har i sin udgave af Patelin (Paris 1876) forsøgt en anden forklaring af *empreu*; han giver følgende note: „Du latin *primus* et *imprimis*". Dette er naturligvis umuligt, men det er højst rimeligt, at man senere ved en folkeetymologi har antaget *preu* for en afkortning af *premier*. Lacroix tilföjer: „Les enfants disent encore *preu* pour *premier*, *seu* pour *second*" og Jaubert[2]) oplyser: Les enfants, dans les jeux où on tire les places au sort, disent, par abréviation, *preu* pour Premier, *seu* ou *seg* pour Second, *ter* pour Troisième, *der* ou *dergne* pour Dernier." Disse afkortede former, der særlig synes at have hjemme i börnenes sprog, er utvivlsomt at betragte som videre analogidannelser efter *preu*, opfattet som en afkortning af *premier*. Hvad iøvrigt *preu* angår, anvendes det også i det parisiske vulgærsprog og betyder dels förste sal, Marc Monnier skriver således: „Il vous a loué tout son preu" (— premier étage), dels den første arbejder på et værksted. Rigaud[3]) bemærker: „Le preu dans un atelier est le meilleur ouvrier de l'atelier"[4]).

Efterskrift. Ovenstående bemærkninger blev skrevne 1890. Efter trykningen er jeg blevet opmærksom på en lille artikel af G. Paris (*Romania* XVII, 100), hvor *empreu* forklares på samme måde som jeg har forsøgt her: „En preu répond à *féliciter* de tant de débuts . . . on sait que, d'après des croyances superstitieuses très répandues, compter porte malheur".

Kr. Nyrop.

---

1) *Romancero del Cid*, ed. C. Michaelis, s. 63.
2) *Glossaire du centre de la France* II, 211.
3) *Dictionnaire du jargon parisien* s. 281.
4) Jeg benytter lejligheden til at anføre nogle andre rettelser til le mystère de saint Laurent: V. 2705 sera, l. *fera*; v. 3487 or, l. *od*; v. 3633 on, l. *ou*; v. 4491, efter *trois* stryges punktum, der sættes efter *meilleur*; v. 5223 amesray, l. *amerray*; v. 6077 S'a, l. *L'a*; v. 8772 vien, l. *bien*. S. 176 forklares *montjoye* ved „foule, troupe"; det pågældende vers lyder: „A Dieu, des dames la montjoye, baises-moi". Man ser heraf, at udgivernes forklaring er umulig; montjoye betød i det 15de årh.: trésor, triomphe eller lign.; forbindelser som: la montjoye des cieux la montjoye de tous biens forekommer hyppigt nok.

Nogle Bemærkninger om Dr. Bobertags Kommentar til Grimmelshausens Simplicissimus i Kürschners „Deutsche National-Litteratur“ (Bind XXXIII og XXXIV).

Udgiveren har gjort sig megen Umage for Tekstens Pålidelighed (Forf.'s sidste Bearbejdelse er lagt til Grund), og man kan i denne Henseende vel være tilfreds; hvad derimod hans Kommentar angår, må den benyttes med stor Varsomhed, eftersom den ofte er jasket og undertiden ligefrem urigtig, særlig hvad det XXXIII Bind angår. Navnlig må man undres over intet Steds at kunne mærke, at der er taget noget Hensyn til Schmellers „Bayerisches Wörterbuch“, der på mange Punkter vilde kunne have bragt ham over de for ham farlige Skær.

I det følgende betegner Gr.: Grimm, Deutsches Wörterbuch, Schm.: Schmeller, Bayerisches Wörterbuch 1872, Sd.: Sanders. Wörterbuch der deutschen Sprache, Sd. E.: samme Forf.'s Ergänzungs-Wörterbuch, Vilm.: Vilmar, Idiotikon von Kurhessen, Schmid: Schwäbisches Wörterbuch af Schmid (1844), B.: Bobertag.

F. Ex. IV. Kap. *einzige* forek. her og mange flere Steder i Bet. *einige.* B.'s Kommentar kommer først i XII. Kap.

VIII. Kap. S. 25 og 26 forekommer blandt en hel Samling Skældsord: *ungehobelter Rültz* B.: *unflätiger Mensch.* Schm.: *grober Mensch; ungehobelt* passer heller ikke godt til B.'s Kommentar.

IX. Kap. S. 29. Ob zwar nun es ihm beschwerlich gefallen, meine verdrüszliche Gegenwart zu gedulten, so o. s. v. B.: *verdrüszliche,* störende. Sd.: verdrieszlich machend, Unbehagen erregend. B.'s Forklaring er ikke nøjagtig.

X. Kap. Simpl. har hørt den gamle Eneboer læse i Bibelen og tror derfor, at der i Bogen findes nogen, han taler med. Da S. er bleven alene, slår han Bogen op og får Øje på et koloreret Billede, som han begynder at udspørge. Da de på Billedet fremstillede Personer ikke svare, giver han ondt af sig: „Ihr kleinen Hudler, habt ihr dann keine Mäuler mehr? habet ihr nicht allererst mit meinem Vater .... lang genug schwatzen können?“

B.: *Hudler*, einer der etwas schlecht macht, etwas nicht recht kann. Dette er sikkert ikke Meningen. Sammenhængen viser, at han er vred over Billedets formentlige Stædighed. Vilm. 177: *Hudler*, bekanntes älteres, noch jetzt in Oberhessen in der Form *Huller* übliches Schimpfwort — *Lump* (jfr. Hudel hos Schm. I, 1055 og Schmid 289).

XI. Kap. S. 33. .... wildes Schweinlein eingefangen, welches wir in einen Pferch versperret. B.: *Pferch*, Zaun. Når B. endelig vilde glossere dette forøvrigt temmelig almindelige Ord, vilde *Umhegung* ell. *Umzäunung* have været heldigere.

ibid. S. 35. . . . . dahero es kommen . . . . . . dasz ich dannoch der Einfältigste verblieb, gestalten ich, wie ich den Wald verlassen, ein solcher elender Tropf in der Welt war, dass man keinen Hund mit mir aus dem Ofen hätte locken können. B. *gestalten*, insofern als; Schm. II, 754 — indem, sintemalen (hvad Meningen kræver).

XIII. Kap. S. 40. . . . doch kamen ihnen (nml. den Bauern) theils (af de med dem kæmpende Soldater) in die Hände, mit denen sie leyden übel umgiengen.

B. *leyden*, abscheulich, greulich. Schm. I, 1440—1441 (jfr. 1445: leichnam saur): sehr. B.'s Kommentar smager som sædvanlig noget hjemmebagt. Jfr. ogsaa Gr. VI, 667.

I XIV. Kap. berettes der bl. a., hvorledes nogle Soldater fange og hævne sig på 5 Bønder, som have været med til at mishandle nogle af Soldaternes Kammerater. Først fortælles der, hvorledes en af Soldaterne gør det af med en af Bønderne, og der fortsættes (S. 44): Indessen hatten die andern Soldaten die übrigen vier Bauren . . . . auch unterhanden, die banden sie über einen umgefallenen Baum . . . . und fidelten ihnen so unsauberlich hindurch, dasz osv. B.: *unterhanden*, in ihrer Gewalt. Sikkert urigtigt, thi Soldaterne havde hele Tiden Bønderne i deres Magt; Sammenhængen giver tydelig, at det betyder: „under Behandling", og Behandlingen er den ovenfor nævnte.

XVII. Kap. S. 49. Til en „Feldwaibel", som ærgrer sig over, at ganske unge Adelige springe ham forbi, siges der: „Graue Bärte schlagen den Feind nicht". Dernæst forherliges i et Vers den kraftige Ungdom i Modsætning til Alderdommen, og der fortsættes: Sage mir, du alter Krachwadel o. s. v. Herved skal der i Kontinuation af det Foregående betegnes en gammel svag Mand, hvilken Betydning også findes hos Grimm. (Birlinger, Schwäb.-Augsb. Wörterb.: alter gebrechlicher Greis, o. s. v.) B.: auch Krachwedel, magerer Mensch, hvilket aldeles ingen Mening giver. Smlgn. også Schmid.

ibid. S. 51. . . . dann da (neml. når I ere gamle) ist die Hitze der Jugend verloschen, und gedencket ihr nur schlechts dahin, wie ihr eueren krancken Leibern . . . gütlich thun, und wohl pflegen möget. B. *schlechts*: unverrückt, stracks. Aldeles hen i Vejret. Schm. II, 503 (b): blos, nur. Det passer.

XXI. Kap. S. 63. . . . . sintemahl ich bey so guter Schnabelweit und Maulfutter augenscheinlich zunahme. Tiltrods for at B. i Indledningen XLV gør opmærksom på, at han har rettet „eine Anzahl wirklicher Fehler", der fandtes hos Kurz (der har lagt den samme Text til Grund som B.), tør man sikkert rolig følge Kurz, der har Schnabelweid (jfr. Gr. VI, 1804).

XXIV. Kap. S. 72. Hingegen waren Weibsbilder, die hatten ihre eigne Schönheit vor ihren Gott aufgeworffen. Diese gedachten sie, wird mich wol vermannen osv. B. *vermannen*, vertreten; hier vielleicht mit Nebenbedeutung zu einem Manne verhelfen.

(Kurz: beschützen.) Jeg ser ikke, hvorledes vertreten (altså i Bet.: „træde i Skranken for“) kan godtgøres; derimod passer denne „Nebenbedeutung“ godt. Jfr. mhd. sich vermannen — sich verheiraten. Sd. E. har samme Opfattelse.

ibid. *Zuschlag* (sidste Linie) kommenterer B.: Verdienst. hvilken Forklaring er noget valen og ikke nøjagtig. Schm. II. 518: Zuwachs an Personen oder Sachen. Vilm. 473: Kundschaft eines Wirtes, eines Handwerkers, Kaufmanns.

XXV. Kap. S. 76. Zum aller-erschröcklichsten kam mir vor wann ich etliche Groszsprecher sich ihrer Bossheit . . . . rühmen hörete. En siger således: Ich habe ihm den Stein gestoszen, dasz er den Hals hätte brechen mögen. B.: den Stein gestossen. ihn zu Fall gebracht. Hvorfor „zu Fall“? Efter mit Skøn er der underforstået „in den Weg“ ell. lign., altså som en Hindring (jfr. Sd. E. 516).

XXVII. Kap. S. 80. . . . . etliche lernen die Kunst und haben Arms genug, wissen aber die Griffe nicht, so die Kunst erfodert, wann man dadurch will reich werden: andere wissen und können alles, was dazu gehöret, sie wohnen aber an der Fehlhalden und haben keine Gelegenheit wie ich, die Kunst rechtschaffen zu üben.

B.: *An der Fehlhalden wohnen* = es zu nichts bringen. Gr. VII, 1429: an der Schlucht, am Abhang, wo man gleitet und fällt. Der anføres kun dette ene Citat. — Schmid: auf der Fehlhalte stehen: keinen sichern Standpunkt haben (han glosserer Fehlhalte: unsicherer Punkt, unsicherer Standort osv.). — Sd. E. 247 anfører dette Sted og tillige: „auf die Fehlhalde gerathen“. sprichw., wohl hergenommen von der tauben Halde (wo kein Erz zu gewinnen ist). Dette sidste forekommer mig at have mest Sandsynlighed, så at det omhandlede Udtryk altså er synonymt med det følgende: haben keine Gelegenheit osv.

XXVIII. Kap. S. 83. Aber er eyferte mit mir (var skinsyg på mig) wegen der grossen Gunst, die mein Herr zu mir trug . . . besorgte, ich möchte ihm vielleicht die Schuhe gar austretten. B.: die Schuhe jemandem a., ihm schaden. Både Gr. og Sd. have den rigtige Forklaring, Gr. I, 1003, 4: einem dicht nachtreten, nachfolgen, um seinen Platz werben. Sd. III, 1372 eig.: dadurch dasz man in dieselben hineintritt, sie ihm nehmen; ihn *verdrängen*.

XXX. Kap. S. 86. . . . . allerhand . . . . Olla Potriden zugeschweigen welche durch tausendfältige künstliche Zubereitungen und unzahlbare Zusätze dermassen verpfeffert, überdummelt, vermummet osv. waren.

B.: *überdummelt*, überwürzt. Denne Forklaring rammer ikke ganske. Jfr. Schm. I, 509 *dummeln*: dumm werden oder riechen und schmecken (*dumm* i Bet. abgestumpft, unkräftig, jfr. Gr. II, 1574, 8) altså: berøvede deres Smag.

XXXIII. Kap. S. 93. *Schläpp-Säcke* glosserer B.: Schimpfwort für weibliche Personen. Hvorfor ikke gengive nøjagtigt? Schm. II, 531: adultera, pellex, succuba.

II. Bog.

I. Kap. S. 99 (Simpl. er bleven indespærret i en Gåsesti) Drey gantzer Stunden . . . in meinem eigenen Unlust muste ich sitzen bleiben, eh einer herzu schlich und an dem Riegel anfieng zu rappen. B.: *rappen*, klappern. Selvlavet. Gr. VIII, 119 an etw. rappen: reissen, zerren, rütteln (jfr. XXV. Kap. S. 179).

II. Kap. S. 101. Ich folgete meinem Gutbefinden, vor der Thür anzuklopffen, damit war ich so importun, dass mich endlich die Magd mit Unwillen einliesz. Als sie aber roche, was ich mitbrachte, ward sie noch schelliger. B.: *schelliger*, unsinniger. Det er klart, at „noch schelliger" betegner, at Pigens „Unwille" er bleven forøget. Det er da misvisende overfor den Læser, der forudsættes ikke at kende „schellig", at glossere, som B. har gjort; han burde have skrevet: aufgebracht, zornig. Side 116 L. 17 i VII. Kap. derimod kan det glosseres „unsinnig". (Diese, als ich zu ihnen kam, entsatzten sich ärger vor mir als vor einem Wolf, ja sie wurden so schellig . . .).

III. Kap. S. 103. Simpl. er i Knibe. På Grund af hans Dumheder og uhøviske Adfærd har hans Herre i Sinde at lade ham gennemprygle og derpå at jage ham Pokker i Vold. Hans Ven, Præsten, lægger et godt Ord ind for ham og lover at fortælle nogle pudsige Historier om ham, hvoraf man tillige skal kunne se, at han kun har været ubehøvlet og naiv, men ikke ond. Dette går Herren ind på, og det hos denne forsamlede Selskab går til Bords. S. 104 . . . Als sie aber von ihren eigenen Thorheiten beydes zu reden und zu hören müde waren, muste sich der arme Simplicius leiden . . .

B.: *leiden*, gedulden. Han rammer ikke Sømmet på Hovedet. Efter hele Sammenhængen må *sich leiden* betyde: holde for (gik det ud over den stakkels S.). Stedet anføres hverken hos Gr. ell. Sd., men Gr. har VI, 665 (b, 2) sich leiden: in Schaden kommen, Not leiden.

ibid. S. 105. Præsten undlader at fortælle en Historie, der er noget slibrig „weil ihn bedünckte, es hätten sich an seiner Person etliche Saturnische Holtzböcke geärgert". B. Holtzböcke, mürrische alte Leute, alte Sauertöpfe. Gr. IV, 2, 1768 anfører Stedet under *Holzbock:* Schimpfwort für Menschen mit besonderer Betonung des steifen, störrischen. (Her vilde på Dansk „Stivstikkere" passe.) B. burde ikke være gået på egen Hånd.

IV. Kap. S. 107. Ein Schindhund bist du, ders Geld nimmt! Soviel Geld hastu mir abgeschweist, dasz osv. B.: *abgeschweist*, ausgepresst wie den Schweisz. Nej. schweissen —

bløde og Schweiss — Blod er meget alm. i ældre Tysk, *jfr.* f. Ex. Schm. II, 649—650.

IX. Kap. S. 123. Simpl., der er bleven en Slags Hofnar, skal for sin Herre holde en Lovtale over og beskrive en Dame. Han siger bl. a.: Ja, ihr glaubet nicht, wie er (Skræderen) den fenzigen Huren so schöne Kleider machen können. B.: *fenzigen* possierlichen, vgl. Alfanzereien. Urigtigt; Schm. V, 735: galant, artig, munter. Han anfører dette Sted. Gr. citerer Schm.

XX. Kap. S. 159—160. Om Spillere siges der: . . . weil sich jeder Kopff nach seinem Glücke sinnete. B. *sinnete*, gesinnt war. Sd. E. 483, a har den rigtige Forklaring: darauf sann, danach strebte.

XXIII. Kap. S. 171. Er ermasz unschwer aus den Umständen, dasz Olivier seinem Sohn disz Bad durch den Provos hatte zurichten lassen osv. B. *disz Bad zurichten lassen*, vgl. etwas ausbaden. Disse to Udtryk have ganske forskellig Betydning, idet det sidstnævnte betyder: at bøde for (ofte noget, som en anden har gjort), betale Gildet o. l., jfr. das Bad austragen (müssen). Udtrykket i den foreliggende Tekst bet.: at lægge Snare for, bringe i Fortræd o. l.

XXIX. Kap. S. 191. Om en gammel Soldat, der altid har levet meget magert, fortælles der, at han bliver kommanderet hen i et Kloster, „nicht zwar, als wäre er viel nutz darzu gewesen, sondern damit er sich begrasen und wieder mondiren sollte.

B. *begrasen*, sich wieder aufffüttern. Hvorfor *wieder? sich begrasen* betyder blot: stoppe sig, fede sig. Gr. I, 1306, 4 anf. Stedet (begrasen: ausfressen).

III. Bog.

III. Kap. S. 220. *Böerde* B.: Niederung. Ordet turde være for bekendt til at trænge til Kommentar, derhos er denne her ikke pålidelig. Gr. II, 239: ein fruchtbarer, ebner Landstrich, z. B. die Magdeburger, Soester, Warburger Börde.

V. Kap. S. 228. Der er Tale om, at alle Theologer skulle komme sammen og få deres indre Stridigheder bilagte. . . Um dieselbige Zeit wird sich Pluto (ɔ: Djævelen) gewaltig hinteren Ohren kratzen . . . ja er wird allerley . . . List entdecken, ein Que darein zu machen.

B. ein Que, einen Zusatz, ein Einschiebsel. Gr. VII, 2334 har den vistnok rigtige Forklaring: mnd. *que* aus *quede* (Schiller-Lübben); hierher gehört vielleicht mit Anlehnung an das lat. *que* des Gegensatzes das *que* in einigen Redensarten mit der Bedeutung: ein Aber, ein Einwand, Hindernis. Så citeres dette Sted. Jfr. Schm. I, 1391.

VI. Kap. S. 231 er *massen* brugt i Bet. „ligesom“, hvilket B. burde have bemærket, da Ordet i denne Betydning kun er ejendommeligt for det 17. Årh. (Gr. VI, 1738).

VIII. Kap. S. 238 — sagte demnach, er solte sich aus dem Trog geheyen. B.: er solle sich darum kümmern, wie er heraus käme. B. lægger en Betydn. ind i Verbet, som det her ikke har. Jfr. Gr. IV, 1, b, 2342 (Slutn.) og Schm. I, 1027: *sich g'heien*, sich packen, fortmachen.

XI. Kap. (S. 249. Simpl. klæder sig ligeså flot som de højeste Officerer.) S. 250 Ich war aber ein schröcklich junger Narr, dasz ich den Hasen so lauffen liesz. B. kommenterer dette: so leichtsinnig lebte. Vistnok selvlavet. De to Sætninger forklare og supplere kun hinanden; jfr. Gr. IV, 2, 529. — Sd. E. 259 (midterste Spalte): der Narrheit ihren Lauf lassen.

XII. Kap. S. 255. Simpl. finder i en Kælder en stor Skat, deriblandt en Slump Sølvpenge „in einem versporten ledernen Sack“. B. *versport*, morsch, verwest. Det betyder schimmelicht verschimmelt. Schm. II, 682, Schmid 503, jfr. Sd. under *sparen* 10, også Sd. E.

XIV. Kap. S. 261. Deswegen hielt ich vor nötig mich wieder demüthig zu stellen —, mit den gemeinen Kerlen wieder unten und oben zu ligen, vor den Höhern aber den Hut in Händen zu tragen . . . .

B.: *oben zu ligen* in allen Lagen zu verkehren(!). Sd. E. 375, *unten und oben zu ligen*: sich herum balgen, jfr. Gr. VII, 1068.

Chr. Haunstrup.

Anmeldelser.

Otto Jespersen, Studier over engelske kasus. Förste række. Med en indledning: Fremskridt i sproget. København. Kleins forlag. 1891. 222 s.

Ser man et skrift, der benævner sig ‚Studier over engelske kasus', så tænker man, at det er et arbejde som der gives hundreder af, værdifuldt materiale, sjældent interessante, i reglen det modsatte. Nærværende skrift er imidlertid af en anden beskaffenhed. Dets forfatter er ingen håndlanger, der nöjes med at tilvejebringe materialet: han er en tænker, der sammenföjer materialierne til en bygning. Det indledende kapitel kunde være en portal til en meget storartet bygning. I indledningens sidste ord på s. 66 lader forfatteren os, som igennem det berömte nöglehul i portalen på Aventinerbjerget, kaste et blik, i vort tilfælde så langt som til sprogets oprindelse. At en bygning, der vilde svare til denne portal, nu ikke i virkeligheden foreligger, kan selvfølgelig ikke bebrejdes forfatteren: det ligger i sagens natur. Hvad der foreligger, kan sammenlignes med fire islandske sammenstillede huse, der, når der kommer flere lignende til, til hvilke forfatteren besidder materialet, nok med tiden kan udgöre et anseligt kompleks.

Indledningen: **‚Fremskridt i sproget'** (s. 1—66, § 1—53), om hvilken forf. på s. 11 håber, at den ikke vil være helt blottet for interesse, er i virkeligheden meget interessant og uden tvivl den del, der frembyder störst almeninteresse.

Forfatteren vil give en vurdering af de forskellige sprogtyper. Han opkaster straks i § 2 det spörgsmål: Hvilken sproglig verden ‚er den bedste'? ‚den, som de ældre sprog af vor sprogæt fører os ind i', eller den, som nutidsengelsk er repræsentant for? Han bebrejder senere hen på s. 64 Sayce uklarheden ved besvarelsen af spörgsmålet om, 'hvilket sprog der står höjest'.

Et fyndigt, konkret svar på det spörgsmål, hvilket af de nu existerende eller ældre sprog der er det bedste, kan læseren af nærværende skrift ikke med rette kræve, da spörgsmålet ikke var stillet i denne form. Men efter forf.s principper må det være hans mening, og læseren må også få det ud af hans overvejelser, at det kinesiske og de med dette beslægtede østasiatiske sprog absolut må være de bedste, og dernæst vistnok det nyengelske

sprog, skönt på sine steder også de agglutinerende sprog af den finske æt, specielt det magyariske, roses på en sådan måde, at læseren ikke med sikkerhed kan se, om nyengelsk eller magyarisk skal være nr. 2 i rækken.

Forf. kommer i § 44 til det resultat, at ‚sprogene stadig, om end ikke altid i de ligeste linier, er gået fremad'. I det hele og store er dette resultat rigtigt. Men om de ‚ikke altid lige linier' hører vi hos ham ikke så meget, som vi kunde ønske at høre. Sprogene gör nemlig ikke altid blot fremskridt, men i det enkelte også tit tilbageskridt. Men i den udvikling, som forf. beskriver, ser vi aldrig noget tilbageskridt, kun fremskridt. I § 8 (s. 11) lover han (for det følgende I. kapitel af sine ‚Studier over engelske kasus') en ‚gennemført vurdering af et sprog i dets ældre og nyere skikkelse', en ‚rationel opgörelse af et sprogs vindings- og tabskonto, hvor det i historisk tid har frigjort sig for böjningsformer'. Men i det almindelige billede af sproglivet, som han giver i indledningen, findes ikke et eneste ord om tab, vi ser kun vinding.

At flexion kan have sine fordele, at tabet af böjningsformer kan være et virkeligt tab på den ene side, om end vindingen på den anden kan være större, ses hos forf. intetsteds: hos ham falder al skyggen på flexionen, alt lyset på flexionsfrihed, stundom' også på agglutinationen. Og dette er den förste og hovedsagelige indvending, jeg har at göre: forf. er ikke retfærdig overfor flexionen.

S. 13, hvor han sammenligner latinsk *cantaveram* med dansk *jeg havde sunget*, siger forf., at i den danske verbalform ‚den talende efter behag kan pointere person-, tids- eller handlingsmomentet'. Vi véd, at man kan det i den danske sprogform, og latin har ingen af os nogensinde hørt, men man kan dog nok a priori antage, at man også på latin kunde pointere de forskellige momenter ved en forskellig akcent på de forskellige stavelser eller det tilföjede pronomen, altså måske *cántaveram (non saltaveram)* ‚jeg havde súnget', *cantaverám* (*non cantabam)* ‚jeg hávde sunget', *égo cantaveram* ‚jég havde sunget'. — Forf. siger, at i latin ‚er verbalbegrebet nødvendig personbestemt'. I denne form vilde en sådan påstand dog kun gælde for en tid da de indoeuropæiske dialekter endnu ikke havde en infinitiv: forf. mener, at verbum finitum nødvendig er personbestemt.

At flexion i tilfælde som de, forf. behandler i § 13—15, hvor han taler om kongruens, står tilbage for flexionsfrihed, at ne. *all good old men's works* er at foretrække for en latinsk ordforbindelse af samme betydning, må man give ham ret i. Men på den anden side kan kongruensen, gentagelsen af en ‚minder' (forf. s. 20) dog også have sine fordele, idet den tillader, at hvert enkelt ord, så snart som det bliver fremført, forstås rigtigt i det rigtige kasusforhold o. s. v., således at hverken forståelsen af de enkelte ord forbliver in suspenso, eller meddelelsen endogså

forstås forkert, indtil omsider den rigtige forståelse opkommer som et lyn, oplysende det forudgående[1]).

Hvor forf. taler om kongruensens tvang, kunde han forresten godt have sagt et ord om, at kongruensens lov i mange tilfælde kan brydes eller undgås, som han senere hen, hvor der er tale om den bundne ordstillings tvang, ikke undlader at bemærke (s. 53), at der gives ‚mange måder at neutralisere denne tvang på'. F. eks.: s. 16 siger forf., at dansk har fået forspring for engelsk, idet vi på dansk kan sige *enten du eller jeg har været* med en verbalform *har*, der passer til begge pronomener: her kan den samme anke rejses imod tysk som imod engelsk, men i praksis er der aldeles ingen vanskelighed, idet enhver vil sige *entweder du hast unrecht oder ich* eller *entweder ich habe unrecht oder du* med ikke flere ord end på dansk.

Men i tilfælde, hvor flexion og flexionsfrihed kunde synes at stå lige, og også i sådanne tilfælde hvor det kunde synes, at flexion måtte foretrækkes, lader forf. dog overalt vægtskålen stige i vejret til ugunst for flexionen.

Cantaveram har fire stavelser, *jeg havde sunget* fem. I denne henseende er der altså ingen stor forskel. Ellers er nemlig efter forfatterens principer det korteste det bedste. Engelsk *had*, siger han, er bedre end de tilsvarende gotiske former — ‚bedre' siger han i § 10 —, först fordi den engelske form er kortere. ‚Den engelske form', siger han i § 9, ‚er at foretrække, såvist som enhver, der under lige forhold har valget at gå en vej på en mil og en på fire, vil foretrække genvejen'. Lydlig afslibning og især bortfald af vokaler, hvorved ordformen hver gang bliver en stavelse kortere, er efter forf.s principer en vinding. Altså er f. eks. tostavelses superlativformer, som tysk *stärkste*, *reinste* ‚bedre' end trestavelses former som dansk (den) *stærkeste*, *reneste*; et tostavelsespræteritum som t. *lebte*, *salbte* ‚bedre' end et trestavelsespræteritum som det danske på *-ede*; det engelske enstavelsespræteritum *lived* naturligvis det bedste.

Men når nu, som meget hyppigt, en flekteret form er kortere og tilmed meget kortere end en flexionsløs: hvilken form er så den bedste? Der gives nemlig ikke noget, der kan være kortere end flexion i sådanne tilfælde, hvor det drejer sig om ét flekteret ord uden videre kongruensfølger. En enkelt tilföjet konsonant som *-s* eller *-t* kan betegne det samme, som der ellers må et eller flere ord til. — Her kommer forf.s principer i konflikt med hinanden. Han siger os ikke, hvad han i så tilfælde vil foretrække, men det kan ikke betvivles, at han fra sit standpunkt

---

[1]) Således kan i dansk ikke sjælden en række ord, der skal opfattes i genitivforholdet, forstås som ikke-genitiver, indtil man omsider når genitivmærket (som det kan ske i en notits som den følgende: Døde i N.: Justitsråd, Overlæge ved ... hospitalet i N., Dr. med. & chir. N. N.s hustru N., f. N....).

altid vil foretrække den flexionsløse form og at det korteste i sådanne tilfælde for ham ikke er det bedste.

Set fra forf.s standpunkt har det været et stort fremskridt, da man istedetfor *amabo* begyndte at sige *amare habeo*. Da man så igen fik flexion og istedetfor *amare habeo* sagde ital. *amerò* o. s. v., må det altså have været et tilbageskridt, skönt formen blev kortere. Men forf. taler, som sagt, aldrig om tilbageskridt. Vi finder hos ham slet ingen redegörelse for, hvad der i sådanne tilfælde var fremskridtet og hvad tilbageskridtet.

Var artiklens opgivelse i latin et fremskridt, så var opkomsten af en ny artikel i romansk et stort tilbageskridt, og omvendt.

De nyere sprogs passivdannelse, f. eks. engelsk *I am loved*, er efter forf. sikkert ‚bedre' end lat. *amor*. Men når nu i de nordiske sprog et passiv *elskes* opstår af ældre *elske sig*, hvilket tilbageskridt efter forf.s principer! en tilbagesynken til flexion, en ‚sammenfiltring', skönt de fleste vil finde og har fundet, også tyske lærde, som f. eks. Jakob Grimm, at dette ny nordiske korte passiv er en stor vinding.

Også den nordiske suffigerede artikel må forf. sikkert fordömme. Det er en gentagelse af den samme proces, der engang lod indoeurop. *ácvā-s* (> *écvò-s* ‚equus') ved ‚sammenfiltring' opstå af ældre *ácvà* + pronomen *sa*. Et selvstændigt ord som artikel må forf. fra sit standpunkt foretrække.

Istedetfor et ensidigt ‚fremskridt i sproget', når analyse er fremskridt, viser de anførte eksempler, der selvfølgelig let kunde forøges i hundredevis, os et kredsløb: ‚sammenfiltring' (og dermed flexion), analyse, atter sammensmeltning. — I det sprog, der er videst fremskredet og som er hovedgenstand for forf.s videnskabelige kærlighed og nærværende ‚Studier', står ‚sammenfiltringen' i frodig vækst (*'s* [-*z*] — *is*, *has*; *'d* — *had*, *would*, *should*; *'ll* — *will*; *don't*, *won't*, *can't*, *shan't* o. s. v.).

I virkeligheden kan for ‚de talende menneskers tarv' (s. 8) synthetiske og analytiske former være lige gode. I § 10 taler forf. om ‚et betydeligt åndeligt arbejde', der i sådanne sprog som engelsk er ‚sparet for hvert barn, der skal lære sproget, og for hver den, der skal bruge det', skönt sådant et åndeligt arbejde i barnets förste leveår vistnok ikke skader det mindste og ikke gör barnet mindre dygtigt til andet åndeligt arbejde. Måske tværtimod. Man har ikke hørt at de kinesiske börn er mere opvakte eller i anden retning dygtigere end europæiske. For at blive ved de sidst anførte eksempler, lærer det danske barn sikkert at bruge formen *huset* og formen *vaskes* lige saa let, som det tyske barn lærer *das haus* og *gewaschen werden*. Imellem et selvstændigt formelt ord og et præfix eller suffix er der for barnets sprogfølelse og i virkeligheden slet ingen forskel: *das* i *das haus* kan opfattes som præfix ligesom stavelsen *ge*-, og ligesom -*et* i *huset*, -*s* i *vaske-s* er suffix eller flexion. På samme måde læres

alle et flekterende sprogs ti eller hundrede bøjningsendelser med samme lethed som om det var selvstændige formelle elementer.

For dem der lærer et fremmed sprog ad kunstig vej (thi de voksne, der har lært sproget som börn ad naturlig vej, kan forf. ikke mene, hvor han taler om det betydelige åndelige arbejde ‚for hver den, der skal bruge det') består hovedvanskeligheden heller slet ikke i de ti eller hundrede eller endnu flere enkeltheder, af hvilke dette sprogs formlære kan bestå: disse overvindes i reglen forholdsvis let, og enten det er ti eller hundrede gör i reglen ikke nogen synderlig forskel. Hovedvanskeligheden består i de tusende chikaner, som den tyranniske og lunefulde, fuldstændig uberegnelige såkaldte sprogbrug kan volde, medens denne dog på den anden side ikke, således som formlæren kan det, volder barnet, der lærer sproget, noget bryderi.

At det er en vinding, når flexionens uregelmæssigheder efterhånden bortfalder og samme forhold altid betegnes ved samme middel, og kun én gang, som det kan ske i nyengelsk, må man selvfølgelig være enig med forf. i: men denne simplificering forudsat finder jeg flexion, betegnelse af et bestemt forhold ved en endelse, for at tale med forf. ‚bedre', fordi den er kortere og nemmere, end betegnelsen ved et tilföjet selvstændigt ord. Jeg finder altså nyengelsk med sine levninger af flexion bedre end kinesisk, for så vidt jeg kan dömme om dette sidste sprog. Når jeg siger ‚bedre', sker det selvfølgelig overalt kun idet jeg stiller mig på forf.s standpunkt: for mig gives der ikke noget absolut bedste sprog, d. v. s. ikke noget der absolut lettest kan udtrykke tanken. Set fra mit standpunkt er kinesisk det bedste (det sprog der lettest udtrykker tanken) for Kinesere, engelsk for Englændere, dansk for Danske.

Når forf. foretrækker analytiske betegnelser fremfor flexion, er forudsætningen vistnok den, at ét analytisk sprogmiddel træder i stedet for et flexivisk (eller flere) til at betegne ét bestemt tidligere grammatisk forhold, som når genitiv i de romanske sprog afløses af præpositionen *de*, eller den efterfølgende genitiv i engelsk af præpositionen *of*. Men når ét flexivisk sprogmiddel afløses af en hel række forskellige analytiske midler, f. ex. den efterfølgende genitiv på dansk af en hel række præpositioner, således at en status constructus må læres for hvert enkelt ord (*sön af*, *fader til*, *arving til*, *enke efter*, *tjener hos*, *herre over*, *lærer i*, *ende på*, *eksempel på*, *munden på*, *navn på*, *genstand for*, *formand for* eller *i* o. s. v.), så kan forf. efter sine principer vistnok ikke betragte dette som nemmere og ‚bedre' end at betegne samme status constructus ved efterfølgende genitiv f. eks. tysk *vater des* (*der*) etc. Om noget ‚betydeligt åndeligt arbejde' for det danske barn, der lærer sproget, kan der her selvfølgelig ikke være tale, men en fremmed, der skal bruge sproget, lærer sikkert lettere et flekterende sprogs forskellige måder at danne genitiv på.

Hvad der gælder om böjningsendelserne må også gælde om orddannelsessuffikser, om hvilke forf. ikke siger noget: hvem der fordömmer hine, må også fordömme disse og foretrække analytiske betegnelsesmåder. „Formfattigdom“ siger forf. i § 7 ‚er en fordel’. Set fra hans standpunkt er det bedre at betegne komparativbegrebet og superlativbegrebet ved tilföjet *mere*, *mest* end ved endelser; bedre at sige (*a*) *lady-friend*, (*a*) *Danish lady* end (*eine*) *freundin*, *Dänin*; bedre at tilföje et adjektiv *lille* end at danne deminutiver som de italienske på *-ino*, tyske som *fischlein*, o. s. v. Jeg finder, forudsat også her, at det samme forhold altid kan betegnes ens, suffikser bedre, fordi de er kortere og langt nemmere end analytiske betegnelser.

I § 42 priser forf. en bunden ordstilling i modsætning til den friere ordstilling, som flexionen tillader. Han siger her: ‚Kan der vel tænkes noget sprogmiddel værdigere arten ‚homo sapiens’ end det at lægge forskellig betydning ind i fire sætninger som: *Peter slår Hans — Hans slår Peter — slår Peter Hans? — slår Hans Peter?*’

Til dette eksempel må man bemærke at, hvad der gör de to spörgesætninger til sådanne, slet ikke er ordstillingen, men en bestemt akcent: et sprogmiddel som forf. her slet ikke tager i betragtning. Udsagnsætningen *Peter slår Hans* bliver, såsnart denne spörgeakcent træder til, til en spörgesætning: *Peter slår Hans?* Omvendt er de tre ord *slår Peter Hans?*, såsnart spörgeakcenten bortfalder, slet ikke mere nogen spörgesætning, som i *(Idet jeg træder ind) slår Peter Hans.* Tysk *Kam ein schlanker bursch gegangen*, *Kommt ein vogel geflogen* og lignende er ikke spörgesætninger, men vilde öjeblikkelig blive til sådanne, såsnart spörgeakcenten træder til.

Ser vi derfor her bort fra de to spörgesætninger, så påstår forf., at der ikke kan tænkes noget værdigere sprogmiddel end det at lægge forskellig betydning ind i to sætninger som *Peter slår Hans — Hans slår Peter.* Flexion som udtryk for det samme: *Marcus Quintum (verberat)*, *Quintus Marcum*, der tillader at nuancere udsagnet: *Quintus Marcum* og *Quintum Marcus*, er altså i gunstigste tilfælde et mindre værdigt sprogmiddel. Jeg benægter selvfølgelig ikke, at en bunden ordstilling er et værdigt sprogmiddel, men den **kan** være en tvang for den talende, som forf. selv erkender (s. 52), og den letter ikke forståelsen i höjere grad end flexion formår at hjælpe på forståelsen for den hørende.

Præpositionernes stilling er i dansk, som bekendt, meget fri i modsætning f. eks. til höjtysk. Forf. siger (s. 52), at ‚orden’ er bedre end ‚uorden’. Jeg finder i dette tilfælde, at den friere stilling er en stor lettelse for den talende.

S. 52 vil forf. vise, at en fri ordstilling, som den latinske, kan volde misforståelser, og han benytter her som eksempel det horatsiske *satis beatus unicis Sabinis*, som det er blevet tolket af Madvig (Tidskr. f. Philol. og Pædag. I 37). Hertil må bemærkes, at

(forudsat at Madvig har ret) dette eksempel ikke er heldigt. At *satīs* kunde opfattes som *satĭs*, er ikke den latinske fri ordstillings skyld, kun orthografiens. Sådanne misforståelser som denne er overalt mulige, hvor to så forskellige ting som kort og lang vokal betegnes ens. Misforståelsen er ikke en følge af den omstændighed, at *unicis Sabinis* kunde skilles fra *satīs*: den var mulig for öjet, så længe *satīs*, afhængigt af *beatus*, kunde stå på samme sted som et til *beatus* tilföjet *satĭs*. Når Horats selv foredrog sit vers ‚*satīs beātus ūnicīs Sabīnīs*', var aldeles ingen misforståelse mulig. Den misforståelse, der her er bleven mulig ved læsningen, har altså slet ikke noget med sproget at göre og kan ikke bruges som argument i det her foreliggende spörgsmål, om en fri ordstilling kan være et gode.

Om forf.s vurdering af sprogene kunde der endnu siges meget: jeg skal indskrænke mig til kort at berøre et punkt, som han selv ikke bemærker ret meget om, nemlig en sådan vurderings og det anførte resultats mulige praktiske konsekvenser. Sådanne kan tænkes på to forskellige områder, et mindre, det enkelte sprogs, og et stort, hele menneskehedens.

Når sprogene i det hele og store stadig går fremad, opstår der for den enkelte nation det praktiske spörgsmål, hvorledes nationens dannede medlemmer da i det givne öjeblik skal tale og skrive. Dette praktiske spörgsmål er indgående blevet behandlet af Adolf Noreen, Om språkriktighet (Upsala 1888), nu på tysk af A. Noreen og Arwid Johannson i Brugmann og Streitbergs Indogermanische forschungen I 95—157. At man ikke kunstigt skal fastholde fortidens sprog (f. eks. verbets flertalsformer i dansk, sml. forf. s. 16), er klart. Men skal man da anticipere fremtidens sprog i sådanne tilfælde, hvor dette allerede hist og her har begyndt at vise sig i enkelte spirer (som når f. eks. genitivens *-s* i tysk hist og her findes undertrykt)? Imod en sådan anticipation vil jeg for mit vedkommende med bestemthed protestere. I denne retning synes Noreen og Johannson mig undertiden at gå for vidt. Man skal tale og skrive nutidens sprog, idet man holder den rette middelvej mellem denne og hin yderlighed.

Hvis ét sprog havde vist sig som det ‚bedste', var det så ikke ønskeligt, om hele menneskeheden talte dette ene sprog? Vilde det ikke være et gode, om alle andre sprog uddøde og kinesisk blev almindeligt verdenssprog, eller engelsk, når dette sprog kun blev endnu mere ‚tilslebet i tankens tjeneste', således at alle udvækster og kanter, som endnu er tilstede fra en tidligere tilstand, forsvandt? Vi finder hos forf. ikke denne slutning dragen, men at dette, set fra hans standpunkt, måtte være et gode for menneskeheden, vil hans læsere ikke betvivle. På disse veje kan jeg ikke følge. Der gives vel intet sprog der står så lavt, at det med sikkerhed kunde siges, at dets uddøen ikke vilde medføre nogle uerstattelige tab, omend, når dette

sprog af de talende ombyttes med et andet, den åndelige vinding kan være större end tabet. Men en garanti for, at det sejrende af to sprog altid er det 'bedste', haves på forhånd ikke (det 'bedste' sprog og den höjeste kultur befinder sig ikke med nødvendighed på en og samme side). Og om så var, så er det sprogfilosofisk bedste ikke i et givet öjeblik også praktisk for alle parter det bedste. Sålænge den ene nation har andre interesser end den anden, kan spörgsmålet om det absolut bedste sprog kun rent sprogfilosofisk besvares: praktisk vilde et resultat, der var rigtigt for den nation, der taler det sprogfilosofisk bedste sprog, være urigtigt for alle andre nationer. Spörgsmålet, om det fra et sprogfilosofisk standpunkt set ønskelige mål engang vil nås i en forhåbentlig fjern fremtid, lader mig forblive kold i öjeblikket. —

Dernæst vil jeg erklære, at jeg ikke er fuldstændig enig med forf. med hensyn til det historiske resultat, til hvilket han kommer i § 49. Hans resultat er (s. 59 nederst), 'at sprogene i det hele og store går i den modsatte retning af den, Schleicher antager, nemlig fra polysyntetisk flexion gennem agglutination til flexionsløs 'isolation''.

At der er en vej, der fører fra flexion til flexionsløs isolation, og det endog den allerdirekteste vej, ser vi, og det samme så også Schleicher. Og at det kinesiske sprog, som det foreligger, ikke er primitivt, i modsætning til Schleichers anskuelse, anser jeg med forf. for sikkert. Men i to hovedpunkter er jeg ikke enig med ham: for det förste betragter han polysynthese som det ældste; for det andet lader han vejen fra flexion til isolation føre gennem agglutination.

Tager vi först dette sidste, så benægter jeg, at vejen fra flexion til flexionsløshed fører gennem agglutination. Forf. har intetsteds vist, hvordan flexion kan føre til agglutination. Han siger nok på flere steder, at engelsk i mange punkter har lighed med agglutinerende sprog, men engelsk hverken er, eller har været, eller kan nogensinde blive til et agglutinerende sprog, medens det med lethed engang kan blive fuldstændig flexionsløst og isolerende. Hvad man kalder agglutination, er et stort kar, der rummer mange ting. Der gives en agglutination, der, som Schleicher vilde, er ældre end flexion, og der gives en agglutination, der står ved siden af flexion. Flexion kan umulig være noget oprindeligt, vi ser jo tildels flexion opstå for vore öjne: enhver flexion er fremgået af en ældre tilstand, der kunde kaldes agglutination. Flexionsendelser på en enkelt konsonant som et *-s* kan ikke være oprindelige: dengang disse konsonanter var enklitiske stavelser, *-s* i nom. sing. en stavelse (et pronomen) *sa*, inden aflyden som følge af akcentforhold var indtrådt, stod de indoeuropæiske dialekter på et trin, der kan kaldes agglutinerende. Deri giver jeg Schleicher ret. Men agglutination behøver, som enhver ved, ikke med nødvendighed at blive til flexion. Den

bliver til flexion som følge af bestemte akcentforhold, men sådanne foreligger ikke overalt. Der gives en agglutination der bliver stående, der holder sig gennem århundreder eller årtusender som forstenet på en måde, der er umulig for flexion. Men der gives også en vej fra agglutination til isolation, en anden end den, der fører gennem flexion. Jeg mener altså: der gives en vej, der fra agglutination gennem flexion fører til isolation, en anden der fra agglutination direkte fører til isolation, og der gives en sidevej eller afvej for agglutinerende sprog, der ikke fører videre.

Som den ældste sproglige tilstand betragter forf. den polysynthetiske. Han siger i § 48: ‚Forfølger vi de linier, vi kan se ved at betragte det erfaringsmæssig tilgængelige tidsrum, længere tilbage, får vi som et ur-arisk (för-fællesarisk) sprog et tungemål, der sikkert i mange stykker har lignet baskisk eller et af de indianske sprog, hvor sætningerne bestod af sammenfiltrede uadskillelige ord med alle mulige bestemmelser uopløselig forbundne til et meget kluntet udtryk for tanken'. Og i § 49 mener han, at det er sandsynligt, at både engelsk, finsk og kinesisk har udviklet sig fra polysynthetiske eller ‚sammenfiltringssprog'. Dette finder jeg aldeles usandsynligt. Der gives, som allerede antydet, mere end én vej, ad hvilken sprogenes udvikling kan gå for sig. (Forf. selv erkender (i samme § 49): ‚Udviklingsmulighederne i sprogene er mangfoldige, der gives .. et mylr af veje til et mer eller mindre heldigt udtryk for mennesketanker'.) Polysynthese ligger slet ikke på den direkte vej, men er en afvej, der ikke så let fører videre, hverken til flexion eller isolation. Polysynthese kan allermindst være udgangspunkt. Alt hvad der er synthese: agglutination, flexion eller polysynthese, kan ikke være noget oprindeligt; barnets sprog begynder ikke med synthese, og menneskehedens sprog kan heller ikke have gjort det: forud for al synthese må en primitiv mere analytisk tilstand ligge. Deri har efter min mening atter Schleicher ret, skönt denne primitive tilstand ikke har haft samme udseende som han tænkte sig. Flexionselementer, ældre: agglutinationselementer, har engang været selvstændige ord. Det hele er et kredsløb: Schleicher beskriver rigtig vejen fra den ældste analytiske flexionsløse tilstand gennem agglutination til flexion, og forf. beskriver vejen fra flexion igen til flexionsløsheden.

At kinesisk i en præhistorisk fortid skulde have gjort kæmpeskridt, som det måtte have gjort efter forf.s anskuelse, hvorimod det i de sidste årtusender er gået sneglegang, kan jeg ikke tro. Det har vistnok fra en primitiv analytisk tilstand stadig gjort fremskridt i samme langsomme tempo, ialfald ikke i fortiden i et hurtigere tempo end i den historiske tid. Forf. siger selv s. 66, at ‚historie' kan fremskynde sprogudviklingen.

En levning fra den præindoeuropæiske analytiske tid har vi endnu i vore komposita. *Θεᾱ(-γένης)* er ældre end genitiven *ϑεᾱ-ς* (i *ϑεᾶς γένος*), der er en ‚sammenfiltring' af *ϑεᾱ* + en

‚minder' (som forf. meget passende kalder sådanne elementer). Det bedste efter forf.s principer, en sammenstilling af isolerede former som i kinesisk, er i dette tilfælde tillige det ældste. — En anden levning fra den ældste tid er bestemte talords flexionsfrihed, sml. J. Schmidt, Plur. der indogerm. neutra 292 ff.

Den bundne ordstilling, der i de af forf. anførte tilfælde er yngre end den ved flexionen muliggjorte friere ordstilling, kan på den anden side også meget godt være gået forud for denne, da vore indoeuropæiske flexionsformer viser tilbage til en ældre fast ordstilling, f. eks. ufravigelig *bhére ti*, ikke „*ti bhére*".

En udtryksmåde der mathematisk kan anskueliggöres ved formlen *an* + *bn* + *cn* (sml. slutningen af § 14) er ikke under alle omstændigheder med nødvendighed ældre end en udtryksmåde (*a* + *b* + *c*)*n*. Spansk *clara*, *concisa y elegantemente* er, som vi ved fra latin, ikke, hvad man efter forf.s principer skulde tænke, yngre, men ældre end gentagelsen af *-mente* (*-ment*) i italiensk og fransk. Denne gentagelse skyldes ikke en ‚trang til tydeliggörelse hos et uudviklet menneske' (s. 19), hvilket vilde forudsætte, at *-mente* havde beholdt sin fulde betydning: den er simpelthen en følge af, at denne betydning var glemt og *-mente* blevet til et formelt element. En udtryksmåde *an* + *bn* + *cn* kan således vistnok i reglen först være opstået, efter at det tiltrædende *n* var blevet til et tomt element, altså ikke have været til fra begyndelsen.

I § 12 (s. 14) siger forf.: ‚Jo længer tilbage i tiden vi går, des flere undtagelser og anomalier støder vi på'. For at give billedet af sproglivet fuldstændigt, burde han dog også have meddelt, hvad han intetsteds gör, at jo længere tilbage i tiden vi går, des flere af de senere undtagelser og anomalier viser sig som rester af en ældre regel, som f. eks. ne. *foot*, pl. *feet* med sine fæller, der stammer fra en fællesgermansk og indoeuropæisk fortid, hvor det slet ikke var nogen anomali, men hvor der med en nom. sg. *pôd-s* af sig selv fulgte en nom. pl. *pôdes*. Vi finder ikke ensidigt anomali som det ældre, regelmæssighed som det yngre, men regelmæssighed, uregelmæssighed og atter regelmæssighed veksler, som alt det andet, i kredsløb.

I begyndelsen af § 33 mener forf.: ‚Som det ældste trin kunde vi måske sætte det, at det grammatisk nöje sammenhørende betegnes ved helt forskellige ord: der må en hel ny rod til som ved *jeg*: *mig*'. Mon forf. for alvor antager, at alt hvad der var nomen, oprindelig dannede genstandsform, flertal o. s. v. så uregelmæssig som *jeg*: *mig*, fl. *vi*: *os* (§ 32) (altså måske nom. „*tyr*", akk. „*okse*" o. s. v.)? Et sådant forhold var dog kun muligt for nogle bestemte enkelte ord, som de af hvilke vore personalpronomener er fremgået. At stammen *ma* (akk. med akut *mé*, *mé gé*) ‚mig' oprindelig også kunde bruges i nom., viser verbalendelsen, sekundær *-m* (< opr. enklitisk *-ma*), primær *-mi* (< opr. *-ma-ja*?): på den anden side kan det let

forstås, at der netop for begreber som ‚jeg', ‚vi' gaves udtryk der kun brugtes i nom. (indoeurop. med akut *é-ghò-m*, *vé-jò-m*, > sanskr. *ahám*, *vajám*, prægermansk *véjes*). Dobbeltformerne ‚vi' (opr. *va-ja*): ‚os' (< *n̥se*, *n̥smé*, < opr. *na* eller *ana* ‚vi' + *sama* ‚selv') kan ellers også oprindelig have betegnet en helt anden dobbelthed, den eksklusive (‚vi andre', ‚nous autres') og den inklusive pluralis (sml. anekdoten hos Fr. Müller, Grundr. der sprachwissensch. I, 114). — Ved de ‚rester af vore forfædres grammatiske system', som § 32 omhandler, kan en eller anden læser måske tænke: ‚Hvorfor anføres ikke et så udmærket eksempel som *lille*, flert. *små*? Efter forf.s principer må dette vistnok være ældgammelt' — et eksempel på, at en slig anomali ikke altid er det ældste, men meget godt kan være af yngre dato.

Afsnittet § 16—22, der omhandler de sydafrikanske Bāntu-sprogs præfixer og deres kongruens, giver mig endnu anledning til et par enkelte bemærkninger.

§ 19. 20: At Bāntu-præfixet *ku* oprindeligt skulde være identisk med præpositionen *ku*, som Bleek (Comparative grammar II, § 432) antager, kan være rigtigt, men i så tilfælde forekommer det mig aldeles utroligt, at det, hvad forf. anser for muligt, oprindeligt skulde have været præposition og at det fra at være en præposition skulde være blevet mærke for den 15de af de 16 til vore kön svarende klasser. (Forf. drager en interessant, men næppe træffende, parallel med en moderne udvikling i engelsk, hvor ‚*to*, den oprindelige infinitivpræposition, kan stå som en ‚minder', en repræsentant for et verbum, der skulde gentages i infinitiv', f. eks. *Let her ride, if she wants to* M. Twain; *I want to sleep*: *I have a right to* O'Reid.) Oprindelige præpositioner kan dog næppe have eksisteret: vi ser derimod i historisk tid, indtil vore dage, meget almindeligt præpositioner opstå af ældre nomener. Jeg vilde derfor foretrække at antage, at et ældre nomen, hvis betydning jeg her ikke skal indlade mig på at udfinde, på den ene side er blevet til den 15. klasses mærke, på den anden side til en præposition.

I § 22 læser vi følgende: ‚Af et sted hos Bleek (II, 234) ser vi . ., at i de nordvestlige stammers sprog er der foregået en sådan udvisken af de oprindelige forhold, at kongruensen nu ofte synes snarere at blive anvendt som en slags bogstavrim (as an alliterative process) end som et grammatisk middel — et interessant negersidestykke til den fra europæiske digtere vel kendte tilböjelighed til at smykke sine vers med ellers uddøde grammatiske former (engelsk *thou*; *he hath* o. s. v.)'. At der af kongruensen i Bāntu-sprogene let kunde opstå en slags allitteration, kan forstås, da alle en sætnings ‚mindere' jo havde samme konsonant, samme *l*, *m*, *s*, *k*, enten i forlyd eller i indlyd efter en kort vokal, der let kunde falde bort. Og man kan også let begribe, at for denne allitterations skyld en minder kunde træde i stedet for en anden oprindelig mere berettiget (Bleek smst.

§ 506: ‚prefixes may have been confounded with each other, and correspondences differing from the original ones may have arisen through the force of analogy'). Men hvordan dette kan siges at være et sidestykke til hvad forf. sammenligner, kan jeg ikke se. Bleek siger jo slet ikke sådant noget, som at disse allittererende ‚mindere' i de nordvestlige Bāntustammers sprog kun bruges i höjtidelig tale. —

Skriftets egentlige æmne når vi s. 67, hvor vi finder overskriften ‚**Engelske kasus**'. Denne ‚förste række' af J.s ‚Studier' over dette æmne bringer tre afhandlinger under navn af kapitler.

Kap. I behandler ‚**Det gamle og det nye** (d. v. s. oe. og ne.) **kasussystem**' (s. 67—104, § 54—102). Istedetfor den i grammatiske værker almindelige paradigmatiske opstilling af böjningsforhold og de i sprogsammenlignende værker som Schleichers Compendium og Brugmanns Grundriss brugte sproghistoriske opstillinger anbefaler forf. i dette kapitel en anden, som han kalder ‚den rent grammatiske'. Vi får (s. 70) ‚to opstillingsmåder, eftersom vi

enten kan tage det formelt sammenhørende sammen, den morfologiske opstilling' (f. eks. s. 74: endelsen oe. *-a* udtrykker 1) nom. sing. mask., *guma*, 2) akk. sg. mask. i ‚Late West Saxon', *suna*, 3) dat. si g., *suna*, 4) gen. sing., *suna*, 5) nom. akk. pl., 6) gen. pl.),

eller kan lægge funktionen til grund, den ‚syntaktiske opstilling' (f. eks. s. 85: akk. sg. udtrykkes ved —, *-e*, *-u*, *-an*, *-ne*, (*-a*, *-n*)).

‚Forholdet mellem de to opstillinger', bemærker forf., ‚blir ganske parallelt med det mellem de to dele af en ordbog; i den ene er formen givet, og betydningen søges'; i den anden ‚er betydningen det kendte' og ordformen ‚det man ønsker at vide'.

Selve forf.s grammatiske opstillinger i dette kap. er begribeligvis just ikke interessante at læse, men det er dog interessant i hans opstilling at se, hvor komplicerede de oe. böjningsforhold i virkeligheden var, og derefter at se simplificeringen i ne. Jeg vil ikke nærmere gå ind på disse forhold. Kun nogle bemærkninger til enkelte punkter.

I § 74 (s. 80 ff.) opføres en hel række ændringer af ordkernen i den oe. nominalböjning, som ikke for sprogfølelsen har spillet den rolle at differentiere kasus. Blandt disse burde også have været opført vekslen imellem lang vokal og kort vokal i tilfælde hvor ældre kort vokal er bleven forlænget foran *ld*, *nd* (*mb*, *ng*, *rd*, *rn*), eller ældre lang vokal er bleven forkortet foran konsonantgrupper. Både hin forlængelse og denne forkortelse er fælles for engelsk og frisisk. Forlængelsen, om hvilken mange akcenttegn i oe. håndskrifter vidner, er ældre end forkortelsen. Dengang man sagde *cíld*, gen. pl. *cildra* (dette med sekundær forkortelse foran *ld* + *r* af den tidligere ved *ld* forlængede vokal), har man også i engelsk og frisisk lydret

sagt *gód*, men gen. pl. *godra*, akk. sg. m. *godne*. S. 80 under (4) har vi ikke alene kvalitativ (*ǽ* — *á*) men også kvantitativ vokalveksel i *án*, *ænne* (— oldfris. *ēn*, *anne*). Sml. nu Kluge (Pauls Grundr. I 866 ff.), § 83. 87.

S. 80 under (5) siger forf., at der i et tilfælde på oe. var en tendens til at udnytte vekslen imellem enkelt og dobbelt konsonant ‚som middel til at udtrykke en betydningsforskel, nemlig *mann* subst. — *man* pron.'. Dersom man udtalte substantivet *mann monn* med dobbelt eller langt *n*, har man naturligvis også sagt *cynn*, *cynnes*, ikke *cyn* med kort *n*, skönt man kunde skrive således. Det lange *n*'s forkortelse i pronomenet *man* kommer så selvfølgelig af at ordet var pro- eller enklitisk. Hvis man derimod har sagt *cyn*, *cynnes* med forkortelse af konsonantisk længde i udlyd, har man også sagt *man mon* med kort *n*, og den anførte forskel imellem substantivet og pronomenet har så kun været grafisk.

I § 84 (‚Kerneforandring' i ne.) ansætter forf. (s. 90) under 2) for nom. akk. pl. *children* endelsen som *-n*, hvilket er rigtigt for *brethren*, istedetfor at han burde have sat den som *-r* + *-n*.

S. 101 læser vi i § 98: ‚I mange tilfælde gjorde det (for oe.) aldeles ikke noget til sagen, om den talende valgte den ene eller den anden kasus. Således fandtes der ikke få verber, der snart forbandtes med en, snart med en anden kasus, uden at forskellen tit er til at fä öje på. Og ligeså med andre ordklasser; præpositionen *on* om tiden har snart dativ (instr.), snart akk.; vi finder således lige efter hinanden (Chron. 979 C) *on þys geare . . . on þone sunnandæig*; (smst. 992 E) *on þere nihte ðe hi on ðone dæi* togædere cumon sceoldon'. Dette eksempel med præpositionen *on* er mindre heldigt, da der dog er en forskel imellem *on* med dat. og *on* med akk. I vestsaksisk er som i frisisk og i Heliand præpositionen *in* falden sammen med *an* (*on*). I de anførte sætninger står *on* med dativ, hvor det står for det ældre *in*, svarende til nht. *in* dansk *i*, derimod med akk. hvor det svarer til nht. *an* dansk *på*.

S. 100 i § 97 mener forf.: ‚Lad os tænke os, at endelserne *-a*, *-e*, *-u* på oldengelsk havde hver sin bestemt udprægede og skarpt afgrænsede betydning, . . . vilde der så være nogen sandsynlighed for, at en lydlov gående ud på deres sammenfald nogensinde var trængt igennem? Nej, hensynet til forståelighed vilde ha modvirket enhver tilböjelighed til en sådan udtale af endelserne'. Dette er jeg ikke så sikker på. Og på s. 102 i slutningen af § 99 mener han, at hans ‚i det foregående som den ægte grammatiske betegnede ordstilling' viser ‚de forskellige kasussers og endelsers chancer i kampen for tilværelsen. Vi er ved hjælp af den til en viss grad istand til at stille hele systemets horoskop og forudsige dets skæbne i hovedtrækkene'. Jeg tror, vi kan nok göre dette bagefter, men havde vi gjort det iforvejen, kunde vi let have taget fejl i meget vigtige

punkter. I den følgende § 100 siger forf., idet han först taler om de vokaliske endelser: 'Det er intet under, at disse endelser forblandedes og udviskedes, og heller intet, at de senere faldt helt bort'. I oldfrisisk var endelserne i de fleste tilfælde de samme og forholdene de samme som i oe., og forf. vilde derfor for det frisiske vistnok have stillet samme horoskop som for det engelske. Men endelsernes skæbne har i de forskellige frisiske dialekter tildels været meget forskellig fra den i engelsk. På øen Wangeroge f. eks. er oldfrisisk kort vokal i udlyd efter kort stavelse overalt bleven bevaret, *-u* som *-u*, *sûnu* 'sön', pl. *sχüpu* 'skibe' af *skipu*; *-i* og *-e* som *-i*, *strŏti* (oe. *þrote* ne. *throat*), *nåſi* (ne. *noſe*); *-a* som *-e*, *nĭme* 'tage', *kŭme* 'komme', *hāſe* 'hare', medens den er falden bort efter lang stavelse. Og i nordfrisisk, den gren der står engelsk nærmest, har den ene dialekt, den egentlig frisiske (se ref., Ae. volksepos s. 85), bibeholdt endelsen *-a* som *-e* efter kort og lang stavelse, medens alle andre vokaliske endelser er bortfaldne, altså f. eks. *hāſe* 'hare', *mône* (*mo*ᵘ*ne*, *mône*) 'måne', men *nåſ* af *noſe*: i den anden dialekt, ødialekten, er alle vokaliske endelser bortfaldne og ordene blevne til enstavelsesord som i nyengelsk. Hvorfor har den ene dialekt beholdt endelsen *-a* som *-e*? Forf. kunde svare: fordi *-a* i nom. sg. føltes som udpræget hankönsendelse; alle ord med *-a* i nom. sg. var hankönsord. Det nuværende *-e* føles som sådan: alle ord på *-e* er hankönsord (hunköns- og intetkönsord er, i modsætning til disse, enstavelsesord: ved adjektiverne siges f. eks. i mask. *de lîve* 'den kære', i fem. og ntr. *jø lîv*, *dat lîv*). Men når dette gjaldt for denne dialekt, hvorfor ikke for den anden og hvorfor ikke for engelsk? Skulde vi ikke, idet vi med forf. stillede horoskopet, for det engelske have ventet det samme? Og det Wangerogiske viser os, mener jeg, at den ægte grammatiske opstilling alene ikke er tilstrækkelig ved stillingen af horoskopet, at også andre forhold, især akcentforhold, må tages i betragtning, forhold som vi for den ældre tid ikke fuldstændig kender og for fremtiden ikke kan forudberegne med sikkerhed.

'Nasalendelserne' siger forf. i slutningen af § 100 'stod også for fald, væsentlig på grund af endelsen *-an*'s overordentlig almindelige brug i de svage adjektivformer, hvor den ikke havde det fjærneste at sige for betydningen og derfor uden skade kunde negligeres'. Jeg tror ikke, at dette sidste var grunden. Hvorfor kan da f. eks. ikke også de danske svage adjektivformers endelse *-e* negligeres? Efterat *-n*'et var bortfaldet på grund af de af forf. i det følgende konstaterede, ikke forklarede 'tendenser til at slöjfe det i udtalen', er den vokaliske endelse i engelsk bleven behandlet som enhver anden vokalisk endelse.

Om de to *s*-endelser, *-as* og *-es*, siger forf. i § 101 (s. 103): 'At de ikke kan holde sig adskilte, men i de fleste tilfælde blir ens, skyldes væsentligt indflydelse fra de andre endelser: da *a* og *e* i disse blandes sammen, fører det til en almindelig svækkelse

af de samme vokaler også i *-as* og *-es*.' Forf. mener altså, at *a* först i udlyd blev til *-e* og at derefter som følge deraf også *a*et i endelsen *-as* blev til *e*. Altså der gaves en tid, om end aldrig så kort, hvor man sagde *móne*, men i flertal endnu *dómas*, men da i udlyd kun *-e* forekom i stedet for ældre *-a*, *-e*, *-u*, bevirkede dette en svækkelse af *-as* til *-es*. Jeg finder, at dette er en meget uhistorisk opfattelse. At *-a* i udlyd blev til *-e*, kommer ikke så meget af forskellens betydningsløshed, som det nordfrisiske viser, men er hovedsagelig en følge af akcentforhold, i engelsk som i frisisk og tysk og dansk, men disse samme akcentforhold gjaldt for endelsen *-as*: *dómas* blev til *domes* på samme tid og af den samme grund som *móna* blev til *mone*.

S. 104 taler forf. i forbigående om den ældre ordning af kasus, der stammer fra de græske og latinske grammatikere og endnu er almindelig i Tyskland: i denne, siger han, flyttes akk. fra sin naturlige plads hen efter genitiv. Hvem der ikke kender denne ældre ordning af kasus, vil efter hans ord tro, at denne var nom., dat., gen., akk. (eller nom., gen., akk., dat.). Jeg finder forresten af historiske grunde sammenstillingen af nom. og gen. meget rigtig, da nom. og gen. oprindelig, i den ældste indoeuropæiske tid, for mask. og fem. var en og samme form, kun med forskellig akcent: i den uafhængige nom. med den höjeste akcent, akut eller gravis. på förste stavelse, i den af et andet ord afhængige gen. med den samme akcent på anden stavelse (sml. P. B. Beitr. 7, 499 ff. 522, f. eks. *várkà-sa* ‚ulv', gen. *varká-sà*; *pàda-sa* ‚fod', gen. *padà-sa*, > fælles-ieu. *vérkòs*, *vr̥késò*; *pòds*, *pdòs*).

Kap. II: ‚**Kasusforskydninger i pronomenerne**' (s. 105—169, § 103—155). Til dette kapitel giver jeg kun nogle enkelte bemærkninger.

I Chaucers Knightes Tale v 950, der læses:

> that sche, for whom they have this jelousye,
> can hem therfore as moche thank as *me*.

(*she* er Emilia, *me* vilde være Theseus som taler), vil J. (s. 121 i noten) i modsætning til Child, der giver dette som eneste eksempel hos Chaucer på kasusforveksling i pron., opfatte *me* som dativ. *jelousye* er Morris' konjektur: alle hss. har *iolitee* (*-ite*, *-yte*). Men *me*, som alle hss. har, kan heller ikke godt være det rigtige: det giver ingen god mening i sammenhængen som Child forstår det, og passer efter mit skön endnu mindre som J. vil forstå det, og rimet på *jelousýe* forlanger et helt andet ord. Sammenhængen kræver for *as moche as* med det følgende rimord betydningen ‚meget lidt, slet ikke'; måske *as moch thank as a flie*.

§ 115 omhandler akk. efter *than*. Efter at have anført paralleller fra dansk, akkusativer efter *end*, sammenligner J. i slutningen af note 2) på s. 124 også en akk. i et tysk vers:

Ich denke gott mir, sprach die mücke,
vieltausendmal so gross als mich.

Hertil må bemærkes, at det med dette *mich* forholder sig anderledes end med de engelske og danske akkusativer. Forf. siger rigtig i förste note, at *than*, ikke efterfulgt af en sætning, for sprogfølelsen næppe står anderledes end en præposition. Det samme kan gælde for dansk *end* i de af ham anførte sætninger, men ikke for tysk *als*. Kun i én af hans engelske sætninger kunde akk. gengives ved tysk akk.: s. 122 Thackeray, Vanity fair 412 ‚she fancies herself better than you and me', når *fancy* gengives ved et transitivt verbum med akk. I den anførte tyske sætning står akk. af samme grund: *mich* er objekt til *denken* og kan slet ikke opfattes anderledes. Ved et verbum med dativ, som i sætningen ‚Besseren männern als ich ist es ebenso ergangen' (Karl Biltz) er istedetfor nom. efter *als* selvfølgelig kun dativ tænkelig.

Akk. efter verbet *to be* finder forf. (s. 137) hos Shakespeare ‚tre steder, og det fortjæner at fremhæves, at de to er lagt i munden på simple folk ...; det tredie sted er det den opbragte Timon, der siger: [I am proud] that I am not *thee*'. Dette tredie sted bortfalder som Shakespearesk, ifald, hvad der er sandsynligt, Timon og Troilus ligeså lidt er af Shakespeare, som Pericles og de Sh. tillagte scener af The Two noble Kinsmen.

S. 148 i § 136 anfører forf. en sætning (found written in the second Queen Mary's Bible) ‚This book was given the king and *I* at our coronation', og spörger: ‚Hvorledes skal dette *I* forklares?' Han erklærer, hvis der stod ‚The king and I were given this book', så vilde det kunne henføres til de i det foregående af ham behandlede passivkonstruktioner. Dette er rigtigt. Men i sætningen, som den foreligger, vil han forklare *I* på en anden måde. Han mener ‚at *I* begunstiges efter *and*, fordi den af simpel høflighed fordrede ordforbindelse *you and I*, *he and I* o. s. v. i det daglige liv fandtes så overordentlig hyppigt . . ., at det blev til en slags stående uböjelig sammensmeltet formel'. At denne forklaring er mulig, benægter jeg ikke, men jeg foretrækker forf.s förste forklaring. Sagen er vistnok simpelthen den: sætningen er en inskription i en bog. På sådant et sted er bogen hovedsagen, personen eller personerne, som får eller ejer den, kommer i anden række. En sådan notits i en bog plejer at begynde ‚*This book*'. Derfor er sætningen i grammatisk henseende at bedömme, som om der stod ‚The king and I were given this book', kun er her ordstillingen den omvendte af den anførte grund. Konstruktionen er den samme, som kan forekomme ved et tysk verbum, der kan forbindes med to akkusativer, som 'Diese kunst wurde ich damals gelehrt'.

S. 156 i 143 anser forf. det for meget sandsynligt, at de sammentrukne former *you're*, *you'll* ‚er sammentrukne ikke af

you were, you will, men af *ye were, ye will*, så at altså vokalen *u* er en repræsentant for *w* i verbet'. Dette er vistnok rigtigt, men sagen er i lydlig henseende ikke så simpel: forf. burde derfor i en note have forklaret de lydlige forhold lidt nærmere. Sagen må have været den, at vokalen *ê* i *ye* forbandt sig med det følgende medlydende *u* eller *w* til den difthongiske lydgruppe *iu*. Denne lydgruppe (der kunde skrives *iu, iw, eu, ew, u* o. s. v.) blev senere til *jū* (*juw*), idet akcenten, på samme måde som i den nordiske difthong, flyttedes fra förste til anden bestanddel, der blev forlænget, og kons. *y* + *iu* kunde også kun blive til samme *jū* (*juw*), skrevet i det foreliggende tilfælde *you*.

Jeg tilföjer endnu en anden lydlig bemærkning til pronominalformen *you*. I § 144 siger forf., at formen me. *jū* måtte være bleven til ne. *you* med difthong [*jau*]. Dette er rigtigt, og forf. viser også, at denne form, rimende på *thou, how, now*, tildels har eksisteret. Han mener nu, at den nuværende udtale af *you* som *jū* (nordengelsk) eller *juw* (sydengelsk) må skyldes forlængelse af svagformen *ju*. Dette er efter min mening ikke rigtigt. Ved siden af formen *jū*, der findes som *ȝuw* hos Orm, senere som *ȝū yū, ȝou you*, må, i det mindste i vestsaksisk eller en del af samme, en anden form, den lydrette fortsættelse af oe. *éow* være vedbleven at bestå. Oe. *éow* måtte lydret i ældre me. blive til *êu*: vi finder denne form i den vestsaksiske dialekt skrevet *eu* og tildels endnu *eow*. Den sydvestsaksiske underdialekt, der forvandler hvert *eo, éo* til *o, ô* (Poema morale etc.), (hvorfra i skriftsproget ne. *choose, lose, shoot* og fra me. tid almindelig *four*) har *ou, ow*. Hint *êu* måtte senere blive til *iu* og tilsidst til *jū*, på samme måde som ordet oe. *íw, éow* ‚takstræ'. me. *êw, êu*, blev til ne. *yew*. Det lange *ū* i lydgruppen ne. *jū* < *iu* kan först være blevet til, efter at difthongeringen af det ældre lange *ū* som i *hūs* var fuldendt. Ne. *you* (*jū, juw*) er altså fuldstændig lydret udvikling af det oprindelige *éow*: skrivemåden, der historisk skulde være *ew*, skyldes en identificering af denne form med formen *you*, som det i litteraturen bestemmende østen skrev. Udtaltes dette *you* först etsteds som ‚*ew*', så kunde denne udtale let udbrede sig videre (som man har set i mange lignende tilfælde). Når nutildags *you* og *thou* ikke rimer, er det altså efter min mening fuldstændig i sin orden og ikke gået til, som forf. i den følgende § 145 antager.

En del af de i dette II. kapitel undersøgte problemer kan ikke med sikkerhed løses på det ene sprogs område, kun på et större område. De af forf. givne eksempler fra dansk er meget velkomne. Men alle germanske sprog, i hvilke de samme fænomener findes, burde have været medtagne til sammenligning, især nedertysk og frem for alle andre frisisk. Dette havde imidlertid vanskeliggjort arbejdet i en betydelig grad og kunde let have haft til følge, at arbejdet på det ene sprogs område var blevet mindre dybtgående. Jeg bebrejder derfor ikke forf.,

at han i det væsentlige indskrænker sig til betragtningen af det engelske: vi er tværtimod taknemmelige for hvad han her har givet. —

I det følgende

Kap. III: ‚**Stemmeforhold i deklinationen**' (s. 170—217, § 156—209) søger forf. först at vise, at spiranterne *f*, *s*, *þ* i oldengelsk har været stemmeløse i forlyd og udlyd, derimod stemte (§ 193 ff.) i indlyd. Dette anser jeg for fuldstændig rigtigt. Jeg har aldrig delt Sweets anskuelse, ifølge hvilken oe. *f*, *s*, *þ* skal have været stemte (undtagen ‚when combined with hard consonants'), jeg har tværtimod siden min förste beskæftigelse med frisisk angående dette punkt haft samme anskuelse som forf. I frisisk, det sprog der står engelsk nærmest, er forholdet nöjagtig det samme, medens tysk (inkl. nederlandsk) på den ene side og nordisk på den anden har lidt afvigende forhold, idet spiranterne i tysk har været stemte i forlyd, i nordisk stemte i udlyd. I § 158 (s. 171) erklærer forf. med rette overfor Sweet, at nederlandsk og tysk beviser meget lidt med hensyn til engelsk udtale: på dette sted kunde han have henvist til det frisiske, der, i modsætning til tysk og nederlandsk, ikke kender stemte spiranter i forlyd (bortset fra pronomenet).

Meget vigtig og interessant er en af forf. iagttagen skrivemåde i Ancren Riwle, der danner et sidestykke til den bekendte ‚Notkerske regel' (§ 159 ff.): A. R. ‚skriver nemlig med stor konsekvens i forlyd *f* efter en stemmeløs, men *v*, *u* efter en stemt lyd'. For udlydens vedkommende (§ 163) viser dette uigendriveligt, at de tre spiranter var stemmeløse år 1230.

Hvad forlyden angår, drager forf. (§ 162) den slutning, at den sydengelske stemte udtale af spiranterne i den förste trediedel af det 13. århundrede endnu ikke var fuldstændig gennemført, da de i Ancren Riwle kun i de tilfælde var blevet stemte, hvor det foregående ord ikke endte på stemmeløs lyd, at de germanske spiranter altså i oldengelsk i forlyd har været stemmeløse Dette resultat anser jeg for fuldstændig rigtigt, men forf. har ikke tænkt på en invending, som en tilhænger af den Sweetske theori kunde göre. Antaget at de germanske spiranter, som Sweet mener, i oldengelsk (i den sydlige dialekt) i forlyd var stemte, så var det jo tænkeligt, at de sekundært i det 13. århundrede i Ancren Riwles dialekt var blevet stemmeløse efter stemmeløse konsonanter, *v* efter stemmeløst *s* til *f* i *fôt* o. s. v.

Den stemte udtale af spiranterne i forlyd har forresten ikke været almindelig ‚sydengelsk'. S. 216 siger forf.: ‚forlydende *f*, *þ*, *s* bliver stemt, men kun i Syd(vest?)england'. Den stemte udtale har haft hjemme syd for Themsen inkl. Gloucestershire, den har altså været sydvestsaksisk, sydsaksisk og kentisk: nutildags er den gået tabt i den østlige del af det nævnte område, Kent, Sussex, Surrey indtil en linie, der går fra syd til nord igennem

Hampshire og Berkshire, men er bibeholdt østfor denne linie (sml. nu Pauls Grundriss I 980, 796, 857).

S. 172 i en note spörger forf., om den antagelse, at Kent hørte til de lande, der i middelalderen sikkert havde stemt lyd i forlyd, er hævet over enhver tvivl. ‚Kunde Dan Michel' spörger han ‚ikke tænkes at have talt og skrevet en anden dialekt end den kentiske?' Dan Michels dialekt er sikkert den samme som den, William af Shoreham (i Kent) skrev, og den samme, som foreligger i brudstykket af en oversættelse af Maurice de Sullys Sermons (ed. Morris, An Old English Miscellany s. 26 ff.). Det er også sikkert den samme dialekt, der i en ca. 350 år ældre skikkelse foreligger i de af Zupitza (Zeitschr. f. deutsches altertum 21, 1 ff.; 22, 223 ff.) udgivne ‚Kentiske gloser', hvis indhold henviser til Canterbury (Zupitza 21, 1). Denne dialekts vigtigste kendemærke er *e*, *ê* som omlyd af *u*, *û* (det samme *e* findes enkeltvis allerede i de ældre kentiske mindesmærker). At dette *e*, *ê* endnu den dag idag har hjemme i Kent, ses af følgende to korte notitser i A dictionary of the Kentish dialect by Parish and Shaw (Engl. Dialect Society), London 1887, Introduction p. VI: ‚*i* appears as *e* in such words as *pet* for *pit*'. ‚. . . *i* is occasionally pronounced like double *e*; as „*The meece got into the heeve*" for „*the mice got into the hive*".' (*hive* har omlyd af *û*, me. *hûve*, *huive*, *hîve*, *hêve*.) Dan Michel, ‚brother of the cloystre of saynt Austin of Canterberi', siger selv om sin bogs dialekt: ‚*þis boc is ywrite mid engliss of Kent*' (ed. Morris, EETS XXIIII s. 262). — Det eneste, der bringer forf. til at opkaste dette spörgsmål, er imidlertid Bedas beretning om Kents kolonisation. Men lad Kent være koloniseret hvorfra man vil, så var der ikke det fjerneste til hinder for, at den kentiske dialekt i det 12. århundrede sammen med de østligere dialekter syd for Themsen lod de forlydende spiranter blive stemte. Når Kent nutildags har stemmeløse spiranter, så er dette ikke andet end hvad der er sket i tysk (uden det nederlandske), hvor ældre stemt *v* i forlyd (undtagen i mellemfrankisk) er blevet *f* og ældre stemt *ſ* (undtagen en stor del af Nordtyskland) til stemmeløst *s*.

Forf. synes at antage, at det middelengelske stemte *v* i forlyd i de sydlige dialekter har haft den samme lyd som det nuværende danske *v*. Nutildags er lyden *v*, som i de i skriftsproget optagne ord, som forf. anfører s. 171 i note 1, *vixen*, *vane* etc. Men når et *f* bliver stemt, bliver det ikke umiddelbart til denne lyd *v*. Imellem *f* og dette *v* ligger en anden lyd, det stemte *f*. Midt på s. 171 lader forf. Sweet sige, hvad der også er fuldstændig rigtigt, at höjtysk også har haft stemt lyd i *volk*. Men når han eller Sweet antager, at lyden her nogensinde har været det nuværende danske *v* eller ne. *v*, så tager de fejl: denne lyd har det tyske *v* i forlyd aldrig haft. Lyden har været nöjagtig den samme, som den endnu foreligger i det smst

på samme linie anførte nederlandske *volk*. Når et ældre *f* bliver stemt, må det overalt först være blevet til dette stemte *f*, det nederlandske *v*. Stemt *f* kunde skrives *f*, som i angelsaksisk i indlyd og i nordisk i indlyd og udlyd. Dette stemte *f* kunde senere gå over til *v*, som det er sket i engelsk og nordisk.

I § 161 (s. 175) göres der rede for de få undtagelser fra reglen i Ancren Riwle. At skriveren istedetfor *vu* skrev *fu* i *fûl*, *fuhten* o. s. v., siger forf. kan let forklares ved bestræbelsen for at undgå skrivemåden *uu*. Dette er uden tvivl rigtigt: forf. kunde her have henvist til, at man i tysk på samme måde af samme grund, medens *v* var stemt *f*, tit skrev *f* istedetfor *v* foran *u*, af hvilken grund man den dag idag aldrig skriver *vu-*, *vü-*, kun *fu-*, *fü-*, derfor *für*, men *vor*, *fülle*, men *voll*.

I § 165 (s. 178) behandler forf. den franske skrivemåde med *z*, *cz* eller *tz* (dette sidste anfører han ikke, *watz* = *was*), der findes, ikke alene i The Pearl, som han nævner, men også i de andre allittererende digte fra Lancashire af samme digter, der findes i samme håndskrift: senere hen taler han dog om ‚samme digte'. Forf. hævder med rette overfor Sweet, at dette *z* eller *cz* ikke kan betegne den stemte, kun den stemmeløse lyd. I ét ord er den franske skrivemåde med *z* jo almindelig bibeholdt som *tz* indtil den dag idag: *fitz* (der nu efter orthografien udtales *fits*), i ældre me. kun skrevet med *z*, *Jesu fiz Mari* o. s. v.

I den midterste halvdel af III. kapitel fra § 166 søger forf. at påvise en ‚Vernersk lov på engelsk', der skal være indtrådt i det 15. og 16. århundrede. At forklare de forskellige nyengelske stemte spiranter, der står for ældre stemmeløse, på denne måde, er en tanke, som vist flere har haft. Jeg for mit vedkommende har tidligere haft den, men forkastet den, da jeg ikke fandt den gennemførlig. Der er så mange ting, der taler imod den, at den sikkert i den udstrækning, i hvilken forf. vil lade den gælde, ikke kan være rigtig.

Efter forf.s anskuelse er lydlove ikke undtagelsesløse (se dette Tidskr., n. r. VII 207 ff., Techmers Internationale Zeitschr. III 188 ff.), men han opererer her, som om de for ham var undtagelsesløse. Ved hjælp af analogien i så stor en udstrækning, som han bruger den, kan man på dette område bevise hvad det skal være. Fra sit standpunkt kunde forf. have taget sig sagen noget lettere, men jeg vil ikke dermed sige, at hans fremstilling havde været mere overbevisende, om han havde gjort det.

Lad os först tage *s*-lyden. Jeg skal tillade mig kort at sige, hvordan jeg tidligere har ment at sagen forholdt sig og hvad jeg også endnu anser for det rigtige. Reglen var den, at oldfransk stemmeløs *s*-lyd blev gengivet ved engelsk stemmeløst *s*, og oldfransk stemt *s*-lyd ved engelsk stemt *s*. Stemt *s* i romanske ord forekom kun i indlyd, enten opstået ifølge Neumanns lov (Zur laut- und flexionslehre des altfranz., Heilbronn 1879), som i me.

plēſe, *reiſūn*, *rēſoun*, ne. *pleaſe*, *reaſon*[1]), eller det var latinsk *s* imellem vokaler, der allerede i latin var stemt, som i *cō-ſobrinus* mlat. *cōſīnus*, ofr. *couſin* me. *coſín* ne. *couſin*. Som her efter *cō-* behandledes et enkelt latinsk *s* i forlyd også efter andre forstavelser endende på vokel, *re-*, *dē-*, *prae-*, som *dē-ſīderāre* ne. *deſire*. I § 170 opfører forf. en række ord, der ikke kan bringes ind under hans ‚Vernerske lov', deriblandt også flere med disse præfixer, ne. *re-*, *de-*, *pre-*: *research*, *receive*, *deceive*, *decease*, *precise*. Han mener, i *re-search* og *de-cease* har den etymologiske sammenhæng med simplex beskyttet den stemmeløse lyd, men i de tre andre ord bliver det ‚vanskeligt' at forklare den. Jeg tænker, jeg kan sige ham grunden, hvorfor disse ord har stemmeløst *s*: simpelthen fordi de ikke har haft latinsk *s*, der blev stemt imellem vokaler, men latinsk *c*, også *research*, ofr. *recercher*. Der er ikke et eneste latinsk ord med disse præfixer *re-*, *dē-*, *prae-* og følgende *c*, der efter forf.s lov i England har fået stemt *ſ*: *s*'et er overalt stemmeløst. Derimod for de latinske ord med disse præfixer og følgende *s* har jeg tidligere gjort (og i forelæsninger foredraget) følgende iagttagelse. I alle de ord, der allerede eksisterede i middelengelsk og fra me. tid lige til nutiden bestandig har levet i England, er *s*-lyden stemt: den har været stemt i latin og har sikkert været stemt i d e n oldfranske dialekt, fra hvilken det engelske modtog disse ord, hvordan forholdet så har været i andre franske dialekter og hvordan det så er i nuværende fransk. Og den er stemt, enten den følgende stavelse eller en anden eller præfixet er trykstavelsen. Altså, stemmende med forf.s regel i *reſémble*, *reſóund*, *deſérve*, *deſíre*, verbet *preſént* o. s. v., mod hans regel i *déſert* subst. og adj., *préſent*, *préſence*, *réſidue*. Dette forhold taler ikke for rigtigheden af forf.s regel. Englænderen kunde jo dog umulig vide, at *s*-lyden i *research* o. s. v. var latinsk *c*, men i *reſemble* o. s. v. latinsk *s*. Derimod i alle yngre lærde ord med disse præfixer, ord som ikke fandtes i me., er *s*-lyden stemmeløs: stemmende med forf.s regel f. eks. i *désignate*, *désultory*, *désuetude*, mod hans regel i *desíst*, *desíccate*, *desíderate*, *desípient*, *preséntiment*, *presuppóſe*, *reséttle*, *resalúte* o. s. v. *reſurréction*, et lærd ord, har stemt *ſ* fordi det er et gammelt lærd ord, me. *reſurreccioūn* (Will. of Shoreham), der fra dets optagelse bestandig har levet i England. Det samme gælder om *reſístence*, Chaucer *reſisténce*; *preſúmption*, Ancren Riwle *preſumciūn*. Det samme gælder om det anførte *reſidue*. Derimod *désolate*, adj. og verbum, er for ne. et lærd ord, lat. *desolare*, *-atus*, skönt allerede Chaucer havde brugt hint latinske participium som *deſolāt* (*s*?).

For moderne lærde ord gælder den hovedregel, at lat. og græsk *s* gengives ved engelsk stemmeløst *s*, undtagen i forbindelsen *sm* (*coſmo-*, ordene på *-ſm* etc.), *s* + stemt kons. (*Leſbia*). (Special-

[1]) Med *ſ* vil jeg her betegne den stemte lyd, hvor skriften har *s*.

regler forlanger for enkelte tilfælde stemt *ſ*, se nedenfor.) Efter denne hovedregel er *s* stemmeløst i alle ord på *-sive*, *-sory*, *-ósity* (uafhængig af fransk *-oſité*: kun endelsen gengives ved *-ty* som på dansk ved *-tet*, nht. *-tät*, nl. *-teit* o. s. v.). Græske ord har så godt som alle efter hovedreglen stemmeløst *s*, alle på *-sy*, *-sis*, *dys-*, *pros-* o. s. v. *philósophy* har stemmeløst *s*, ikke efter forf.s regel, men som lærd ord, skönt middelengelske lærde har brugt ordet med stemt *ſ*, *filozofíe*, (Dan Michel). *phýſic* har stemt *ſ* fordi det fra me. tid har været et folkeligt ord, me. *fiſike*, *fiſík* (dette ord synes at have meddelt sit stemte *ſ* til det andet medicinske ord med samme endelse, *phthiſic*).

Men antaget, at forf.s forklaring af *reſemble* er rigtig, at fransk stemmeløst *s* (nyfr. *ressembler*) er blevet til engelsk stemt *s* fordi en stærk betonet vokal følger lige efter: hvorfor er så ikke også romansk *f* blevet behandlet ligesom *s*? Hvorfor hedder det *defénd* med *f*, hvorfor er *f* ikke blevet enten til *v* eller til stemt *f*? Efter Verners lov behandles jo germ. *f* ligesom germ. *s*. Efter forf.s lov er der slet ingen grund at öjne, hvorfor *f* ikke er behandlet som *s*: for mig derimod er sagen fuldstændig klar. *f* kunde her i engelsk ikke blive til *v*, simpelthen fordi latin og romansk her kun kendte *f*, ikke den stemte lyd, som for *s* imellem vokaler.

Videre: antaget, at forf.s lov er rigtig for *reſemble*, altså for *s* i romanske ord, hvorfor gælder det samme så ikke *s* i germanske ord? I § 170 opfører forf. nogle herhenhørende ord som undtagelser: *besíde*, *beséech*, *asúnder*. Han mener, den etymologiske sammenhæng med simplex, *side*, *seek*, *sunder*, har beskyttet *s* i disse tilfælde. Men sagen er simpelthen den: i germanske ord bliver aldrig nogensinde et *s* i forlyd efter ubetonet præfix i engelsk til stemt lyd, ligesålidt som det i romanske ord er sket i England.

Blandt forf.s undtagelser i § 170 findes også *besiege*. *s*'et i dette ord er et latinsk *s*, og ordet *siege* er et romansk ord, men det foreliggende verbum er ikke romansk: præfixet *be-* er engelsk. Verbet er i England dannet med germansk præfix, me. *bi-sêge*, og *s*'et kunde her altså ligeså lidt blive stemt som i *beseech*.

Ligeså lidt som germ. *s* bliver de andre germanske spiranter *f*, *th* under samme betingelse stemte i ord som *before*, *bethink*.

Ligeså lidt som umiddelbart foran stærkt betonet vokal, bliver i ubetonet stavelse efter trykstavelsen et romansk stemmeløst *s* i England til stemt *s*, som det skulde efter forf.s lov. Han siger selv i § 183 og 184 (s. 194), at, hvad *-s* (i udlyd) angår, ‚da træffer vi her en del undtagelser'. Han anfører nogle, men der gives selvfølgelig, som han selv erkender, mange flere, *pálace*, *lícense*, *páradise*, *prémisseſ* o. s. v., medens de tilfælde, hvor hans lov synes at gælde, let kan tælles. Forf. anfører som undtagelse ordene på *-ess*, ‚men', siger han, ‚me. *richesse* hedder nu *riches* ritshiz'. Men i dette ord er det jo aldeles klart,

hvorfor endelsen har fået stemt *ſ*: den opfattedes og opfattes af sprogfølelsen som flertalsendelsen. ‚Men kun ved ‚loven”, siger han, ‚kan jeg forklare mig den almindelige udtale af *-es* i fremmedord som *-iz*: *series*, *species* o. s. v.’ Disse ord er ikke så gamle, som hans lov skal være: udtalen af disse lærde ord vilde altså være en sag for sig. Endelserne *-ēs*, *-iēs* danner en undtagelse fra den ovenanførte hovedregel for lærde ord: *-ēs*, som i ne. *Moseſ*, har vistnok fulgt den me. endelse *-ēs*, som i *citḗs*, ne. *citieſ*, og *-ies*, som i *serieſ*, den ligeså skrevne engelske endelse, som i *ladieſ*.

Dersom forf.s regel var rigtig for romansk *-s* i udlyd, var det ikke til at indse, hvorfor den ikke også skulde gælde for spirant *-š* i udlyd, som i *finish*, *punish*. Forf. påstår rigtignok, at hans regel gælder i sådanne ord som *sausage*, som han behandler i § 175. Han siger, at ‘stemmelyden forklares ved vor lov og at en lukkelyd er bleven indskudt. Men vi har her simpelthen en (ikke sjælden) analogisk suffixveksel.

Jeg anerkender heller ikke, at reglen gælder for romansk *-f* i udlyd, thi endelsen *-ive* i *active*, *captive* o. s. v. kan, som forf. selv siger (§ 182), let forklares på anden måde.

Jeg anerkender altså ikke, at reglen gælder for romansk stemmeløs spirant i flerstavelsesord efter trykstavelsen.

Alle forf.s undtagelser i § 170 har jeg forklaret: kun har jeg endnu ikke udtrykkelig bemærket, at latinsk *ss* imellem vokaler naturligvis ikke ligesom enkelt *s* i latin og romansk blev til stemt *s*: altså at *assure*, *assail* ikke følger forf.s regel, har sin gode grund.

Men rigtigt er det, at ordene *poſ(s)éss*, *di(s)ſólve* og *diſ(c)érn* har fået stemt *ſ*; endvidere passer til reglen behandlingen af forbindelserne *bs* i *abſólve*, *obſérve*, og *gs* eller *ks*, *kš*, skrevet *x*, i *exíst*, *luxúriance* o. s. v. (§ 168). Ligeledes følger lydforbindelsen *tš*, skrevet *ch*, i en række tilfælde forf.s regel (§ 172—177), skönt han selv siger, at verbet *grudge*, me. *grucche(n)*, har fået den stemte lyd mod reglen.

Vi kan måske bringe disse *bs*, *x*, *ch* under én regel, idet vi siger, at forbindelsen lukkelyd + spirant *s* eller *š* følger forf.s Vernerske lov: lukkelyd + *s* i *obſérve*, *exált* o. s. v., lukkelyd + *š* i *ajar*, *knowledge* o. s. v. og *luxúriance* etc.

Ret har forf. desuden med sin forklaring af stemt udlyd i sætningssvage enstavelsesord (§ 179—181), og samme lov som disse pro- og enklitika følger den engelske böjningsendelse *-s*, *-es* (§ 185 ff.). Den stemte udlyd i disse tilfælde har jeg altid forklaret mig på samme måde. Engelsk ubetonet böjningsendelse kunde opfattes som enklitisk ord (genetivens *-s* er jo blevet opfattet som et enklitisk *his*). Ved romanske endelser kunde man ikke tænke sig noget lignende.

Derimod kunde nok romanske ubetonede enstavelses-præfixer, som *dis* og *trans* i *diſ-ówn*, *tranſ-act* o. s. v. (§ 169) opfattes som selvstændige proklitiske ord, og deres udlyd altså behandles

som i germanske proklitiske ord. (*dis-* har sikkert i en række tilfælde haft stemt *ſ* fra middelengelsk tid: me. *deſ-máie* og *demáie(n)*, ne. *diſmáy*; me. *deſ-déin*, *diſ-déin* og *dedéin*, ne. *diſdáin*; me. *deſ-*, *diſ-*, *de-gíſe* ne. *diſguiſe*; me. *deſ-ēſe* ne. *diſeaſe*; også me. *diſ-úſe(n)* med *ſ?*, nu *dis-úſe.*) I *diſ(c)ern*, Chaucer *discerne*, er *diſ-* blevet opfattet som præfix: der udtaltes i forvejen kun ét *s*. På samme måde har man i *poſ(s)ess* behandlet *poſ-* som præfix. I germanske ord som *beside* opfattedes *s* som forlyd: i disse romanske ord kunde man ikke føle det samme. (*di(s)-ſólve*, me. *dis-solve*, har derimod vist rettet sig efter *ab-ſólve*, *re-ſólve*, me. *re-ſolve.*)

Om forf. også med rette forklarer det stemte *th* i forlyden af pronomenerne *the*, *that*, *this*, *thou* o. s. v. ved hjælp af samme lov (§ 178, i lighed med A. Kocks forklaring af det tilsvarende nynordiske *d*, dette Tidskr. n. r. III, 241 ff.), er jeg ikke sikker på, da også alle frisiske dialekter i samme tilfælde har stemt lyd. Tildels er den stemte lyd her sikkert ældre, som forf. selv anerkender, en følge af hans anden ‚ud- og indlydslov' (s. 216), og jeg tror, at denne lov er fuldstændig tilstrækkelig til forklaringen af pronomenets stemte forlyd i engelsk og frisisk.

I § 207 (s. 214) anføres med urette ne. *smithy* blandt de ord, om hvilke det må antages, at den ældre udtale har haft stemt lyd, og at den stemmeløse lyd skyldes analogien, i dette tilfælde altså med ordet *smith*. *smithy* har aldrig nogensinde på engelsk jordbund haft stemt *th*: ordet har i oe. og me. overalt haft i skriften dobbelt eller lang (stemmeløs) spirant, *smiððe*, svarende til on. *smiðja* got. **smiþjô* (spiranten er behandlet som i oe. *sceððan* got. *skaþjan*, *hlehhan* got. *hlahjan*). Me. *smiððe* måtte på nyengelsk være bleven til **smith*, enslydende med *smith* ‚smed', men ordet er blevet videre dannet med endelsen *-y* af ældre *-iȝe*, *ie*.

I § 195 (s. 204) opkaster forf. det spörgsmål, om lyden *χ* i indlyd foran vokal, som i *furhum* (i Epinalgl.), forsvinder efter först at have været stemt, eller gennem *h*-lyd, men han lader spörgsmålet henstå ubesvaret. Det rigtige er sikkert det sidste: *χ* er blevet til *h*, og det er *h*'et, der forsvinder. *h*'et i Epinalgl. *furhum* har ikke været et *χ*, som forf. synes at antage, hvad det engang har været på fællesgermansk standpunkt, men et *h*. Hvis et *χ* var blevet stemt, var den stemte lyd ikke forsvunden: den var falden sammen med den stemte bagtungespirant, der ikke forsvinder. At et *χ* bliver til *h* og at et *h* forsvinder, er derimod den alleralmindeligste sag. (Forf. siger rigtig på s. 216, at *h* under samme betingelser bortfalder, under hvilke indlydende spiranter *f*, *s*, bliver stemte: et *h*'s (stemmeridsespirantens, spiritus aspers) bortfald (= overgang til spiritus lenis) svarer til andre spiranters ‚stemmelse'. Det samme forhold finder vi ved den senere ‚forlydslov': de samme sydengelske dialekter, der har stemt spirant i forlyd, lader *h* i forlyd forsvinde.)

Forf. fortsætter (på s. 204): ‚dog har vi i et tilfælde veksel mellem *h* og spirantisk *g*: *woh* : *woges*'. Men dette *g* kan umuligt være den lige af ham postulerede efter hans lov II, ‚ud- og indlydsloven', stemte lyd. Enten er *wôȝes* en analogidannelse, som forf. i det følgende selv er tilböjelig til at antage med Sievers, eller denne veksel mellem *χ* og ȝ må være den oprindelige fællesgermanske efter Verners lov.

I samme § 195 siger forf. tilsidst, at midttungespiranten ȝ efter palatale vokaler regelmæssig har bevaret den stemte lyd også i udlyd. Her havde det været godt, om han havde anført grunden, hvorfor dette sker, ellers må læserne finde dette forhold meget påfaldende og inkonsekvent. Grunden var den: den midttungespirant ȝ efter palatale vokaler, som forf. taler om, var slet ikke mere midttungespirant, men var bleven til medlydende *i* (*j*), hvilken lyd skreves ȝ: det hed ikke mere *dæγes* men *dæȝes*. Dette ȝ (*j*) kunde i udlyd ikke blive til *χ*, derfor har vi *dæȝ*, *dæȝes* (d. e. *dæj*, *dæjes*, *j* skrevet *g* (ȝ) som i dansk), medens vi sikkert vilde have haft *dæχ* ved siden af *dæγes*.

§ 196. Når *wôwes* (af *wô*ᵘ*h*) i Ancren Riwle også skrives med *hw*, *wouhwes*, og *buruwes* (til *buruh*) ligeså *buruhwes*, kan det efter min mening slet ikke være ‚tvivlsomt', hvordan *hw* skal opfattes. Forf. mener: ‚hvis det betyder en stemmeløs lyd (måske som nordeng. *wh*), er det analogidannelse fra sg.' Men når stemmeløs spirant i udlyd overalt blev stemt i indlyd, efter hvilken analogi skulde så den stemmeløse lyd være trængt ind i de oblikve kasus? Der er ikke alene ‚også mulighed for', men det er den eneste antagelige mulighed, at ‚vi her virkelig har stemt lyd, så at *h* blot i skriften er indkommet fra de former, hvor det står i udlyd'.

S. 215, note 2. Når *I used to* (f. eks. *used to live*) udtales med stemmeløst *st*, kan grunden slet ikke være nogen anden, end den af forf. angivne (‚assimilation til *t* i *to*'), da det enkelte *uſed* kun udtales med stemte konsonanter. Forf. kunde derfor gerne have ströget ordet ‚rimeligvis'.

S. 201, note 1, savner jeg ordet ‚tillige': ‚Herved advares altså t i l l i g e mod en udtale af *posts* som *poss*'. Hvis den i teksten anførte udtaleregel nemlig k u n mente dette, vilde bemærkningen her slet ikke være på sin plads (‚in one syllable' advarer mod udtalen i to eller tre stavelser, *postes*, *posteses*, som forf. lige har talt om). —

Korrekturen er læst omhyggeligt. Af trykfejl findes der kun nogle få. Jeg har bemærket følgende: S. 60, 1 l. polysyntetisk. S. 83, 7 l. *tungan* istedetfor *tungen*. S. 114, note ²) istedetfor LXVI l. LXVII f. S. 121, note ¹) istedetfor *mc* l. *me*. S. 160, 9 l. skylden for *you*-. S. 162 l. (§) 149. S. 196, note ²) l. 2 f. n. opført l. opfører. S. 216, l. 11 istedetfor oe. l. ne. (S. 1, l. 7 f. n. l. viss.)

Det er et interessant og værdifuldt bidrag til sprogvidenskaben i almindelighed og det engelske sprogs videnskabelige grammatik i særdeleshed, forf. har skænket os. Vi vil håbe, at den ‚Anden række' ikke altfor længe vil lade vente på sig, men når man ser hen til Jespersens bekendte overordentlige flid, kan man vel i den henseende være rolig.

Herman Møller.

Den græske Nominalflexion sammenlignende fremstillet i sine Hovedtræk. Af Dr. **Alf Torp.** Christiania. Cammermeyer. 1890. 156 Sider.

Efter en Indledning, hvorom nedenfor, giver Dr. Torp i denne Bog en sproghistorisk Fremstilling af den græske Deklination under Sammenligning med alle Hovedrepræsentanterne for den jafetiske Sprogæt. Bogen er, som allerede Sidetallet vil vise, et Kompendium, som i sammentrængt Form giver en Udsigt over Videnskabens hidtidige Resultater og nuværende Standpunkt overfor de paagældende Problemer. Det er et dygtigt Arbejde, som vil kunne göre Nytte ogsaa udenfor de egentlige Fagmænds Kreds. Det fortjener at fremhæves, at Dr. Torps Fremstilling er udkommen för end det tilsvarende Afsnit af Brugmann's „Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen"; dog blev den ved uheldige Omstændigheder forsinket saa meget, at Brugmann ikke var istand til at benytte den til sit „Grundriss", som allerede var under Trykning. Sammenligner man nu disse to af hinanden uafhængige Fremstillinger, vil man med Tilfredshed konstatere den gennemgaaende Overensstemmelse; at der ogsaa findes Afvigelser, er selvfølgeligt; i nogle af disse Tilfælde turde Brugmanns Opfattelse være at foretrække, i andre Torps. Torp har saaledes indtaget en forsigtigere og rigtigere Holdning end Brugmann overfor Spörgsmaalet om den fællesjafetiske Endelse i Lokativ Pluralis, idet han kun ansætter den ene Endelse *-su*, som er bevaret i Arisk og Slavisk-Baltisk. Heraf er den græske Endelse *-σι* opstaaet ved Indvirkning af Ent.'s *-ι* (**ποσσύ* > *ποσσί* paa Grund af *ποδί*); ligesom andre Ordformer paa *-σι* antog Flertalsformen *ν ἐφελκυστικόν*, som naturligvis ikke kunde finde Indgang i Singularis; i en isoleret Form som *μεταξύ* (sml. Dannelser som skr. *ud-ák-ṣu* af *ud-ánc-* „opadvendt") blev den ældre Endelse bevaret. Skönt Torp (S. 41) ikke anser denne Forklaring af det græske *-σι* for sikker, har han dog ikke ladet sig forlede til som Brugmann (Grundr. II, p. 699 ff.) at opstille tre forskellige Endelser for Grundsproget. Støttet paa to af Bartholomae antagne Lokativer paa *-si* i Avestisk anser nemlig Brugmann baade *-si* og *-su* for fælles-

jafetisk Arvegods; han föjer hertil en tredje Endelse *-s* (hvoraf *-su* og *-si* skal være opstaaede ved Tilföjelse af enklitiske Partikler), men belægger den kun med nogle italiske Former og en Henvisning til litavisk *rañkose vilkůsè* ved Siden af det ældre *rañkosu vilkůsu*, idet han opfatter *rañkose* som *rañkos-e*. Men i Latin kan man uden at støde an mod nogen Kendsgerning antage, at et udlydende kort *u* faldt bort; Torp har utvivlsomt Ret, naar han S. 94 sammenstiller lat *sat* (hvoraf *satis* er Komparativ, se S. 141) med Neutrum af lit. *sotù-s* „mæt", sml. ogsaa lat. *satu-r*; lat. *mox* er identisk med skr. *makșú* „hurtigt". Lit. *vilkůse* er ikke opstaaet ved Enklise af en upaaviselig Partikel *e*, men er Nydannelse efter Lok. Sing. *vilkè* (hvorledes nu end denne Form maatte være at forklare). Saaledes maa man fuldstændig billige, at Torp kun har antaget én jafetisk Endelse for Lok. Plur. Et andet Punkt, hvor Torps Fremstilling fortjener Fortrinet fremfor Brugmanns, er Behandlingen af Ord som *βασιλεύς* og *Λητώ*. Ordene paa *-εύς* antages af Torp ganske simpelt for *u*-Stammer, medens Brugmann sikkert med Urette formoder, at de ere Stammer paa *-eju-*. Jeg kan ikke indlade mig paa en Drøftelse heraf, men gör blot opmærksom paa, at Meringer i Bezzenbergers Beiträge XVI 228—30 slutter sig til Torps Opfattelse (dog med en anden Forklaring af de enkelte Kasus)[1]. Dette blot exempelvis. — Der hersker nutildags et venskabeligt Forhold mellem Filologi og Sproghistorie; man har indset, at en Sproghistoriker uden filologisk Fordannelse intet dur; man har paa den anden Side indset, at ogsaa Filologen ofte trænger til at raadspörge Sproghistorien. Af det, som Torp udvikler S. 140, vil saaledes en i den nyeste Tid ret udbredt Anskuelse paa det filologiske Omraade kunne korrigeres. Man har paastaaet, at *δεῖν* i *μικροῦ δεῖν* „paa lidt nær" skulde være Participium sammentrukket af *δέον* ligesom *πλεῖν* af *πλέον*. Men *πλέον* kunde ved Sammentrækning kun give **πλουν*, og heller ikke af *πλεῖον* kan *πλεῖν* være opstaaet; en saadan Synkope er nemlig ukendt i Græsk (paa Grund af, at Accenten ikke var exspiratorisk, men musikalsk). Formen *πλεῖν* beror paa den fra Grundsproget nedarvede Aflyd i Komparativerne; med Hensyn til *δεῖν* maa man vende tilbage til Madvigs rigtige Forklaring, Græsk Syntax § 168 b. — Der er da ogsaa mange baade ældre og yngre filologiske Lærere, som under Læsningen af de latinske Forfattere i Skolen benytter Lejligheden til at fremdrage nogle af Sproghistoriens Resultater, et Middel til at vække Elevernes Interesse for de gamle Sprog, der af den, som evner at benytte

---

[1]) Med *Λητώ* sammenligner Torp S. 100 rigtigt skr. *sákhā*, urigtigt skr. *pánthā-s* og *mánthā-s*; *pánthā-s* har jeg i „Zeitschr. f. vgl. Sprachf." XXXII 269 forklaret som *ā*-Stamme; ogsaa *mánthā-s* er *ā*-Stamme, identisk med Udattaroden i *math-n-ā-mi*, hvorom jeg snart vil faa Lejlighed til at udtale mig udførligere.

det, desto mindre bör vrages, jo mere disse Sprog efterhaanden er trængt tilbage i Undervisningsplanen, og jo vanskeligere det derved er blevet at fremkalde Kærlighed til dem hos Eleverne. Den Lærer, som indlader sig herpaa, vil sikkert blandt andet göre opmærksom paa Böjningssystemets Identitet i de jafetiske Sprog. Det tör da antages, at et Kompendium som det foreliggende vil være mange Lærere kærkomment, især da der her tages mere Hensyn til Oldnordisk end i tyske Bøger. — Endskönt Bogens Æmne nødvendigvis medfører en vis Ensformighed, vil man dog ikke lede forgæves efter interessante Enkeltheder i Form af etymologiske Oplysninger o. l. — Desværre er det Uheld indtruffet, at Dr. Torp under Bogens Trykning i længere Tid var syg og maatte lade Korrekturlæsningen besörge af andre. Der har herved indsneget sig et ret betydeligt Antal Trykfejl; en Del af disse er ret kedelige (f. Ex. S. 1 L. 13: *sáva,* læs *táva,* S. 53 Fodnote 3: *geba*, læs *giba;* en Del Accentfejl i Sanskrit, Græsk og Litavisk og nogle forstyrrende typothetiske Fejl), dog er der næppe nogen ligefrem ondartede. Forfatteren selv rammer den Anke, at Fremstillingen undertiden er for kortfattet.

Jeg har opsat indtil nu at omtale Indledningen (S. 1—18), fordi denne efter min Overbevisning kun har Betydning for Fagmænd. Dr. Torp forsøger her fra Fællessprogets Standpunkt at gaa et Skridt længere tilbage og navnlig at paavise en oprindelig Enhed i Deklinationen. Det vilde her sikkert have været rigtigt af Dr. Torp at afvige stærkere fra Traditionen og ikke forholde sig blot refererende overfor Hypotheser som Joh. Schmidt's om Neutrum Pluralis eller Brugmann's om Femininendelsen *ā*. Skönt jeg ikke skal nægte, at Dr. Torp har fremført interessante Enkeltheder under sit Forsøg paa at aflede de konsonantiske Stammer fra *o*-Stammerne, tror jeg dog ikke, at dette Forsøg har ført til nogen stor Sandsynlighed. Medens nemlig de øvrige Deklinationsklasser ikke viser store indbyrdes Afvigelser, har *o*-Stammerne i ikke faa Kasus stærkt fremtrædende Ejendommeligheder; hertil regner jeg: Nom. Sing. Mask. -*s*, der i de øvrige Deklinationsklasser fra først af ikke synes at have haft nogen stor Udbredelse; Nom. Akk. Neutr. -*m*; om ogsaa -*m* i Akk. Mask. oprindelig kun tilhørte *o*-Stammerne, som Brugmann Grundr. II, 518 formoder, tör jeg ikke afgöre; Ablativ -*d*; Genitiv -*sjo*; Lok. -(*e*)*i* el. -(*o*)*i*, medens de øvrige Deklinationsklasser i stort Omfang intet Kasusmærke anvender; Nom. Akk. Dual. -*ōu*; Instrumentalis Plur. -*ōis*; Lok. Plur. -(*o*)*isu*. Under disse Omstændigheder anser jeg det for langt sandsynligere, at *o*-Stammerne kunde være opstaaede af de konsonantiske Stammer; *ekvo-s* kunde maaske forholde sig til *pōd* omtrent som russ. новый til новъ; dog maa denne Sammenligning forstaas cum grano salis, da der udenfor Nom. Sing. naturligvis ikke kunde være Tale om at forklare *o*-Stammernes Ejendommeligheder ved Sammensætning.

Idet jeg nu atter vender tilbage til selve Bogen, gentager jeg, at det er et værdifuldt Arbejde, der her foreligger; det var at ønske, at Forfatterens pessimistiske Spaadom om Udsigt til Tab for Forlæggeren ikke maatte gaa i Opfyldelse.

København, den 30. Januar 1892.

Holger Pedersen.

L. Larsson: Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna leksikaliskt ock gramatiskt ordnat. Lund 1891. V + 438 s. 4°.

Til sine tidligere velbekendte arbejder — udgaver af et par af de ældste islandske håndskrifter — har dr. L. Larsson nu föjet det værk, hvis titel står over denne artikel, en titel, som tilstrækkelig tydelig angiver bogens indhold. Dette består nemlig af en alfabetisk fortegnelse over alle de ord, der findes i de håndskrifter, man tör betegne som de ældste islandske. Ifg. dr. Larssons fortegnelse er disse håndskrifter følgende: *Reykjaholts máldagi*, *AM. 237 fol.*, *Gml. kgl. saml. 1812, 4°* (ældste del med gloserne), *AM. 249 fol.* (gloserne), *Stockh. Homiliebogen*, *AM. 673 A 4°*, *645 4°*, *674 A 4°*, *673 B 4°*, *315 D fol.* Bortset fra Homiliebogen er de fleste af disse fragmenter kun af ringe udstrækning, men på grund af deres ælde er de alle lige vigtige for islandsk sprog og sproghistorie. Hidtil er de sikkert ikke blevne tilstrækkelig benyttede, da det har været forbundet med så meget besvær for den enkelte at gennemgå dem og excerpere dem alt efter hvad han i öjeblikket havde brug for. Man har netop savnet en sådan bog, som dr. Larsson nu har udarbejdet og udgivet. Jeg tvivler ikke om, at enhver nordisk filolog, ja enhver, som beskæftiger sig med germansk og sammenlignende sprogvidenskab, vil hilse denne bog med den största glæde og erkendtlighed, så meget mere som den er udarbejdet med den flid og grundighed, forf.s tidligere arbejder har lagt for dagen.

Dr. Larssons „Ordförrådet“ er indrettet som alle andre glossarer, — kun findes der ingen oversættelse af de enkelte ord (enkelte sætninger anføres slet ikke), hvilket turde være mindre heldigt. Forf. havde uden tvivl gjort vel i at tilföje kortfattede oversættelser. — Under hvert ord opregnes alle de enkelte former i ethvert hdskr. for sig, og det således, at de gengives i den form, de har i hdskr., med kursiverede opløsninger. Her er den störst mulige fuldstændighed i opregning af ord og former tilsigtet og sikkert med meget få, måske ingen, undtagelser opnået. Selve opslagsordet er normaliseret.

Denne fuldstændighed eller udførlighed i exemplernes fortegnelse ser man bedst ved at slå op på ord som *en* (konj., —

men), som fylder godt og vel 5 spalter, *í* (præp.), 8 spalter osv. Skönt bogen herved ganske vist får et endnu större tilforladelighedens præg, kan det dog ikke nægtes, at forf. i disse og lignende tilfælde godt kunde have sparet sig megen ulejlighed og arbejde, da det aldrig kan falde nogen bruger af bogen ind at slå jeg vil sige mere end 1/100 del af exemplerne efter. En så fuldstændig opregning af de ligegyldigste ting er uden al praktisk betydning. Jeg skulde dog ikke have gjort denne bemærkning, hvis forf. helt igennem havde været konsekvent. Enkelte gange lader han sig nemlig nöje med at angive, hvor mange gange et ord forekommer (f. ex. oc i Reykjah. m. 22 g; oc i Homil. 3064 g., *oc* 341 g., *oc* 545 g.). Dette er aldeles tilstrækkeligt, og forf. kunde have båret sig ad på samme måde i flere tilfælde, uden at hans fortræffelige bog havde tabt noget derved.

Overfor et arbejde, som det her foreliggende, føler man i øvrigt liden lyst til at fremdrage enkeltheder for at kritisere dem. Jeg skal dog tillade mig at bemærke et par ting, som i en anden udg., der forhåbenlig hurtigere, end forf. synes at tro, vil blive nødvendig, bör rettes. Bogen er ikke i alle henseender praktisk indrettet; således mangler der, hvad der i øvrigt ofte er temmelig generende, overskrifter over de enkelte sider (kolumnetitler), som angiver deres indhold. Den måde, hvorpå de enkelte ord i spidsen af artiklerne er normaliserede, er ikke altid ubetinget heldig eller praktisk; f. ex. at bruge *eo* for *ø* (*eoþre* — *æþre*).

Af positive fejl i det egentlige glossar har jeg fundet nogle få, m. h. t. talangivelser ikke én. Impf.-formen *scǫmþosc* (Hom. 207.10, El. 27.5) kan ikke komme af *skemmasc* (s. 298ᵃ); impf. heraf må nødvendigvis hedde *skemmðisc*; *scǫmþosc* kommer af *scammasc*. S. 233 vil forf. (se Rättelser s. 438) læse *munnyát* (— øl); ordet hedder dog sikkert *mungát* (af *munr* 'sind'), som det altid findes skrevet og som det hidtil er blevet opfattet; de gamle nordiske øldrikkere var sikkert vel vidende om, i hvilken munter stemning øllet kunde bringe deres sind. Under *prýþa* (s. 258) anføres som „pt nsm" (nom. sing. masc. part. perf.) et **rvd** fra Plac. 10.17; men nom. (*prýddr*) kan der her ikke være tale om, hvad der så end har ståët. Forf. havde gjort vel i, hvis han havde opført ord som *ofvalt* (*avalt*) for sig, da det må betragtes som ét ord. Forf. følger det princip, at hvor der efter en konj. eller præp. følger en modus eller casus, som ifg. sin form både kan være f. ex. ind. og konjunktiv, acc. og dat., da at betegne denne modus eller casus som „osäker". Dette princip er særdeles uheldigt, da det i regelen aldeles bestemt kan siges, hvilken modus el. casus det er, der foreligger. Således anføres der under *at* 60 exempler alene fra Hom. på „kasus osäker" (heraf bortfalder dog H. 68.16 og 144.32, hvor *at* er infinitivmærke og de følg. ord *bana*, *leiga* inf.); men i virkeligheden er der ikke tvivl om styrelsen i et eneste af disse til-

fælde. I Rb. 7.13 er *gegnde* efter *an* utvivlsomt indik.. osv. osv. Alt dette burde ændres i en eventuel 2. udg.

Efter hovedglossaret følger en særdeles velkommen liste over „fremmede ord med fremmed böjning“, både person- og stedsnavne, samt over rent latinske ord. Til slut kommer en „grammatisk ordning“ af alle glossarets ord efter stammer osv. Heri findes adskillige fejl, hvoraf forf. selv dog har rettet flere. Til a-stammer at regne ord som *gramr*, *malr*, *vílsiðr*, *þýtr* (ɔ: *þytr*) og til ó-stammer ord som *fold*, *grund*, *kior* [„n. pr.“, hvilket i øvrigt er ntr. plur.; i så gammel tid har det sikkert ikke været fem.], *ósk* er mindre rigtigt; ligeledes til i-st. at henføre ord som *Heimdallr*, *dalr* [jfr. dat. *sandali* osv.], *hvalr*, *mokstr*, *ullr* o. fl.; *iórdón* er fremdeles snarest at betragte som ó-st. Fremdeles er det urigtigt at opstille en infinitivform som *nýsetja* (formedelst part. perf. *nýsettr*); sådanne former er ulogiske og har heller aldrig existeret; det vilde også være rigtigere, at opstille et *óskygnasc*, end et *óskygna*. Men jeg skal ikke dvæle ved sådanne småting mere. Jeg skal slutte med en oprigtig tak til forf. for dette værk, som han har anvendt så megen flid på og udført med så megen nöjagtighed og grundighed, et værk, som vil få en meget stor betydning for studiet af det gamle islandske sprog. Kun var det at ønske, at forf. havde taget flere hdskrr. med, og at vi fik en ligeså udmærket fortsættelse, hvortil de vigtigste øvrige kilder fra det 13. årh. (f. ex. Grågåsen) blev benyttede.

Kbhvn. 23/2 1892.

Finnur Jónsson.

ary
626 070
Google